

A

MAGYAR IGEIDŐK.

IRTA

SZARVAS GÁBOR.

GYMN. TANÁR, A M. T. AKADÉMIA L. TAGJA.

A M. Tud. Akadémia költségén.

PEST.

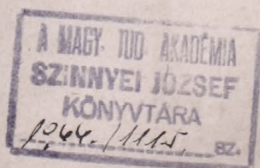
EGGENBERGER-FÉLE M. AKAD. KÖNYVKERESKEDÉS

Hoffmann és Molnár.

1872.

271024

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

Post, 1872 Nyomatott az „Athenaeum” nyomdájában.

E L Ő S Z Ó.

E pályamunka 1869-ben a M. T. Akadémia XXIX-dik nagygyűlésén az I-ső osztály ajánlatára a Marc zibányi-jutalomban részesült.

A kitűzött pályakérdésre: „A magyar igeidők elmélete“ két pályamunka érkezett. Az I-ső számú („Spectatum admissi“ stb. jeligével), a három bíráló egyező véleménye alapján, mint olyan, mely a kérdéssel tulajdonképen nem is foglalkozik, mellőztetett. Ellenben a II-dik számú: „O tempora, o mores“ jeligés munkát az osztály jutalomra és kiadásra ajánlotta, mint a mely, három bíráló egyező véleménye szerint nagy szorgalommal van kidolgozva, s bár egyik bíráló jutalomra nem tartja érdemesnek, mivel szerinte a szerző sokban nem értette jól a régi irodalmat, nem is az egészet kutatta által, s az abból elvont tanulság ellen is kifogásai vannak; bár egy másik bíráló sem helyesli szerzőnek minden állítását, polemicus kifakadásait s ezeket kihagyatni javasolja; mindazáltal két bíráló nagy becsű dolgozatnak itéli e munkát, mert az igeidők fogalmát helyesen határozván meg, a magyar igeidők valódi jelentését a régi irodalomból — még pedig ennek nemcsak közkézen forgó, hanem ritka, sőt néha legritkább emlékeiből is — meritett felette számos példával igyekszik kimutatni, melyek irányában az új és újabb írók eljárása nagy bizonytalanságot tüntet fel; tárgyát soha sem téveszti szem elől, s minden

oldalról élesen megvizsgálja; a régi irodalom nyelvében tökéletesen otthonos; előadása világos, és így a feladatot egészben jelesen oldván meg, mind jutalomra, mind kiadásra érdemes.

E szerint a Marczibányi 40 arany jutalom a II-dik számú pályamunkának íteltetett és szerzője Szarvas Gábor utasított a kívánt módosítások megtételére. Szerző visszavevén jutalmazott pályamunkáját, nemcsak a polemicus részeket módosította, hanem a hézagokat is pótolta, a mennyiben elmélete támogatására felhasznált több oly becses régi művet s ezek között kiadatlan kéziratokat is, melyek a munka írásakor nem állottak rendelkezésre; továbbá a lehető ellenvetésekre is bővebben kiterjeszkedett, hogy a kérdést minél több oldalról tisztába hozhassa. E munka tehát mostani alakjában több tekintetben különbözik a jutalmazott eredeti kézirattól; mind eme különbség azonban csak is a külsőre, az alakra vonatkozik, úgy, hogy a lényeg és elvek dolgában az eredetitől semmi eltérést nem mutat fel.

Az osztály a tett változtatásokat nem találván szabályelleneseknek, részint mert a bírálóktól kikötött módosítások, részint pedig csak pótlások: elrendelte, hogy e pályamunka ez újabb alakjában adassék ki.

Kelt Pesten, az I-ső (nyelv- és széptudományi) osztály értekezleti üléséből dec. 15. 1871.

Gyulai Pál,
osztálytitkár.

BEVEZETÉS.

Az elméletnek az élet a szülője. Ebből következik, hogy előbb volt meg a nyelv, aztán lett meg a grammatika; a mi nincs meg a nyelvben, nem lehet meg az elméletben sem; a nyelvbeli tények mesterei a grammatikusnak, nem pedig megfordítva.

Az igeidők kérdésének megoldásában e szerint az elméletnek egyelőre vissza kell huzódnia; itt csak a történeti alap elfoglalása juttathat biztosan célunkhoz; s ha sikert akarunk elérni, az időalakok történetét kell tanulmányozásunk tárgyává tennünk.

Mindenek előtt tehát a következő három kérdést kell megfejtenuk.

1. Melyek az igeidők történetének tényezői nyelvünkben?

2. Kell-e ezen tényezők mindegyikének szigorúan kiszabott hatáskörrel birnia?

3. Fölfedezhető-e s miként, hogy minő működési kört szabott ki a nyelvszellem az egyes időalakoknak?

Az első kérdésre könnyű a válasz; s megfelelő rá az újabb irodalom, a legtöbb grammatika, s megfelelőnk rá mi is, midőn az igealakokat egyenként, részletesen fogjuk tárgyalni.

A második kérdésre határozott igen-nel kell válaszolnunk. A nyelv ugyanis, miként az okos, ildomos gazda, nem fukar ugyan, de takarékos is, s a szüksé-

gesnek rovására szükségtelent soha sem alkot; ha a finomabb árnyalatok kiemelésére czélszerűnek, kíváncsnak tartja, hogy egy körben két szereplő működjék, kettőt, sőt többet is léptet fel; de ezt csak is oly esetekben teszi, midőn a fontosabb szerepek már mind kellően be vannak töltve. Valamint a természet orrunk rovására nem alkotott két száját, úgy a nyelv sem teremt például testünk felső részének elnevezésére két vagy három szót, az alsóéra pedig egyet sem, sem teszem azt egyik időconjunctio kárára két okadót. Ha tehát az igeidők nyelvünkben épen oly számmal vannak meg, hogy közölők mindegyiknek egy külön hatáskör teendője jut ki, úgy előre meghatározható, hogy vagy az *ira* vagy az *ir vala* alak, de egyikök egy fő idő rovására nem lehet imperfectum.

A harmadik kérdésre: felfedezhető-e, hogy minő működési kört szabott ki a nyelvszellem az egyes időalakoknak nyelvünkben, legalább is öt-száz éves irodalmunk biztatására feljogosítva érezzük magunkat már e helyütt is igen-nel válaszolhatni. Hogy azonban „miként?“, erre nézve már itt, előre tüzetesen számot adni kötelességünknek tartjuk annál inkább, mivel kétségtelen, hogy a nyelvbeli kérdéseknek sikeres megoldása a követendő elveknek helyes megválasztásától van föltételezve.

Sok ideig vitatkoztak a szakértők s gyakran nem szakértők is az emberi nyelvnek keletkezési tényezője, fejlődése és mivolta felett. Az újabb nyelvtudománynak jutott végre feladatúl a sokat vitatott kérdésnek megfejtése; s ez oda döntötte el az ügyet, hogy az az emberi szellemnek terméke, mely azt nem csak létre hozta, hanem folyvást élteti is.

Ha tehát az emberi nyelv a minden halandóval közös isteni szikrának, az általános szellemnek, az észnek szüleménye, következik, hogy a nyelv gondolkodás, s a nyelvi alakok egyszersmind gondolat-alakok is. Minthogy ennél fogva a gondolkodás azonos-sága egyes népeknél, bármennyire különböznek is azok physicali szervezet tekintetében egymástól, elvitázhatatlan, elvitázhatatlan lesz az is, hogy ezen szempontból tekintve a nyelv tulajdonkép egy, valamint egy magában véve az emberi ész is; úgy hogy ez egység hiányában nem is volna lehetséges a fordítás egyik nyelvből a másikra. Ebből foly tehát, hogy a nyelvek, mint egy szülőnek gyemekei, bármily különbözök is, nem ritkán egy ösvényen járnak, egy irányt követnek, nem csak a gondolat kifejezés módjára nézve, hanem a szók egybefüzésének, egyes alakok alkalmazásának s néha képzésének tekintetében is.

Az észjárás azonosságának nem egy példájával szolgálnak gyakran a legkülönbözőbb, egészen más törzsohkhöz tartozó nyelvek is. A számtalan eset közül csak néhányat említünk fel.

Száj στόμα, száj-as στόμ-υλος = c s a c s k a. Torok mund os, torkolat mündung ostium. Egy sem (a görögben *év*, fenmaradt még a *sem-el*, *sin-guli* szókban), *egy-re sem-per* = mindig, folyton. *Egy év, egy-éb* *é(ν)τερος* = másik. A magyar s a szláv személytagadók ugyanazon elemekből állanak, t. i. a tagadó szóból s a személykérdőből *sem + ki ni + kü*. Vogul *kérem* (köröm), zürjén *kիրմ* (kéz): görög *ὄρῡς* (köröm), szláv *noga* (láb). Két tárgy kifejezésére külön alakot képeztek magoknak a szanszkrit, zend, ó szláv, gót, görög, a mai litván, cseh, szerb nyelvek; de ugyan-

ezen nyomon jártak a vogul, osztják, lapp s szamojéd nyelvek is. A magyar, vogul, osztják*) s mordvin népeknek saját szerű conjugatióját, az objectiv igeragozást, Mexikónak ős lakói is fel tudják mutatni. A beálló cselekvést a magyar egyéb rendelkezésére álló eszközön kívül az *akar* segédigével is képes kifejezni, pl. meg *akar* halni = azon a ponton áll, hogy meghal; s Platonál (Krit.) Socrates a magyarral tökéletesen egyező erőt vett alkalmazásba a beálló cselekvésnek kifejezésére: ἐκτὸς ἐὶ τοῦ μέλλειν ἀποθνήσκειν αὐτοῖς. Ilyen a következő is: ἔτι νῦν παρὼν jelen *találtam* lenni. A latin nyelvnek szabatos kifejezései közt nem utolsó helyet foglalja el a birtokosnak megkülönböztetése a szerint, a mint a birtok az idézett alanynak vagy más egyébnek tulajdona: elvesztette könyvét, amisit *librum suum* vagy *librum ejus*. E különböztetést a grönlandi nyelv is megteszi.

Homályos, vita alatt álló nyelvtani jelenségek meghatározásában tehát azoknak más, bármely nyelvnek tényeivel való egybevetése nem csak hogy meg van engedve, hanem ajánlatos is; mert ezen eljárás több esetben a kérdés földerítésére útmutatóul szolgálhat s annak végleges megállapítására nézve nem csak valószínűségi, hanem tényleges érveket is kölcsönözhet.

Ha a nyelvek szerkezetét komolyabb figyelem tárgyává tesszük s egymással összehasonlítjuk, azt tapasztaljuk, hogy egyik-másik nyelv között meglepő

*) A tárgyi ragozásnak nyomairól az osztjákban l. Hunfalvy Pál „Osztják evangelium“ értekezését. (Nyelvt. Közl. VIII. k.)

hasonlatosság nralkodik mind alak, mind mondat, mind hangtani tekintetben. Ki előtt ne tűnnének föl például a következő szóegyeztések?

Magyar	Vogul	Osztják	Mordvin	Finn
kő (köve)	<i>keu</i>	<i>keu</i>	<i>kev</i>	<i>kive</i>
kéz (keze)	<i>kât</i>	<i>kêt</i>	<i>käd'</i>	<i>käte</i>
vér	<i>vujr</i>	<i>ver</i>	<i>ver</i>	<i>vere</i>
Görög	Latin	Német	Ó-Szláv	
μήτηρ	<i>mater</i>	<i>mutter</i>	<i>mati (mater-)</i>	
μῦς	<i>mus</i>	<i>maus</i>	<i>müši</i>	
κύλαμος	<i>culmus</i>	<i>halm</i>	<i>slama.</i>	

Nézzünk egy más momentumot, vegyük példának az inessivus ragot. A magyar azt mondja *vizben*, de ház-*ban*, az osztják *jink-ne*, de *chot-na*, a finn *vede-ssä*, de *talo-ssa*. Állítsuk ezeknek elle nébe a görög *ἐν οἰκίᾳ*, a latin *in domo*, a német *im Hause* helyviszonybeli kifejezéseket, s mit tapasztalunk? Két lényeges különbséget, azt, hogy míg az első nyelvcsoport a szó hangjainak minőségéhez idomítja az inessivus ragát, a második nyelvcsoportban ennek semmi nyoma sincsen; másodsor, hogy az előbbi nyelvekben a helyviszonyjelölő szócskák a meghatározták szó végével összeforrnak, míg az utóbbiakban ennek ellenkezőjét látjuk, a szó előtt s önállólag állanak.

Ha a mellék- s főnév közti viszonyt teszszük vizsgálódásunk tárgyává, azt látjuk, hogy az idézett nyelvek e tekintetben is két osztályra szakadnak.

Görög	Latin	Német	Ó szláv
ἀγαθὸς παῖς	<i>bonus puer</i>	<i>guter knabe</i>	<i>dobrŭji mazi</i>
ἀγαθὴ γυνή	<i>bona mulier</i>	<i>gute frau</i>	<i>dobraja žena</i>
ἀγαθὸν ζῷον	<i>bonum animal</i>	<i>gutes thier</i>	<i>dobroje zvěre</i>

Magyar	Vogul	Osztják	Votják	Finn
jó fiu	jomas pi	jem poch	bur pinal	hyvä poika
jó nő	jomas nê	jem neñ	bur kyšno	hyvä nainen
jó állat	jomasuj	jem vôle	bur kika	hyvä eläin

Az első osztály mellékneveinek végzetét a főnév nemétől teszi függővé, a második osztály nemet egyáltalában nem ismer.

Ha tovább folytatjuk az egybehasonlítást s például a két osztály számneveit vizsgáljuk, azt találjuk, hogy az első osztálybeliek a *négy*, *tíz* s valószínűleg az *öt* számneveket összetétel által képezték, így: $3 + 1 = 4$, $2 \times 5 = 10$, $4 + 1 = 5$. A felhozott összetétel a második osztálybeli számneveknél nem mutatható ki; kétségbe nem vonható azonban, hogy ezek meg a *nyolcz*, *kilencz* számnevekben tüntetnek fel összetételt, úgy hogy *nyol-cz* = 2—10, *kile-ncz* = 1—10; s ez viszont az első csoportbelieknél nem bizonyítható be.

A felhozott példák elég meggyőzőleg tanusítják, hogy némely nyelvek egy közös forrásra vezethetők vissza, s ezek a rokon nyelvek.

Mennél nagyobb számmal vannak tehát a rokon, különösen az egy családbeli nyelvek, melyek a kérdéses tétel felvilágosítására adatokat szolgáltatnak, annál döntőbbek lesznek az érvek, annál kétségtelenebbé válik a kérdés megoldásának helyessége.

Miben áll a nyelvek rokonsága?

„Das einzig wesentliche — mondja Heyse V. L. („System der sprachwissenschaft“ 170. l.) — und für sich vollständig genügende kennzeichen der stammverwandschaft ist identität der wurzeln, d. i.

nicht einzelner, vielleicht zufällig oder durch entlehnung übereinstimmender wörter, sondern indentität der grossen masse solcher wurzeln, in deren bildung schon eine freiere, durch die einbildungskraft vermittelte, symbolische auffassungs-, und darstellungsweise der anschauungen waltet; sodann auch die indentität solcher wörter, deren fixirung für die bezeichnenden vorstellungen schon mehr als das werk verständiger convention betrachtet werden muss, wie namentlich die zahlwörter, und solcher, die dem menschen zunächst liegende gegenstände oder verhältnisse bezeichnen, und deren übereinstimmung nicht aus späterer entlehnung hergeleitet werden kann, wie die benennungen der theile des menschlichen körpers, die namen für familienmitglieder. Die persönlichen pronomina können nicht unbedingt gelten.“ Hozzá vehetjük ehhez Schleicher meghatározását, a mint azt Lindner a „Nyelvt. Közl.“ VII. kötetének 438-dik lapján közli. „Ha két vagy több nyelv a jelentés és vonatkozás kifejezésére annyira megegyező hangokat használ, hogy történetes találkozásra gondolni egészen helytelennek látszik, és ha továbbá a megegyezések oly annyira végig huzódnak az egész nyelven és általában olyneműek, hogy lehetetlen azokat szavak elkölcsönzésének föltevése által megmagyarázni, akkor az ily módon egyező nyelveknek egy közös alapnyelvből vagy nyelvtörzsből kell származniok, rokonoknak kell lenniök.“

A kérdést, hogy a magyar melyik nyelvnmzetiségnek sarjadéka, tudományos férfiak, a kiknek szava e tekintetben döntő elhatározással bír, épen mivel e

nyelvtörzsöknek tudományos megismertetése körül kiváló érdemeket szereztek magoknak, minők: Ahlqvist, Blomstedt, Boller, Böthlingk, Casttrén, Donner, Ewald, Gabelentz, Kellgrén, Klaproth, Müller M., Schiefner, Schleicher, Schott, Wiedemann, s nálunk a korán elhunyt Regulyn kívül Budenz József különösen úttörő „Ugor nyelvbeli szögyezéseivel“, Hunfalvy Pál számos e kérdésre tartozó dolgozatain kívül főleg „Reguly hagyományai (Vogul föld és nép)“ művében elég világosan kimutatták; úgy hogy e ténnyt manap már hiába erőlködik bárki is kétségbe vonni.

Említettük fentebb az emberi észnek s ebből folyólag az emberi gondolkodásnak azonosságát. Ez azonban korántsem zárja ki valamint különböző egyedeknél, úgy különböző néptörzsököknél sem az eredeti képességnek s így a nagyobb szellemfejlődhetésnek különböző fokait. Ehhez járul még, hogy a mint mondva volt, a nyelv ugyan gondolkodás, de nem valódi, nem tisztán logikai gondolkodás. „Nicht bloss, in den redetheilen — mondja Steinthal („Classification der sprachen“ 93. l.) — sondern überhaupt in den sprachlichen formen ist zwar die erste spur des logischen denkens zu finden, aber auch nur die erste, sehr schwache spur. Darum bilden die sprachformen nicht etwa das erste kapitel der wirklichen logik, sondern nur einen ersten versuch des kindlichen geistes der menschheit eine logik zu schaffen. Die grammatik der sprache ist nicht darum eine höchst unvollkommene logik, weil sie nicht alle formen der letzteren kennt, sondern weil sie diese zwar vollständig, doch sehr phantastisch entwickelt hat.

Die sprache ist durchaus unverständlich (wie ein kind, nicht unvernünftig); logisches denken aber wird doch eben sowohl verständig, als vernünftig sein müssen.“ Ha a mondottakhoz hozzá vesszük még a néptörzsöknek s fajoknak égalji és földrajzi befolyás szülte sajátságait, lehetetlen el nem ismernünk, hogy nem csak a különböző, hanem ugyanazon egy néptörzshöz tartozó népfajoknak nyelve is az egy s mindannyival közös létesülési tényezőnek ellenére is ép oly különbségeket mutathat fel, a minőt látunk egy népnek, nemzetiségnek, egy családnak tagjai közt; ép úgy elüthetnek egy vagy más tekintetben egymástól, a mint elüt nem ritkán testvér a testvértől; más szóval, minden nyelv félreismerhetetlenül magán hordja az egyediség bélyegét a fogalmaknak mind külső azaz hang által, mind belső, azaz ismérvök szerénti megjelölésében, mind pedig nyelvtani szerkezet tekintetében, a nélkül azonban, hogy e sajátságai kizárnák őt a rokon család tagjainak sorából.

Csak néhány adatot erre nézve.

A rokonság kellékeinek követelménye szerint különösen a szembe ütköző tárgyak és viszonyok elnevezéseinek egyezését várjuk meg valamely nyelvcsaládnak tagjai közt. A magyar *asszony* (a c h s i-n) az ugor nyelvek közül megvan a vogulban *egva*, mordvinban *aka*, cseremiszen *aka*, votjákban *akī*, finnben *akka*, de nincs meg az osztjákban; a magyar *eme* (e m e-disznó) megvan az osztjákban *īma* (nő), finnben *emä* (anya), de a többiben hiányzik; a magyar *néne* párját csak a vogulban *nin* találjuk. A szláv nyelvnek rokonsága a görög, latin, némettel kétségbevonhatatlan, s mindamellet a gör. πατήρ, lat. *pater*,

ném. *vater* ellenében az atya elnevezésére ott találjuk az *otċi* szót; ilyen a lat. *frater*, ó szl. *bratrŭ*, ném. *bruder* szókkal szemben a gör. *ἀδελφός*; ilyenek *οὐρανός*, *caelum*, *nebo* (nebes), *himmel*. Az egyediség fogalmából folyó különböző szemléleti mód mellett tanúskodnak a magyar „hát-ra” s az osztják „pir-a” (far-nak), a magyar „ég fel-é” s a votják „in pal-a” (ég oldal-ba, ég vidék-be); a latin *pau-per* *πau(ω)* + + *par(o)* = kevés + szerző) s a görög *πεν-ι(τ)ς* (*πεν-ουαι*): dolgozó, szükölködő; az ó szláv *mru-tvu* (elhervadt) s a gót *dauth-s* = todt) (kilélekzett). A fejlesztési és megőrzési képesség mozgékonyságának különböző fokai mellett bizonyít a germán és szláv nyelvekben a görög s latinnak megfelelő perfectum hiánya (a most használt összetett alakok későbbi képzések); e mellett tanúskodik ama jelenség, hogy az ugor nyelvcsaládnak egynémely tagja nem bir comparativus képzővel, mások ismét, mint a magyar is, genitivus, ismét mások accusativus-suffixummal.

Ha tehát egy vagy több, névszerént ha több rokon nyelv valamely nyelvbeli jelenség igazolására nem is szolgáltat támogató adatokat, vagy mi több, ha tanúskodása homlokegyenestellenkezik is a földerített tényekkel, de a tétel oly nemű, hogy az a különböző szemléleti mód lehetőségében leli magyarázatát, vagy a nagyobb szellemi képesség vagy fejlettség kifolyásának tekintendő, ily esetekben sem a rokon, annál kevésbbé pedig más nyelveknek akár pozitív, akár negatív tanúskodása az egyszer kimuta-

tott tények ellenében semmit sem bizonyít, s azokat nem képes megdönteni.

Az eddig mondottakból világossá válik, hogy a nyelvbeli kérdések megállapításában követendő eljárást minden egyes esetben magának a kérdésnek minősége határozza meg.

Az igeidők mivoltának, jelentményök értékének meghatározása a syntaxis körébe tartozik.

A syntacticalai tételek minőségre nézve három osztályt képeznek; 1) a melyek csak egy lehetséges szemléleti alapon nyugszanak; ilyenek: a személyháromság felállítása a szerént, a mint a beszélő magát említi, vagy azt, a kihez, vagy a kiről szól; a helyhatározóknak osztályozása a „hol? hová? honnan?” alapján; a három fő időmomentumnak, a jelen, múlt, s jövőnek megkülönböztetése; 2) a melyek a kifejezési szabatosságra törekvő nagyobb szellemi fejlettség forrására vezethetők vissza; ilyen pl. a latinban a subjectiv s objectiv előadásnak éles megkülönböztetése a conjunctivus s indicativus használása által; ilyen az európai nyelveknek nagyobb részében a relativ idők alkalmazása a mellék cselekvések kifejezésére; 3) a melyeknél többszemléleti mód lehetséges; ide tartozik a szóvonzatok nagy része, egyes eltérések s különbségek a módok alkalmazásában s az időérték minőségében s terjedelmében.

E szerént az igeidők használására nézve egy részről a főbb vonásokban egyezést találunk a nyelvek közt, és pedig a fő idők alkalmazásában minden (közös szemléleti egyezés), a mellék időkében a művelt nyelvek közt (conventionális egyezés), más részről az árnyalatokban eltérést, és pedig mind a fő, mind a

mellék időkre nézve majd egy, majd több nyelv között.

Az eddig kifejtett tételek alapján tehát a következő eljárás kell követnünk a magyar igeidők meghatározásában.

Kiindulási alapúl magát nyelvünket s a benne található tényeket választjuk.

Ebből következik, hogy sem előre formulázott szabálynak vagy logikai követelménynek felállítása s igájoknak egy vagy több igeidőre való ráerőszakolása, sem valamely nyelv időinek mintául való elfogadása meg nem engedhető.

A nyelv, miként az élet, perfectióra törekszik; lehetetlen tehát, hogy életének hosszabb folyamában e törekvésnek, a már megállapított vagy legalább megállapítandó rendszerességnek nyomaival egyik vagy másik korszakban ne találkoznánk. Ama nyelvhagyományok, melyekben a keresett rendszeresség nyomaira akadunk, a megoldandó kérdésben tekintélyeink s a szabályok felállításában utasítóink lesznek.

Igaz ugyan, hogy a nyelv a gondolatoknak kifejezésére szolgáló erők s eszközök megválasztásában eredetileg saját felfogása szerint intézkedett; mint-hogy azonban ezen intézkedéseinek tényezője ugyanazon erő volt, mely más nyelveknél is; mint-hogy azonkívül tapasztalati tény az, hogy valamely nyelvet más, különösen a műveltebb, virágzóbb nyelvek gazdag háztartásának megfigyelése nem ritkán utánzásra, az ott látott eszközök megteremtésére s alkalmazására késztet: következik, hogy az igeidők kérdésében, a mely kiterjeszkedésében majdnem minden műveltebb nyelvénél az egyik vagy másik clas-

sicus nyelvvel való egyezkedésen alapszik, bármely, de különösen a művelt nyelvek, nyomatékos felvilágosítással szolgálhatnak.

Ha valamely nyelv, ha mindjárt rokon is, egy vagy több időnek hiányával volna, mely a magyarban megvan, vagy pedig egyiket-másikat a magyartól eltérőleg használná, az olyannak tanúvallomása egyszerűen tudomásul veendő s továbbra mellőzendő.

A mely nyelvek időkezelésével egyik-másik magyar igeidő alkalmazása összevág, azon nyelveknek az illető időre nézve felállított szabályai a magyar igeidő használására nézve is alkalmazhatók.

A magyar nyelv hagyományokban szabályszerűnek bizonyult időalkalmazás, ha mindjárt minden más nyelvvel ellenkezésben állna is, mégis mindenkor irányadó.

TARTALOM.

Előszó	Lap. III
Bevezetés	V

A magyar igeidők:

I. Szakasz: Milyen időfogalom rejlik a magyar nyelv igealakjaiban	19
Az <i>ira</i> alak	20
Az <i>irt</i> alak	50
Az <i>irand</i> alak	267
Az <i>ir vala</i> alak	274
Az <i>irt vala</i> alak	275
Az <i>irni fog</i> alak	277
II. Szakasz: Jogosultak-e mind az újabb irodalomban diva- tozó igealakok	282
III. Szakasz: Az igeidők használata	287
A fő idők	290
A viszonyos idők	295
Észrevételek	302

Főbb sajtóhibák.

68. l. az idézet után 3-dik sorban *pavest* h. *gavest*

68. l. „ „ „ 14-dik „ *irt* „ *ira*

96. l. a 8-dik kifejezés 5-dik sorában *kerdölés* h. *cserdölés*.

A MAGYAR IGEIDŐK.

A bevezető sorokban leszámaztatott elvek világosan elénk szabják az eljárást, melyet a feladott kérdés megoldásában követnünk kell; s ez abban áll, hogy az elméletet mellőzve, a történeti alapot foglaljuk el, s innen intézzük a kutatást.

Tisztünk e szerint ugyanaz lesz, a mi a vizsgáló bírőé; kérdezés s kihallgatás által nyomára jutni a valónak, felderíteni a tényállást; e célunkat pedig úgy fogjuk legbiztosabban elérni, ha nem annyira magunk beszélünk, mint inkább a nyelvet beszéltetjük. Kérdéseinket pedig úgy kell hozzá intéznünk, hogy kényszerülve legyen reá felelni; keresztüztüzbe kell fognunk a nyelvet, ki kell erőszakolnunk belőle az igazságot. Nyelvünk vallomástétele után léptessünk fel aztán más tanúkat, hallgassunk ki más nyelveket is; s ha a két tanúsoport bizonyágtétele összevág, úgy kijelenthetjük, hogy a tényállás ki van mutatva, meg van állapítva.

Kezdjük tehát a kutatást a mai, még pedig az irodalmi nyelvel!

Vegyünk fel három ismertebb prózairót, két költőt, s egyelőre csak a két általános használatú mult időt, az *ira* s *irt* alakot, s vizsgáljuk, mit beszél, miről tanúskodik a mai irodalmi nyelv.

Jegyzet. a) = az *ira*-alak főmondatokban, α) = ugyanaz mellékmondatokban, b) = az *irt* fő-, β) ugyanaz mellékmondatokban.

1. B. EÖTVÖS JÓZSEF.

A falu jegyzője. III. köt. XXXVIII.

„Valószínűnek látszott, b) hogy Peti Violának hollétét ismeri, de Ákosnak azt *mondá*, α) hogy Violát a statarium

óta nem látta; β) s ezen állításon kívül mást, mint esküvéseket, melyekkel azt *bizonyítá*, α) tőle hallani nem lehetett. β) A kislaki gulyásból, kiről tudatott, β) hogy Viola feleségét s gyermekeit ő vitte el, β) szinte nem lehetett β) kivenni többet. Kálmán hasztalan kért, β) ígért β) és fenyegetődött, β) többet a gulyás kinpadon sem mondott volna. Maga Liptákné is minden szeretete mellett, melylyel Tengelyi családja iránt viseltetett, β) ha *kérdezik* α), hosszasan mentegetődött β), hogy semmit sem tud, s végre Ákosnak *bevallá* α), hogy habár tudná, sem lehetne őt arra bírni, hogy megmondja. Mindazok, kik Viola hollétéről valamit *tudhatának* α), úgy látszott β) hallgatásra *határozták* β) el magokat; s ámbár Vándori *vigasztalá* α) barátjait, hogy istenben bizzanak, úgy látszott β) e bizodalom nem egyhamar fog igazoltatni; legalább János, miután kétheti keresés után a legkisebb nyomra nem *akadott* β), már maga is kétkedni kezdett β), fogja-e adott ígérétét teljesíthetni.

2. JÓKAI MÓR.

A szerelem bolondjai. I. köt. 16. l.

Mikor belépett β) hozzá kalitkájába szorosan testhez simuló felső dolmánykában, mely *elárulá*, α) hogy termete mily tökéletes, s mikor beléptére a királyi fenevad egyszerre fölemelte β) rettenetesen gyönyörű fejét, *felnyitá* α) torkát s *nekiereszté* α) földrengető ordítását, a mitől még saját izmai is reszketni látszottak, β) s fejedelmi haraggal *tekinte* α) le a vakmerőre, ki háborgatni merészli — oly vörös villámokat *szórtak* β) szemei: akkor megfagyott β) a vér a néző ereiben, akkor a leány megállt β) a kalitka szögletében s parancsolóan mutatott β) a fejedelmi vadra és sugárzó szemeit mereven *szögezé* α) rá. És a fejedelmi vad alábbalább *mélyíté* α) hangját, mely utóbb lassú morájja enyhült β) le; majd félre *fordítá* α) fejét, azután a nézők felé fordult β) azokra *ordítá* α) egy kegyetlent. Azután odaoldalgott β) a nőhöz s kezét iparkodott megcsókolni.“

3. VÖRÖSMARTY MIHÁLY.

Csiga Márton viszontagságai.

„Ez az eredeti vásármód Mártonnak nagyon tetszett, b) s igen *báná* a) oktalanságát, hogy egyéb ruháit is nem cserébe vette. β) De még hibázott b) a kalpag. Kialkudott b) tehát egy szép nyuszt kalpagot, árát le is olvasta, b) de ismét *besepré* a) a pénzt s eltűnt b) az áros szeme elől; de itt már rosszul sikerült b) a csere. Az áros *észrevevé* a) a cselt, s minthogy különben is ütő kedvében volt, β) utána eredvén, olyat huzott b) válla közé, hogy Csiga szédülten nyúlt el β) a sátorok mellett. Csiga nagy nehezen felkészölődött, b) s a mint *körülnéze*, a) *észrevevé*, a) hogy a szücs sátora üres. A sátorban Csiga *lön* a) az úr, és zsákmányra *bocsátott* b) mindent, a mi keze alá került. β) Vevőinek, kik számosan jöttek, β) mindent a legelső áron adott, b) s a boltot csaknem felényire *kiüríté*. a) Már ideje *vala*, a) hogy menjen; fejébe *csapá* a) tehát a kalpagot, s mint rakott méh távozott b) el.“

4. ARANY JÁNOS.

Toldi. III. ének.

„Túrte b) Miklós, túrte b), a meddig türhette β),
 Azzal *állá* a) boszút, hogy csak fel sem vette β);
 Úgy mutatta b), mintha nem is venné észre,
 Fülét sem *mozdítá* a) a nagy döngetésre.
 De midőn egy dárda válla csontját érte β),
 Iszonyatosképen megharagutt b) érte;
 S melyen ült β), a malomkö-darabot fogta b),
 Toldi György boszantó népe közé dobta. b)
 Elrepült b) a nagy kö, és a hol *leszálla* a),
 Egy nemes vitéznek *lön* a) szörnyű halála.
 Vérit a piros föld nagy mohón felnyalta b),
 Két szemét halálos hályog eltakarta b),
 S a ki őt *eloltá* a), az a veszedelem
 Mindenik bajtársnak fájt, b) csak ő neki nem.“

5. PETŐFI SÁNDOR.

Salgó.

Kigyóként esűszott b) Dávid a terembe,
 Hol apja szunyadt β). Ágya függönyét
 Széttolta b) halkán . . . reszketett b) keze.
 „Itt fekszik, alszik,“ így *gondolkodék* a) . . .
 Az alvót ekkor torkon ragadá a),
 S beléje *fojtá* a) a lélekzetet.
 Nem is nyögött b) . . . egy rángás, s vége volt b),
 Bevonta b) ismét a függönyt s *mene* a),
 De a küszöbnél *visszafordula* a),
 Az ágy előtt megállt b) . . . állt b), s nem *meré* a)
 A kárpitot szétvonni újlag,
 Nem mert b) benézni rettentő művére,
 S lélekszakadva kifelé rohant b)
 Másik terembe, a hol öcsese volt β).
 A zajra Jób fölélbredett b) s felült b),
 S fél eszmélettel nézte b) a jövőt,
 S midőn egészen eszmélt β), ekkorára
 Keblében járt b) a gyilkoló aczél,
 A mellyet bátyja a falról ragadt β) le . . .
 Sötét sarokban *megvoná* a) magát,
 Szemét behúnyta b), hogy ne lássa a
 Számíthatatlan rémeket; de látta b)
 Még akkor is, ha *behunyá* a) szemét . . .
 Midőn felélbredt β), reggeledni kezdett b),
 A hajnalfény betört b) az ablakon;
Körültekinde a), s akkor látta b) meg,
 Hogy apja ágya mellett *feküvék* a).“

A mint a t. olvasó láthatja, azon írók műveiből vettem
 idézeteimet, a kikről föl kell tennünk, hogy nem csak ép,
 egészséges nyelvérzékkel bírnak, hanem hogy teljesen urai
 is a nyelvnek s gondolataik alakításában teljes öntudatosság-
 gal járnak el; a kikről tehát bizvást elmondhatjuk, hogy, más
 jelesek itt nem említve, ők méltó képviselői a mai irodalom-
 nak, a kikre mint tekintélyekre bátran hivatkozhatunk.

Beszéltessük tehát a nyelvet, kérdezzük meg, mily értékkel bír, minő időfogalmat fejez ki az *ira* s minőt az *irt* alak.

Az idézett példák a következő arányt tüntetik fel:

I. Az <i>ira</i> alak főmondatokban	Eötvösnél	3-szor
	Jókainál	4-szer
	Vörösmartynál	8-szor
	Aranyánál	3-szor
II. Az <i>ira</i> alak mellékmondatokban	Petőfinél	5-ször
	Eötvösnél	4-szer
	Jókainál	4-szer
	Vörösmartynál	1-szer
III. Az <i>irt</i> alak főmondatokban	Aranyánál	2-szer
	Petőfinél	2-szer
	Eötvösnél	11-szer
	Jókainál	7-szer
IV. Az <i>irt</i> alak mellékmondatokban	Vörösmartynál	10-szer
	Aranyánál	10-szer
	Petőfinél	19-szer
	Eötvösnél	5-ször
	Jókainál	4-szer
	Vörösmartynál	4-szer
	Aranyánál	4-szer
	Petőfinél	5-ször

együttesen tehát a magánhangzós alak a főmondatokban 23-szor, a mássalhangzós 57-szer, a mellékmondatokban pedig az előbbi 13-szor, az utóbbi 22-szer fordul elő. Ha tehát az idézett helyeket vesszük kiindulási alaplul a szóban lévő két igealak meghatározásában s mikénti alkalmazásában, akkor két szabályt állíthatunk fel; vagy azt mondjuk t. i., mind az *ira*, mind az *irt* alak történeti mult, s tetszés szerént használható bármelyikök akár fő-, akár mellékmondatokban; vagy pedig a nagyobb számot tekintjük irányadóul s akkor a tört. mult az *irt* alak lesz még mindig igen nagy hatáskörrel; mert nem csak a főcselekvények jelölésére lesz illetékes alak, hanem azon értékkel is fog birni, a mivel az imperfectum s plusquamperfectum.

Hozhatnánk fel azonban példákat nem csak a főnebbi öt íróból, hanem a mai összes irodalomból, s nem csak az el-
lenkező, vagyis azon esetnek bebizonyítására, hogy e hely-
ekben ismét a magánhangzós alak a túlsúlyllyal bír, hanem
annak tanúságául is, hogy újabb íróink mind a négy mult
igeidőt, t. i. az *ira*, *irt*, *ir vala*, *irt vala* v. *volt* alakokat egyen-
ként minden különbség nélkül aoristus, perfectum, imperfe-
ctum s plusquamperfectum gyanánt használják; idézhetnénk
továbbá halom számra adatokat, melyek meg azt bizonyítanák,
hogy az újabb irodalom nem tesz különbséget az *irni fog* s *irand*
alakok közt egy részről, más részről az *irand* s *irandott* közt;
hanem a két előbbit tetszés szerint, minden megkülönbözte-
tés nélkül futurum simplex, a két utóbbit pedig fut. exactum
jelentményében alkalmazza; mondom, mind ezt bebizonyít-
hatnók, de úgy hiszszük, ez csak fölösleges időpazarlás vol-
na; mert alig képzelek magamnak literatus embert, a ki ezen
állításnak igazságát komoly arczczal kétségbe merné vonni.

Ha tehát összefoglaljuk az újabb irodalmi nyelv vallo-
másait s eme vallomások alapján határozzuk meg a magyar
igeidőket, akkor szabályainknak következőképen kell hang-
zaniok: A magyar nyelvben van 1) négy imperfectum: *ira*,
irt, *ir vala*, *irt vala*; 2) négy perfectum: *ira*, *irt*, *ir vala*, *irt*
vala; 3) négy aoristus: *ira*, *irt*, *ir vala*, *irt vala*; 4) négy plus-
quamperfectum: *ira*, *irt*, *ir vala*, *irt vala*; 5) két fut. sim-
plex: *irni fog*, *irand*; 6) két fut. exactum: *irand*, *irandott*;
— sőt néhány furfangosabb íróból az utóbbiakhoz még két
újabb alakot is ki lehetne szorítani, névszerént: *irni fogott* s
irandani fogott; s így aztán négy alak állna rendelkezésünkre
a j ö v ö - m u l t kifejezésére is, mint grammatikusaink a fut.
exactumot bámulandó logikával elnevezték *).

Lehetséges-e ez?

Nem, egyszerűen s határozottan nem! Ilyesmit állítani
meghazudtolása, több, valóságos arczoncsapása volna a nyelv-
szellemnek, mely mindenkor s mindenben érthetőségre, vilá-

*) Ez j ö v ö idő akarna lenni, s a főfogalom benne mégis m u l t,
még pedig olyan m u l t, a mely j ö n! Ugyan miféle csodálatos műhely-
ben készült ez a fából való vaskarika? Pedig ott pompázik a „Tudomá-
nyos műszótárban“ is ama másik gallimathiaszzsal, a „f é l m u l t“-tal!

gosságra, szabatosságra törekszik, s melynek páratlan, bámulatos oeconomiájával lépten-nyomon találkozunk. Nem marad tehát más hátra, mint őszintén, himezetlen szavakkal bevallanunk, hogy az újabb irodalom minden szabály, minden öntudat nélkül használja az igeidőket, s oly összevissza barangol e téren, hogy ha nyomdokain akarnánk járni, a tömkelegből soha ki nem juthatnánk.

Azért megvallom nyíltan, őszintén, képtelen vagyok belátni, teljesen átérteni a jutalomhirdetés következő passzusának célját-velejét: „Határozottassanak meg a magyar nyelv igeidői — tekintettel a legújabb kor iránytárai fejleményeire!”

A mai irodalomhoz tehát hasztalanul fordultunk felvilágosításért; nem vall az semmit, nem tanuskodik semmiről. De hibáztunk; egy tényről mégis kézzelfogható, habár nem örvendetes tanubizonyosságot szolgáltat, s ez a viszáság, a chaos.

A mai nyelvnek azonban az irodalmin kívül van még egy más tolmácsa is, a nép. Keressük fel tehát a népet, kérdezzük meg az ő nyelvét! Tán itt szerencsésebbek leszünk.

A népnyelvet a maga eredeti, hiteles alakjában csak amaz adatok tolmácsolják, melyek közvetlenül a még romlatlan, ép nyelvérzékű nép gyermekeinek ajkáról vannak ellesve, s hű, változatlan alakú gyűjteményben megőrizve. Ily hiteles adatokat tartalmaz a népdaloknak túlnyomó része, s ilyeneket kellene tartalmazniok a népmondáknak is; de sajnos, hogy ezek teljesen hasznavehetetlenek! Az a nyelv, a melyen ezek vannak írva, lehet egy kántor, rektor, plébános, fiskális, vagy nem bánom, akár egy irodalmi férfiúnak nyelve, szóval lehet minden egyéb, csak a nép nyelve nem. Még ama mondagyűjteményekben is, melyek egy pár népies kifejezéssel, tájdivatos szókkal s szólásmódokkal többé-kevésbé felcífrázva futólag arról látszanak tanuskodni, hogy hiven tükrözik vissza a nép nyelvét, még ezekben is vastag nyomaival találkozunk ama ténynek, hogy azokat vagy literátus ember írta le, vagy oly egyén beszélte el, a ki már birta a kulcsot hozzáférhetni az irodalomhoz, ha mindjárt a tatár-péterféle termékek voltak is kizárólagos táplálói. Egyedüli, még pedig igen becses kivételt képez e tekintetben Kriza

János gyűjteménye, ezek az igazi vadrózsák, melyeken nem nyirbált, nem nyesett semmiféle tanult kertész keze, melyekben nincs a beoltásnak semmi nyoma, hanem a melyek a magok eredetiségében, egyszerűségében, úgy, a mint az anyatermészet megteremtette őket, vannak átültetve az irodalom földjébe.

A Krizaféle mondagyűjtemény a következő tanúságga szolgál az említett két igealaknak, az *ira* s *irt*-nak, alkalmazására nézve. Minden mult cselekvés kifejezésére, legyen az fő- vagy mellékesemény, egyként, minden határozott különbség nélkül használható akár az *ira*, akár az *irt* alak; az előbbi mégis ritkább, s jóval szokottabb az utóbbi.

Csak egy rövid példát!

Csihán királyurfi.

„Mikor ott mulatott vóna Csihán királyurfi, hát a könyve sűrűn hullott b) a nyirkos szalmára. Azt mongya a róka: Mit lölt b) Csihán királyurfi? Elég lölt b), azt mongya, met az édös feleségöm azt *mondá* a) édes kicsi rókám, hogy nem mönnénk-e el immán az enyémbe is... Oda lösz a róka, ök abba hejbe megáltak b), de a róka ilyenössen fut a Vasfogú bábához; Aggyon isten jó napot, anyámaszszony! — Isten hozott b) fiam! azt mongya; szöröncséd, hogy anyádnak *szóllittál* a)... Mönyön Csihán királyurfi eleibe, hát meg abba hejbe álnak, a hol elhatta vót, megkáromolja magát: ördög atta, mé nem *hajtál* a) arra, mēre én mönyök. Ahajt beszálnak a nagy kastéjba. De ott má mindön vagyon vót b), a mi egy gazdának kellött b). — *Hallám* a) édös fiam, hogy megérkeztek b) a lovak. Hézza sulródik a róka s belébukkik a Vasfogú bába a tóba. Csihán királyurfinak *marada* a) mindön vagyona. *Elémőne* a) a róka, azt *mondá* a) Csihán királyurfinak: Most bódog napra születél vót, mé *belétövélek* a) a gazdaságba.“

A következő monda, melyhez Gyulai Pál úr szivesége juttatott, a még nyomás alatt levő „Magyar népköltési gyűtemény“-ből való.

III.

„Kerékvágás kondulás, nyakon *csapám a)*, nem *találám a)*; *futék a)* az eperfához, rázom a diót, hát hull aogyoró. *Megijedék a)*, haza *futék a)*, hát apámat akkor *szülék a)* a világra. Apámnak volt *b)* egy nagy asztag buzája. Egyszer eszembe jut, hogy meg kék nézni a buzámat, bémények, be lehótam *b)*. Ángyomnak volt *b)* egy kis kakasa, oda *jöve a)*, *kivakara a)*. *Kifuték a)* az utcára s *irtam b)* a porba hat ökröt, szekeret; *felrakám a)* a buzát s *elvittem b)* a malomba. A malom nem *vót b)* otthon. Elmenyek egyet járni, hát mikor *vissza mentem b)*, meg is *vót b)* örölve a buza, de nem *vót b)* megdüböczkölvé. Mikor a malomba *mentem β)*, az ostoromat elhajítottam *vót*, az alatt egy nagy odvas *fantott b)* belőle. Felmászok rá, hát belésem az udvájába. Ki akarok jöni, magam ugyan *kimásztam b)*, de a kis ujjom *oda rekedt b)*; eszembe *jutott b)*, hogy apámnak van egy szekerczéje! Haza *futék a)*, *levágtam b)* az ujjomat vele, hát a kebelem mind *teltött b)* seregélyfiókával.“

A népdalok, habár az igeidők tekintetében jóval kevesebb fontosságot tulajdonítok is nekik, mint a mondáknak; mert az kétségtelen, hogy a mérték vagy rimek nyomása alatt készülve, nem nyilatkozhattak teljes szabadon, s így nem is tekinthetők a nyelvérték önálló kifolyásainak; — mondom tehát, a népdalok is ugyanazon eredményt mutatják fel a felhozott két igealakra nézve, melyet a mondák, s együtt véve mind a ketten ugyanazt, melyet az újabb irodalmi nyelv.

A mondottakhoz meg kell még jegyeznem, hogy a menyire enfigyelésem és tapasztalásom feljogosítanak ez ügyben ítéletet mondanom, a magyar nép alsó rétege, miként ezt más népeknél is látjuk, nagyobbára csak egy multat használ; ez pedig a mássalhangzós vagy is az *irt* alak; úgy hogy ezt a multak közt, kevés vidék kivételével, majdnem egyeduralkodónak lehet mondani.

E példák és fejtegetések világossá teszik tehát, hogy a mai nyelv, és pedig mind az irodalomé, mind a népe, az igeidők használásában pusztá ingadozásnál egyebet nem tanusít; s így azoknak meghatározásában nem csak

hogy vezérlő kalauzunk nem lehet, hanem egyáltalában számba sem vehető.

Ha tehát az élő nyelv nem segít, forduljunk a történeti nyelvhez, vegyük elé a régi nyelvemlékeket; s nézzük először is, találunk-e nálok, ha nem is határozott törvényt, de legalább bizonyos conventiót, a melynek alapján aztán hozzáfoghassunk a kérdés kutatásához s ha lehet megfejtéséhez.

A legelső kedvező körülmény ezeknél, a mely jóval megkönnyíti a kutatás nehézségeit, az, hogy a régi nyelvem-

D á n i e l p r ó f é t a.

Bécsi codex.

7. Azért ezek után legottan, hogy hallák mend nép a trombitának szózatját, leesvén, *imáddák az arany oszlopot*, melyet Nabukodonozor alkatott vala.

8. És legottan *vépének* chaldeusok, *megvádolják* a zsidókat Nabukodonozor királynak,

9. és *mondának*: Király örökké élj!

10. Te szerzést vettél, hogy minden ember, ki hallandja a trombitának szózatját, imádja az arany oszlopot.

12. Vadnak zsidó férfiak, kiket szereztél babilioniai vidéknek művelkedetini; e férfiak megutálták a te szerzésedet, és az arany oszlopot, kit felemeltél, nem imádják.

13. Tahát Nabukodonozor *parancsolá*, hogy elhozattatnának; kik legottan *eléhozattatának*.

14. És Nabukodonozor király beszélvén, *monda* nekik: Bizony, hogy én istenimet nem böcsülitek és az arany oszlopot, melyet *szereztem*, nem imádjátok.

Heltai Bibliája.

7. Ez okáért mikor hallották volna a kürtnek szavát, *leesének* mind a népek és *imáddák* az arany képet, melyet Nabukodonozor feltétetett vala.

8. Azonnal egynéhány khaldeusok *elmenének* és *bevádolák* a zsidókat.

9. és *mondának* Nabukodonozor királynak: Király, örökké élj!

10. Te parancsolatot adtál ki, hogy minden ember, mikor hallandja a kürt szavát, imádja az arany képet.

12. Zsidó férfiak kedig, kiket tisztartókká tőttél Babiloniának tartományába, megutálták a te parancsolatodat, és az arany képet sem imádják, melyet feltétetted.

13. Ezokáért Nabukodonozor *parancsolá*, hogy eleibe hozná, és mindjárást a király eleibe hozák őket.

14. És szólván Nabukodonozor, *monda* önekik: Igaz-e, hogy nem tisztelitek az én istenimet, és az arany képet, melyet én feltétettem, nem imádjátok?

lékek közt vannak olyanok, melyek különböző, egymástól távol álló, néha három századnyi időközök nyelvének képviselői, s mindamellett egyenlő tartalommal bírnak. S ezek a bibliafordítások.

Lássuk tehát, mit vallanak ez ódon, mohos iratok és nyomtatványok; vizsgáljuk, megvan-e köztök az az akár öntudatos, akár öntudatlan egyezés, s ennek kifolyása, az a világos, félremagyarázhatatlan összhangzás, mely alapját képezze további buvárkodásunknak!

III. f e j e z e t.

Károli Bibliája.

7. Annak okáért mihelyt hallák minden népek az kürtnek szavát, térdre esének és imádják az arany oszlopot, melyet felemeltetött vala Nabukodonozor.

8. Ez okáért mindjárt elmenének az chaldeabeliek és vádolást tőnek az zsidók ellen.

9. Szólának azért és mondanak Nabukodonozornak: Király, örökké élj!

10. Te király parancsolatot adtál ki, hogy minden ember, mikor hallandja az kürtnek szavát, imádjá az arany oszlopot.

12. Vadnak zsidó férfiak, kiket rendeltél az babyloniai tartománynak gondjaviselésére, ezek az férfiak nem gondolnak veled, az arany oszlopot, kit felemeltél, nem imádják.

13. Akkoron Nabukodonozor hagyá, hogy előhoznák, és mindjárt elővivék őket az király eleibe.

14. Szóla Nabukodonozor és mondta nekik: Igaz-e, hogy az én istenimet nem tisztelitek és az arany oszlopot, az kit felemeltem, nem imádjátok

Káldi Bibliája.

7. Azokáért mihelyen hallák minden népek a trombitának zengését, lesvén imádják az arany álló képet, melyet Nabukodonozor király emelt vala.

8. És mindjárt előjárulván a káldeai férfiak, bevádolák a zsidókat,

9. és mondanak Nabukodonozornak: Király örökké élj!

10. Te király parancsolatot adtál ki, hogy minden ember, a ki hallja a trombitának zengését, leboruljon és imádjá az arany álló képet.

12. Vannak zsidó férfiak, kiket Babylon tartománynak gondviselésére rendeltél, a férfiak megutálták a te parancsolatodat, és az arany álló képet, a melyet emeltél, nem imádják.

13. Akkor Nabukodonozor parancsolá, hogy előhoznák, kik mindjárt a király színe eleibe előhozatattának.

14. És szólván Nabukodonozor, monda nekik: Valóban nem tisztelitek-e az én istenimet; és az arany álló képet, a melyet emeltem nem imádjátok-e?

15. Azért ma legyetek készen, valamely időben hallandjátok a trombitának szózatját, leterjesztétek tü magatokat, és imádjátok az oszlopot, melyet alkottam.

16. Felelvén, *mondának* a királynak: Te istenidet nem böcsüljük, és az arany oszlopot, kit felemeltél, nem imádjuk.

19. Tahát Nabukodonozor *betelek* hirtelenkedettel és *parancsolt*, hogy a kemence hétszer inkább gerjesztetnék.

15. No azokáért készüljétek és mihelyt halljátok a kürtnek szavát, esetek le és imádjátok a képet, melyet csináltattam.

16. *Felelének* és ezt *mondák* a királynak: A te istenidet nem tiszteljük, az arany képet sem imádjuk, melyet te feltétettél.

19. Ezokáért Nabukodonozor igen *megdühövék* és *hagyá*, hogy hétszörrel inkább befűtsék a kemencét.

J á n o s e v a n g e l i o m a.

Müncheni codex.

1. Ezek után *elméne* Jézus galileabeli tenger által.

2. És követi vala ötet nagy sokaság, mert látják vala a jelelenségeket, melyeket teszen vala ezeken, kik beteglenek vala.

3. *Elméne* azért Jézus a hegyre és ott ül vala az ő tanejtványival.

16. Hogy kedig estve lőtt volna, *leszállának* ő tanejtványi a tengerre.

17. És mikor felmentek volna a hajóba, *jövének* tenger elve Kafarnaumba; és immár setét lőtt vala és nem jött vala ő hozzájuk Jézus.

Jordánszky codex.

1. Ennek utána *méne* Jézus galileabeli tengernek általa.

2. És követi vala hűtet nagy sokaság, mert látják vala az csodákat, kiket teszen vala azokon, kik kórságban voltak.

3. *Méne fel* azért az hegyre Jézus, és ott ül vala hű tanojtványival.

16. Mikoron azért estve lett volna, az hű tanojtványi az tengerre *kelének*.

17. És mikoron behágtak volna az hajóba, *jövének* az tenger által Kafarnaomba; és hogy besetétült volna, még sem jött vala hű hozzájuk Jézus.

Pesti.

1. Ezeknek utána *mene* Jézus galileai tengeren túl.

2. És keveti vala ötet nagy sokaság, mert látják vala a csodatételeket, melyeket teszen vala azokon, kik betegek valának.

3. *Elméne* azért Jézus az hegyre és ott ül vala az ő tanítványival.

16. Hogy kegyig estve lőn, az ő tanítványi a tengerre *szállának*.

17. És mikoron hajóba mentenek volna, *átalkelek* a tengert és menének Kafarnaumba. Immár kegyig setétségek és még sem jött vala Jézus hozzájuk.

15. Mostan azért készen vattok-e, hogy mihelyt halljátok a kürtnek szavát, hogy térdre estek és imádjátok az oszlopot, melyet csináltam?

16. *Felélének és mondának* a királynak: Az te istenidet nem tiszteljük és az oszlopot, melyet fel emeltél, nem tiszteljük.

19. Akkoron Nabukodonozor *eltelék* haraggal és *hagyá*, hogy begyűjtanák az kemencét hétszerte inkább.

15. Most azért ha készen vattok, valamely órában halljátok a trombitának zengését, boruljatok le, és imádjátok az álló képet, a melyet csináltam.

16. *Felelvén, mondának* a királynak: A te istenidet nem tiszteljük és az arany álló képet, a melyet emeltél, nem imádjuk.

19. Akkor Nabukodonozor *eltelek* búsulással, és *megparancsolá*, hogy meggyűjtanák a kemencét hétszerte inkább.

IV. f e j e z e t.

Sylvester.

1. Ezeknek utána Jézus Galiliának tengere elé *mene*.

2. És követi vala ütöt népek nagy sokasága, mert látják vala az ű csodatételit, melyeket teszen vala azokon, kik kórok valának.

3. *Felméne* kedig az Jézus az hegyre és ott ül vala az ű tanejtványival.

16. És mikoron immáran estve volna, az tengerre *szállának* az ű tanejtványi.

17. És mikoron az hajóba *hágta* na k volna, a tengeren *általkelének* és Kaper-naum nevű városkába *menének*. És immáran sötét vala és az Jézus ű hozzájok *nem ment* vala.

Félegyházi.

1. Ezeknek utána *elméne* az Jézus Galileának tengerén túl.

2. És követé ötet sok sereg, mert látják vala az ő jegeit, az melyeket *cselekedik* vala az betegeken.

3. *Felméne* pedig az hegyre az Jézus és ott ül vala az ő tanítványival.

16. Mikor pedig estve *lött* volna, *beszdlának* az tanítványok az tengerre.

17. És *bemenvén* az hajóban *menének* az tengeren túl Kaper-naumban; és immár sötét vala, és *nem mene* ő hozzájok az Jézus.

Csipkés.

1. Ezeknek, utána *elméne* az Jézus Galileának tengeren túl.

2. És követé ötet sok sereg, mert látják vala az ő jegeit, az melyeket *cselekedik* vala az betegeken.

3. *Felméne* pedig az hegyre az Jézus és ott ül vala az ő tanítványival.

16. Mikor pedig estve *lön*, *alámenenek* az ő tanítványi a tengerre.

17. És *bemenvén* a hajóba, *mennek* vala a tengeren túl Kaper-naumba; és immár sötét lett vala, és *nem ment* vala ő hozzájok Jézus.

Müncheni codex.

18. A tenger kedeg
tá m a d o z v a l a , n a g y
széllel futatván.

19. Mikor azért evez-
tek volna, láták Jézust
a tengeren járatta, és
felemének.

21. Akarják vala az-
ért ötet a hajóba venni,
és legottan a hajó futa
aföldre, kire mennek
vala.

24. Mikor látta
volna a gyülekezet,
mert Jézus nem volna
ott, felmenének a hajóba.

25. És mikor meg-
léttek volna ötet,
mondának ő neki: Rab-
bi, mikor jöttél ide?

26. Felele nekik Jé-
zus és monda: Bizony
mondom tőnektek, ke-
restek engemet, nem
mert a jelenségeket
láttátok, de mert a
kenyerekből ettetek,
és megelégedtetek.

27. Mivelkedjétek ét-
keket, kit embernek fia
ad tőnektek; mert ezt
atya isten megjegye-
zette.

28. Mondának ő neki:
Mit tegyünk?

29. Felele Jézus és
monda ő nekik: Higye-

Jordánszky codex.

18. Az tenger kedeg,
lassában szél támadván,
felindulvala.

19. Mikoron azért
eveztek vóna, láták Jé-
zust járvánah tengeren,
és megfélemlének.

21. Akarák azért hü-
tet ah hajóban venni,
és ottan a partra juta ki,
hova megyen vala.

24. Mikoron látták
vóna az népek, hogy
Jézus nem ott velök,
hajócskákra kelének.

25. És mikoron ta-
lálták vóna meg hü-
tet, mondának neki:
Rabbi, mikoron jöttél
éde?

26. Felele hü nekik
Jézus és monda: Bizony
mondom ti nektek, nem
azért, hogy az csodákat
láttátok, de hogy az
kinyerekből megelé-
gődtetek és ettetek.

27. Keressetek oly
étket, kit embernek fia
ad ti nektek; mert ezt
végzette meg isten.

28. Mondának hü
neki: Mit tegyünk?

29. Felele Jézus és
monda hü nekik: Higye-

Pesti.

18. A tenger kegyig,
nagy szél fuván, fel-
fuvalkodik vala.

19. Mikoron kegyig
eveztenek volna, látk
Jézust, hogy az tenge-
ren járna, és megféleml-
lének.

21. Akarák azért ötet
a hajóba venni, de a
hajó mindjárt a föld-
hez juta, a melyre men-
nek vala.

24. Mikoron látta
volna a sereg, hogy
Jézus nem volna ott,
ők is a hajócskába
bemenének.

25. És mikoron meg-
találták volna
ötet, mondának neki:
Mester, mikoron jöttél
ide?

26. Felele nekik Jé-
zus és monda: Bizony
mondom nektek, keres-
tek engemet, nem azért,
hogy a csodákat lát-
tátok, hanem, hogy
öttetek a kenyér-
ből és megeléged-
tetek.

27. Cselekedjétek ét-
ket, melyet embernek
fia ad nektek, mert ezt
az atya isten megjegye-
zette.

28. Mondának neki:
Mit tegyünk?

29. Felele Jézus és
monda nekik: Higyetek

Sylvester,	Félegyházi.	Csipkés.
18. Az tenger kedigen az nagy szélnek fuvásának miatta nagyon felindul vala.	18. Az tenger pedig nagy szél fuván, felháborította ott vala.	18. A tenger pedig nagy szél fuván, felháborodik vala.
19. Annakokáért az tengeren evezvén, látták az Jézust, hogy az tengeren járna, és megfélemlének.	19. Előbb evezvén azért, látták az Jézust járván az tengeren, és megijedének.	19. Előbb evezvén azért látják Jézust járni a tengeren és megfélemlének.
21. Akarák annak okáért, hogy az hajóba bevénnek ütet, és az hajó legottan az földre kikölt vala, melyre mennek vala.	21. Akarák azért ötet bevenni az hajóba, és mindjárást az hajó lón az földön, az melyre kimennek vala.	21. Bé akarák azért ötet venni a hajóba, és mindjárt a hajó lón azon a földön, a melyre mennek vala.
24. Mikor látta volna az sereg, hogy az Jézus ott nem volna, űk és az hajócskába szállának.	24. Mikor azért látá az sereg, hogy az Jézus nincsen ott, bemenének űk is az hajókban.	24. Mikor azért látta volna a sereg, hogy a Jézus nincsen ott, bemenének űk is a hajókba.
25. És mikor megtalálták volna ütet, monddnak ű neki: Rabbi, mikor jövé l ide?	25. És megtalálván ötet monddnak neki: Rabbi, honnét jöttél ide?	25. És megtalálván ötet, monddnak neki: Mester, mikor jutottál ide?
26. Felele űnekiek az Jézus és monda: Bizony mondom tőnektek, kerestek engemet, nem azért, hogy csodákat láttátok, hanem hogy az kenyerekből őtök és megelégedetek.	26. Felele nekiek az Jézus és monda: Bizony mondom nektek, kerestek engemet nem azért, hogy láttátok az jegyeket, de hogy ettetek az kenyerekből és megelégedtetek.	26. Felele nekik Jézus és monda: Bizony mondom néktek, kerestek engemet, nem hogy láttátok a jeleket, hanem hogy ettetek ama kenyerekből és megelégedtetek.
27. Munkát tegyetek eledelért, melyet az embernek fia ad tőnektek, mert ezt az isten megjegyezte.	27. Szörözzetek oly étket, melyet az embernek fia nektek ad; mert ezt megpecsétlőtte az isten.	27. Munkálkodjatok az eledelért, melyet az embernek fia ad néktek mert ezt pecsétlettem meg az isten.
28. Mondának ű neki: Micsoda az, miteszünk?	28. Mondának neki: Mit tegyünk?	28. Mondának nekie Mit cselekedjünk?
29. Felele az Jézus és monda ű nekik: Hígye-	29. Felele az Jézus és monda nekik: Hígye-	29. Felele Jézus és; monda nekik: Hígye-

Müncheni codex.	Jordánszky codex.	Pesti.
tek ő bele, kit ő eresztett.	tek abban, kit bocsátott hű.	abba, kit ő bocsátott.
30. Mondának ő neki: Mű atyáink mennát őttenek a kietlenben.	30. Mondának hű neki: Az mi atyáink mennátettenek a pusztában.	30. Mondának neki: A mi atyáink mannát őttek a pusztába.
32. Monda ő nekik Jézus: Nem adott Mójzes tü nektek kenyeret, de én atyám.	32. Monda hű nekik Jézus: Nem Mójzes adott tinektek kenyeret, de az én atyám.	32. Monda nekik Jézus: Nem Mójzes adott nektek kenyeret, de az én atyám.
33. Mert ez az igaz kenyér, ki mennyből szállott.	33. Mert az az igaz kenyér, ki mennyből szállott le.	33. Mert istennek kenyere az, ki mennyországból szállott le.
36. De mondom ti nektek, mert láttatok engemet és nem hittetek.	36. De mondom ti nektek, mert immáran láttatok engemet és nem hittetek.	36. De megmondám nektek, hogy láttatok engemet, de nem hisztetek.
38. Mert leszálottam mennyből, hogy tegyem akaratját, ki eresztett engemet.	38. Mert azért szállottam le mennyből; hogy tegyem akaratját, ki engem bocsátott.	38. Mert leszálottam mennyországból, hogy tegyem, mit akar az, ki engemet bocsátott.
39. Mert az ő akaratja, ki eresztett engemet, mendent, melyet adott én nekem, ne veszessek el.	39. Ez az én atyámnak akaratja, ki engem bocsátott, hogy mindent, valamit adott, el ne veszessek.	39. Mert ez annak akaratja, ki engemet bocsátott, hogy valamit el ne veszessek mindazokból, kiket én nekem adott.
49. Tü atyáitok őttenek mennát a kietlenben és megholtanak.	49. Az ti atyáitok mennétettek a pusztában és megholtanak.	39. A ti atyátok mennát őnek a pusztába és megholtanak.
50. Ez az életnek kenyere, mennyből szálló.	50. Ez az mennyből leszálott kenyér.	50. Ihon vagyon a kenyér, ki mennyországból szállott le.
51. Én vagyok az élő kenyér, ki mennyből leszálottam.	51. Én vagyok az élő kenyér, ki mennyből leszálottam.	51. Én vagyok az élő kenyér, ki mennyországból szállottam le.

Ime két helye a Szentírásnak, és pedig az első négy, a második hat író fordításában! És miről tesznek az idézetek bizonyosságot? Tanuskodnak-e arról, a mit egyelőre tudni óhajtunk, az őszhangzásról; igazolják-e abbeli meggyőződésünket,

Sylvester.	Félegyházi.	Csipkés.
tek abban, az kit ő el- bocsátott.	tek abban, az kit ő el- bocsátott.	tek abban, kit ő elbo- csátott.
30. <i>Mondának</i> ű neki: Az mű atyáink minnát öttének az pusztában.	30. <i>Mondának</i> neki: Az mi atyáink a man- nát ötték a pusztában.	30. <i>Mondának</i> nékie: A mi atyáink mannát ettenek az pusztában.
32. <i>Monda</i> ű nekik Jé- zus: Nem Mojzes adta tü nektek az kenyeret, de az én atyám.	32. <i>Monda</i> nekik az Jézus: Nem Mózes ad- ta nektek az kenyeret, de az én atyám.	32. <i>Monda</i> nékik Jé- zus: Nem Mózes adta ti nektek a kenyeret, hanem az én atyám.
33. Mert ez az isten- nek kenyerere, mely az mennysországból le- szállta.	33. Mert az istennek kenyerere az, ki leszá- lott az égből.	33. Mert az istennek ama kenyerere az, ki le- szállott a menny- ből.
36. De mondom tü- nektek, hogy látatok, és engemet még sem hisztek.	36. De mondtam nektek, mert láttatok engemet és nem hisz- tek.	36. De mondám nek- tek, hogy láttatok is engem, de nem hisz- tek.
38. Mert az mennyor- szágból azért szállék le, hogy megtegyem, mit az akar, ki enge- met elbocsátta.	38. Mert leszá- lottam az égből, hogy cselekedjem annak akaratját, az ki elbo- csátott engemet.	38. Mert leszá- lottam a mennyből, hogy cselekedjem an- nak akaratját, a ki en- gem elküldött.
39. Ez kediglen az ű akaratja, az ki engemet elbocsátta, hogy va- lamit el ne veszessek azok között, melyeket én nekem adott.	39. Ez pedig annak akaratja, az ki elbo- csátott engemet, hogy mindent, az mit nekem adott, el ne veszessek abból.	39. E pedig annak, a ki engem elbocsá- tott, akaratja, hogy semmit, a mit nekem adott, el ne veszese- sek.
49. A tü atyáitok minnát öttének az pusztában és meghol- tanak.	49. Az ti atyáitok et- ték az mannát az pusztában és meghol- tanak.	49. A ti atyáitok ettenek mannát a pusztában, és meg- holtanak.
50. Ez az mennyor- szágból szállott kenyér.	50. Ez az kenyér, mely az égből leszá- lott.	50. Ez ama kenyér, mely a mennyből jött alá.
51. Én vagyok az élő kenyér, ki mennyor- szágból szállék le.	51. Én vagyok amaz élő kenyér, az ki az ég- ből leszállottam.	51. Én vagyok az élő kenyér, ki a mennyből szállottam le.

hogy a napjainkban. általánossá lett ingadozás és szabályta-
lanság az idők alkalmazásában csak az újabb korszüleménye; s
hogy hajdanában e tekintetben is biztosságnak, rendnek kel-
lett uralkodnia.

Beszéljenek a tények!

Dávid idézett helyének négy fordítójánál — a Bécsi codex kifejezéseit használva — összevágólag alkalmazvák a következő alakok:

a) *Az íra:*

7. imádák, 8. megvádolák, 9. mondának, 13. parancsolá, elhozattatának, 14. monda, 16. mondának, 19. betelék, parancsolá.

b) *Az irt:*

10. vettél, 12. szerettél, megutálták, fel emeltél, 14. szerettem, 15. alkottam, 16. fel emeltél.

c) *Az irt vala:*

7. alkotott vala.

János evangéliumának hat fordítójánál megegyezőleg állnak:

a) *Az íra:*

1. elméne, 3. elméne, 16. leszállának, 19. lá ták, félemének, 24. felmenének, 25. mondának, 29. felele, monda, 28. mondának, 29. felele, monda, 30. mondának, 32. monda. Továbbá öt fordítónál: 17. jövének, 21. akarák, futa, egy ellenében, kinél e helyett *az ír vala* s utóbb *irt vala áll*.

b) *Az irt:*

27. megjegyzette, 29. eresztett, 30. öttenek, 32. adott, 39. adott. Továbbá öt egy ellenében, kinél *íra áll*: 25. jöttél, 26. láttatók, öttetek, megeléged tetek, 33. leszállott, 36. láttatok, 38. leszállottam, 38. eresztett, 39. eresztett, 49. öttenek, megholtanak, 51. leszállottam.

c) *Az ír vala:*

2. látják vala, teszen vala.

A mi az egyik-másik irónál elékerülő eltéréseket illeti, azok magyarázatukat lelik az egyes igealakok tárgyalásánál, s bővebben a harmadik szakaszban.

Az összhangzás tehat, a közmegegyezés, melyet régi iróinknál kerestünk, megvan; s ez annál világosabb, mert a tartalom egyenlősége minden kételkedést kizár az egyes mon-

datok minősége s ennek folytán az igealakok természete fölül; annál fontosabb, annál döntőbb, mert, habár a gondolatok s fogalmak ugyanazonossága daczára a mondatok s szók alakja különböző íróknál változik, eltér, az időalak mind-ezek ellenére ugyanaz marad, az eltérések pedig aránylag csekély számban fordulnak elő; de ezek is oly természetűek, nem hogy az erős nyelvérzék uralma ellen tanuskodnának, hanem, mint később látni fogjuk, éppen ezek szolgáltatják a leghatározottabb, a legkétségtelenebb bizonyítékokat azon tény megállapítására nézve, hogy a nyelvérzék befolyása, hatalma középkori őseinknél nagyon biztos lábon állott ugyanarra, hogy még azok is, a kik közben-közben megkísérlék vala szabadulni a nyomás alól, hatalmas szózatára visszatértenek a rendes, törvényes ösvényre. Annál döntőbb ez összhangzás végre, mert nem csak egy korbeli íróknál találkozzunk vele, hanem találkozunk három század különböző időszakainak különböző íróinál.

Az első eredmény tehát, a melyet nyomoztunk, a melyet elérni ohajtottunk, megvan; megvan az alap, a melyre állhatunk, a honnan bátran, egész biztossággal hozzá foghatunk a további kutatáshoz, a kérdés magvához, annak tulajdonképeni megfejtéséhez:

Milyen időfogalom rejlik a magyarnyelv egyes igealakjaiban?

Birnak-e történeti multtal, jogosultak-e mind az újabb irodalomban divatozó igealakok?

Melyek azon szabályok, melyeket a régi nyelv elénk szab az igeidők használására nézve?

ELSŐ SZAKASZ.

Milyen időfogalom rejlik a magyar nyelv egyes igealakjaiban.

Jelentő módbeli igealakjaink, a magyar irodalomnak jelenlegi álláspontját véve kiindulási alapul, a következők:

a) egyszerűek: *ir, ira, irt, irand, irandott*;

b) összetettek: *ir vala, ira vala v. volt, irt vala v. volt, írni fog, írni fogott, irandani fogott.*

E tizenegy igealak közül az első, az *ir* alak, kétségtelen; az a közönségesen úgynevezett jelen idő, praesens; s mint ilyen nem is képezheti a kérdés tárgyát. Térjünk tehát a többiekhez.

I. Az *ira* alak.

A kérdés, minő időfogalmat jelöl a czimbeli igealak, nem új s nem is én vagyok az első, a ki azt felállította s ezzel kapcsolatban megfejteni iparkodott; az egész örökségképen maradt ránk az ötvenes évtized utolsó szakából. Halder János, akkorban a pesti egyetemen a latin nyelv s irodalom tanára, vala az első, ki néhány sorával, melyeket, ha jól emlékezem, a „Magyar Nyelvészetben“ tett vala közzé, megalkotá az idők kérdését. Habár mint idegennek, vagy helyesebben, épen mint idegennek t. i. feltűnt vala neki az az ingadozás, az a határozatlanság, vagy nevén nevezve meg a gyermeket, az az önkény az igeidők kezelésében, melyről az újabb magyar irodalomnak minden sora kiáltó bizonysgot szolgáltat; iparkodék tehát leginkább irodalmi termékekből merített tapasztalatai nyomán rendet alkotni, szabályosságot hozni be az időkezelésre nézve; s a következőleg gondolá megállapíthatni az egyes időket:

1. *írok*: scribo.
2. *írék*: scribebam.
3. *irtam*: scripsi.
4. *irtam vala*: scripseram.
5. *irandok*: scribam.
6. *irandottam*: scripsero.

E meghatározás, mint olyan ellenében, a mely semmi történeti alappal nem bír, Hunfalvy Pál szálla ki síkra a régi magyar nyelv tényeinek kíséretében, melyekből bebizonyítani törekszik vala, hogy az *ira* történeti mult, az *irt* perfectum, s az *irand* futurum exactum. Eme fölfedezés azonban Fogarasit annyira nem elégité ki, hogy legottan hozzákezde annak megdöntéséhez, s minden rendelkezésére álló érveléssel neki állá, hogy azt megczáfolja egy részről, más részről pedig, hogy saját tanát juttassa érvényre, a mely szerént az *ira* imperfectum, az *irt* aoristus, az *irand*

futurum simplex. A pár évig tartó, s elég heves küzdelemnek végre is az lön a kimenetele, hogy a kérdés eldöntetlenül marada; a m. t. Akadémia legalább annak tekinté s akará tekintetni; különben nem hirdetett volna pályázatot a kérdés megoldására.

Ez az idők kérdésének eddigi rövid, de még befejezetlen története; melyet nem tartottam volna szükségesnek elmondani, ha abban egy bizonyos áramlatnak félremagyarázhatatlan jelenségei nem nyilvánulnának, mely titkosan borzadni látszik a szabályozástól, s kényelmesebbnek tartja kénye-kedve szerént túl-túlcsapni a fékező part korlátain, hogysem a rendes mederbe tereltetve magát nyugottan, de biztosan, rendetlenséget, zavart nem okozva, folydogálna.

A kinek csak némi sejtelme van a nyelvbeli időkről, lehetetlen első tekintetre be nem látnia, hogy, ha a közhasználatból indulva ki az *ira* s *irt* alakokat azon nyelvek időivel helyezzük párhuzamba, melyekből nálunk eddigelé a legtöbb fordítás történt, t. i. a latin s német nyelvek időivel, a kérdést csak a következőképen állithatjuk fel: Az *ira* imperfectum-e, vagy történeti mult, mint a német *schrieb*, mely mind a két időfogalom kifejezésére használtatik? Az *irt* perfectum-e, vagy aoristus, mint a latin *scripsit*, mely hasonlókép e két idő fogalmát rejtí magában? Fogarasi, mint már említettem, az *ira* alakról azt állította, hogy az imperfectum, mint a német *schrieb*, s az *irt* alakról, hogy az történeti mult, mint a latin *scripsit*; Hunfalvy pedig azt erősítette, hogy az előbbi történeti mult, mint a német *schrieb*, latin *scripsit*, az *irt* meg perfectum, mint a latin *scripsit*.

A két vitatkozó fél közül tehát az egyiknek minden esetre igaza volt, igazának kellett lennie; ez világos, kézzelfogható. E ténnyel szemben két kérdés tolja föl magát elénk; az egyik: melyik állítás való, Fogarasié-e, vagy Hunfalvyé? — a másik: ha az egyik csakugyan kitálalta volt az igazat, mi okozta mégis azt, hogy a fölfedezett igazság követőkre egyáltalában nem talált?

Lássuk az első kérdést: melyik időfogalom jele az *ira*-alak?

E kérdés megoldása az avatatlanok előtt legalább is

sphinx-talánynak tűnik fel, kivált ha figyelembe vesszük a miatta folyt küzdelem hevesességét s mindamellett eredménytelenségét; pedig az minden egyéb, csak nem fogas; a kérdés könnyű, egyszerű, talán nagyon is egyszerű; csak helytelenül ne tegyük fel azt, s ne kérdezősködjünk ott, a hol felelni egyáltalában nem tudnak, vagy a hol homályos, ferde vagy éppen téves választ kapunk.

A Bevezetésben kifejtett elvek legbiztosabban útba igazítanak. Az első, a mit tennünk kell, kérdezzük meg magát a nyelvet, bírjuk őt vallomásra, a tények bevalósására; vegyünk segélyül aztán más nyelveket is; minthogy pedig az idők kérdése általános jellegű vagyis olyan, melynek meghatározását és felosztását csak egy közös szemléleti alapból állíthatjuk fel, a mint ezt a három időmomentumnak, a jelen, múlt s jövőnek közös felfogása, megkülönböztetése s nagyobb részt egyirányú továbbfejtése is bizonyítja, a kérdésbeli tények kifürkészésében, összeállításában s végleges megállapításában nem csak a rokon, hanem egyéb nyelvek is lehetnek kalauzaink, azok is gyámolíthatnak, útba igazíthatnak, tanúskodhatnak.

Magának nyelvünknek vallomásai pedig annál hitelesebbek lesznek, mennél több tanú áll rendelkezésünkre, kivált pedig oly tanúk, kik egy és ugyanazon tárgyat dolgozták fel; mennél többször intézzük hozzájuk ugyanazon egy kérdést s mennél határozottabban, mennél egyetértőbben válaszolnak rá; mennél kevesebb a valószínűség, hogy értekezhettek egymással, tehát mennél nagyobb időköz fekszik közöttük; ha ehhez aztán hozzájárul ama fontos körülmény is, hogy vallomásaikat más, még pedig több nyelvek is igazak-

Müncheni codex.	Jordánszky codex.	Pesti Gábor.
Görög, latin.	Német, svéd, angol.	Olasz, francia.
1. Mikor született volna Jézus, mágosok <i>jövének</i> (παρεγένοντο, <i>venierunt</i>) Jeruzsálembe.	1. Mikor született volna Jézus, <i>jövének</i> (kamen, kommo, came) királyok Jeruzsálembe.	1. Mikor született volna Jézus, királyok <i>jövének</i> (arrivarono, voici arriver) Jeruzsálembe.
3. Hallván Herodes,	3. Hallván Heródes,	3. Hallván Heródes,

nak bizonyítják, akkor nincs más tennivalónk, mint megállapítani az eredményt, azt tényül elismerni s minden ellenmondás nélkül előtte meghajolni.

A mondottak folytán az eljárás, a melyet követnünk kell, világosan ki van szabva előttünk s az a következő.

1. Párhuzamos helyeket kell összeállítanunk, és pedig annyi íróból, a mennyi rendelkezésünkre áll.

2. Munkájoknak különböző részeiből történjék az idézés.

3. Egybevetendők a felhozott helyekkel a rokon s egyéb nyelveknek megfelelő kifejezései.

4. Az ekként nyert eredmény megállapításával megkérdezendők a többi írók is, vajon igazolják-e, valóknak bizonyítják-e ők is a föntebbiektől nyert vallomásokat.

Itt azonban meg kell jegyeznünk, hogy az ugor nyelvcsaládnak többi tagja, a magyar kivételével, csak egy multat képezett ki, úgy hogy a vogul *vausem*, osztják *ujem*, votják *todî*, zürjén *tödi*, mordvin *sodîn* alak egyéb praeteritum hiányában a multnak minden lehető változatait kifejezheti; tehát azon különböző cselekvések jelölésére, melyeket a magyar majd *tudott*, majd *tud vala*, majd *tuda*, majd *tudott vala* alakokkal fejez ki, csak az említett egy multtal rendelkeznek. Ennélfogva, bár sajnáljuk, de az igeidőkre nézve tanuskodásukat nem vehetjük igénybe s vallomásaikat egyáltalában mellőzzük.

Legyen az első idézet Máté evangéliumának II. fejezete.

Jegyzet. Idézeteinkben térkimélés tekintetéből a speciális kérdésre nem vonatkozó, fölösleges mondatokat és helyeket mindenütt kihagytuk.

Sylvester János.	Félegyházi Tamás.	K. Csipkés György.
Spanyol.	Szerb.	Finn.
1. Mikoron született volna Jézus, bölcsek <i>jövének</i> (vini éron) Hierusálembe.	1) Mikoron Jézus születetett volna, mások <i>jövének</i> (dodju) Jerusálemben.	1. Mikoron született volna Jézus, <i>jövének</i> (tulit) Jerusálemba bölcsek.
3. Mikoron meghal-	3. Hallván pedig az	3. Hallván a Heró-

Müncheni codex.

Görög, latin.

megszomorottaték (ἐτα-
πάθη, turbatus est).

7. Tahát híván a má-
gosokat, *tanolja* *vala*
ő tőlök a csillagnak
dejét és *monda* (εἶπε,
dixit).

9. Kik *elmenének* (ἐπο-
ρεύσαν, abierunt),
és a csillag előlkelí vala
öket.

10. Látván a csilla-
got, *öröltenek* *vala*
(ἐχάρησαν, ga visi
sunt).

11. És bemenvéjek a
házba, *lelék* (εἶπον, in-
venerunt) az gyer-
meket ő anyjával; és
leesvéjek, *imáddák* (προ-
σκύνησαν, adorave-
runt) ötöt, és *ajánlának*
(προσέφευξαν, obtule-
runt) neki ajándékokat.

12. És feleletet ve-
vén álmokban, más
uton *fordolának* meg
(ἀνεχώρασαν, reversi
sunt) ő országokba.

13. Ime úrnak an-
gyala *jelenék* (φατεται

Jordánszky codex.

Német, svéd, angol.

megszomorkodék (er-
schrak, vardt be-
dröfyad, was
troubled).

7. Annakutána híván
a királyokat, *kérdezé*
(erlernete, besporde,
enquired) hü tü-
lük az csillagnak ideit,
és *monda* (sprach,
sade, said).

9. Kik *elmenének* (zo-
gen hin, foro de
ästad, they departe
d) és az csillag elől-
megyi vala hűket.

10. Látván az csilla-
got, *erölének* (wurden
erfreut, vordo de
glade, they rejoiced).

11. És bel menvén az
házban, *megtaldlák* (fan-
den, funno, saw) az
gyermeket hü szüile-
jével; és leesvén, *imá-
dák* (beteten an,
tillbãdo, worship-
ped) hűtet; és *ajánlá-
nak* (schenkten,
skänkter, present-
ed) hü neki ajándé-
kokat.

12. És feleletet vevén
hü álmokban, más uton
menének (zogen, foro,
departed) hü orszá-
gokban.

13. Ime istennek
angyala *jelenék* (er-

Pesti Gábor.

Olasz, francia.

megháborodék (fu tur-
bato, futtroublé.)

7. Akkoron az kirá-
lyokat hozzá híván, *tu-
dakozik* *vala* (doman-
dò, s'informa) tö-
lök, mi időbe jelent
volna meg az csillag s
monda (disse, dit.)

9. Azok *elmenének*
(andarono, s'en al-
lèrent) és az csillag
előttök megyen vala.

10. Mikoron látták
volna az csillagot, *eri-
lének* (si rallegra-
rono, se réjouirent.)

11. És bemenvén az
házba, *talaldák* (trova-
rono, trouvérent) az
gyermeket anyjával; ki
előtt leesvén, *imáddák*
(adorarono, ado-
rèrent) ötöt, *adának*
(offerirono, of-
frirèrent) neki aján-
dékokat.

12. De álmokba szó-
zat lön hozzájok, és
más uton *térenék* (si
ridussero, se re-
tirèrent) az ő tar-
tományokba.

13. Ime istennek an-
gyala *megjelenék* (ap-

Sylvester János. Félegyházi Tamás. K. Csipkés György.

Spanyol.

Szerb.

Finn.

lotta volna Herodes, *meghaborodék* (se tur b ó).

Heródes, *meghaborodék* (u pla ši se).

des, *meghaborodék* (hä m ä s t y i).

7. Legottan az bölceket ü hozzája hivatván, *megkérdezé* (se in form ó) ü tülök az csillagnak megjelenésének ideit, és *mondá* (dixo).

7. Akkoron hivatván az mágusokat, *tudakozék* (ispitiva še) az üdöröl, melyben megtetszett volna az csillag, és *monda* (re će).

7. Akkor hivatván az bölceket, *megtudakozá* (t u t k i s t e l i) a feltetszett csillagnak idejét, és *mondá* (s a n o i).

9. Az bölcsek *elmenének* (se fu é r o n) és az csillag ü előttök megyen vala.

9. Azok *elmenének* (p o d j o še) és az csillag előttök megyen vala.

9. Azok *elmenének* (m e n i t) és a csillag előttök megyen vala.

10. Mikoron látták volna az csillagot, *megörülének* (se r e g o c i á r o n).

10. Látván az csillagot, *örvendözének* (o b r a d o v a še se).

10. Látván a csillagot, *megörülének* (i h a s t u i t).

11. És bemenvén az házba, *meglelék* (h a l l á r o n) az gyermeket az ü anyjával; és földre leesvén, *imáddák* (a d o r á r o n) ütet és *adának* (o f r e c i é r o n) ü neki ajándíkokat.

11. És bemenvén az házban, *megtalálák* (v i d j e še) az gyermeket az ü anyjával, és leburulván, *imáddák* (p o k l o n i še se) ütet, és *vivének* (d a r i v a še) ü neki ajándékokat.

11. És bémenvén a házba, *megtalálák* (l ö y s i t) a gyermeket az ő anyjával; és leesvén, *imáddák* (r u k o i l i t) ötet és *vivének* (l a h j o i t i t) ő neki ajándékokat.

12. És álmokban *szózat lún* ü hozzájuk, és más uton *térinek meg* (se v o l v i é r o n) az ü földekbe.

12. És megintetvén álmokban, más uton *térének meg* (o t i d o še) az ü tartományokban.

12. És megintetvén, más uton *elmenének* (m e n i t) az ő tartományokba.

13. Ime az istennek *angyala megjelenék* (a p a

13. Ime az úrnak *angyala megjelenék* (j a v i

13. Ime az úrnak *angyala megjelenék* (i l

Müncheni codex.

Görög, latin.

apparuit) Józsefnek
álmában.

14. Ki felkelvén, *vevé*
(παρέλαβε, accepit)
a gyermeket és *mene*
(ἀνεχώρησε, secessit)
Egiptomba.

16. Tahát Heródes
megharagvék (ἐθυμώθη,
iratus est) és *meg-*
öle (ἀνείλε, occidit)
menden gyermekeket.

19. Heródes meghal-
ván, ime úrnak angyala
jelenék (φαίνεται, apparuit)
Józsefnek.

21. Ki felkelvén, *vevé*
(παρέλαβε, accepit)
a gyermeket, és *jöve*
(ἦλθε, venit) Izrael
földébe.

22. Hallván, hogy Ar-
chelaus országlana Ju-
daeában, *félemék* (ἐφοβήθη,
timuit) oda men-
ni és *mene* (ἀνεχώρησε,
secessit) Galileának
vidékibe.

23. És jutván *lakozék*
(κατοίκησε, habitavit)
Nazaretben.

Jordánszky codex.

Német, svéd, angol.

schien, uppenba-
rades, appeareth)
Józsefnek álmában.

14. Ki felkelvén, *vevé*
(nahm, hantog, he
took) az gyermeket,
és *nyomoték* (entwich,
flydde, departed)
Egiptomban.

16. Heródes igen *meg-*
haragvék (ward zor-
nig, blef vred,
was wroth) és *meg-*
öle (liess tödten,
lät slä, slew) mind
az apró gyermekeket.

19. Kimulván Heró-
des, ime úrnak angyala
jelenék (erschien,
uppenbarades, ap-
peareth) Józsefnek.

21. Ki felkelvén, *vevé*
(nahm, tog, took)
az gyermeket, és *jöve*
(kam, for, kamē)
Izraelnek földére.

22. Hallván, hogy Ar-
chelaus uralkodnék Ju-
daeában, *megfélemék*
(fürchtete sich,
rädde, was afraid)
hazájába jöni, és *tére*
(zog, for, turned)
Galileának tartományá-
ban.

23. És jöven, *lakozék*
(wohnete, bodde,
dwelt) Nazaretben.

Pesti Gábor.

Olasz, francia.

parve, [apparut)
Józsefnek álmában.

14. Amaz felsearken-
vén, *vevé* (prese,
prit) az gyermeket s
mene (si ritrasse, se
retira) Egiptomba.

16. Heródes akkoron
megharagvék (si adirò,
fut en colère) és
megöleté (mandò a fare
uccidere, envoyà tuer)
mind egyiglen az apró
gyermekeket.

19. Heródes hogy
meghala, ime úrnak an-
gyala *megjelenék* (a p-
parve, apparut)
Józsefnek.

21. Amaz *felkele*, *vevé*
(prese, prit) az
gyermeket, *mene* (ven-
ne, s'en vint) Izrael
földére.

22. Mikoron hallot-
ta volna, hogy Arche-
laus uralkodnék, nem
mere (temette, crai-
gnit) oda menni, s
mene (si ritrasse,
se retira) Galileának
részébe.

23. És *lakozék* (abitò,
habita) Nazaretben.

A felhozott hely a következőkről tesz tanúbizonyságot:

1. Maga az idézet egy szakaszocska Jézus életéből,
tehát elbeszélés, melyből csekély kivétellel csak a fő esemé-
nyek vannak felsorolva.

Sylvester János. Félegyházi Tamás. K. Csipkés György.

Spanyol.

Szerb

Finn.

re ci ó) Józsefnek ál-
mában.se) álmában az József-
nek.me sty i) álom szerint
Józsefnek.14. Az József felsér-
kentetvén, felvivé (to-
m ó) az gyermeket, és
Egyptombamene (se re-
tir ó).14. És ő felszerkenvén,
felveré (u z e) az gyer-
meket, és mene (otide)
Aegyptusban.14. Ő pedig felkelvén,
felwövé (ot ti) a gyer-
meket, és elméne (p a-
ke ni) Egyptomba.16. Legottan Heródes
megharagvék (se irritó)
és megöle (h iz o m a t a r)
minden gyermeket.16. Akkoron Heródes
boszankodék (r a z g n je-
vi se), és megölete
(p o bi še) minden gyer-
meköket.16. Akkor Heródes
megharagurék (v i h a s-
tui), és elveszté (l ä-
hetti tappamaan) mind
a gyermekeket.19. Mikoron Heródes
megholt volna, ime az
istennek angyala ál-
mában megjelenék (a p a-
re ci ó) Józsefnek.19. Mikor Heródes
megholt volna, ime az
úrnak angyala álmában
megjelenék (j a v i se)
Józsefnek.19. Mikoron elvégző-
dött volna a Heródes,
ime az urnak angyala
álom szerint megjelenék
(ilmestyi) Józsefnek.21. És az József fel-
kelvén, felvivé (to m ó)
az gyermeket, és Zsidó-
országnak földibe mene
(se v i n o).21. Ő felszerkenvén,
felvevé (u z e) az gyer-
meket, és mene (d o d j e)
Ízraelnek földében.21. Ő felkelvén, fel-
vevé (o t t i) a gyerme-
ket, és méne (m e n i)
az Izrael földére.22. De mikoron hal-
lotta volna, hogy Arch.
bírná az országot; nem
mere (t e m i ó) oda
mennni, és oda menvén,22. Hallván pedig,
hogy Archelaus ural-
kodnék Judaeában, fele
(p o b o j a se) oda men-
ni, és elméne (o t i d e)
Galilaeának részeire.22. Meghallván pe-
dig királykodik Judán,
féle (p e l k ä s i) oda
mennni, és elméne (p o i k-
e s i) Galilaeának ró-
szeibe.23. Lakozék) (v i n o á
morar) Nazaretben.23. És elmenvén, la-
kék (n a m j e s t i se)
Nazaretben.23. És elmenvén,
lakék (a s u i) Naza-
retben.

2. A hat magyar, más-más korbelt fordító, kiknek
elseje, föltéve Toldy nézetének helyességét, a XIV-dik kezde-
téről, utolsója a XVII-dik század végéről való, mindamellett
hogy nagyobb-részt különböző szó- és mondatalakokkal élnek,

abban az egyben határozottan egyetértenek, hogy az elbeszélésnek egyes fő cselekvéseit az *ira* alakkal jelölik.

3. A tanúskodásra felszólított nyelvek közül a görög, olasz, francia, spanyol, szerb s finn az elbeszélés magvát képező főeseményeket a rendelkezésekre álló többi mult kizárásával minden esetben, kivétel nélkül az aoristussal fejezik ki; a latin, német, svéd, angol oly alakkal, mely ugyan két idő jelölésére szolgál, de melyek közül egyik az aoristus.

Eme bizonyágtételek egybevetéséből a következtetés magából foly, s ez annyira világos, hogy bárki teszi azt, hibázni nem hibázhat. A ténynek végleges megállapítására nézve azonban még két kellékre van szükségünk. Az egyik, hogy az *ira* alaknak ilyszerű alkalmazásával az idézett fordítóknak s nyelveknek egyéb helyei is megegyezzenek; a másik, hogy az ó magyar irodalomnak többi írói vagy leg-

Müncheni codex.	Jordánszky codex.	Pesti Gábor.
Finn.	Görög.	Olasz.
21. Heródes ő léte napján <i>tön</i> (te ki) nagy vacsorát.	21. Heródes hű születetinek napján vacsorát <i>tén</i> (ἐτε ἑτοίμα).	21. Mikoron Heródes az ő születésit szolgáltná és vacsorát szerzene,
22. És mikor bement volna az Herodiadistnak lánya és szókött volna, <i>monda</i> (sanoi) a király a lánynak: Kérj és adom te neked, mit akarsz.	22. És mikoron bement volna az Herodiastnak hű leánya és jejtést tett volna, <i>monda</i> (εἶπε) a király a leánynak: Kérj, valamit kívánsz, és adom te neked.	22. akkoron Herodiadesnek leánya <i>bemene</i> (entrò) és mikoron táncolt volna, <i>monda</i> (disse) a királyleánynak: Kérj valamit akarsz, megadom neked.
23. És <i>megeskevék</i> (vannoi) öneki.	23. És <i>megeskevék</i> (ὄμωσε) hű neki.	23. És <i>megeskevék</i> (giurò) neki.
24. Ki mikor kiment volna, <i>monda</i> (sanoi) ő anyjának: Mit kérjek? És a' <i>monda</i> (sanoi): János fejét.	24. Hogy kiment volna, <i>monda</i> (εἶπε) hű anyjának: Mit kérjek? Az kedeg <i>monda</i> (εἶπε): Jánosnak hű fejét.	24. Amaz <i>kimene</i> (uscì) és <i>monda</i> (disse) anyjának: Mit kérjek? <i>Monda</i> (disse) az anyja: János fejét.
25. És mikor bement volna, legottan <i>kéré</i> (anoi).	25. Mint belment volna, legottan <i>kéré</i> (ἤτησας).	25. És az leány belmenván, <i>kéré</i> (fece la domanda.)
26. <i>Megszomorodék</i> (tuli murheelli-	26. <i>Megszomorodék</i> (περίλυπος γινόμενος) az	26. <i>Bánkodék</i> az király, de azokért, kik ott ilnek

alább azoknak nagy része ugyanazon eredmény mellett tanúskodjék, mely a felhozottak műveiből következik.

Mintfogya az összehasonlított nyelvek közül az *ira*-nak megfelelő igealakok a latin, német, svéd s angol nyelvekben, azonkívül még egy más időfogalomnak képviselői, mintfogya ennél fogva nyilatkozataik ez esetben nem határozottak, valamástételeik nem döntök, a kérdésben levő igealakra nézve nem is lehetnek hiteles tanúk; s így ezúttal a bizonyágtévők sorában nem is fogjuk idézni. Megjegyezzük azonban, hogy a magyar *ira* alakot a latin bibliafordításban mindenütt a *scripsit*, a németben *schrieb*, a svédben *skref*, az angolban *wrote* multtal találjuk fordítva.

Legyen a második hely Márk evangeliumának VI. fejezetéből egy rövidke elbeszélés.

Francia.	Spanyol.	Szerb.
21. Mikor Heródes az ő születésének napján lakodalmat szerzett volna,	21. Mikor az Heródes az ő születésének vacsoráját <i>tevé</i> ,	21. Mikor a Heródes az ő születésének napján vacsorát téssen <i>vala</i> ,
22. és bement volna az Herodiásnak leánya és táncolt volna, <i>monda</i> (dit) az király az leánynak: Kérj, valamit akarsz és megadom te neked.	22. és bemenvén Herodiásnak leánya <i>tet-szék, monda</i> (dix o) az király az leánynak: Kérj, az mit akarsz, megadom teneked.	22. és bement a Herodiásnak leánya és táncolt volna, <i>monda</i> (re če) a király a leánynak: Kérj, a mit akarsz, és megadom te neked.
23. És <i>megesküvék</i> (jura) ti neki.	23. És <i>megesküvék</i> (jur ó) neki.	23. És <i>megesküvék</i> (zak le se) neki.
24. Az leány <i>kiméne</i> és <i>monda</i> (dit) az ti anyjának: Mit kérjek? És az <i>monda</i> : Az Jánosnak fejét.	24. Az kijöven, <i>monda</i> (dix o) az ő anyjának: Mit kívánjak? Az <i>monda</i> (dix o): Jánosnak fejét.	24. Az kimenvén, <i>monda</i> (re če) az ő anyjának: Mit kérjek? Az <i>monda</i> (re če): Jánosnak fejét.
25. És bemenvén, <i>kére</i> (fitsa demende).	25. És bemenvén, <i>kére</i> (pidi ó).	25. És bemenvén, <i>meg-kéré</i> (za iska).
26. Bánatba esvén az király, nem <i>akará</i>	26. Megszomorodván az király, nem <i>akará</i>	26. Szomorúvá levén a király, nem <i>akará</i>

Müncheni codex.	Jordánszky codex.	Pesti Gábor.
Finn.	Görög.	Olasz.
seksi) a király és a vele evőkért nem <i>akará</i> (ei tahto nut) azt megszomorejtani.	király, de az vendégekért nem <i>akará</i> (ἡθέησε) hűtet megháborojtani.	vala, nem <i>akará</i> (volle) az leány kérését hátrahagyni.
27. De eresztvén a nyakvágót, <i>parancsolá</i> (käski) oda hozatni Jánosnak fejét.	27. De elküldvén a hóhért, <i>parancsolá</i> (ἐπέταξε) elhozni hű fejét.	27. És elbocsátván az hóhárt, <i>hagyá</i> (comandò), hogy felhoznák az ő fejét.
28. — és <i>adá</i> (anto i) azt a leánynak, és a lány <i>adá</i> (anto i) ő anyjának.	28. Azonképen nyakát <i>vágá</i> (ἀπεκεφαλίσε) az temlecben és elöve <i>hozá</i> (ἦνεγχε) egy tálnyéron és <i>adá</i> (ἔδωκε) hűtet a leánynak, és az leány <i>adá</i> (ἔδωκε) hű anyjának.	28. Amaz <i>elméne</i> (andò), fejét <i>veve</i> (decapitò) neki, <i>felhozá</i> (portò) és <i>adá</i> (diede) azt a leánynak, és az leány <i>adá</i> (diede) anyjának.
29. Hallván ő tanejtványi, <i>jövének</i> (tulit) és <i>vevék</i> (otit) ő testét, és <i>veték</i> (panit) a koporsóba.	29. Hogy meghallották vóna hű tanojtványi, <i>eljevének</i> (ἦλθον) és <i>elhozák</i> (ἦραν) hű testét, és <i>helyhezteték</i> (ἔθηξαν) koporsóban.	29. Melyet mikoron az ő tanijtványi hallottanak volna, <i>eljevének</i> (vennero) és <i>elvivék</i> (tolsero) az ő testét, és koporsóba <i>helyhezteték</i> (posero.)

Hogy az idézetek számát a már párszor felhozott írókból tulságig ne vigyük, eddigi vallomásaikat tudomásul véve, egyelőre megválnok tőlök; a további idézetek helyett azonban rövid szavakban jellemezni fogjuk az eljárást, melyet az *ira* alak kezelése körül tanusítanak.

Mind a hat író művöknek kezdetétől annak végeig ama szakaszoknak főcselekvéseit, melyek elbeszélő tartalmúak, s melyeket az idézett nyelvek minden egyes helyen történeti multtal fejeznek ki, mindenütt és egyformán a kérdésben levő *ira* alakkal jelölik. A hol eltérések mutatkoznak, azok syntactikai természetűek, s a mondatalakok változtathatóságából, vagy a subjectiv felfogás különbözőségéből könnyen megmagyarázhatók. Így a Máté-féle idézetnek 12. pontjában Pesti és Erdösi a többi négy ellenében, kik rövidített mondatlall élnek, a cselekvést, mint az elbeszélés főbb momentu-

Sylvester János.	Félegyházi Tamás.	K. Csipkés György.
Francia.	Spanyol.	Szerb.
(v o u l u t) kedvét szegni.	(q u i s o) ötöt hátra vetni.	(ne h t j e) azt megvetni.
27. És elboc átván az hóhért, <i>parancsold</i> (c o m m a n d a), hogy előhoznák az ő fejét.	27. És elküldvén az nyakvágót, <i>parancsold</i> (m a n d ó) elhozattatni az ő fejét.	27. És elküldvén a hóhért, <i>megparancsold</i> (z a p o v j e d i), hogy előhoznák az ő fejét.
28. Az <i>elméne</i> (a l l a), és fejét <i>vevé</i> (d é c a p i t a) ú neki, és <i>elővivé</i> (a p p o r t a), és az leánynak <i>adá</i> (d o n n a), és az leány az ő anyjának <i>adá</i> (d o n n a).	28. Az elmenvén, <i>fejét vővé</i> (d e g o l l ó) neki, és <i>elhozá</i> (t r a x o) és <i>adá</i> (d i ó) azt az leánynak, és az leány <i>adá</i> (d i ó) az ő anyjának.	28. Az elmenvén, <i>fejét vevé</i> (p o s i j e č e) neki, és <i>elhozá</i> (d o n e s e) és <i>adá</i> (d a d e) azt a leánynak; a leány <i>adá</i> (d a d e) az ő anyjának.
29 Mely dolgot mikor meghallottanak volna az ő tanítványi, <i>elmenének</i> (v i n r e n t), és <i>felvivék</i> (e m p o r t é r e n t) az ő testét és koporsóba <i>helyhezteték</i> (m i r e n t).	29. És hallván az ő tanítványi, <i>eljövének</i> (v i n i é r o n) és <i>felvivék</i> (t o m á r o n) az ő testét, és <i>tövék</i> (p u s i é r o n) az koporsóban.	29. És meghallván az ő tanítványi, <i>eljövének</i> (d o d j o š e) és <i>felvivék</i> (u z e š e) az ő testét, és <i>tevék</i> (m e t n u š e) azt koporsóba.

mainak egyik coordinált tagját, az *ira* alakkal fejezik ki: „szózat lőn.“ Ugyanott a 7-ik pont alatt a Jordánszky codex, Sylvester, Félegyházi s Csipkés az imént említett módon járnak el; míg a régi biblia s Pesti Gábor a cselekvés tartóságát akarván kiemelni, a tanolja vala alakot használják. Ezen eltérések tehát a helyett, hogy rontanának, inkább építenek; mert míg egy részről az írók függetlenségéről, önállóságáról tanuskodnak, addig más részről az egyes igelalakoknak a lényeges, alternatívát nem tűrő helyeken való egyetértő alkalmazását jobban feltüntetve, csak az uralkodó nyelvérzéknek hatalmáról, a nyelvszellem meghatározta irányról szolgáltatnak kétségtelen bizonyosságot.

Némi, de csak is némi kivételt képez e tekintetben a müncheni codex; a mennyiben itt-ott egyes helyeken, de csak nagy ritkán, az *irt* alakkal él ott, hol a többiek, mintegy

közmegegyezés folytán, a magánhangzós multat alkalmazzák. Hogy helyes-e vagy nem a codexnek eme kitérése, az a későbbi adatokból úgy is ki fog derülni; a kérdést tehát egyelőre válasz nélkül hagyván, áttérünk más írókra. Az idegen

Bécsi codex.

Heltai Gáspár.

Ruth könyve

1. *Lőn éhség a földön. Elméne ember Bethlemből ő feleségével és két fiaival.*

2. *És bémenvéjek Moabitidisek vidékébe és lakoznak vala ott.*

3. *És meghala Elimelek, Noéminek férje, és ő megmarada ő fiaival.*

4. *Kik feleségeket vőnek és lakozának ott tiz esztendeiglen.*

5. *És monnon meghalának, és marada a némbéri ő két fiától és férjétől megvált.*

6. *És fölkele ő két menyivel.*

7. *És kiere de és vettetvén Judának földébe,*

8. *Monda ő nekik.*

9. *És megápolá őket; kik szavok felemelvén, kezdenék sirniok.*

10. *És mondának.*

14. *Azért ő szavok esmég felemelvén kezdenék sirniok; Orpha megápolá ő napát, és megfordola; Ruth egyesöle ő napával.*

18. *Noémi nem akara ellenkedni, sem készleté öveihez fordulni.*

19. *És eleredének és jutának Betlehembe. Kik a városba bemenvén, mindeneknél igen gyors hir gyakrola.*

1. *Drágaság lőn a földön. És utra indula egy férfin Betlehemből feleségével és két magzatjával.*

2. *És bemenvén Moabnak tartományába, ott lakának.*

3. *Meghala kedig Elimelek és ott marada Noémi az ő két fiával.*

4. *A fiak moabitákat vőnek feleségül, ott lakának tiz esztendeig.*

5. *Meghalának mindketten, és egyedül elhaggyaték az asszonyállat mindakét fiától és férjétől.*

6. *És fölkele (az ő két menyével).*

7. *Kiindula, és utra menének a Judának földére.*

8. *Monda az ő két menyének,*

9. *És megápolá őket; azok nagy fel szóval sirának.*

10. *És mondának.*

14. *És szavokat ismét felemelvén, sirának. És Orpha megápolván az ő napát, megtére; Ruth hozzá ragaszkodék.*

18. *Noémi elhagyá arról való beszélését.*

19. *Együtt menének ezokáért, miglen Betlehembe jutnának; és midőn bementenek volna, megmozdula az egész város ő miattok.*

Ime négy újabb, nagyobb részt más-más századbeli író, kik a föntebbi hatnak eddig tett vallomásait egy hangon, minden tétovázás nélkül szóról szóra igazolják. Ezek is, mint amazok, az *ira* alakkal ama cselekvéseket jelölik, melyek az elbeszélésnek főmozzanatait képezik. Az eddigi idézetek

bibliafordítóknak a magánhangzós multa vonatkozó nyilatkozatait mellőzhetőknak tartjuk ama határozott kijelentés alapján, hogy azok minden újabb, s bár hányszor ismételt kérdésre is mindig a föntebb hallott világos, értelmes feleletet adják.

Károli Gáspár.

Káldi György.

I. f e j e z e t.

1. *Lön* éhség a földön. És *elméne* egy férfiú Betlehemből feleségével és két fiával.

2. És bemenvén az Moab tartományába, ott *lakának*.

3. *Meghala* pediglen Elimelek és *megmarada* Noémi és az ő két fiai.

4. *Vőnek* magoknak feleségül moab leányokat, és *lakának* ott tiz esztendeig.

5. *Meghalának* mindketten, és *megmarada* az asszonyi állat megfosztatván az ő két fiától és férjétől.

6. *Fölkele* ő és az ő két menyee.

7. *Kiméne* és utnak *ereszték* magokat.

8. *Monda* az ő két menyének.

9. És *megcsókolá* őket; azok nagy fel szóval *sírának*.

10. És *mondának*.

14. És ismét nagy fel szóval *sírának*. És *megcsókolá* Orpha az ő napát; Ruth hozzá *ragaszkodék*.

18. Noémi nem *szóla* többet neki.

19. És *elmenének*, mig *jutának* Betlehembe; és *lön*, hogy mikor bementenek volna, *megzendült* az egész város ő rajtok.

1. Éhség *lön* a földön. És *elméne* egy ember Betlehemből feleségével és két fiával.

2. És bemenvén Moab tartományába, ott *laknak* vala.

3. És *meghala* Elimelek és Noémi fiaival *marada*.

4. Kik moabi feleségeket *vőnek*, és *lakának* ott tiz esztendeig.

5. És mindketten *meghalának*, és *megmarada* az asszonyállat megfosztatván két fiától és férjétől.

6. És *fölkele* két menyével.

7. Kiméne, és mikor Juda földébe való megtérésének után volna,

8. *Monda* nekik.

9. És *megcsókolá* őket; kik fel szóval sirni *kezdének*.

10. És *mondának*.

14. Azért ismét sirni *kezdének*. Orpha *megcsókolá* a napát és *megtére*; Ruth a napához *ragaszkodék*.

18. Noémi nem *akara* ellenkedni.

19. És *elmenének* és *jutának* Betlehembe; kik a városba bemenvén, hamar hír *lön* mindeneknél.

alapján tehát előre meghatározhatjuk ama helyeket, melyekben a magánhangzós mult állani fog. Ezek valamely történetnek azon eseményei lesznek, melyek különváltan a mellékkörülményektől magának a történetnek mintegy magvát, velejét láttatják velünk.

Vegyük fel példának Jónás prófétából az I. fejezetet. Az elbeszélés áll 16 versszakból s a mellékkörülmények felsorolásával mintegy 60 sort teszen ki. Ha a történetet héjából kifejtve annak magvát izekre osztjuk, az a következő részeket tünteti föl.

1. Az úr szól Jónáshoz. 2. Ez fölkel. 3. Joppéba megy. 4. Hajót talál. 5. Megadja a bért. 6. Rászáll. 7. Isten szelet küld. 8. Vihar támad. 9. A hajó vészben forog. 10. A hajósok megrettennek. 11. Imádkoznak. 12. Behánynak mindent a tengerbe. 13. Jónás lemegy. 14. És elalszik. 15. A kormányos hozzámegy. 16. És szól. 18. Sorsot vetnek. 19. Ez Jónást éri. 20. Felszólítják. 21. Felel. 22. Azok megijednek.

Bécsi codex.

1. *Lön* urnak igéje Jónáshoz, mondván: Kelj fel s menj Ninivébe s prédikálj ő benne.

2. És *felkele* Jónás, hogy elfutna urnak orcájától.

3. És *leszálla* Jappenbe.

4. És *lele* hajót Tarsisba menőt.

5. És *megadá* nekik a hajóbért.

6. És *beleszálla*, hogy elmenne ő vele Tarsisba.

7. Úr kedeg *ereszte* nagy szelet a tengerbe.

8. És *lön* igen nagy vész a tengeren.

9. És a hajó *veszedelmezik* valamegtörtettni.

10. És a hajósok *félének*.

11. És a férfiak *üvöltének* ő istenekhez.

12. És *ereszték* az edényeket, melyek a hajóban valának, hogy megkönnyebbednének azoktól.

13. És Jónás *leszálla* a hajónak alsó felébe.

14. És *aloszon* vala nehéz álmomal.

Heltai Gáspár.

1. *Lön* az urnak igéje Jónáshoz és *monda*: Kelj fel, menj Ninivébe, és prédikálj benne.

2. De Jónás, *felkele*, hogy futna az úr előtt.

3. És *aláméne* Japhoba.

4. És mikor Tarsisba *méne*, hajót talált volna.

5. *Megadván* a hajóbért.

6. *Beméne* a hajóba, hogy azokkal menne Tarsisba.

7. Az úr kedig nagy szelet *támaszta* a tengerre.

8. És nagy vész *támadá* a tengeren.

9. Hogy azt vélnéjek, hogy elveszne a hajó.

10. És a hajósok *megijedének*.

11. És kiki *közzülek* kiálta ő istenéhöz.

12. És a tengerbe *hányák* a hajóbeli eszkezeket, hogy megkönnyebbednének.

13. Jónás kedig a hajónak derekába *szállott* vala.

14. És *veszteg* feküvén, *alosszik* vala.

23. S mondanak. 24. Jónás szól. 25. Kifelé eveznek. 26. Nem sikerül. 27. Imádkoznak. 28. Jónást megfogják. 29. A tengerbe vetik. 30. Ez lecsendesül. 31. A hajósok az istenhez térnek. 32. Áldoznak. 33. És fogadást tesznek.

Megjegyzendő, hogy a 13. számú esemény a 14-gyel együtt a 6-ik számúra következik; ez az oka, hogy miért mondják Heltai és Károli ritka szabatossggal: leszállott vala.

A felsorolt 33. cselekvés leszen tehát az, melyeket, ha az eddigi vallomások csakugyan a nyelvbeli tényeket tolmácsolták, a magánhangzós multtal kell kifejezve találnunk.

Nézzük, úgy van-e?

Károli Gáspár.

1. Szóla az úr Jónásnak s monda: Kelj fel, menj Ninivébe és kiáltás az ellen.

2. És *felkele* Jónás, hogy szaladna az úr előtt.

3. Annakokáért Japhoba *menvén*,

4. És ott hajót *találván*, mely Tarsisba menne.

5. *Megadá* az hajóbért.

6. És *bészállá* az hajóba, hogy ő vélek elmenne Tarsisba.

7. És az úr *támaszta* nagy szelet az tengeren.

8. És *lőn* nagy szélvész az tengeren.

9. Annyira, hogy azt állitanák, hogy az hajó elromlana.

10. És *megréműlvén* az hajósok,

11. *Kezdenek* kiáltani kiki az ő istenéhez.

12. És az hajóban való terhet *hányják vala* az tengerbe, hogy megkönnyebbitenék.

13. Jónás pedig az hajónak oldalába *leszállott vala*.

14. És vesztég fekvűvén, *aluszik vala*.

Káldi György.

1. *Lőn* az úr igéje Jonáshoz, mondván: Kelj fel és eregy Ninivébe és prédikálj abban.

2. És *felkele* Jónás, hogy futna az úr előtt.

3. És *aláméne* Joppeba.

4. És *talála* Tarsisba menő hajót.

5. És *megadá* annak a hajó bérét,

6. És *béméne* abba, hogy elmenne vélek Tarsisba.

7. Az úr pedig nagy szelet *bocsáta* a tengerre.

8. És nagy szélvész *lőn* a tengeren.

9. És a hajó romlásnak veszedelmére *juta*.

10. És *megfélémlének* a hajósok.

11. És *kiáltának* az ő istenekhez.

12. És *behányák* az edényeket, melyek a hajóban valának, hogy megkönnyebbitetnék.

13. És Jónás *aláméne* a hajónak belső részeire.

14. És *aluszik vala* mély álommal.

Bécsi codex.

15. És mene ő hozjá a hajónak bírója.

16. És monda neki: Mit nyomorejtatol meg álommal? Kelj fel, híjad a te istenedet.

17. És monda férfiu ő társának: Jövetek, eresztjünk nyilakat.

18. És eresztének nyilakat.

19. És a nyíl esék Jónásra.

20. És mondának ő neki: Mondjad meg, ki okáért legyen e gonosz mű nekünk?

21. És monda nekik: Én mennynek urát félem, ki tötte tengert és földet.

22. És félének a férfiak nagy félelemmel.

23. És mondának: Mit töttél? (Mert megösmerték vala, hogy úrnak orcája előtt futna.) Mit tegyünk és megszönjék a tenger?

24. És monda nekik: Eresztetek a tengerbe.

25. És a férfiak evezének, hogy a földre fordulnának.

26. És nem leheték, mert a tenger ő reájok dagad vala.

27. És üvöltének úrhoz és mondának: Kérünk úr, ne veszjünk el e férfúnak lelkében!

28. És vevék Jónást,

29. És a tengerbe ereszték.

30. És a tenger megállá ő haragjától.

31. És a férfiak félék urat nagy félelemmel.

32. És ostyákat ajánlának úrnak.

33. És fogadásokat tőnek.

Heltai Gáspár.

15. És hozzá menvén a kormányos.

16. Monda neki: Mit aloszol? Kelj fel, hívd segítségül a te istenedet.

17. És mondának egymásnak: Jer, vessünk nyilat.

18. És mikor nyilat vetettének volna,

19. A nyíl esék Jónásra.

20. Mondának ezokáért ő neki: Mondd meg, honnan vagyon mi rajtunk e nyavalya?

21. És monda nekik: Én a mennyei istent félem, ki a tengert és szárazt teremttötte.

22. Igen megfélemlének ezokáért a férfiak.

23. És mondának ő neki: Miért müveltéd hát ezt? (Mert tudják vala, hogy az úr előtt futna.) Mit cselekedjünk, hogy megcsendesedjék a tenger?

24. És monda nekik: Vessetek a tengerbe!

25. A férfiak kedig eveznek vala, hogy a szárazra érhetnének.

26. De nem leheté, mert a tenger öregbedik vala ellenek.

27. Kiáltának ezokáért az úrhoz és mondák: Uram, ne hagyj elvesznünk ez embernek lelkeért!

28. És fogák Jónást,

29. És a tengerbe veték.

30. És megállá a tengernek vésze.

31. És az emberek igen félék az urat.

32. Áldozának az urnak.

33. Fogadást is fogadának.

Károli Gáspár.

15. *Hozzámenvén* az kormányos,

16. *Monda* néki: Kelj fel, kiált
a te istenedhez.

17. És *mondának* egymásnak:
Jer, vessünk sorsot.

18. És sorsot *vetének*.

19. Az sors pedig *esék* Jónásra.

20. És *mondának* neki: Beszéld
meg, miért szállott ránk ez az ve-
szedelem?

21. És *monda* nekik: Az meny-
nyek urát tisztelem én, az ki az
tengert és szárazt teremtetten.

22. *Megrettenének* azért az férfiak
fölötte igen.

23. És *mondának* néki: Miért
mielted ezt? (mert tudják vala,
hogy az úr előtt futna). Mit csele-
kedjünk, hogy az tenger megszün-
jék?

24. És *monda* nekik: Vessetek
az tengerbe!

25. És *igyekeznek vala* azok, hogy
az szárazra visszahoznák az hajót.

26. De nem lehet *vala*; mert az
tenger habjai nevednek vala el-
lenek.

27. *Kiáltának* azért az úrhoz,
mondván: Kérünk uram, ne vesz-
szünk el ez embernek lelkeért.

28. És *ragadván* Jónást,

29. *Veték* az tengerbe.

30. És *megszünek* az tenger az ő
háborgásától.

31. Annakokáért nagy félelem-
mel *félék* az urat,

32. És áldozatot *tőnek*

33. Fogadásokat *is fogadának*.

Káldi György.

15. És hozzája *járula* a kormá-
nyos,

16. És *monda* néki: Mit aluszol te
ily igen? Kelj fel, hijad segítségül
a te istenedet.

17. És *monda* egyik férfin az ő
társának: Jertek el, és vessünk
sorsot.

18. És sorsot *vetének*,

19. És a sors Jónásra *esék*.

20. És *mondának* néki: Jelentsd
meg nekünk, mi okért vagy on e
veszedelem rajtunk?

21. És *monda* nekik: A mennynek
urát félem én, a ki a tengert és szá-
razt teremtetten.

22. És *megfélemlének* a férfiak nagy
félelemmel.

23. És *mondának* néki: Mit csele-
kedtél? (mert megtudák, hogy az
úr előtt futna). Mit miveljünk, hogy
megszünjék a tenger?

24. És *monda* nekik: Vessetek a
tengerbe.

25. És *eveznek vala*, hogy a szá-
razra jutnának.

26. És nem *lehet*e, mert a tenger
dagad vala ő ellenek.

27. És *kiáltának* az úrhoz és *mon-
dának*: Kérünk uram, ne vesszünk
el e férfúnak lelkeért.

28. És *fogák* Jónást,

29. És a tengerbe *veték*.

30. És *megáll*a a tenger az ő ha-
borgásától.

31. És *félék* a férfiak nagy féle-
lemmel az urat.

32. És *áldozának* az úrnak.

33. És fogadásokat *fogadának*.

A t. olvasó vehette észre, hogy ama felállított elvhez, mely a nyelvtani következtetések helyességét szigorúan a nyelvben találtató tényektől teszi függővé, eddigelé minden áron hünek iparkodtam maradni; nem kerülhette ki figyelmem az sem, hogy előre formulázott szabályokat nem állítottam fel, hogy azokba, illenek oda vagy nem, egyik-másik igealakot beszorítsam; sejtethi tehát eljárásomnak célját is, mely oda megy ki, hogy én, a mennyire azt a pályakérdés határai megengedik, inkább a vallató szerepét vegyem át, az ítéletmondást pedig engedjem át olvasóimnak. Ennélfogva az utóbbi idézet élén álló kérdést is válasz nélkül hagyom, s a felelet megtételét olvasóimra bízva, itt csak az eddigi tanúvallomások határozottsága ellen e helyütt felhozható ellenvetésre akarok felelni. Azt vethetné ugyanis valaki ellen: Hátha az eddig idézett írók minden különbség nélkül akármely mult cselekvés jelölésére az *ira* alakot használják; vagy ha használnak is mást, azt nem összevágólag, nem egyetértőleg teszik?

A ki a kutatás tárgyát képező igealak mellett a többi, bár gyéren eléforduló, idöket is figyelmére méltatta volt, az tapasztalhatta, hogy minden egyes, de legföképen az első idézet ezen ellenvetésnek mind a két részét fényesen megczáfolja; s reméljük, hogy a többi igealaknak tárgyalása alkalmával a tények e tekintetben minden, még a legcsekélyebb kétkedést is megszüntetik.

Az ó-magyar nyelvnek eddig följegyzett bizonyítékai tehát kifogástalanok, szabatosak, határozottak; s hogy az *ira* alak minőségére nézve a tényt konstatálhassuk, csak amaz egy követelménynek kell még eleget tennünk, hogy a többi régi írókat is kihallgassuk.

Margit legenda.

Vala Megyeren egy asszonyi állat, ennek az ő térdei *megzsugorodának* anyyira, hogy semmiképen ki nem nyójjathatja *vala*, és az ő térdei ő melléhez szorulnak *vala*. Ezenképen *lön* ez szegény beteg husvétől fogva sz. Jakab napjáig. Azért ez asszonyi állatot *felvevé* egy taligára és *hozá* ez szigetben; ennekutána *ölibe vevé* az ő ura és *vivé* sz. Margit asszonynak koporsójához; de meg nem *gyógyula* ez asszonyi állat; hanem az ő ura *hagya* ötet némely apácáknál, hogy ötet mindennap elhoznáják az kopor-

sóhoz ; de két egész hétig nem *gyógyula* meg. Tahát imé két hétnek utána némely napon, mikoron nagy sokaság jött volna az koporsóhoz, ez szegény beteg is *elhozatá* magát az szentegyházhoz. Tehát frater Vince, ki lakozik vala ez klastromnál, *ada* ez betegnek egy foltot sz. Margit asszony skapulárából és az ő sz. hajainak mosadék vizét, és *hagyá*, hogy az vízzel mosnája térdit és az skapulár posztójával terelnie ; kit ezenképen *tön* ez beteg. Ezeknek utána *kezdé* ez beteg magát vonni az földén csuszván. Mikoron ez szegény beteg közelitene az koporsóhoz, imé az ur isten *megvigasztá* ez asszonyi állatot mind az nagy sokaságnak előtte. Ezeket látván az fráterek, *megízének* az sororoknak ; az sororok kedeg nagy ajtatossággal *megéneklek* az „tedeumlaudamust“ és harangokkal *beharangozának*.

Bódog sz. Ferencről és társiról.

Néminemű prédikáló fráter bódog Ferencet ezképen gyilöli vala ő jonhában, hogy sem írásban ötet látnia, sem beszédben hallania, sem szívében hiheti vala sz. sebeknek helyivel ékesöltnek lennie.

Azért mikoron ez barát lakoznák hegyek elvöl ez konventben, ki nek ebéllőházában megirták vala sz. Ferencet sz. sebeknek helyivel, hitetlenséggel és gyilölséggel indoltatott az fráter *elméne* titkon, és az atyának sz. sebi helyét késvel *elvakará*, úgy hogy mindenestől fogván semmi meg nem jelennék.

De másod napon, mikoron azon fráter ölné az asztalnál, *néze* sz. Ferencnek képére, és *látá* ott az helyeken újabb sebeket, holott elvakarta vala, ment elesztebb voltak volna ; és megharaguván, *gondolá*, hogy elesztebbé tekéltetést nem vakarta volna el ; es ideit várván, mikoron senki jelen nem volna, másodsor *elméne*, es sz. Ferencnek sebi helyit azanneban *vakará*, hogy az képnek alatta való mezeit is *elromtá*.

De harmad napon, hogy mikoron azon fráter az asztalnál ölné, *tekénte* sz. Ferencnek képére ; es ime *látá* az sz. sebeknek helyét oly szépen es újan, hogy sonha újabban meg nem ilentek vala.

Tehát az fráter álnokságnak miatta *megsetélesöle*, ő bönéhez *tön* harmad bönt. Es miképen szokta vala várni idejét, ki időben embereknek szemi nem látnák, hirtelen haragval *vevé* késit, es *kivájá* az képről sebeknek *jo gyit* ; fesetékét es mezet es *kivájá*. De legottan, mikoron kezdé vájni, *kezdé* az vájásokbalol eleven vér kiszármazni ; es az vér hirtelen kibuzdolván, *megvéresejté* az fráternek arcáját es kezét es köntösét. De az fráter megiedvén le es é k, hogy-hana megholt volna. De az sz. sebekbelül öttött viér *fut vala* az köfalon az nyavalyás miatt kiöttetett.

Azonkezbe az konventnek fráteri *gyölekezének* az feköhöz, es magok ott gondolván annak gonoszságáról, igen *bánkodának*. Meg annakfelette látván, hogy az vér szenetlen kifut vala az sebből, *beldugák* az sebnék helyit ruhával es gypotval ; az vér még sem *állthatik vala*. Azért félvén, hogy ezbelöl leuzatot es szidalmat ne vallának, *gondolának* ajajtatost azon sz. Ferenchez flyamnia.

Es az prior mend az konventbeliekvel magát levetteztetvén sz. Ferencnek képe előtt magokat *fegyvén*, es kenyvezésekvel *kérek* bódog

Ferencet, hogy ez fráternek vétkét irgalmazván megbocsátná, es az vérnek folyását méltoltatná megállatni.

Es legottan azoknak alázatosságáért imádság *lön* meghallgattatott, es az vér továbbá ki nem futott; es mementől tisztelendő sz. sebek ő szépségekben *megmaradának*.

De ez mondott fráter tehát *lön* ez sz. Ferencnek oly ajóztatosa, hogy Alverna helyről való barátok es vallják lött lenni. De az fráter ajóztatóságáért *méne* Alverna hegyére, es az megvéresült gyapotban *vön* véle es *adá* az barátokna(k); még annakfelette *jöve* ajóztatosságér(t) sz. Máriához d'angelisról valóhoz. Még annakfelette bódog Ferencnek érdelme miatt *lön* oly ajóztatos, azképen barátihoz jókedvő, hogy őket tiszteli *vala* atyafiúi szerelmnek kívánatjával Krisztusnak gyicséretire.

Példák könyve.

Vala némely sz. remete Egyiptomba. *Történek* kedig, hogy ez bódog atya némely pogány szizet ő intésivel tévelygésébel *megfordejtá*, es sz. kereszttségnek kútfejébel ötet *mégmosá* és bineknek minden fertezetességétől *megtisztíttá*. Miután kedig megtisztultatván volna, néki cellát *raka* ő cellájának elette, kiben ötet *helyhezeté* erős őrizetnek alatta; kit es erkelesnek minden reguláira es *megtanejtá*.

Es mert ördeg minden jó mielkedeteknek ellensége, *híle* némely férfiúnak, hogy ez sziznek cellájához kimenne, es ötet gyakorlatost *me* látogatnája. Ki levén, ez férfiúnak kellemetes *lön* ez sziz, es *kezdé* szorgalmaztatni ötet binre. Es mikoron ő változtatnája lelkét, *elfordeptá* szemeit, hogy ne látná mennyet, lelkét binre *lehajttá*, es a férfiúval az cellából *ki* *méne*. Ki mikoron ő véle binhedett volna, és ennéhány nap véle lakozott volna, *elméne* ő töle, és ötet csak magát *hagyá*.

Ő lelki atyja kedig minden napon várja *vala*, mikoron ételt kérne szokás jegyvel. Mikoron három napokban ő néki jegyét nem hallanája, cellájához *méne*, es ötet hivon *lelé*. Honnan nagy szomorúsággal *távozek el*, es nagy siralmakat ő érette naponkét *öt* *vala*.

Es mikoron ő látnája magát elhagyattatnak, *lén* nyilvánvaló *parázna*, es ő szépségéért sokat *jönek* *vala* ő hozzá binnek okáért.

Az ő lelki atyja kedig ötet két esztendeig *keresi* *vala*. Az harmad esztendibe fordulván kedig, *jéve* ő hozzá némely sz. atya; és mikoron ő szivének bánatját néki megjelentette volna, *monda* néki ez vén sz. atya: Vagyon némely asszonyállat ilyen *nemő* városban, nevek elvesztetteknek kezette lakozván.

Es mikoron ez beszédet hallotta volna, nagygyal inkább *bánkodék*; de maga akarván ötet meghoznia, ő ruháját megváltoztatván, *eltezek* igen jó ruhákban, es lóhátra felilvén, *jéve* az városba. Házhoz jutván, *kérdé*, ha ilyen asszonyállat lakoznéjek ott. Es *monda* néki, ki ő néki szolgáló lejánya *vala*, hogy ott vagyon. *Felele* ő, hogy az éjjel ott akarna maradnia és vigyázni. Es *ada* arany pénzeket es vendégséget *szerzettete*.

Az asszonyállat kedig látván ő orcáját es ősz szakálát, *elfordula ő tőle. De monda néki ő leánya* : Mit gondolsz ő szemerges orcájával, ha teljes ő erszénye arany pénzekkel ?

Vacsora meglévén, es azután menvén ágyához, mikor ezenképen az ágyanak elette állana, ez vén sz. atya *monda* : Oh asszonyom, esmersz e engemet ? Ki *monda* : Nem esmérlek. Es ez vén *monda* : En vagyok atyád, ki tégedet istenhez fordejttotalak, es minden erkelcsre tégedet tanejtottalak.

Kit hallván, szívében *megfeszlik vala, es olvada* siralmakra. Azért ő a városnak kezepire jevén, *hagya* nagy tüzet tenni, es mindeneket, melyeket gonoszszo! nyert vala, az tizben *hányá*. Ezek meglévén, *méne* az kietlenbe a sz. atyával. Es szerze néki cellát ő cellája mellett ; es ott penitenciába hét esztendét *éle*. Azért *megnyere* az előbbi malasztot, es békességben *elnyogovék* úrban.

Debreczeni codex.

Sz. Eufrosina szűz Alexandriában *támadá* a nömös atyától, Panuncius úrtól. Mikoron ez úrnak gyermeké nem lenne, *kéré* az apátot, hogy kérnéjek az úr istent, hogy adna akár csak egy magzatot nékik. Kiknek imádságokat meghallgatván a jó isten eh szent Eufrosinát *adá* nekiök. S mikoron tizennégy esztendős volna, atyja ötet egy nömös úrfiúnak *adá* ; s miért kegyig eh sz. szűz örök szüzeségöt fogadott volna (urunk Krisztusnak, ah menyeközö előtt firfiuruhában öltözwén, titkon atyja házatól *elméne* kalastoromba, Smaragdusnak *nevezé* magát, s *kéré* a sz. apátot, hogy bévennéje ; s amaz nagy örömet *bévevé*, s ah szerzetnek ruhájában *öltöztete*.

Az ő atyja kegyig es az ő jegyöse mindenfelé *elbocsátának*, ha valahol megelhetnéjek ; s mikoron soholt meg nem lelték volna, *siratják vala* ötet, mint megholtat. Miért kegyig nem tudnája az ő atyja mit tenni keserüségebe, *elmegyön vala* az apáthoz s igen *könyörög vala* néki.

Elvivé az apát a Panunciust egyszer az fráter Smaragdushoz, hogy az ő édes beszédével es szépségével eh nömös úr valami vigasztalást venne. Kít a Smaragdus megesmérvén, nyájas beszéddel *megvigasztalá* ; s jóllehet az ő atyja ötet meg nem *esmeré*, de maga *megelevenödék* s nagy gyakorta *megyön vala* eh sz. Eufrosinához.

S mikoron immár harmincnyolc esztendeig esméretlen maradt volna, ennekutána igen meg *kezde* kórnulnia ; s az ő atyját titkon *béhivatá*, es *megjelönté* néki, hogy ő volna az Eufrosina ; s minden dolgát megmondván ő néki, kezében nagy bódogul *kimulék* ez velágból.

Kit az ő vén atyja nagy keserüséggel *siratván, megmondá* az apátanak s mind a fráteröknek ; s mikoron megförsztötték volna a fráterök, *megesmerék*, hogy nem firfi volt volna ; s nagy sirva a fráterök között *temeték* el ötet. S mikoron a fráterök közzül egyik, kinek fél szöme kiapadt vala, megcsókolta volna eh sz. szűznek testét, azonnal *megadaték* szömenék velágossága.

Az ő atyja kegyig mindön marháját elárulván, felét a szegényöknek osztogattatá s felét a kalastromnak; kiből ő es béültözvén, tiz esztendőig nagy szentül éle; s kimúlván eh velágból, *vevé* ah mennyei bódogságot.

Szent Katerina élete.

Az sziz *vala* az időben
Maxentius temlecében.
Ötet éhen tartják *vala*,
Mint az császár hadta *vala*.
De isten ötet el nem hagyá,
Mennyei étkekkel tartá.
Ebben tizenkét nap telék,
Es Krisztus neki megjelenék.
Kinek Krisztus így beszélle,
Es kit így megkönyergete:
Dicső leány, szép jegyesem,
Véled vagyok, én jegyesem,
Azért semmit ne féljén nagy kencsem.
Ezt mondván, Krisztus megáldá;
Esmeg a sziz ötet látá,
Mind addig nagy fényességgel
Mennyben méne dicsőséggel.
Azonban az idő eljuta,
Kiből az császár megjuta.
Mert ördeggel teljes *vala*,
Dolgát el nem feledte *vala*;
Szolgáit mind behivatá,
És egynehányának ezt mondá:
No szolgáim, elmenjete,
Ti az bájost kihozzátok,
Es mielőnkben állassátok.
Az legények hogy ezt hallák,
Katherinát el-kihozzák,
És az császár előtt megállaták,
Es így hivségeket mutatk.
Kit hogy az császár megláta,

Nagy szépségén *elámula*,
Ő magát megharagojtá,
Es haragjában ezt mondá:
Leány, akar te miként járj,
Tégy mi nekünk választ immár:
Avagy imádd isteninket,
Avagy kegyig nagy sok kénokat
Felvessz te testödre.
Katherina megbátorula,
Es az császárnak ilyen szóla:
Te véled semmit sem gondolok,
De Krisztusért én meghalok.
Ezt megmondván, elragadták,
Idestova rángaták;
Kémélletlen kezdék verni,
Es mind halálíg gyöterni.
Azonba nyakát lehajtá;
Es a nyakvágó hogy ezt látá,
Egy vágással úgy legyenté,
Hogy ez világból kivégeze.
Holott két csoda jelenék;
Elő, mert hogy fejét vevék,
Vér nem jára ő nyakából,
De tej folya derekából,
Az szizeségnek jegyére,
Kiből lakék mind, míg éle.
Más csoda megent az lön,
Hogy mennyből angyalok szállának,
Es ő néki enyhet szolgálának,
Hogy ő testét el-felvivék,
Es Sinai hegyére el-felvivék.

Érdy codex.

Dicsőséges sz. Gellérd *támada* Venecének várasából jámbor kereszt-
tyén atyátul anyátul; kiknek magzatjok nem *vala*. *Kenyergének* azért úr
istennek es az sziz Máriának; és *adák* ő nekik az nemes magzatot sz.
Gellérdöt.

Ki mikoron hét esztendő volt, *kezde* nagy főtájdalmat szenvedni.
Annakokáért az ő szilei *vivék* az frátereknek kalastromában, es ottan *meg-
vigaszék*, es azonual barátruhát *vén* reája.

Azonközbe az ő atyja *hala meg* az hadban, anyja es hamar való napban *kiműlék*, es sz. Gellérd *marada* az kalastromban; es az konvent *kildé* ötöt Bononiában tanulni. Es azonközben *hala meg* az apátur; *hivák* haza sz. Gellérdöt és *tevék* fejedelemmé.

Ennehány esztenő után azon való gondolatjában, hogy ő Jeruzsálembe menne, *hagyá meg* az fejedelemségöt. Mikoron azért eleredött volna, *juta* egy kalastromban. Minemő szándéka kedeg ő néki vóna, *jelenté meg* az jámbor fejedelemnek; es azt *tanácsold* ő néki, hogy ha használni akarna, térne Magyarországbán.

Megfogadá tanácsát az jámbornak, es *jeve* Pécesé Maurus pispekhez; es nagy tisztóséggel *fogadá*, es *ajánlá bé* sz. István királynak.

Mikoron ez világot megutálta volna, pusztában *kéváncozék*, es *méne* Bélnek pusztájába, es ott remete módra cellát *szerze* magának az vadon erdőben.

Történek egy napon, hogy *elszunnyada*; azonkezben az pusztából *jeve* el egy néstény szarvas kisedet fiával, es *fekővék* le sz. Gellérd előtt. Más felől más szarvast *izni kezde* egy farkas; es mikoron oda futottak volna, *megijede* tőlök, es *elfutamék* onnan, kis fiát *elhagyá* sz. Gellérd előtt, ki annakutána soha tőle el nem *válék*.

Mikoron kedeg sz. István király meggyőzte volna ő ellenségit, *hozá* *hivatá* sz. Gellérdöt az pusztából, es pispékké *tevé* csanádi egyházban.

Ezúttal felhagyunk a további idézettel; nem mintha már teljesen készen volnánk a kihallgatással; sem azért, mintha talán a többiek, a nagy szám, a kikkel még nem találkoztunk, nem egyeznének a felhozottakkal, mi több, mintha tán épen ellenkezőjét bizonyítanák annak, a mit az előbbiek kétségbe nem vonható eredmény gyanánt tüntettek föl; hanem felhagyunk azon egyszerű okból, mivel ugy is találkoznunk kell még, s pedig nem csak velők, hanem a kérdés alatt levő magánhangzós multtal is, még pedig jó terjedelmesen, a második, a mássalhangzós multnak (*irt*) tárgyalásánál.

Az eredmény tehát, melyet nyomoztunk, el van érve; el van pedig érve ama tényeknek kiderítése által, melyek az ó-magyar irodalmi műveknek lapjaira vastag vonásokban följegyezvék. A tényeknek kimutatása után a belőlök szükségkép folyó következménynek megállapítása egyszerű dolog; s hiszem, hogy bármelyik olvasóm, ha mindjárt a nyelvtudománynak ez ágában kevésbbé is érezné magát otthonosnak, tisztában van magával az iránt, minő következtetést

vonjon az *ira* alak miségére nézve. Ez kétségtelenül azon működéseknek jelelője, melyeket a görög, olasz, francia, spanyol, szerb s finn nyelvek az aoristussal fejeznek ki; s e nyelvektől eltekintve, az történetekben, elbeszélésekben fordul elé, s olyszerű cselekvések kifejezésére van alkalmazva, melyek a történetnek, elbeszélésnek főeseményeit képezik; az tehát, ha nevet akarnánk neki adni, s elnevezésében minden egyéb nyelvnek mellőztével annak csupán a régi nyelvemlékben észlelt alkalmazásából indulnánk ki, nem egyéb mint történeti, vagy elbeszélő mult.

A ki nem előítélettel fog az igeidőknek s egyáltalában bármely nyelvbéli kérdésnek megoldásához; a ki nem válogatja ki magának előre az alakokat, s a divat, tetszetős külső vagy a rosszul értelmezett széphangzatnak elvéből indulva ki, nem határozza meg előre, hogy ez meg ez az alak ezt meg ezt a fogalmat fogja jelölni, s csak azután indul ki már jó eleve felállított szabályai számára bizonyítékokat keresni; hanem ama magára erőszakolt meggyőződéssel kezd a buvárkodáshoz, hogy a kérdés megfejtésének minőségéről még sejtelmek sincsenek, s csupán és egyedül tényeket keres, az lehet, hogy sokszor hasztalanul fáradszik, több esetben kevés vagy éppen semmi eredményt sem mutathat fel; de más részről az is bizonyos, hogy hamis elveket sem fog felállítani, sem pythiaszerű sophismákkal az avatatlan tömeget vak ösvényre terelni; s ez által a jövő nemzedék számára, mely előbb-utóbb rájön, melynek rá kell jönnie a hirdetett tanoknak tarthatatlanságára, a nehéz munka fáradalmaival még azzal is tetézni, hogy a szerte sarjadzó, s mély, vastag gyökeret vert burjánnak irtásával pazarolja idejét.

A két vitatkozó fél közül tehát ki fűdözte fel a valót, Fogarasi-e vagy Hunfalvy? A kérdésre világos a felelet. Az, a melyik az imént elmondott eljárást követte, Hunfalvy.

Fogarasinak lehetetlenség is volt nem tévednie oly elveknek követése mellett, minőket ő nyíltan magáéinak vall, s melyek lépésről-lépésre gáncsot vetnek s elbuktatják a nyelvbuvárt; csalódásai mind egy közös forrásra vezethetők vissza, arra, hogy ő egy elitelt nyelvtudományi rendszer-

nek hive, a „grammaire raisonnée“ tanítványa; azon iskolác, mely vezérelveit nem a nyelv lényegéből, hanem azon kívül, nem a nyelvben eléforduló tényekből, hanem a subjectiv értelem forrásából meríti; mely egy általános, a gondolkodástannak törvényeiből elvont rendszert állít fel, s annak igáját minden nyelvre s nyelvbeli jelenségre rá akarja erőszakolni. Azzal, hogy a történeti adatok hangos szóval tiltakoznak a grammatikusnak ez önkénykedő eljárása ellen, ez az iskola legkevésbé sem törődik; hanem, mint zsarnok uralkodó, vasvesszejével parancsol pekik engedelmességet.

Ez elvnek megvalósítását olvassuk ama hosszú értekezéseknek minden betűjében, melyeket Fogarasi az ige-idők kérdésében tett közzé. Ámde ha valaki kételkednék ebben, ime hallja őt magát. „Ezeket olvasván (Buttmannak a görög imperfectumról tett nyilatkozatát), még pedig a legnagyobb tekintélyek egyikének könyvéből, a dhattunk-e mi egy-két halotti könyörgésnek, egy-két fordított legendának és meséskönyvnek eldöntő súlyt?“ (Nyelvtud. Közl. 1862. 164. l.)

S valóban nem is helyezett e meséskönyvekre legcsekélyebb súlyt sem; hanem előre meghatározta (hogy minő okok vezették őt erre, nem tudjuk, csak sejtjük, hogy a széphanzát; még pedig értekezésének következő helyéből: „Ha az én nézetem alapos, akkor a magyar nyelv az első szépségű és szabatoságú nyelvekkel versenyez; de ha az ellennézet vergődne érvényre, úgy bajosan lehetne nyelvünkkel e tekintetben különösen dicsekedni“), hogy az *ira* imperfectum, az *irt* elbeszélő mult, az *irand* egyszerű jövő; aztán kiindult alkalmas elméletet keresni e meghatározás számára; s megtalálta Buttmann Fülöpöt, a ki a görög nyelv terén ugyan tekintély, de nem a magyarra nézve; s a kit még hozzá rosszul magyarázott; legalább következtetései azt bizonyítják; a többi közt, hogy „a latinban a görög perfectumnak megfelelő idő nincsen“, s midőn a reduplicatiót az augmentumok közé sorolja; megtalálta Mozint, a ki, ha jól emlékszem, óraszámra szabta kiaz időket; Beckert, ama Beckert, a kit az általa is nagy tekintély-

ként idézett Heyse K. W. kemény, de igazságos szavakban így ítél el: „Seine theorie schlägt in der ausführung in einen ganz abstrakten formalismus um, worin die mannigfaltigkeit und eigenthümlichkeit der verschiedenen sprachen, in denen gerade das leben der sprache selbst sich entfaltet, als ein gleichgültiges, accidentelles erscheint gegenüber der starren substanz des hinter der sprache liegenden logischen schemas. Er geht ausdrücklich von dem logischen begriff aus, statt, wie es die theorie der sprache erfordert, von der sprachform und in der in ihr enthaltenen eigenthümlichen sprachanschauung. Er identificirt verschiedene spracherscheinungen durch zurückführung auf einen gemeinsamen logischen begriff; daher verlangt er, dass ein und dasselbe grammatische system, und zwar das seinige, als allgemeingültig allen sprachen angepasst werden soll; da doch jede sprache eben dadurch eine eigenthümliche ist, dass sie ihr eigenes system hat.“

Mondom tehát, Fogarasival a széphanzát előre meghatározhatta, hogy az *ir vala* ellenében az *ira* alaknak kell imperfectumnak lennie; s ez állításának bebizonyítására hivatkozik a többi közt különösen a mult századbeli Mozinre, s ennek nyomán következőkép értelmezi az említett időt: „A viszonyos mult *) oly dolgot (?) jelöl, mely 1) épen — vagy 2) rendszerént akkor történik, midőn egy más fő cselekvény vagy fő körülmény (?) melyről beszélünk, fordult elő.“ (Uj Magy. Muz. 1858. 183. l.)

Ez értelmezést helyesnek fogadva el, a mi épen nem az, mert kellenél szűkebb, mi következik belőle? Minden egyéb, csak az nem, a mit Fogarasi kihoz belőle. Ez értelmezés szerint ugyanis az imperfectum mindig föltételez egy fő cselekvényt, a melyre vonatkoznia kell; a definitio szerint tehát függő idő, következőleg csak függő, azaz mellékmondatban állhat; pl. „Impudentia eum, qua superabat omnes, deficit.“ (Cic. Cat. III. 11.)

*) A „viszonyos mult“ elnevezés helytelen, s ép oly kevéssé felel meg az imperfectum fogalmának, mint az „állat“ fogalma az „emberének.“ Az értelmezett szó tárgy, mert a plusquamperfectumot is magában foglalja.

Vessük össze e követelménnyel a Fogarasi idézte példákat.

„Egy hölgy rendszerént sokat *igére* s keveset *ada*.“

„Ifjúságomban sokat *írek*.“

Hol van ezekben a viszonyos mult? mert hogy *igére*, *ada*, *írek*, mint fő cselekvések, egyszersmind főidők is, az kétségtelen s bizonyításra nem szorul.

A „felsőbb nyelvészet“ mindazáltal, mint Fogarasi a maga rendszerét nevezgeti, épen ennek ellenkezőjét bizonyítja be.

De miként lehetséges az?

Könnyen. Mozin szabatos definitiója oly mesteri tolvajkulcs, mely mindenféle zárt kinyit. Először is ott van az a szerencsésen alkalmazott „rendszerént“ kitétel; ebből ugyan nem lehet kiokosodni; hanem, úgy látszik, épen ezen oldal benne a megbecsülhetetlen; ott van másodszer az a ruganyos, proteusféle „fő körülmény“; ennek meg az a megfizethetetlen sajátsága van, hogy nem szükség okvetetlenül cselekvésnek lennie; lehet akármi más is, ok, mód, idő, hely s több efféle határozó. Igaz ugyan, hogy az kissé furcsa elmélet, hogy a mondatnak egyik fő tagja, az állítmány, annak mellékrészétől, a határozótól függjön; az se valami mindennapi, hogy cselekvésekről, az időknek egymásra viszonyulásáról van a szó, s az idézett példákban nagyobb részt mégis csak egy ige, egy időalak van; a másiknak helyét pedig „rendszerént“ „dolog“ vagy „fő körülmény“, néha meg a pusztá semmi pótolja; de mikor az *ira* alaknak minden áron imperfectumnak kell lennie; az az egy-két fordított legenda s meséskönyv pedig oly megátalkodottak, mint mártiraik, és semmiképen sem akarják bevallani, hogy Jupiter az igaz isten.

Igy lesz világossá Mozin segélyével, hogy a felhozott példákban az *igére*, *ada*, *írek*, noha fő mondatokban állanak, mellékcselekvények; a főcselekvény ellenben az első példában „rendszerént“, a másodikban „ifjúságomban“ = midőn ifju voltam.

Halljuk azonban tovább!

„Kalypso fájdalmában boldogtalannak *érzé* magát. Barlangja nem *zenge* többé énekétől. A nymphák nem *merének* hozzá szólani. Gyakran egyedül *sétála*.“

E példában, magyarázza Fogarasi, *érzé, zenge, merének, sétála*, viszonyos multak, vonatkozva ezen fő körülményre „*fájdalmában*.“

„IV. Henrik jó fejedelem *vala*, szép tulajdonokkal *bira*, népét *szereté*.“

Itt az elme pótolja ki a fő körülményt, az időt, melyben ezen fejedelem uralkodék vagy uralkodott.

Lehet, hogy ezt érti valaki, de én, megvallo, nem értem; s annyi bizonyos, hogy vagy az „alsóbb“ vagy a „felsőbb nyelvészetnek,“ de egyiknek csalódnia kell. Az alsóbb nyelvészet ugyanis azt tanítja, hogy főmondat az, a melyért a gondolat történik; mellékmondat pedig, mely a főmondatnak egyik melléktagját, a jelzöt, tárgyat vagy határozót mondattal körülírva fejezi ki. A felsőbb nyelvészetnél ellenkezőleg áll a dolog; nála a mondatnak főrészei a jelző, tárgy s határozó, az állítmány pedig mellékrész; következőleg a mi az előbbinél főmondat, az nála mellékmondat, s megfordítva.

S hogy ez nem tréfa, ime itt vannak a bizonyítékok.

„Önhangzós mult *függő* mondatokban.

Ime istennek angyala jelenék.

József tön, miként parancsolá az angyal, és vevé és nem esmeré meg.

Ime mágosok jövének.

Heródes megszorottaték.

És lelék a gyermeket, és imádák, és ajánlának neki ajándékokat.“

„Mássalhangzós mult *független* mondatokban.

Mely ő benne született.

Mely mondatott úrtól.

Ki született.

Mert ez az, a kiről iratott.

Melyeket hallottatok és láttatok.

Kit én választottam.“

A kinek e bizonyítékok nem elegendők, üsse fel a „Nyelvt. Közl.“ I. kötetét, s találni fog még több ilyszerű függősfüggetlen mondatokat; névszerént az előbbiekből teljes számmal 244-et.

Különben Fogarasi akaratja ellenére bár, de épen azt bizonyította be, a mit meg akart czáfolni, t. i. hogy az *ira* történeti mult. A régi nyelvemlékek ugyanis ez alakot az elbeszélés főmondataiban használják; ezek azonban ő szerénte mellékmondatok, melyekben a viszonyos multnak kell állnia; s ez ismét az *ira* alak. Az oly főmondatokban pedig, melyeket vagy nem lehet vagy nem akarunk mellékmondatokká nyilatkoztatni, kisegít bennünket a „főkörül-mény“, ez az Áron vesszeje, melylyel valódi csodákat lehet művelni; például:

Atyám az éjjel *meghala*; t. i. midőn éj vala vagy volt.

Ó Natália, *szeretélek*; t. i. míg leány valál vagy voltál.

Száz forintot *kapék*. Ez a *kapék* is viszonyos mult; mert a fő körülményt az okos elme oda gondolhatja, t. i. a ranyban, ezüstben vagy bankóban; azaz: mely összeg aranyból, ezüstből vagy bankóból álla vagy állott.

Pál ötven éve daczára is *megnyeré* bájos Aranka kezét. A szemfüles kaponya itt is ráakad mindjárt a fő körülményre; t. i. Pál úrnak a takarékpénztárban háromszázezer forintja hevere vagy hevert.

Kell-e ezeknél fényesebb bizonyítéka annak, hogy a „nyelvphilosophia“ szembeszáll a legvilágosabb grammatikai igazságokkal, csorbát üt a logika törvényein, ignorálja, mi több, el is tagadja a tényeket; csak hogy egyszer felállított elméletét érvényre juttassa?

Mindezt pedig azért tartottuk kötelességünknek elmondani, mert, sajnos, a „Nagy Szótárnak“ is nem egy sora hasonlókép ezen elveknek világa mellett készült.

II. Az *irt* alak.

Nem akarom állítani, hogy az az eljárás, melyet én követtem s követek az igeidők meghatározásában, az egyedül helyes, egyedül lehetséges; hanem hogy az a legcélravezetőbb, legrövidebb s legmeggyőzőbb, az már eddig is kitünhetett, s még inkább ki fog tűnni a második, a mássalhangzós mult tárgyalásánál; annyira, hogy teljesen összefüggő s hozzá még több, párhuzamos helynek egybehasonlítása nélkül, sőt még e feltételnek teljesítésével is, ha az *irt* alakot különválasztva az előbbtől egymagán tárgyaljuk, a kérdésnek megoldása, ha nem is válik lehetetlenné, de tetemes fáradságba s időpazarlásba kerül; s mindamellett sem fogja ama világos belátást nyújthatni, amaz erős meggyőződést kelthetni bennünk, a melyek elkerülhetetlen követelmények, hogy az eléforduló jelenségeket tényekül ismerjük el.

Minő eredményt érhetünk el azzal, ha mindjárt egész halmaz főmondatot sorolunk is fel, melyekben a cselekvések *ira* alakkal jelölvék, ha ennek ellenében száz meg száz ugyanoly alakú s tartalmú főmondatot lehet felhozni, a melyekben az *irt*-féle múltat látjuk alkalmazva? Kereshetünk-e például megegyezőbb tartalmú s alakú mondatokat, mint a milyenek a következők?

M ó z. I. 9. 29.

K á r o l i: Noé meghala

K á l d i: Noé meghala

C s i p k é s: Noé meghala

K r ó n. I. 29. 28.

K á r o l i: Meghala Dávid jó vénségben

K á l d i: Dávid jó vénségben hala meg

C s i p k é s: Dávid meghala jó vénségben

M ó z. I. 23. 2.

K á r o l i: Meghala az Sára Kanaannak tartományában

K á l p i: Sára Kanaan földén hala meg

J á n. 11. 14.

Az Lázár megholt

Lázár megholt

A Lázár megholt

M ó z. 9. 24.

Nem holt meg az leányzó

Nem holt meg a leányzó

Nem holt meg a leányzó

P á l. Rom. 5. 9.

Krisztus mi érettünk megholt

Krisztus megholt mi érettünk

Cs ip k és: *Meghala* Sára Ka- A Krisztusmi érettünk *megholt*
naa n földében

M ó z. I. 25. 8.

II. 12. 19.

K á r o l i: Ábrahám *meghala*

Az gyermek *megholt*

K á l d i: Ábrahám *meghala*

Megholt a gyermek

Cs ip k és: *Meghala* Ábrahám

Megholt a gyermek

M ó z. I. 35. 29.

II. 13. 33.

K á r o l i: Izsák lelkét kibo- Egyedül az Amnon *holt meg*
csátván *meghala*

K á l d i: Izsák megemésztet- Amnon *holt meg* egyedül
vén az időtől *meghala*

Cs ip k és: Kimulék Izsák és Egyedül az Amnon *megholt*
meghala

S ez összeállítást folytathatnók vég nélkül; de használ-
na-e valamit, juthatnánk-e ezáltal eredményhez? Épen nem.
Mert a mit az idézet első fele állít, az utóbbi része lerontja.
Kiszakasztani tehát egyes mondatokat összefüggésökből s ezt
is csak egy íróból tenni, s így akarni meghatározni az igeidő-
ket, nézetem szerint kárbavesztett munka volna; s ha mind-
járt kötetekre menne is az idézett mondatok száma, az illető
még sem volna képes nem olvasóját, de még saját magát se
meggyőzni.

Azért fektettünk mi oly nagy súlyt, azért tulajdonítunk
mi oly kiváló fontosságot a párhuzamos helyeknek, azért köz-
lünk összefüggő egészet belőlök, azért térünk vissza az *irt*-
nak tárgyalása mellett újra az *ira* alakhoz is; s végre azért
tartottuk fel e rovat számára a régi íróknak legnagyobb ré-
szét, mivel csupán ez eljárás mellett láthatjuk be tisztán vég-
ig a határt, mely a kérdéses két igealakot egymástól elvá-
lasztja; csak így lehet a tényeket határozottan felismernünk;
egyedül ekként lehet a legfontosabb kérdést, a mássalhang-
zós multnak meghatározását megállapítani, még pedig úgy,
hogy a nem grammatikus is át legyen hatva az eredmény
valóságától.

Az első teendő e helyütt is, mint főtebb, azt vizsgálni:
valjon a különböző bibliafordítók megegyezőleg élnek-e az
irt alakkal; képesek-e tehát alapot nyújtani a további
kutatásra?

Vegyük fel Jeremiás

Heltai Gáspár.

1. Jaj Nebo városnak, mert *megszégyenült és nyavalyásan áll*; Kariathaimit *megvettek*, az erőséges nyavalyaságossan áll és *elrontatott*.

2. Vége vagyon a Moáb dicsőködésének, melylyel dicsőkedik vala; mert gonoszt *tanácskoznak* ellene.

4. *Elveretett* Moáb, az ő gyermekeinek kiáltása hallatik.

7. Miérthogy *bíztál* a te épületidbe, te is megvétetel.

8. Elveszetnek mind a velgyek, mert az úr *mondotta*.

11. Moab ifjuságától fogva *bátorságba volt*, és *veszteg volt* az ő süprején, egy edényből másba sem *töltetett*, fogságra sem *ment*; ezokáért *megmaradt benne* az ő izi, az illatja sem *változott el*.

19. Kérdezd meg azokat, kik futnak és ezt mondjad: Mint vagyon a dolog?

20. Ah Moab *elpusztult és elveszett*. Jelentsétek meg, hogy *elpusztult* Moab.

21. A büntetés reá *szállott* a lapacz földre.

25. Moabnak szarva *elvégtatott* és az ő karja *elszegett*.

26. Részegítsétek meg ötöt, mert az úr ellen *emelkedett fel*.

27. Mert Izraelnek csufságoddá *kellett lenni*, mintha az orvos között *találtatott volna*.

29. Mindenkor *szóltak* a kevély Moab felől, hogy igen kevély.

32. A te vesszeid *általmentenek* a tengeren, és *jutottak* a Jazer tenger-

Károli Gáspár.

1. Jaj Nebonak, mert *elpusztított, elromlott* Kariathaim, *megszégyenült* Misgáb és *elremült*.

2. Többé nem *kérkedik* Moab, *gondoltanak* ő ellene gonoszt.

4. *Elnyomódott* Moab, az ő kicsinyinek szavokat *meghallották*.

7. Mivelhogy az te *bizalmad volt* az te marháidban, te is *megfogattatol*.

8. Elvesz az völgy, az miképen *szólt az úr*.

11. Csensétségben *volt* Moab gyermekségétől fogva, és *megnyugott* az ő süprején, és egy edényből másban nem *öntöttek*, és rabságra nem *ment*; azért *megmaradt* az ő izi ő benne, és az ő szaga *el nem változott*.

19. Kérdd meg az futott embert, mondd azt: Mint *lőtt* az dolog?

20. *Megszégyenült* Moab, mert *megromlott*. Hirdessétek, hogy *elpusztítottatott* Moab.

21. És az ítélet *jött* az mezőföldre.

25. *Eltörtetett* Moabnak szarva, és az ő erőssége *eltört*.

26. Részegítsétek meg ötöt, mert az ur ellen *fellátotta* az ő száját.

27. Valljon nem csufod *volt-e* néked Izrael, avvagy az lopók közt *találtak-e*?

29. *Hallottuk* az Moabnak kevélységét, föltötte igen kevély.

32. Az te fiatalid *általmentenek* a tengeren, az Jaczernek tengeréig

proféta XLVIII. fejezetét.

Káldi György.

1. Jaj Nebonak, mert *elpusztított és megszégyenített, megvetetett* Kariathaim, *megszégyenült* az erős és reszketett.

2. Nincs többé örvendezés Moabban, gonoszt gondoltak.

4. *Megromlott* Moab; tegyének hírré a kiáltást az ő kisdedinek.

7. Mert azért, hogy reménységed *volt* a te erősségedben, te is megfogattatol.

8. Elvesznek a völgyek; mert az úr *mondotta*.

11. Termő *volt* Moab ifjúságától fogva és *megnyugodt* az ő söprején, és nem *töltetett* egy edényből más edénybe és fogságba nem *ment*; azokért benne *maradt* az ő izi, és az ő szaga *el* nem változott.

19. Kérdjed a futót, és mondd: Mi történt?

20. *Megszégyenült* Moab, mert *meggyőzöttetett*. Tegyének hírré, hogy *elpusztított* Moab.

21. És ítélet *jött* a mezőséges földre.

25. *Elvágattatott* a Moab szarva és az ő karja *megrontatott*.

26. Részegítetek meg ötet, mert az úr ellen *felemelkedett*.

27. Mert néked nevétségül *volt* Izrael, mintha a lopók közt *találtad volna*.

29. *Hallottuk* a Moab kevélységét, igen kevély.

32. A te szőlővesszőid *általmentek* a tengeren, a Jazer tengeréig *jutot-*

K. Csipkés György.

1. Jaj a Nebónak! mert *elpusztított, megszégyenült, megvetetett* Kiriathaim, *megszégyenült* Misgab és elrémült.

2. Nem leszen tovább Moab dicsereti, *gondoltanak* ő ellene gonoszt.

4. *Megrontatott* a Moab; azt *cselekedtek* az ő kicsinyi, hogy meghalattott légyen a kiáltás.

7. Mivelhogy te bizol a te munkáidban, te is megfogattatol.

8. Elvesz a völgy, a miképen *mondotta* a Jehova.

11. Csendes *volt* Moab gyermekségétől fogva, és *megnyugott* ő az ő seprején, és nem *öntetett* edényből edénybe és rabságra nem *ment*; azért *megmaradt* az ő izi ő benne és az ő szaga *el* nem változott.

19. Kérdd meg a futó férfiat, mondd: Micsoda *lett*?

20. *Megszégyenült* Moab, mert *megromlott*. Mondjátok meg, hogy *elpusztított* Moab.

21. És az ítélet *eljött* a mezőföldre.

25. *Elvágattatott* a Moabnak szarva, és az ő karja *eltört*.

26. Részegítetek meg ötet, mert a Jehova ellen *magasztalta* fel magát.

27. Nem nevétséges *volt-e* néked az Izrael? avvagy a lopók közt *találtatott-e*?

29. *Hallottuk* a Moábnak kevélységét, igen kevély.

32. A te fiatalid *általmentenek* a tengeren a Jazernek tengeréig *el-*

Heltai Gáspár.

ig; a pusztító *rohant* a te aratásodra.

33. Az öröm és vigaság *elkölt* a mezőről.

36. Az én szívem zöng Moabon, mint a trombita, mert igen *elmentenek* a gonoszságba, ezért is el kell veszniök.

39. Ó mint *vesztenek el*, mint ordítanak, mint függeszti alá fejét a szégyenségnök miatta.

41. Kariothot *megvölték* és az erős városokat *elfoglalták*.

46. Jaj te neked Moab! *elveszett* Kamosnak népe; mert a te fiaid és leányid *elragadtattak* és fogva *vitettettek*.

Károli Gáspár.

eljutottanak; az te gyümölcseidre *rájött* az kborló.

33. És elvétetik az öröm és az vigaság az te mezőről.

36. Az én szívem Moabért, mint egy sip zöng, mivelhogy az kincesek *elvesztenek*, melyeket gyűjtött volt.

39. Jajgatunk. Miképen *törtött el*, mimódon *fordult* háttal Moab? *Megszegyenült* és csuffá *lött*.

41. *Megvöltettek* az városok és az ő erősségi.

46. Jaj te néved Moab! *Elveszett* Kamosnak népe, mert az te fiaid fogságra *elvitettének* és az te leányid.

Lehet-e valakinek kifogása az egyöntetőség ellen? Alig hiszem. S ez annál felőtlőbb, annál kevésbbé tagadható, mivel több helyütt nemcsak egyes fogalmak más-más szóval jelölvek, nemcsak a mondatalakok mutatnak fel eltérést, hanem gyakran tartalmi tekintetben is lényegesen különböznek egymástól; de az igealak kezelésében minde különösségek daczára is rendületlenül összetartanak.

Az igaz, vethetné itt ellen valaki, a magánhangzós, vagy legyen történeti múlt tárgyalásánál meggyőződünk, hogy azt a felhozott helyeken az idézett írók megegyezőleg használták, míg az *irt* alak alkalmazásában hasonló egyetértést tapasztalunk köztök; de nem tehető-e fel más részről az is, hogy a két múlt közül, a melyik valamely fejezet kezdetén akadt volt tollukba, azzal folytatták aztán egész végig; úgy hogy az idézett helyen a mássalhangzós multnak használatát nem tekinthetnők a nyelvérzék kifolyásának.

Ez az ellenvetés birna némi nyomatékkal, ha csak egy író, s annak oly fejezete ellen volna felhozva, melynek fő cso-

Müncheneri codex.

Jordánszky codex.

Pesti Gábor.

Kim é ne Jézus az ő
tanojtványival Cedron-
nak áradatja elve, hol

Mene ki Jézus hő
tanojtványival Cedron
neü viznek átala, holott

Kim é ne Jézus az ő
tanojtványival Cedron
patakán tól, holott vala

Káldi György.

tak; a te aratásodra rohant a kóborló.

33. *Elvételezt a vigaság és az örvendezés Karmelusból.*

36. Az én szívem Moabért mint a sip úgy zeng, mert ereje fölött cselekedett, azért veszték el.

39. Miképen győzettezt meg és ordítottanak? Miképen hajította meg Moab a nyakát és megszegyenült.

41. *Megvételezt Káriot, és az erősségek megvételezt.*

46. Jaj néked Moab! *Elvesztél* Kámosnak népe; mert megfogattak a te fiad és a te leányid a rab-ságra.

lekvéseit egyfajú mult jelöli; de négy s még több irónál ily összevágó véletlenség, ha nem is lehetetlen, de szerfölött gyanus. Vannak továbbá oly szakaszok és fejezetek, még pedig tetemesen nagy számmal, melyekben a két múlt többszörte váltakozva fordul elé; a mi aztán az esetlegességnak még színét is kizárja.

Ez állítás igazolására nem idézünk külön példákat; mert annak bebizonyítása úgy is karöltve jár magával a főkérdés megoldásával: Melyik időfogalomnak jele az *irt* alak, s mi a lényeges különbség közte a történeti múlt között?

E kérdésnek helyes megfejtése ismét csak úgy várható, ha arra nem mi, hanem az ó-magyar irodalomban találtató tények felelnek.

Az első válasz legyen János evangalista XVIII—XX. fejezete: melyeket rövidítve adunk, a kérdés felderítésére nem vonatkozó helyek elhagyásával.

K. Csipkés György.

*értene*k; a te gyümölcsöidre a pusztító reá esett.

33. *Elvételezt az öröm és a vigaság a szántóföldről.*

36. Az én szívem Moabért, mint a sipok, zeng, mivelhogy a kincsek, melyeket szerzett, elvesztenek.

39. Miképen rontatott meg? jajgassátok. Mi módon fordult háttal Moab? Megszegyenülve.

41. *Megvételezt a Kerioth, és az erősségek elfoglaltak.*

46. Jaj néked Moab! *Elvesztél* Kámosnak népe, mert *elvitett*enek a te fiad a fogságra, és a te leányid.

Sylvester János.	Félegyházi Tamás.	K. Csipkés György.
------------------	-------------------	--------------------

Kiméne Jézus az útanejtványival az Kidron nevű völgynek pata-	Kiméne Jézus az ő tanítványaival Cedron taván túl, a hol vala	Kiméne Jézus az ő tanítványival a Cedron patakán túl, holott
---	---	--

Müncheni codex.

vala a kert, kibe béméne ő es ő tanejtványi.

Judás kedeg jöve oda fáklyákkal és fegyverekkel.

Jézus eleve méne és monda azoknak: Kit kerestek? Felelének ő neki: Názáreti Jézust.

Simon Péter kivoná késit, es csapván a püspöknek szolgáját es elmetvé ő jog fülét.

Mondá Jézus Péternek: Ereszjed te késedet hüvelyébe. A kelyhet, kit *adott* én nekem atya, nem akarod-e, hogy igyam azt?

A zsidóknak szolgálai azért megfogák Jézust es megköti zék ötet, es vivék Annáshoz.

A püspök azért kérdé Jézust az ő tanóságáról.

Felele ő neki Jézus: Én nyilván *beszéletem* a világnak, én mend a zsinagógában *tanejtottam*, es rejtekben semmit sem *beszéletem*; mit kérdész engemet? Kérdjed azokat, kik *hallották*, mit *beszéletem* legyenek ő nékik. Ime ezek tudják, mit *mondottam* legyenek én.

Jordánszky codex.

kert vala, kiben béméne hü es hü tanejtványi.

Judás kediglen jöve oda fáklyákkal es fegyverekkel.

Jézus eleikben járula es monda hü nekik. Kit kerestek? Felelének hü neki: Az názáretbeli Jézust.

Simon Péter kivoná fegyverét es megvágá az fejedelem szolgáját es el ejt é hü neki a jobb filét.

Mondá Jézus Péternek: Bocssásd hüvelyében te fegyverödet. Az pohárt, kit *adott* én nekem atyám, nem akarod-e, hogy megigyam hütet?

Az zsidóknak szolgálai azért megfogák Jézust es megköti zék ötöt, es vivék Annáshoz.

Az fejedelem azért megkérdé Jézust hű tudományáról.

Felele hü neki Jézus: Én mindenkoron nyilván *szóltam* ez világnak, én mindenkoron *tanejtottam* az zsinagógában, es titkon semmit nem *szóltam*; mit kérdész engemet? Kérdjed azokat, kik *hallották*, mit *szóltam* hü nékik. Azok tudják mit *szóltam* én.

Pesti Gábor.

egy kert, melybe béméne ő is, és az ő tanejtványi is.

Judás kegyoda jeve fáklyákkal es fegyverekkel.

Jézus eleikbe méne és monda nekik: Kit kerestek? Felelének neki: A názáretbeli Jézust.

Simon Péter kivoná törét és a papi fejedelem szolgájához üt és elvágá az ő jobb filét.

Mondá Jézus Péternek: Bocssásd hüvelyébe a te törödet. Az pohárt, melyet nekem atyám *adott*, azt akarod-e, hogy ne igyam meg?

Az zsidók szolgálai azért megfogák Jézust és megköti zék ötöt, és vivék Annáshoz.

Az papi fejedelem azért kérdé Jézust az ő tudománya felől.

Felele neki Jézus: Én nyilván *szóltam* ez világnak, én mindenkoron a zsinagógába *tanytottam*, es titkon semmit nem *szóltam*; mit kérdész engemet? Kérdjed azokat, kik engemet *hallottanak*, mit *szóltam* nékik. Im azok tudják, mit *szóltam* én.

Sylvester János.

ka elve, holott egy kert
vala, melybe ü bémé-
ne az ü tanejtványival.

Judás kediglen oda
méne fáklyákkal és fegy-
verekkel.

Jézus eleikbe méne
és monda ő nekik:
Kit kerestek? Azok fe-
lelének: Az názá-
retbeli Jézust.

Simon Péter kivo-
ná törét, az püspöknek
szolgájához csapá és
elvágá az ü jobb
fülét.

Monda Jézus Pé-
ternek: Tedd be törö-
det az hüvelybe! Ne
igyam meg az pohárt,
melyet az én atyám
adott énnekem?

Annakokáért az zsi-
dóknak szolgálai meg-
fogák az Jézust, és
megköttözék ütet
és vivék Annáshoz.

A főpap annakokáért
megkérdeze az
Jézust az ü tanejtásá-
nak felöle.

Felele ü neki az
Jézus: Én nyilván *szól-*
tam ez világnak, én
mindenkorou az zsiná-
gógában *tanejtoltam* és
titok helyen semmit
nem *szóltam*; mitkérdesz
engemet? Kérdd azokat,
az kik *hallották*, mit *szól-*
tam legyen üneciek! Ime
azok tudják, mi dolgo-
kat *mondottam* legyen én.

Félegyházi Tamás.

kert, melybe béméne ő
és az ő tanítványi.

Judás azért oda me-
ne szövétnekökkal és fegy-
verökkal.

Jézus kimenvén mon-
da nekik: Kicsodát ke-
restök? Felelének
neki: Az názáretbeli Jé-
zust.

Simon Péter kivon-
ja a fegyverét és csapá
az főpapnak szolgájához
és elvágá neki az ő
jobb fülét.

Monda Jézus Péter-
nek: Bocsásd szablá-
dat hüvelyében. Az po-
hárt, az melyet nekem
adott az atyám, ne
igyam-e meg azt?

Azért az zsidóknak
szolgái megfogák Jé-
zust, és megköttözék
ötet és vivék az An-
náshoz.

A főpap pedig kér-
dé az Jézust az ő tuda-
mányáról.

Felele neki az Jé-
zus: Én nyilván való
beszéddel *szóltam* ez vi-
lágnak, én mindenkor
tanítottam az gyölek-
zetben, és rejtekben nem
szóllottam semmit; mit
kérdesz engemet? Kérdd
meg azokat, kik *hallot-*
ták, mit *szóllottam* ne-
kik! Ime ezek tudják,
mit *szóllottam* én.

K. Csipkés György.

vala egy kert, melybe
béméne ő és az ő ta-
nítványi.

Judás azért oda me-
ne fáklyákkal és fegy-
verekkel.

Jézus kimenvén,
monda nékik: Kit
kerestek? Felelének
néki: A názáretbeli Jé-
zust.

Simon Péter fegyve-
rét kivoná, és meg-
csapá a főpapnak
szolgáját és elvágá
annak jobb fülét.

Monda Jézus Pé-
ternek: Tegyed fegyve-
redet a hüvelybe. A po-
hárt, melyet *adott* én né-
kem az atya, ne igyam-e
meg azt?

Azért a zsidóknak
szolgái megfogák
Jézust és megköttö-
zék és vivék An-
náshoz.

A főpap annakoká-
ért megkérde Jé-
zust az ő tudománya
felől.

Felele néki Jézus:
Én nyilván *szóllottam* e
világnak, és mindenkor
tanítottam a zsinagógá-
ban és titkon semmit
nem *szóllottam*; mit kér-
desz engemet? Kérdd
meg azokat, a kik *hal-*
lották, mit *szóllottam* né-
kik. Ime ezek tudják,
a melyeket *mondottam*
én.

Müncheni codex.

Ezeket mikor mondotta volna, az ott álló szolgák közzől a d a arczolcsapást, mondván: Így felelsz-e püspököknek?

Monda ő neki Jézus: Ha gonoszúl *beszéltetem*, vallj tanóságot gonoszról; ha kedeg jól, mire csapsz engemet?

Vizsék azért Jézust az ítélő házba. És Pilátus hívá Jézust es mondanéki: Te vagy-e a zsidóknak királya?

Felele Jézus: Tened mondod-e ezt, avagy egyebek *mondották* te neked én rólam?

Felele Pilátus: Te nemzetid es te püspükid *adtanak* én nekem. Mit *töttél*?

Felele Jézus: Én ebben *születtemes jöttem* e világba, hogy tanóságot valljak igazságról.

Pilátus megfogá Jézust es megostorozá, es a vitézek tüvisben font koronát vetének ő fejére es bársony ruhával megkörnyékezék őtet.

Jordánszky codex.

Ezeket mikoron szólta volna, egy előve állva az szolgák kezzől arcul üt é, mondván: Így felelsz-e az fejedelemnek?

Monda hű neki Jézus: Ha gonoszúl *szóltam*, tégy bizonságot a gonoszról; ha kediglen jól *szóltam*, mit versz engemet?

Vivék azért Jézust az tanácsházban. És Pilátus hozzá hívá Jézust es monda hű néki: Te vagy-e a zsidóknak királya?

Felele Jézus: Tened magadtól mondod-e azt, avagy egyebek *mondották* én rólam te néked?

Felele Pilátus: Az te néped es fejedelmid *adtanak* téged én nekem. Mit *tettél*?

Felele Jézus: Én abban *születtem* es arra *jöttem* ez világra, hogy bizonságot tegyek az igazságról.

Pilátus megkötözteté Jézust es megostoroztatá, es az szolgák koronát kötének tövisekből es fejében tolják es bársony kentesben felöltöztették hűtet.

Pesti Gábor.

Mikoron ezt mondotta volna, a szolgáknak egyik, ki hozzá közel állana, arcjúl csapá, mondván: Ezenképen felelsz-e a papi fejedelemnek?

Felele Jézus: Ha gonoszúl *szóltam*, tégy bizonságot a gonoszról; de ha jól, mit versz engemet?

Vivék azért Jézust az ítélő házba. És Pilátus elhívá Jézust es monda néki: Te vagy-e a zsidóknak királya?

Felele Jézus: Tened magadtól mondod-e ezt, avagy egyebek *mondották* neked?

Felele Pilátus: Az te néped és az te papi fejedelmid *adtanak* nekem tégedet. Mit *töttél*?

Felele Jézus: Én arra *születtem* és arra *jöttem* ez világra, hogy bizonságot tegyek az igazságról.

Pilátus fogá Jézust és megostorozá, és az vitézek koronát fonván teviskekből fejébe tevék és bársony ruhát adának köüle.

Sylvester János. Félegyházi Tamás. K. Csipkés György.

Mikoron ezt mon-
dotta volna, az szol-
gáló népeknek egyik
arcúl csapá, ezt
mondván: Ezenképen
felelsz-e a fű papnak?

Mikor pedig ezeket
szóllaná, egy a szolgák
közzül előállván, arcul
csapá mondván: Ek-
képen felelsz-e a főpap-
nak?

Ezeket pedig mikor
mondotta volna, egy a
szolgák közzül, mellet-
te állván, arcul csapá
mondván: Így felelsz a
főpapnak?

Felele ű neki az
Jézus: Ha gonoszúl
szóltam, tégy tanubi-
zonyságot az gonosz
mondásról; ha pedig
jól, mit versz engemet?

Felele neki Jézus:
Ha gonoszúl szóllottam,
tégy bizonyyságot a go-
noszról; ha pedig jól,
mit versz engemet?

Felele néki Jézus:
Ha roszul szóllottam,
tégy bizonyyságot a go-
noszról, ha pedig jól,
mit versz engemet?

Annakokáért Jézust
az tiszttartónak házá-
ba vivék. És Pilátus
előhívá az Jézust,
és monda ű neki:
Te vagy-e az zsidók-
nak királya?

Vivék azért Jézust
az itélőházban. És Pilá-
tus szóllitá Jézust
és monda neki: Te
vagy a zsidóknak kirá-
lya?

Viszik azért Jézust
a törvénházba. És Pi-
látus szóllitá Jézust
és monda neki: Te
vagy-e az zsidóknak ki-
rálya?

Felele az Jézus:
Te magadtól mondod-e
te ezt, avagy egyebek
mondották ezt én felő-
lem?

Felele az Jézus:
Te magadtól ezt mon-
dod-e, avagy egyebek
mondották-e én felőlem?

Felele Jézus: Te
magadtól mondod te ezt,
vagy egyebek mondot-
ták te néked én felőlem?

Felele Pilátus: Az
te néped és az fű papok
adtnak tégedet én ke-
zembe. Mit töttél?

Felele az Pilátus:
Az te néped és az főpa-
pok adtnak tégedet ne-
kem. Mit cselekedtél?

Felele Pilátus: A
te nemzetséged és a pa-
pi fejedelmek adtnak
tégedet én nékem. Mit
cselekedtél?

Felele az Jézus:
Én azért születtem és
erre jöttem ez világra,
hogy tanubizonyságot te-
gyek az igazságnak.

Felele az Jézus:
Én erre születtettem és
erre jöttem ez világra,
hogy bizonyyságot te-
gyek az igazságról.

Felele Jézus:
Én erre születtettem, és
erre jöttem e világra,
hogy bizonyyságot té-
gyek az igazságról.

Pilátus az Jézust
megfogá, és meg-
ostoroztatá és a
vitézek töviskekből kö-
tének koronát és fe-
jébe tévék és bár-
sony ruhát adának
ű reá,

Fogá a Pilátus az
Jézust és megosto-
rozá; és az vitézök
kötvén koszorut tövis-
kekből, tévék az ő
fejében és bársony ru-
hában öltözteték
ötet.

Fogá a Pilátus Jé-
zust és megostoro-
záz; és a vitézek koro-
nát kötvén töviskekből,
feltevék az ő fejébe,
és bársony köntösbe ö l-
tözteték ötet.

Müncheni codex.

Kiméne Pilátus es monda ő nekik: Vegyétek ti ötet és feszé-
héték meg; mert én sem
egy ügyet nem lelek ő
benne.

Felelének ő ne-
ki a zsidók: A törvény
szerént kell meghalni;
mert isten fiává *tötte* ő
magát.

Pilátos inkább félé-
mék, es monda Jé-
zusnak: Hatalmam va-
gyon téged megfeszej-
tenem.

Felele Jézus: Na-
gyobb bünt vall, ki en-
gemet te néked *adott*.

Pilátus adá ő nekik
Jézust; fogák kedeg,
es kivivék Galga-
tára, ott megfeszé-
ték ötet.

Ira kedeg es czimert
Pilátos: „Nazareti Jé-
zus, zsidóknak királya.“
Mondának a püs-
pökök: Ne akard írnod
zsidóknak királya.

Felele Pilátos: Me-
lyet *irtam, irtam*.

Tudván Jézus, hogy
mindenek megtökélet-
tek, monda: *Megtökél-
tet!* es elereszté
ő lelkét.

A szombatnak első
napján jövő magdal-
nai Mária a koporsóhoz
es látá a követ a ko-
porsóról elhengerejtvén.

Jordánszky codex.

Kivé méne Pilá-
tus es monda hü ne-
kik: Vigyétek el hütet
ti es feszéjstétek meg;
mert én nem lelek hü
benne semmi okot.

Felelének hü ne-
ki az zsidók: Törvé-
nyünk szerént meg kell
halni; mert istennek fi-
ává *tette* ennen magát.

Pilátus meg félé-
mék es monda Jé-
zusnak: Hatalmam va-
gyon én nekem téged
megfeszéjstenem.

Monda Jézus: Ki
te neked *adott* engemet,
nagyobb bine vagyon
benne.

Pilátus adá nekik
hütet; felragadá k
hütetes kivivék Gol-
gotára, holott megf-
széjték.

Ira fel nevet es Pi-
látus; „Názáretbeli Jé-
zus, zsidóknak királya.“
Mondnak vala az
fejedelmek: Ne irjad
zsidók királyának.

Felele Pilátus: A
mit *irtám, irtam*.

Tudván Jézus, mert
mindenek beteljesedte-
nek vóna, monda:
Beteljesedett! es ki-
bocsátá hü szent lelkét.

Az innepnek első nap-
ján jeve el Mária
Magdalena az koporsó-
hoz, es látá a követ
elvévén az koporsóról.

Pesti Gábor.

Kiméne Pilátus és
monda nekik: Ve-
gyétek ti ötöt és feszíjt-
séték meg; mert én
nem lelek okot ő benne.

Felelének neki a
zsidók: Törvény sze-
rént kell meghalni;
mert istennek fiává *töt-
te* magát.

Pilátus inkább meg-
félelmék, és monda
Jézusnak: Hatalmam
vagyom én nekem téged
megfeszíjtenem.

Felele Jézus: A
ki engemet neked *adott*,
nagyobb bine vagyon.

Pilátus adá nekik
ötöt, fogák azért Jé-
zust, és elvivék Gol-
gathára, hol megf-
szíjték ötöt.

Megírá kegy az
ő nevezetét is Pilátus:
„Jézus názáretbeli zsi-
dóknak ki-álya.“ Mond-
ják vala a fejedel-
mek: Ne irjad zsidók-
nak királyának.

Felele Pilátus: A
mit *megírtam, megírtam*.

Tudván Jézus, hogy
mindenek beteljesedte-
nek volna, monda:
Beteljesedve vagyon és
lelkét kiadá.

Az szombatoknak e-
gyik napján jeve Má-
ria Magdalena a kopor-
sóhoz, és látá, hogy a
kő elemelve vagyon a
koporsóról.

Sylvester János.

Kiméne az Pilátus, és monda ü nekik: Vegyétek tü ütet és feszítsétek meg; mert én okot nem találok ü benne.

Felelének az zsidók ü neki: Az mű törvényünk szerint meg kell halni; mert ü magát fiúátotta az istennek.

Pilátus megijede és monda Jézusnak: Hatalmam vagyon tégedet megfeszítenem.

Felele Jézus: Nagyobb büne vagyon, az ki engemet kézbe adott te neked.

Pilátus adá azoknak Jézust, azok kediglen elfogák és vívék Golgotára, holott megfeszíjték ütet.

Felülvaló írást is írta Pilátus. „Az názáretbeli Jézus, a zsidóknak királya.“ Mondának az főpapok: Ne írjad, hogy zsidóknak királya.

Felele az Pilátus: A mit megírtam, megírtam.

Tudván Jézus, hogy mindenek immáran bételjesedtenek, monda: *Beteljesedett!* és lelkét kibocsátá.

Az üdnepek első napján az Mária Magdolna a koporsóhoz méne és látá, hogy az követ az koporsóról *elvétték*.

Félegyházi Tamás.

Kiméne az Pilátus és monda nekik: Fogjátok ti ötet és feszítsétek meg; mert nem találok én ő benne okot.

Felelének neki az zsidók: Az mi törvényünk szerint tartozik meghalni; mert ő magát isten fiává *tötte*.

Pilátus megfélemlék és monda az Jézusnak: Hatalmam vagyon megfeszíteni tégedet.

Felele az Jézus: Az ki *adott* engemet te neked, nagyobb büne vagyon.

Pilátus adá Jézust nekik, fogák azért és elvívék Golgotára, a hol megfeszíték ötet.

Megírja pedig az titulust is az Pilátus. „Az názáretbeli Jézus, az zsidóknak királya.“ Mondának az főpapok: Ne írjad, hogy zsidóknak királya.

Felele az Pilátus: Az mit *írtam*, megírtam.

Tudván az Jézus, hogy mindenek elvégeztetvén volnának, monda: *Elvégeztetött!* és kiadá lelkét.

Az szombatoknak egyik napján Mária Magdaléna méne az koporsóhoz és látja az elvétetett követ az koporsóról.

K. Csipkés György.

Kiméne Pilátus, és mond nékik: Fogjátok ötet ti és feszítsétek meg; mert én nem találok ő benne okot.

Felelének neki a zsidók: A mi törvényünk szerint meg kell halni; mert ő magát isten fiává *tette*.

Pilátus megfélemlék és mond Jézusnak: Hatalmam vagyon, hogy megfeszítslek tégedet.

Felele Jézus: A ki engemet te neked *adott*, nagyobb büne vagyon annak.

Pilátus adá ötet nekik, vevék azért Jézust és elvívék Golgotára, a holott ötet megfeszíték.

Megírja pedig a titulust is Pilátus: „A názáretbeli Jézus, a zsidóknak királya.“ Mondának a papi fejedelmek: Ne írjad zsidóknak királya.

Felele Pilátus: A mit *írtam*, megírtam.

Tudván Jézus, hogy immár mindenek elvégeztettek, monda: *Elvégeztetett*, és megadá lelkét.

A szombatnak egyik napján a Mária Magdaléna még y en a koporsóhoz és látja, hogy a kő elvétetett volna a koporsóról.

Müncheni codex.	Jordánszky codex.	Pesti Gábor.
Elfuta azért, es juta Simon Péterhez es monda: Én uramat elvötték a koporsóból, es nem tudom, hol vették ötet.	Elfutamék azért, es jeve Simon Péter- hez es monda: <i>Elvet-</i> <i>tek</i> uramat az koporsó- ból, es nem tudok, hová <i>tették</i> hűtet.	Elfuta azért, és jeve Simon Péterhez és monda: <i>Elvitték</i> uramat a koporsóból, és nem tudjuk, hová <i>he-</i> <i>lyeztették</i> ötet.
Mária kedeg áll vala küvöl a koporsónál sir- ván, es látta két an- gyalt. Mondának ő neki: Némberi, mit sirsz?	Mária kediglen áll vala az koporsónak ki- vüle sirván es látta két angyalokat. Mondá- nak hű neki azok: Assz- zonyállat, mit sirsz?	Mária kegig áll vala kivile a koporsónak sir- ván, és látta két an- gyalt. Mondának neki azok: Asszony mit sirsz?
Monda ő nekik: <i>Elvöttek</i> én uramat, es nem tudom, hol <i>vettek</i> ötet. És elfordola hát megé, es látá Jé- zust állatta; es nem tudja vala, hogy Jezus volna.	Monda hű nekik: <i>Elvettek</i> az én uramat es nem tudom, hova <i>tették</i> hűtet. Hátt fordulván, látá Jézust állván; es nem tudja vala, mert Jézus vóna.	Monda nekik: <i>El-</i> <i>vitték</i> az én uramat, és nem tudom, hová <i>tötték</i> ötet. És hátra for- dola és látá Jézust, hogy ott állana; de nem tudja vala, hogy Jézus vala.
Monda ő neki Jé- zus: Némberi mit sirsz? Monda ő neki: Uram ha te <i>vötted el</i> ötet, mond- jad meg én nekem, hol <i>vetted</i> ötet.	Monda hű neki Jé- zus: Asszonyállat, mit sirsz? Monda hű neki: Uram, ha te <i>vetted</i> hűtet, mondjad meg én nekem.	Monda neki Jézus: Asszony, mit sirsz? Monda neki: Uram ha te <i>vitted el</i> , mondd meg én nekem, hova <i>tet-</i> <i>ted</i> azt.

Az előttünk fekvő helynek figyelmes áttekintése után a következőkről győződünk meg.

I. Hat különböző korszakbeli író, és pedig az első a XIV. század kezdetéről, a második a XV. derekáról, a harmadik s negyedik a XVI. századnak első, az ötödik annak második feléből, a hatodik végre a XVII. utolsóelőtti évtizedéből, a két, egyszerű mult alakot csaknem bámulatos összhangzással alkalmazzák.

2. Eltérést tüntetnek föl ime kifejezésekben: Csipkésnél *még*yen egyedül áll a többi ötnek *méne*, *jöve* multja ellenében; Félegyházi s Csipkés *látja*, *fut*, *megyen*, továbbá Erdősi *mond* alakokat használnak, hol a többiek tört. multtal élnek; Pesti egymaga mondja *be* *vagyon* *teljesedve* szemben a többi öt *beteljesedett* alakkal. Az ily eltéréseket azonban csak be-

Sylvester János. Félegyházi Tamás. K. Csipkés György.

Annakokáért elsiete és Simon Péterhez méne és mondá: *Elvitték* az úr istent az koporsóból, és nem tudjuk, hová *tűttek* ütet.

Mária kedig az koporsónál künn áll vala sirván, és két angyalt látá. Mondának az angyalok: Asszony, mit sirsz?

Mond ü nekik: *Elvitték* az uramat, és nem tudom, hova *tűttek* ütet. És hátra fordula, és látá az Jézust, tehát ott áll; és nem tudja vala, hogy az Jézus volna.

Mond ü neki az Jézus: Mit sirsz? Az Mária mond ü neki: Uram, ha te *vitted* ki, mondd meg én nekem, hová *tűtled* ütet?

Fut azért, és meggyen Simon Péterhez és mond: *Elvöttek* az urat az koporsóból és nem tudjuk, hová *töttek* ötet.

Mária pedig áll vala az koporsónál, sirván és látá két angyalokat. Mondának azok neki: Asszonyállat, mit sirsz?

Mond nekik: *Elvöttek* az én uramat, és nem tudom, hová *töttek* ötet. És hátra fordula és látja az Jézust állván, és nem ismeri vala, hogy az Jézus volna.

Mond neki az Jézus: Asszonyállat mit sirsz? Ő pedig mond neki: Uram, ha te *vitted* ötet, mondd meg nekem, hová *tötted* ötet?

Elfut azért, és meggyen Simon Péterhez és mond: *Elvitték* az urat a koporsóból és nem tudjuk, hová *tették* ötet.

Mária pedig áll vala a koporsónál, sirván, és lát két angyalokat. Mondának néki azok: Asszony, mit sirsz?

Mond nékik: *Elvitték* az én uramat, és nem tudom, hová *tették* ötet. És hátra fordula, és látja Jézust állani; és nem tudja vala, hogy a Jézus volna.

Mond nékie Jézus: Asszony, mit sirsz? Amaz mond nékie: Uram, ha te *vitted* el ötet, mondd meg nekem, hova *tötted* ötet?

esülhetjük; mert világos bizonyítékai az ép, egészséges nyelvérzéknek; mely tudja, hogy a tört. jelen a tört. mult helyett állva csak élénkíti az elbeszélést; mely érzi „a ház felépítettet, felépült, felvagyon épülve“ kifejezéseknek teljes azonosságát, s hol tetszik neki, föl is cseréli.

3. Éles határozott megkülönböztetést látunk a tört. mult s az *irt* alak közt. És pedig a tört. multat egészen azon elvek szerint látjuk alkalmazva, melyek a főnebbi rovatban kimutatott tényekből folynak; t. i. azon események jelölvék vele, melyek az elbeszélésnek fő mozzanatait képezik; mint: 1. Jézus ki megy a kertbe. 2. belép. 3. Judás oda jő. 4. Jézus eléje megy. 5. s mond, sat. sat. És minő esetekben alkalmazzák a mássalhangzós multat; melyik igeidő fogalmának felel meg az?

E kérdésre már az utóbbi idézet alapján megadhatnók a kellő választ; a mi hivatásunk azonban, mint már párszor említettem, a kérdezés, a vallatás; a feleletet magának a nyelvnek kell megtenni. S habár a példa elég érthetőleg beszél, minthogy azonban csak következtetést enged, nekünk pedig világos, határozott válasz kell, ennél fogva kényszerít-

Müncheni codex.

Német, svéd, angol.

Jordánszky codex.

Ólasz, francia.

J á n o s e v a n g e l i s t a

Jézus ű szemeit mennybe emel-
vén, monda (sprach, sade,
said):

„Atya, *jött* (ist hier, är kom-
men, is come) az idő; fényesé-
hed te fiadat! Én tégedet *megfényesí-
tettelek* (habe verkläret, jag
hafver förklarar, I have
glorified) földön; a művel-
kedet *megtökéltem* (habe vol-
lendet, jag hafver full-
bordat, I have finished),
kit *adtál* (hast gegeben, du
hafver gifvit, gavest) én
nekem, hogy tegyek.

Megjelentetem (habe geoffen-
baret, jag hafver uppen-
barat, I have manifested) te ne-
vedet embereknek; és én beszédi-
met *tartották* (haben behalten;
de hafva hållit, they have
kept), és ma *megesmerték*, (sie
wissen, de hafva förstått,
they have known); mert az
igéket, melyeket *adtál* (hast ge-
geben, du hafver gifvit,
gavest) én nekem, *adtam* (habe
gegeben, jag hafver gifvit,
I have given) ű nekik, és űk *vötték*
(haben angenommen, de togo,
they have received), és bi-
zony *megesmerték* (haben er-
kannt, hafva förstått, ha-
ve known), mert te töled *jöttem*

Jézus felomelé (alzò, le-
vant) hűszemeit az mennyország-
ra, és monda (disse, dit).

„Atyám, *eljött* (è venuto, est
venu) az óra; *dicsőítsed meg te*
fiadat! Én tégedet *megdicsőíjtettelek*
(ho glorificato, ai glori-
fié) ez felden; az dolgot *elvégeztem*
(ho adempiuto, ai achevé),
kit *adtál* (hai dato, avais
donné) én nekem, hogy tegyek.

Én *kive jelentettem* (ho mani-
festato, ai manifesté) te
szent nevedet embereknek; és az te
beszédedet *megtartották* (hanno
osservato, ont gardé), mas-
tan *megismerték* (han cono-
sciuto, ont connu), mert az
beszédeket, kiket én nekem *adtál*
(hai dato, as donné), én hű
nekik *adtam* (ho dato, ai don-
né), és hők *elvettek* (hanno rice-
vuto, ont regu), és *megesmerték*
(han conosciuto, ont con-
nu), mert te töled *jettem ki* (son
proceduto, suis issu) és
elhittek (han creduto, ont cru),
mert te *bocsádtál* (hai mandato,
as envoyé); es *megdicsőíltettem*
(sono glorificato, suis glo-

sük őt, hogy mondja ki félremagyarázhatatlanul, melyik idő az *irt* alak.

A kivánt választ megkapjuk, ha a régi magyar nyelv mellett más nyelveket is beszéltetünk; s ha egyik nem, a másik majd csak szolgál a várt felelettel.

Pesti Gábor.*
Spanyol, görög.

Félegyházi Tamás.†
Szerb, finn.

XVII. f e j e z e t.

Jézus szemeit mennyországba fel-
emelvén, mondá (dix o, ειπε):

„Atyám, *eljött* (v i e n e, ελϋθη) az óra, dicsőíts meg az te fiadat! Én tégedet *dicsőítettelek* (h e g l o r i f i c a d o, ἐδόξασα) ez földön, a dolgot *elvégeztem* (h e a c a b a d o, ἐτελειωσα), melyet *adtál* *vala* (d i s t e, δέδωκας) nekem, hogy mielnék.

Megjelentetem (h e m a n i f e s t a d o, ἐφανέρωσα) az te nevedet embereknek, és a te beszédedet *megtartták* (g u a r d á r o n, τερήκασι); mostan *megösmerték* (h a n c o n o c i d o, ἔγνωσαν); mert a beszédeket, melyeket *adtál* (d i s t e, δέδωκας) nekem, nekik *adtam* (h e d a d o, δέδωκα) és ők *fogadták* (h a n r e c i b i d o, ἔλαβον) és *megösmerték* (h a n c o n o c i d o, ἔγνωσαν), hogy te *tőled jöttem ki* (s a l í, ἐξῆλθον) és *hitték* (h a n c r e i d o, ἐπίστευσαν), hogy te *bocsáttál* (e n v i a s t e, ἀπέστειλας); és *megdicsőítettem* (h e s i d o c l a r i f i c a d o, δεδόξασμαι) ő benne; én *megtartom* *vala* *őket* *a te* *neveddel*, én *megőriztem* (g u a r d é, ἐφύλαξα) és senki köz-

Jézus felemelé (p o d i ž e, nosti) az ő szemeit az égben és monda (reče, sano i):

„Atyám, *eljött* (d o d j e, tuli) az óra, dicsőíts meg az te fiadat! Én tégedet *megdicsőítettelek* (p r o s l a v i h, kirkastin) ez földön; a dolgot *elvégeztem* (s v r š i h, t ä y t i n), az melyet *adtál* (d a o s i, a n n o i t) nekem, hogy cselekedném.

Megjelentetem (j a v i h, i l m o i t i n) az te nevedet az embereknek, és az te igédet *megtartották* (o d r ž a š e, k ä t k i t); mostan *megösmerték* (r a z u m j e š e, t i e s i t); mert az beszéded, az melyet *adtál* (d a o s i, a n n o i t) nekem, *adtam* (d a d o h, a n n o i n) nekik, és ők *vették* (p r i m i š e, o t i t), és *megértették* (p o z n a d o š e, t u n s i t), hogy te *tőled jöttem ki* (i z i d j o h, m i n u n l ä h t e n e e n), és *elhitték* (v j e r o v a š e, u s k o i t), hogy te *öngemet küldöttél* (p o s l a o s i, l ä h e t i t); és *megdicsőítettem* (p r o s l a v i h s e, o l e n k i r k a s t e t t u) ő benne; én *tartom* *vala* *őket* *az te* *nevedben*, én *megőrzöttem* (s a č u v a h, k ä t k i n), és

Müncheni codex.

Német, svéd, angol.

ki (bin ausgegangen, jag är utgången, I came), és *hütek* (sie glauben, de hafva trott, they have believed), mert te *eresztetél* (hast gesandt, du hafversändt, didst send) engemet; és *megfényesöltetem* (bin verkläret, jag är förklarad, am glorified) ő benne; én *tartom valek* azokat te nevedbe, én *öriztem* (habe bewahret, jag hafver förvarat, I have kept), és sem egy ő közölök el nem *veszett* (ist verloren, är borttappad, is lost).

Én *adtam* (habe gegeben, jag hafver fått, I have given) ő nekik te beszédidet, és e világ *gyűlölte* (hasset, hafver hatat, hath hated) őket. Nem csak ő értek kérek, de hogy megismerje e világ, mert te *eresztetél* (hast gesandt, du hafversändt, hast sent) engemet, és *szeretted* (liebest, du älskade, hast loved) azokat miképen es engemet *szeretted* (liebest, du älskade, hast loved). Igaz atyá, e világ *meg* nem *esmert* (kennet, hafver kánt, hath known) tégedet, én kedeg *megesmertelek* (kenne, jag hafver kánt, I have known), és ezek *megesmertek* (sie erkennen, desse hafva förstått, these have known), mert te *eresztetél* (hast gesandt, du hafversändt, hast sent) engemet; és *megjelentettem* (habe kundgethan, jag hafver kungjort, I have declared) ő nekik te nevedet.“

Jordánszky codex.

Olasz, francia.

rifié) ő benne; én megtartom vala hüket te szent nevedben, én *öriztem* (ho guardato, ai gardé) hüket, és senki hü közölök el nem *veszett* (è perito, est péri).

Én hü nekik *adtam* (ho dato, ai donné) az te beszédedet, és az világ hüket *meggyölölte* (ha odiato, a haïs). Nem csak hü érettek kérek, de hogy higye ez világ, mert te *bocsáttál* (hai mandato, as envoyé) engemet, és *szeretted* (hai amato, aimes) hüket, miképen engemet es *szeretted* (hai amato, as aimé). Igazságos atyám, ez világ téged meg nem *ismert* (ha conosciuto, a connu); én kedeg *megismertelek* (ho conosciuto, ai connu); ezek es *megismertenek*, mert te *bocsáttál* (hai mandato, as envoyé) engemet; és *megjelentettem* (ho fatto conoscere, ai fait connaître) hü nekik az te nevedet.“

Pesti Gábor.

Spanyol, görög.

zülök *el* nem *veszett* (p e r e c i ó, ἀπώλετο).

Én *adtam* (dí, δέδωχα) nékik a te beszédedet és ez világ *gyűlölte* (a b o r r e c i ó, ἐμίσησε) őket. Nem csak ő érettek kérlek, de hogy *higye* ez világ, mert te *bocsáttál* (h a s e n v i a d o, ἀπέστειλας) engemet, és *szeretted* (h a s a m a d o, ἠγάπησας) őket, miként engemet is *szeretted* (a m a s t e, ἠγάπησας). Igaz atyám, ez világ nem *ösmert meg* (h a c o n o c i d o, ἔγνω) téged; de én *megösmertelek* (h e c o n o c i d o, ἔγνω) tégedet; és ezek is *megösmerték* (h a n c o n o c i d o, ἔγνωσαν), mert te *bocsáttál* (e n v i a s t e, ἀπέστειλας) engemet.“

Félegyházi Tamás.

Szerb, finn.

senki azok közül *el* nem *veszett* (p o g i b e, ei kadonnut).

Én *adtam* (d a d o h, annoin) nekiek az te igédet, és ez világ *gyűlölte* (o m r z n u, wihasi) őket. Nemcsak ezek fölöl könyörgök, de hogy ez világ elhigye, hogy te engemet *bocsájtottál* (p o s l a o s i, lähetit), és *szeretted* (i m a o s i l j u b a v, rakastit) őket miképen engemet *szeretted* (i m a o s i l j u b a v, rakastit). Igaz atyám, ez világ tégedet *meg* nem *esmert* (p o z n a, ei tuntenut); én pedig tégedet *megesmertelek* (p o z n a h, tunsin); és ezek is *megértették* (p o z n a š e, ymmärsit), hogy te engemet *bocsájtottál* (p o s l a o s i, lähetit); és *megjelentettem* (p o k a z a h, julistin) nekiek az te nevedet.“

Müncheni codex.

Német, svéd, angol.

Mikor ezeket mondotta volna, kiméne (ging hinaus, han gick ut, he went forth) Cedronnak áradatja elve és béméne (ging, ingick, entered) a kertbe. Judás jöve (kommt, kom, cometh) lámpásokkal; és Jézus eleve méne (ging, gick fram, went), és monda (sprach, sade, said) — — és így tovább.

Jordánszky codex.

Olasz, francia.

Elvégezvén hű beszédét, méne ki (uscì, alla) Cedron neű viznek átala, és béméne (entrò, entra) az kertbe. Judás jeve (venne, vint) lámpásokkal; Jézus kedég eleikben járula (uscì, savanga) és monda (disse, dit) — — — és így tovább.

A beszéltettük nyelvek közöl a német, svéd (három esetnek kivételével: togo, s két izben älskade), angol (szintén három kivétellel: kétszer pavesst come), olasz, francia (egy kivétellel: a vais donné) határozottan oda nyilatkoznak, hogy a magyar *írt* alak perfectum; a spanyol 15-tel 11 ellenében, a görög 8-czal 18 ellenében, a szerb 6-tal 20, s a finn 1-gyel 25 ellenében hasonlóképp perfectumnak állítják. Az utóbbi csoport látszólag vagy semmit vagy pedig inkább a perfectum ellen, mint mellette bizonyít. Ez az ellentanuskodás azonban csak is látszólagos. Ha ugyanis a spanyol, görög, szerb s finn bibliafordítók, a mint az az eddig idézett példáknak minden sorából kitetszik, ezelőtt kivétel nélkül a legnagyobb határozottsággal a mellett tanuskodtak, hogy a magyar *írt* alak történeti mult, midőn most feles számu bizonyítékokkal az *írt* alakot mondják tört. multnak, akkor bizonyára hamisat állitanak; hanem igazat beszélnek akkor,

Heltai Gáspár.

Német, svéd.

Károli Gáspár.

Angol, francia.

S á m u e l I. könyv

Saul megveré (schlug, slog) az amalekitákat, és elevenen megfogá (griff, grep) Agagot, és az egész népet megölé (verbannete, gaf tilspillo). Saul és a nép meghagyá

Megveré (smote, frappa) Saul az amalekitákat; megfogá (took, prit) pedig elevenen az Agagot, és mind az több népet levágatá (destroyed, fit passer au fil de l'épée). És meg-

Pesti Gábor.

Spanyol, görög.

Mikoron ezeket megmondotta volna, kiméne (salió, ἐσθλῆς) Cedron patakán túl, és béméne (entró, εἰσθλῆς) a kertbe. Judás jeve (vino, ἔρχεται) lámpásokkal; Jézus azért eleikbe méne (se adelante, ἐξελθών), és monda (dixó, εἶπε) — — — és így tovább.

Félegyházi Tamás.

Szerb, finn.

Ezeket mondván, kiméne (izidje, meni) Cedron taván túl, és béméne (udje, meni) a kertbe. Judás méne (dodje, tuli) oda szövethetőkkel; Jézus pedig kimenvén, monda (reče, sano i) nekik — — — és így tovább.

midőn, habár tétovázva is, a mássalhangzós multat perfectumnak nyilatkoztatják. Sőt, minthogy az elbeszélésekben csak is aoristussal jelölik a fő eseményeket s ott a perfectum náluk egyáltalában nem fordul elő, az utólszor idézett példában ellenben, mely nem elbeszélés többé, a fő események kifejezésére többszörte a perfectumot alkalmazták, következik, hogy valószínűleg ebbeli eljárásuk volt helyes; s ha párszor tették, kellett volna többször is, vagy mi több, minden esetben tenniök. A spanyol fordító egyebütt meg is teszi, úgy hogy a biblia legtöbb helyén összevág a német, svéd, angol, olasz, francia s magyar nyelvekkel, majdnem ugyanezt mondhatni a szerb fordítóról is; a finn ellenben világosan következetlen magához; mert míg az új-testamentomban alig használja párszor a perfectumot, az ó-szövetségben igen gyakran találkozunk vele, még pedig éppen ama helyeken hol a többieknél.

Káldi György.

Olasz, spanyol.

K. Csipkés György.

Szerb, finn.

XV. és XVI. f e j e z e t.

Megveré (percosse) Saul az amaleket és elevenen fogá (prese, tomó) Agagot, az egész községet pedig megölé (distrusse, pasó). És kedveze (risparmia rono, re-

Megveré (pobi, löi) Saul az amaleket, és megfogá (uhvati, otti) Agagot elevenen, és az egész népet elveszté (pobi, surmais). És kedveze (pošt edje, säästi) Saul

Heltai Gáspár.

Német, svéd.

(schonte, skonade) Agagot és a hizlalt ökröket; a mi kedig hitvány vala, azt levágák (verbanneten, de läto tilspillo). Lön (geschah, skedde) azokáért az urnak beszéde Sámuelhöz ez igékkel:

„Bánom, hogy Saul királyá töttem (habe gemacht, jag hafver gjort); mert elfordult (hat sich abgewendet, han hafver vändt sig) én tölem, erőben sem tartotta (hat erfüllet, (hafver) fullkomnat) beszédimet.“

És igen megbúsula (ward zornig, vardt vred) Sámuel, és kiálta (schrie, ropade) az úrhoz; és reggel felkele (machte sich auf, stod upp), hogy Saul eleibe menne. Midőn ezokáért Saulhoz jutott volna, monda (sprach, sade) Saul ö neki:

„Megtekéltem (habe erfüllet; jag hafver fullkomnat) az urnak mondását.“

Monda (antwortete, svarade) Sámuel:

„Micsoda baromnak bögetése ez, melyet hallok?“

Felele (sprach, sade) Saul:

„Az amalekitáktól hozták (haben gebracht, de hafva tagit) ezeket; mert a nép meghagyta (verschonte, skonade) az ökröknek legjobb részét; a többit mind elvesztöttük (haben verbannet, vi hafva lätit tillspillo).“

Monda (antwortete, svarade) Sámuel Saulnak:

Károli Gáspár.

Angol, francia.

kegyelmeze (spared, épargnèrent) Saul és az nép Agagnak és az ökröknek is a kövéreinek; az mi hitvány vala, csak azt veszték el (they destroyed, détruisirent). Szóla (came the word, fut la parole) pedig Sámuelnek az úr ilyen szókkal:

„Bánom én, hogy az Saul királyá töttem (I have set, d'avoir établi); mert eltávozott (is turned, s'est détourné) én tölem, és az én beszédemet meg nem teljesítette (hath performed, a exécuté)“

Sámuel pedig igen megháborodék (grieved, fut attristé) és felkiálta (cried, cria) az úrhoz; és felkele (seleva) reggel, hogy eleibe menjen Saulnak. Eljuta (came) azért Saulhoz és monda (said, dit) néki az Saul:

„Ime, megteljesítettem (I have performed, a exécuté) az úrnak szavát.“

Sámuel monda (said, dit):

„Micsoda nagy baromrivás ez, az ki fülembé jö?“

Felelé (said, répondit) Saul:

„Az amalekiták közül hozták (they have brought, ontamené) azokat; mert az ökröknek az javának kedvezett (spared, épargné) az nép; a többit pedig elvesztettük (we have destroyed, avons détruit).“

Monda (said, dit) az Sámuel az Saulnak:

Káldi György.

Olasz, spanyol.

serváron) Saul és a nép Agagnak és a legjobb csordáknak; valami pedig alávaló volt, azt elronták (distrussero, destruyéron). Lön (fu, vino) az úr szava Sámuelhez, mondván :

„Bánom, hogy Sault királyllyá *rendeltem* (d'aver costituito, de haber hecho); mert *elhagyott* (siè rivoltò, ha dexado) engem, és az ígémet *bé nem teljesítette* (ha messo ad esecuzione, ha puesto en obra).“

És megszorodék (fucruccioso, entristecióse), és kiálta (gridò) az úrhoz; és mikor felkölt volna Sámuel reggel, hogy Saulhoz menne, jöve (venne, vino), és monda (disse, dixò) néki Saul:

„*Bé teljesítettem* (ho messo ad esecuzione, he cumplido) az úr ígéjét.“

Monda (disse, dixò) Sámuel:

„Micsoda csordák bógése ez, melyet hallok?“

Monda (disse, respondió) Saul:

„Amalektől *hozták* (sono state menate, traxéron) azokat; mert *kedveze* (ha risparmiato, perdonò) a nép a jobb csordáknak; a többit pedig *megöltük* (abbiamo distrutto, matamos).“

Monda (disse, dixò) pedig Sámuel Saulnak:

K. Csipkés György.

Szerb, finn.

és a nép Agagnak és a baromnak javának; hanem minden megutált dolgot azt *veszték el* (pobíše, hukutit). Lön (dodje, tapahtui) azért a Jehovának szava a Sámuelhez, mondván:

„*Megbántam*, hogy az Sault királyllyá *tettem* (postavio sam, olen tehnyt); mert *eltért* (odstupio je, onluopunut) és az én beszédimet *meg nem teljesítette* (izvršio je, ei täyttänyt).“

És felgerjede (rasrdise, vihasui) Sámuel, és kiálta (vikáshe, huusi) a Jehovához; és felkele (podje, nousi), hogy eleibe menjen a Saulnak; elméne (tuli) azért és monda (reče, sanoi) néki a Saul:

„*Megtéljesíttem* (izvršio sam, olen täyttänyt) a Jehovának szavát.“

Monda (reče, vastais) Sámuel:

„Micsoda hát ez a baromnak szava, a melyet hallok?“

Monda (reče, sanoi) Saul:

„Az amalekitáktól *hozták* (dognašhe, ovat tuonet), hogy *kedvezett* (poštedje, säästi) a nép a baromnak javának; a többit pedig *elöcsztettük* (pobismo olemma hävitetäänet).“

És monda (reče, sanoi) Sámuel a Saulnak:

Heltai Gáspár.

Német, svéd.

„Megjelentem, mit *mondott* (hat geredet, hafver talat) az úr én nekem. Miért nem *engedtél* (hast gehorchet, du hafver lydt) az úr szavának, hanem a zsákmányra *estél* (hast dich gewendet, (hafver) vändt dig), és ekképen *művelted* (hast gehandelt, (hafver) handlat) a gonoszszágot az úr előtt?”

Saul felele (antwortete, sade) Sámuelnek:

„Sőt *engedtem* (habe gehorchet, jag hafver lydt) az úr szavának, és *elmentem* (bin hingezogen, hafver dragit) az úton, melyen az úr *elbocsátott* (sante, hafver sändt) engemet; és *elhoztam* (habe gebracht, jag hafver fört) az Agagot, az amalekitákat *elvesztöttem* (habe verbannet, (hafver) förgjort). *Elhozott* (hat genommen, hafver tagit) ugyan a nép a ragadományból ökröket, de azért *hozta*, hogy megáldozza az úrnak.”

„Monda (sprach, sade) kedig Sámuel:

„Miérthogy *megvetetted* (hast verworfen, du hafver förkastat) az úrnak beszédit, azért ő is *megvetett* (hat verworfen, han hafver förkastat) tégedet, hogy király ne légy.”

Akkor monda (sprach, sade) Saul Sámuelnek:

„*Vétkeztem* (habe gesündigt, jag hafver syndat), miérthogy *meghágtam* (habe übergangen, jag hafver öfvergångit) az úrnak beszédét. Mostan azokáért engedd meg én nekem ezt a vétket és térj vissza velem.”

Károli Gáspár.

Angol, franczia.

„Megmondom, az mit az úr *szólt* (hath said, a dit) én nekem. Miért nem *engedtél* (didst obey, as obéi) az úr beszédének, hanem az *prédának* örülvén, gonoszszágot *cselekedtél* (didst, as fait) az úr ellen?”

Felele (said, répondit) Saul az Sámuelnek:

„Sőt inkább *engedtem* (I have obeyed, ai obéi) az úrnak szavának, és abban az útban *jártam* (have gone, suis allé), az melyben engemet az úr *elbocsáta* (sent, a envoyé); és *elhoztam* (have brought, ai amené) az Agagot, és az amalekitákat *elvesztettem* (have destroyed, ai détruit). Az nép pedig az ökröknek *szépét elhozta* (took, a pris), hogy megáldozza az urnak.”

Monda (said, dit) az Sámuel:

„Mivelhogy te *megvetetted* (hast rejected, as rejeté) az urnak beszédét, ő is *elvetett* (hath rejected, a rejeté) tégedet, hogy ne légy király.”

Akkor monda (said, répondit) Saul az Sámuelnek:

„*Vétkeztem* (I have sinned, ai péché), mert *megvetettem* (have transgressed, ai transgressé) az úrnak szavát. Mostan azért kérlek, engedj meg az én vétkemnek és térj vissza velem!”

Káldi György.

Olasz, spanyol.

„Megjelentem néked, a miket szözlött (ha detto, ha dicho) az úr nékem. Miért nem hallgattad meg (hai ubbidito, has oído) az úr szavát, hanem a prédára fordultál (ti sei rivoltato, te has vuelto) és gonoszt cselekedtél (hai fatto, has hecho) az úr szemei előtt?”

Monda (disse, respondi) Saul Sámuelnek:

Sőt meghallgattam (ho ubbidito, he oído) az úr szavát, és az útra jártam (sono andato, he seguido), melyen elküldött (ha mandato, envió) engem; és elhoztam (ho menato, he trahido) Agagot, és amaleket megöltem (ho distrutto, he pasado). A nép pedig az ökröknek javát elhozta (ha preso, tomó), hogy azt az ő urának áldozza.”

Monda (disse, dixo) Sámuel:

„Mivelhogy megvetetted (hai sdegnato, has desechado) az úr beszédét, megvetett (ha sdegnato, has desechado) téged az úr, hogy ne légy király.”

És monda (disse, dixo) Saul Sámuelnek:

„Vétkeztem (ho peccato, he pecado), mert általhágtam (abbiotransgredito, he quebrantado) az úr beszédét. De mostan viseljed kérlek bűnömet, és térj vissza velem.”

K. Csipkés György.

Szerb, finn.

„Megmondom te néked, a mit szözlött (rekaoje, on puhunut) a Jehova én nékem. Miért nem hallgattál (poslušao, mikses kuullut) a Jehova szavára, hanem estél (naklopise, annoititses) a prédára és cselekedtet (učini, teit) azt, a mi gonosz a Jehovának szemei előtt?”

Monda (odgovori, sano i) Saul a Sámuelnek:

„Hallgattam (poslušao sam, olen kuullut) a Jehovának szavára, és jártam (išao sam, olen vieldanut) abban az utban, amelyben elbocsáta (posla, lähetti) engem; és elhoztam (doveo sam, olen tuonut) Agagot és az amaleket elvesztettem (istrijobio sam, olen surmannut). Vön (uze, on ottanut) pedig a nép a prédából barmot, hogy megáldozza a Jehovának.”

Monda (reče, sano i) Sámuel:

„Mivelhogy megvetetted (odbaciosi, olet hyljännyt) a Jehovának beszédét, megvetett (odbacioje, on hyljännyt) tégedet, hogy ne légy király.”

És monda (reče, sano i) Saul a Sámuelnek:

„Vétkeztem (zgriješio sam, olen syndiä tehnyt), mert általhágtam (prestupio sam) a Jehova száját. Mostan azért engedd meg kérlek az én vétkeket, és térj vissza én velem.”

Heltai Gáspár.

Német, svéd.

Monda (sprach, sade) Sámuel Saulnak:

„Nem térek vissza veled; mivel-hogy *megvetetted* (hast verworfen, du hafver förkastat) az úrnak beszédét, az úr is *megvetett* (hat verworfen, hafver förkastat) tégedet.“

És mikor Sámuel megfordult volna, hogy elmenne, megragadá (ergriff, fattade) őtet a palástinak végénél fogva, és kezébe szakada (zerriß, refs sänder). Akkor monda (sprach, sade) ő neki Sámuel:

„*Elszakasztotta* (hat gerissen, hafver rifvit) az úr e mai napon tőled az Izraelnek királyságát, és felebarátodnak *adta* (hat gegeben, hafver gifvit) náladnál jobbnak.“

Mindazáltal nagy szomorúságban lőn (trug leid, sörjde) Sámuel Saulért. Monda (sprach, sade) kedig az úr Sámuelnek:

„Meddig keseregsz Saulért, holott én *megvetettem* legyen (habe verworfen, jag hafver förkastat)? Jövel, elküldlek tégedet Isaihoz; mert az ő fiai közül *választottam* (habe ersehen, jag hafver försett) magamnak királyt.“

Úgy cselekedék (that, gjorde), a mint az úr megmondotta vala, és méne (kam, kom) Betlehembe. És megijedvén a városnak vénei, eleibe menének (gingen, gingo) és mondának (sprachen, sade) neki: Békességes-e ide való jövedesd? Felele (sprach, han sade):

Károli Gáspár

Angol, francia.

Monda (said, dit) Sámuel az Saulnak:

„Nem megyek vissza veled, mert *megvetetted* (hast rejected, as rejeté) az urnak szavát, annakokáért *megvetett* (hath rejected, a rejeté) tégedet is az úr.“

És mikor elfordult volna, hogy elmenne, megragadá (prit) Saul az ő köntösének szélit, és megszakada (rent, se déchira). Akkor monda (said, dit) neki Sámuel:

„*Elszakasztotta* (hath rent, a déchiré) ez mai napon te tőled az úr az izraelnek országát, és *adta* (hath given, a donné) azt a te felebarátodnak, az ki jobb te náladnál.“

(Mindazáltal) *siratja* vala Sámuel az Sault. Monda (said, dit) az úr Sámuelnek:

„Meddig *siratod* te az Sault, holott én *megvetettem* (I have rejected, ai rejeté) őtet? Jöjj elő, elküldlek tégedet Isaihoz, mert az ő fiai közül *választottam* (have provided, je mesuis pourvu) én királyt magamnak.“

Sámuel *megcselekedé* (did, fit), a mit mondott vala az úr, és *elméne* (came, vint) Betlehembe. *Megfélemlének* (trembled) pedig a városnak vénei, és kimenvén ő eleibe, *mondának* (said, dirent): Békességes-e a te jövedeled? Felele (he said, répondit):

Káldi György.

Olasz, spanyol.

Monda (disse, dix o) Sámuel Saulnak:

„Nem térek vissza veled, mert *megvetetted* (ha i sdegnato, hasdesechado) az úr beszédét, és *megvetett* (hasdegnato, hasdesechado) téged az úr.“

És elfordula Sámuel, hogy elmenne; ama pedig megfogá (prese, asió) a palástja szélét, mely meg is szakada (si stracciò, se rasgó). És monda (disse, dix o) néki Sámuel:

„Elszakasztotta (has tracciato, has rasgado) ma az úr izrael országát tőled, és *adta* (hadato, hadado) azt a te felebarátodnak jobbnak náladnál.“

Mindamellett siratja vala Sámuel Sault. Monda (disse, dix o) az úr Sámuelnek:

„Meddig siratod Sault, holott én *megvetettem* (abbiasdegnato, habiéndoleyodesechado) ötöt? Jöjj elő, hogy téged Isaihoz küldjelek; mert az ő fiaí közöttül *rendeltem* (misono proveduto, he proveido) nékem királyt.“

Cselekedék (fece, hizo) azért Sámuel, a mint szóllott vala néki az úr, és elméne (venne, fué) Betlehembe. És eleibe jövé, csodálkozának (furono spaventati, extrañáron) a város vénei, és mondanak (dissero, dixéron): Békességes-e a te bejöveteled? Monda (disse, respondi ó):

K. Csipkés György.

Szerb, finn.

Monda (reče, sano i) Sámuel a Saulnak:

„Nem térek vissza te veled, mert *megvetetted* (odbaciosi, olet hyljännyt) a Jehovának szavát, annakokáért *megvetett* (odbacio je, on hyljännyt) téged a Jehova.“

És elfordula Sámuel, hogy elmenne, és megragadá (uhvatti, oti) az ő köntösének szárnyát, és megszakada, (odadrijése, repeis). És monda (reče, sano i) néki Sámuel:

„Elszakasztotta (odadroj e, on repinyt) a Jehova az izraelnek országát te tőled e mai napon, és *adta* (dao je, on andanut) azt a te felebarátodnak, a ki jobb te náladnál.“

Siratja vala Sámuel a Sault. Monda (reče, sano i) a Jehova Sámuelnek:

„Meddig siratod te Sault, holott én *megvetettem* (odbacih, olen hyljännyt) ötöt? Menj el, elküldelek tégedet Isaihoz; mert *néztem* (izabrah, olen katonut) az ő fiaí közöttül magamnak királyt.“

Megeselekedé (učini, teki) azért Sámuel azt, a mit szóllott vala a Jehova, és elméne (dodje, tuli) Betlehembe. És megfélemlének (häm mästyt) a városnak vénei, ő eleibe menvén (istrč aše, menit) és mondák (rekoše, sano i): Békességes-e a te jöveteled? Monda (reče, sano i):

Heltai Gáspár.

Német, svéd.

„Békességes. Áldozni jöttem (bin gekommen, jag är kommen) az úrnak.“

És megszentelé (heiligte, han helgade) Isait és fiait, és vendéggé hívá (lud, bød) őket. Mikoron ezokáért bejötte nek volna, Eliabra néze (sahe, han sãg), és monda (sprach, tãnkte): Nyilván megismeri az úr az ő megkentét.

És monda (sprach, sade) az úr Sámuelnek:

„Ne nézz ennek termetére; megvettem (habe verworfen, jag hafver förkastat) ezt.“

Elhivá (rief, kallade) ezokáért Isai Abinadabot, és előjáratá (hiess übergehen, lät gå fram) Sámuel előtt. És monda (sprach, sade):

„Ezt sem választotta (hat erwählet, hafver utvalt) az úr.“

Előjáratá (liess vorübergehen, lät gå fram) Isai Sammát is. És monda (sprach, sade):

„Ezt sem választotta (hat erwählet, hafver utvalt) az úr.“

Eljáratá (liess übergehen, lät gå fram) ezokáért Isai mind a hét fiát Sámuel előtt: És monda (sprach, sade) Sámuel Isainak:

„Ezeket sem választotta (hat erwählet, hafver utvalt) az úr.“

Károli Gáspár.

Angol, francia.

„Békességes. Azért jöttem (am come, suis venu), hogy áldozzam az úrnak.“

És meghagyá (he sanctified, fit sanctifier), hogy készen lenne Isai és az ő fiai, és elhivá (called, invita) őket is az áldozatra. Mikoron pedig bémentenek volna, megtekinté (looked) az Eliabot, és monda (said, dit): Imhol az ur előtt vagyon az ő megkenetett királya.

Monda (said, dit) az úr Sámuelnek:

„Ne nézd az ő termetét, mert megvettem (I have refused, ai rejeté) őtet.“

Szólitá (called, appela) azért az Isai az Abinadabot, és az Sámuel előtt általbocsátá (made pass, fit passer). Ki monda (said, dit):

„Ezt sem választotta (hath chosen, a choisi) az úr.“

Általbocsátá (made pass, fit passer) előtte Isai az Sámát is. És monda (said, dit):

„Ezt is nem választotta (hath chosen, a choisi) az úr.“

Általbocsátá (made to pass, fit passer) azért Isai a Sámuel előtt az ő hét fiát. És monda (said, dit) Sámuel:

„Ezeket nem választotta (hath chosen, a choisi) az úr.“

Káldi György.

Olasz, spanyol.

„Békességes. Áldozni jöttem (son venuto, hevenido) az úrnak.“

Megszentelé (fece santificare, santificó) azért Isait és fiait, és elhívá (invitò, llamó) őket az áldozatra. És mikor bementek volna, látá (vide, víó) Eliábot és monda (disse, dixó): Valljon az úr előtt vagyon-e az ő királya?

És monda (disse, dixó) az úr Sámuelnek:

„Ne nézd ábrázatját!“

És szólítá (chiamò, llamó) Isai Abinadabot, és Sámuel eleibe hozzá (fece passare, puso) ötöt. Ki monda (disse, dixó):

„Ezt sem választotta (ha eletto, ha escogido) az úr.“

Előhozá (fece passare, traxó) pedig Isai Sammát, kiről monda (disse, dixó):

„Ezt sem választotta (ha eletto, ha escogido) az úr.“

Előhozá (fece passare, traxó) azért Isai az ő hét fiait Sámuel eleibe, és monda (disse, dixó) Sámuel Isainak:

„Nem választott (ha eletto, ha escogido) az úr ezek közül.“

K. Csipkés György.

Szerb, finn.

„Békességes. A Jehovának áldozni jöttem (došao sam, tulin).“

Megszentelé (osvešta, pyhitti) Isait és az ő fiait, és elhívá (pozva, kutsui) őket az áldozatra. És midőn eljövének azok, meglátá (katsoi) az Eliábot és mondá (reče, ajatteli): Bizony a Jehova előtt vagyon az ő kenete.

És mondá (reče, sano i) a Jehova Sámuelnek:

„Ne nézz az ő tekintetire; mert megvettem (odbacio sam, olenhlyjännny) ötöt.“

Szólítá (dozva, kutsui) azért az Isai az Abinadabot, és általküldé (reče da ide, andoi tulla) ötöt a Sámuel előtt. És monda (reče, sano i):

„Ezt sem választotta (izabrao je, ei ole valinnut) a Jehova.“

És általküldé (reče da ide, andoi tulla) az Isai Sammát; és monda (reče, sano i):

„Ezt sem választotta (izabrao je, ei ole valinnut) a Jehova.“

Általküldé (reče te prodjoše, andoi tulla) azért Isai az ő hét fiait Sámuel előtt; és monda (reče, sano i) Sámuel Isainak:

„Nem választotta (izabrao je, ei ole valinnut) a Jehova ezeket.“

Itt tehát már nagyobb az egyetértés a tanúskodó nyelvek nyilatkozatában; itt már a spanyol, szerb, finn nyelvek is határozottan azt vallják, a mit az első öt, hogy a magyar *irt* alak perfectum; s a ki a régi magyar s a felhozott nyelvek bibliafordításait kezébe véve lelkiismeretesen összehasonlítja, azon őszinte nyilatkozatot kell tennie, hogy köztök, ha nem is a legapróbb részletekben, de a főbb vonásokban az igeidők kezelését illetőleg olyszerű egyöntetűség létezik, mely az esetlegességnak még képzetét is kizárja, s melyet ignorálnunk nem lehet, nem szabad, a melyet tényül el kell ismernünk.

Eme két oldalról, a régi magyar s az idegen bibliafordítók részéről tett vallomások rövid szavakban összefoglalva így hangzanak: Az *ira* aoristus, az *irt* perfectum; az előbbit elbeszélésekben, az elbeszélést képző fő eseményeknek jelölésére használjuk; az utóbbival akkor élünk, midőn az elbeszélés fonala megszakad s oratio recta vagy obliqua áll be.

Tekintsük e megállapítást azonban egyelőre csak kérdésesnek; s azt e helyütt irányadóul egyszerűen tudomásúl véve, annak végleges eldöntését ama szükséges követelménytől tegyük függővé, hogy legrégibb elbeszéléseink is kétségtelenül igazolják a bibliafordítóknak jelzett eljárását.

I. BÉCSI CODEX.

Machabeus.

Történék kedeg hét atyafiak és ő anyjokkal megfogattak kényszerejteniek királytól bika bőrből alkotott ostorokkal gyetrettetvén disznóhusokat enni isteni törvény ellen. Egy kedeg azok közzől, ki elő vala, így m o n d a:

„Készek vagyonk inkább meghalnonk, hogy nem istennek törvényt megtrönnök.”

És a király megharagván, p a r a n c s o l a serpenyőket meggerjeszteni, és p a r a n c s o l á fejének bőrét levonni . . . Ennek utána a hatodot hozzák vala, és az k e z d e meghalni, így m o n d a:

„Mű műnőnmagonként szenvedjük ezt, és méltán való csudálatba löttek mű bennők.”

Az anya kedeg egymendeniket onszolja vala ön nyelvével, erősen betelvén bölesességgel, m o n d a azoknak:

„Fiaim, nem tudom, én méhembem miképen *jelentetek*, sem *adtam* én tii nektek a szelletet, és tii egymendenteknek tagit nem én *szerzettem*;

de ez világnak teremője, ki embernek születetét *szerzette*, és ki mindeneknek *lette* kezdetét, tő nektek megadja, miként ma tűnőn magatokat megutáljátok.“

Mikor az ifő semmiképen nem hajlana, h i v á a király ő anyját, és készleli vala őtet, hogy az ifőnak lenne megszabadolására. Mikoron kedeg sok igékkel őtet onszollotta volna, i g é r é ő magát ő fiát kiszlelni. És úgy h a j l a ő hozjája, megmevetvén a kegyetlen fejedelmet, m o n d a hazai szóval:

„Fiam, irgalmazih én neked, ki tégedet méhembem *viseltelek*, és tejet *adtam*, és *eltettelek*, és ennye életbe *neveltelek*. Kérlek én szülöttem, hogy nézjed mennyet és földet, hogy megértsed, mert azokat isten semmiből *töltö*, és emberi nemzetet úgy *töltö*.“

M o n d a az ifő:

„Nem engedek király parancsolatjának, de törvény parancsolatjának, mely mű nekőnk *adatott* Moizes miatt. Te kedeg, ki *löttél* minden gonoszságnak lelője, nem távoztatod el istennek kezét. Ha mű nekőnk mű uronk istenőnk kevésse *megharagutt*, de esmeg megegyesöl ő szolgálival. Te kedeg oh minden emberektől bűnősb ne akarih felmagasztaltatnod, mert a mindenható istennek ítéletét nem *távoztattad el*; mert én atyámiai örök életnek testamentoma alá *löttenek*. Én bennem kedeg a mindenhatónak haragja megszőnik, mely mű nemzetőnkre *hozzattatott*.“

Tahát a király haragba gerjede, erre mindenek felett keményben fenélkedék. És úgy ez es tisztán h a l a m e g. Utólszeren kedeg az anya es megvégezteték.

II. BÓDOG FERENC RŐL ES TÁRSIRÓL. †

Miképen sz. Ferenc emelé felfuallással fráter Masseust.

Istennek csudálatos szolgálja, sz. Ferenc, hogy Krisztusnak magát mindenben hasonlaná, b o e s á t a kettőt-kettőt ez világot miá prédikálni, es e l o s z l a t á. Es hogy példát ő benne megmutatna igaz alázatosságról, azért némi időn ő egyéb társiyal ez világnak külömb-külobm felét megjedezte volna, ő v á l a s z t á magának fráter Masseust társsá; Francia tartományá felé ő n utat.

De mikoron egyben mennének, j u t á n a k némi hívoknak (?) lakozó helyekre; azért testeknek nyavalyáokért kell vala koldolnoki; úgy hogy sz. Ferenc m é n e egy félre, es fráter Masseus más felé.

De sz. Ferenc, mert vala utálatos es kösded, azért esmeretlenök között, miképen galyád alajtatott, kösded kenyér-alamizsnát l ö l l ö t t; de fráter Masseusnak, mert vala szép ember es nagy, tebb alamizsnát adtak vala neki. De mikoron monnaik feld kívül némi helyben, hogy egyetlenbe vennének étket, egybejuttak vala, nem l ö l n e k v a l a, holott letennék az lött alamizsnát, hanem csak földet. Annakutána j u t á n a k néminemő kútra, kinek környöle vala egy helyhezetett szép kö, kin igen örölének; es az keresett kenyérnek morzsalékát v e t é k az köre.

Es az gyömölcsökből, avagy az dereblesdarablasbalol es az étekelből venerékvel öremest es gyicsőségvel evén, felkelének, hogy Francia felé mennének. Es mikoron juttak volna némi egyházba, monda sz. Ferenc társának :

„Menjünk bel az egyházba, hogy halljonk misét.“

De mikoron pap nem volt volna, sz. Ferenc az egyháznak oltára megett elenyészte magát imádságra; es ottan vén isteni malasztnak látását, es ő neki oly magasságos gerjedit, hogy ő elméje szegénységnek kiváttjára mindenestől fogván meggerjede, hogy láttatik vala ő arcájabalol es szájának fuvallásabalol miként szerelmnek lángit kibocsátni; es mene társához ezképen tözesült szájával hirtelen mondja vala.

„A A A, fráter Masse, adjad nekem tenmagadot, es ezt tödd te neked.“

De fráter Masseus megiszonyodák nagy buzgóságtól; mikoron sz. Ferenc mondotta volna háromszor: Adjad nekem tenmagadot, bocsátá magát mindenestől fogván sz. Ferenc atyának ölébe. Tehát sz. Ferenc nagy fuvallással es sz. léleknek buzgóságával, es nagy kajáltással gyakorta mondván A A A, felemelé fráter Masseust tartván őtet ő előtte fenn égben azannyen, ment egy seng volna. Kit látván fráter Masseus, igen megiszonyodák. Annakutána csudálván atyjának buzgóságát, megbeszélle társinak, hogy az sz. Ferencnek rivölésében es azannya örvendetést érzett, hogy sonha ő életiben oly nagy vigaságot nem emlejt vallott lenni. Ezekután monda sz. Ferenc :

„Menjünk el sz. Péterhez es sz. Pálhoz, es kérjük őket, hogy ők tanóhanak minket es segíhenek bódogságos szegénységnek kencsét valanonk.“

Azért mikoron juttanak volna Rómába, belmenének sz. Péter es sz. Pál apostoloknak egyházában; es miután belmenének, sz. Ferenc méné az egyháznak egyik zögébe es fráter Masseus másik zögébe. De mikoron imádságban alázatost lakoznának, ime sz. Péter es sz. Pál megjelenének nagy fényességgel bódog Ferencnek, megölelvén es megcsókolván sz. Ferencet es mondván :

„Atyámfia Ferenc, mert te azt kéred, kit Krisztus es sz. apostolok tartottak, azért jelentjük neked, hogy te kívánatod vagon megteltesült; es ur Jézus Krisztus bocsátott te hozzád minket, hogy meghirdessük neked, hogy te es mend téged követők lesznek istentől áldottak.“

Ezeket megmondván, elmenének; de sz. Ferenc felkelvén, társának eleibe méné es megkérde őtet, ha valamit vallott volna ur istentől; ki felele, hogy semmit nem vallott volna. De sz. Ferenc monda, hogy :

„Bódog sz. Péter es sz. Pál neki megjelentenek, es vigaságos beszédekot mondottak.“

Azért monnaik azannya örömmel tölttenek vala bel, hogy Franciába menni elfeledtenek vala; sietésvel térének Spolictia nevű völgybe, holott kell vala kezdetni ez mennyei útnak.

III. MARGIT LEGENDA. *

1. Egy némünémű fráter, kinek vala neve Péter, annakutána lőn provincialis, hatod napon j u t a ez klastromhoz sz. Margit halála után; mert hitták vala őtet ez sz. szűznek temetésére. Mikoron jutott volna sz. Margit asszonynak séréhez, k e z d e érzeni nagy édes illatot. K e z d é ez fráter illatozni ez sz. szűznek fejénél és lábainál, és sokszor é r z é ez csudálatos illatot. M o n d a ez fráter provincialisnak:

„Atyám, ez hely csudálatos illattal illatozik. Lássad, hogy oda vala-minémű illatot ne tőttenek légyen.“

Tahát m o n d a az provincialis ez fráternek:

„Én ez dolgot *megtudakoztam* nagy szerelmmel az priorissátul és egyéb sororoktul, kik jelen *voltanak* az ő testének eltemetésén, nagy erős hitnek alatta, mint jobban *lehetött*; de én semmiképen nem *lelhettem*, hogy az ő testéhez valaki illatot tőtt volna.“

2. Ugyan azon éjjel, mely éjjel sz. Margit asszony megholt vala, egy némünémű nemes asszonyi állatnak m e g m u t a t t a t é k sz. Margit asszonynak halála. Ez nemés asszony igen reggel felkele, és m é n e az ő urához és m o n d a:

„Jól tudod azt, hogy én soha nem *láttam* az Margit asszonyt; kit bizonynyal tudj ez éjjel megholtnak lenni; mert én *láttam* az éjjel mennyországba felvinni őtet.“

3. Soror Kandida sz. Margit asszony halála után m e g b e t e g ü l e; mikoron ez soror fekünnék ágyában, t e k i n t e napkelet felé, és l á t a három kapukat, mely három kapukon j ü v é n e k három seregbeli szentök, és m e g á l l á n a k ez beteg soror ágyánál. Monda ez beteg soror az szenteknek:

„Mire *jöttetök* ti ide?“

F e l e l é n e k az szentök:

„Mi azért *jöttünk*, hogy Esztergami Filep érsek urnak tanolságot akaronk mondanonk sz. Margit asszonynak szentségérül.“

4. Egy időben h i v á hozzá sz. Margit asszony soror Ágnest, és h a g y á neki, hogy egy társat venne melléje, és az ő szoknyáját elhoznája. Mikoron ez soror Ágnes elment volna az ő társával, innét az ő társát e l v e s z t é az setétségben, és ő maga b é e s é k az kútban. Mikoron ezt megtudták volna az sororok, m e g m o n d á k Olimpiadis asszonynak; Olimpiadis asszony kedeg elméne sz. Margit asszonyhoz, és m o n d a né ki:

„Oh asszonyom, gonoszul *tőtted* ezt; mert *elvesztőtled* az sorornak testét és lelkét.“

M o n d a sz. Margit asszony:

„Ne félj anyám, mert nem hal meg ez soror.“

Tahát i m á d á az úr istent. Annye ideig lőn ez soror az kútban, míg az klastromnak kúcsait m e g l e l é k és az ajtót m e g n y i t á k. Ennekutána e l m é n e sz. Margit asszony az egyéb sororokkal és k i v o n á k az kútból minden sérelm nélkül.

IV. PANNONIA MEGVÉTELE.

Emlekezzenk régiekrel,
Az Szityából kijűttekrel,
Magyaroknak eleikrel,
Es azoknak vitézségkrel.

Szityából kiindulának;
Hogy ez földre kijűvének,
Istentől is kisírtetének,
Erdelységben letelepedének.

Ott jól ténnek ümagokkal,
Hét sereget nagyot szerzének,
Hét kapitánok emelének,
Mindeniknek várat szerzének.

Mikort azt halották volna,
Hogy az Duna jó víz volna,
Lakófölde nagy-jó volna,
Hogy annál jobb sehol nem volna;

Egy kevetet választának,
Duna látni bocsátának,
Hogy ha bizont mondhatnának,
Ők az földre beszállanának.

Kevet jutta Duna mellé,
Földet fivet megszemlélé,
Duna vizit es megkímlé.
Ömagának jónak itélé.

Kevet futa bé Veszprémbe,
Az hercegnek eleibe.
Magyaroknak ü szovával
Keszneti lén nagy tisztességgel:

„Engem *kildtek* téged látnom,
Országodat mind megjárnom,
Lakóhelyeden megtudakoznom,
Néped tervinit tanálnom.“

Herceg azt igen erilé,
Az kevetet megvendíglé,
Ömagának jónak itélé,
Mert azokat keznépnek vílé.

Kevet onnyat elsiete,
Egy palackot kereszete,
Duna vizében belételcse,
Feldet fivet hamar kerestete;

Azt Erdelbe el-bévivé,
Árpád előtt mind letevé:
Árpád látá, jó neven vivé,
Kapitánoknak mind hírré tevé.

Kapitánok oda gyűlének,
Duna vizét ők megláták,
Feldet fivet es megláták,
Ottan reá tanácsot tartának.

Egy fejér lovat hozatának,
Féket nyerget aranyast hozának,
Az herceghez bocsátának,
Hogy ilyen szóval neki szólának:

„Ez szép lóval azok *tisztelének*,
Kik Szityából *kijűvének*,
Nagyságodtul feldet *kérének*,
Országodban *letelepedének*.“

Herceg azval veszté magát
Hogy az dolgot meg nem érté,
Az szép lovat megszereté,
Hogy ki miatt földét elveszté.

Az szép lónak eriltében
Az szót monda az kevetnek:
„Annat adok en feldemben,
Mint kívánnak ők nagy bőséggel.“

Kivetek vadnak nagy eremben,
Mert járának nagy jó véggel.
Elbucsuzának nagy tisztességgel.
Bésietének Erdély feldében.

Kivetek beszéllnek kapitánokkal.
Kapitánok tanácskoznak,
Hogyha ez földre juthatnak,
Az herceggel megvínának.

Istent ők ott imádtának,
Háromszor Deust kiáltának;
Arról nevezték ott az várost
Szamos mentében az nemes Dézsnek.

(Tülekmaradtott nekenk az szokásonk
Hogy, ha mikoron árút mi szakasz-
tonk,
„Deus, Deus!“ ott kiáltonk,
Bizonságunk, hogy megáruultunk.)

Harmar mind felkészülének,
Harmad kevetet választának,
Az herceghez bocsátának,
Hogy ilyen szóval neki szólnának:

„Herceg! jól meggondolj magad,
Hogy ez feldet hamar elhagyjad,
Mert magyaroknak árun *adtad*,
Immár ünnekik megbocsássad.“

Kevetek jutának az herceghez,
Tiszteséggel neki keszenének,
Az Árpádnak ő szavával
Ezt megbeszéllek nagy bá-
torsággal:

„Feldedet *adtad* fejér lovan
Es fivedet aranyas féken,
Duna vizit aranyos nyergen.
Akkort való nagy szükségedben.“

Herceg hallá, mosolyodék,
Azzal semmit nem gondola;
Az kevetnek akkora szóllala;
Haragjában azt mondja vala:

„Ha az szép lovat azért *kidtek*,
Egy súlyokkal majd agyon verjék,
Nyerget vessék az Dunába,
Es az féket az fiben elrekkentsék.“

Kevetek azt mondták az hercegnek:
„Nem kell tenni kegyelmednek;
Azzal az magyarok károsok sem
lesznek,
Inkább lesznek nyereségesek.

Mert ebek lóval mind meghíznak,
Nyerge leszen halászoknak,
Az fékével kaszások osztoznak,
Azért teutánnad ők sok jót monda-
nak.“

Kevetek onnyat elbucúznak,
Herceg ottan megfélelmék,
Seregekkel gyülekezék,
Az Duna mellén el-bekeltezők.

Az herceg ott megvereték,
Csak egyedül futnia essék.
Az Dunára öt keríték,
Semmiképpen meg nem érheték.

Abban egyeb nem leheté:
Az Dunába beszektete,
Hogy már magát ott megmenthetnéje,
Inkább magát ott elrekkenté.

V. GUARY CODEX.

Ennekutánna Judith megmosdék, és magát igen megéke-
síté, az ő szép haját megbocsátá, öltözetit nagy szépséggel fel-
szerzé, úrnak sz. nevével magát megfegyverkezteté és mege-
rősíté, és az városból hajnalban kimene.

Eleibe kerülének az őrállók és megtarták ötet és
álmeikodának az ő nagy szépségén és vívék ötet uroknak eleibe.

És látván Holofernest aranyos öltözettel fénylenie, le esék előtte az földre; és az vitézek felfogák őt uroknak parnesolatjára.

És monda neki Holofernes:

„Légy bátor, és semmit ne félj! Mert én azoknak soha semmit nem ártottam, kik Nabukodonozor királynak engedtek. Azért immár mondjad, miokáért jöttél ki néped közzől?”

Monda neki Judith:

„Az te segedelmed elhírhütt minden tartományba. És miért tudják azt az Izráel fiai, hogy az úristent megbántották, nagy félelem esett rájok annyira, hogy magokat számlálták halottak közébe. És miért isten reájuk haragult, engemet bocsátott te hozzád arra, hogy én mindezeket teneked megmondjam!”

És monda neki Holofernes:

„Jól tette isten, hogy téged én hozzáam bocsátott!”

És parancsolá, hogy az kincses házába vitessék. És ott lakozék. És hagyá, hogy az ő asztaláról hagyassék neki étel, ital. . . .

Judith magát igen megékesíté és bemené és Holofernes előtt megállapék.

És monda neki Holofernes:

„Légy vig! mert malasztot lettél én előttem!”

És igen örüle Holofernes és sok bort ivék és elbágyada a sok bor italnak miatta.

És marada Judith csak önnönmaga az hajlokban; és megállá az ágy előtt, imádkozván ekképen:

„Izraelnek istene! Tekints ez órában én kezemnek művelkedetire, hogy miképen fogadtad Jeruzsálemnek, igazítsd fel őtet és a mit gondoltam meglenni, tőkéljem meg!”

És járula az ágashoz, és az ő csapóját, ki függ vala az ágason, kivevé; és üstökön fogá őtet, kétszer vágá ő nyakát. És ő elszakada.

És kimene és adá Holofernesnek fejét az szolgáló leánynak, hogy az köntös ujjába vesse. És kimenének és jutának az városnak kapojára és kajálta Judith az köfalon állóknak, monda:

„Nyissátok meg a kaput! Mert velünk vagyon ur isten, ki tett nagy hatalmat Izrael között.”

És kivevé Holofernes fejét és nekik megmutatá, mondván:

„Él uristen, hogy engemet megőrizett ő angyala, és nem hagyott engemet megfertőztetnie, de minden szeplő nélkül meghozta engemet!”

És mind az nép imádák és dicsérik az úr istent. Mondának neki:

„Téged megáldott az úr isten, ki te miattad megtörte és semmivé tette ellenségünket.”

És mind egy szóval kezdek őtet dicsérni és felmagasztalni ekképen mondván:

„Te vagy Jeruzsálemnek dicsősége, ki *művelkedél* erős férfiasággal; és az te szíved meg *volt* erősítvén, azért hogy tisztaságot *szerettél*, és uradnak utána egyéb férfit nem *esmértél*. Azért úrnak keze téged *mege-
rősített*!”

VI. SZENT KRISZTINA ÉLETE.

Jöve az ő atya Urbán és várja vala az ő leányát, hogy az isteneknek temjént áldozna. Sz. Krisztinát kediglen az ablakon kikönyökölvén, az mennyországba néz vala.

Az szolgáló leányok kediglen eljüvének és mondanak az ő atyjának:

„Ime kilenczed napja, hogy a te leányod az isteneknek semmi áldozatot nem *tett*!”

Ezeket hallván az ő atya, monda neki:

„Krisztina leányom, mi módon *tévedhettél* el, hogy az istent tisztelnéd, ki ő magát sem *segíthette* meg? Nem tudod-e, hogy teéretted munkálkodom, és sokat *sírtunk* és *áldoztunk* az isteneknek, hogy téged nekünk adnának. Járulj azért és áldozzál az isteneknek, kik tégedet *juttattanak* ez időre!”

Megharagvék az ő atya, Urbán, parancsolá ötet marok vesszőkkel verni.

És hivattatának tizenkét emberek, kik verik vala ötet annyira, hogy elfogyatkoznak és elesnek vala.

Hallá kediglen az ő felesége, hogy az ő leánya ily nagy kinokat szenvedett volna az ő atyjától, elmetélé ruháit, és hinte hamut az ő fejére, és a tömlőczhöz mene és leányának lábaihoz esék és sirva ezt monda vala neki:

„Én szemeimnek világa, Krisztina! Tudod-e, mert én *szültelek* téged és az én emlőimet *emted*. Mi dolog ez, a mi rajtad *történt*?”

Krisztina kediglen monda anyjának:

„Hogy híhatsz te engemet leányodnak? Avagy ki *nevezte*tt Krisztinának a ti nemzetségekből valamikor?”

Az ő anyja kediglen monda:

„Senki nem *nevezte*tt.”

Krisztina monda:

„Mit mondasz azért engemet leányodnak? Nem tudod-e, hogy én a Krisztus nevét vallom, a ki engemet mennyei vitézkedésre *bizonyított* magának és *megfegyverkedtetett* és *adott* nekem győzedelmet azokat mind meggyőzőm, kik meg nem *esmérték* az úristent?”

Némi idő betelvén, jöve más bíró Urbán helyébe, névvel Dyon. Az ő tisztinek kediglen első ügye jelenté avagy hozá neki sz. Krisztinának művelkedetét.

Olvasván azokat Dyon, parancsolá Krisztinát hozni ítélőszéke elibe. És mikoron oda vitetett volna, látván ötet, mert igen szép volna, hitegető beszédekkel kezdé neki mondania:

„Krisztina, nagy jól és szépen születél, és királyi nemből vagy; és a mint hallottuk, nagy háborúságot szenvedél. Micsoda tévelygés szállott szivedbe, hogy elhagynád az irgalmas isteneket?“ . . .

Julianus kedeglen m o n d á az bájoló embernek :

„Indítsad az bestyéket, hogy gyötörjék őtet!“

Az bájoló indítá vala az kigyókat és azok sietének az bájolóra és megölék őtet. És senki nem mere oda menni.

Krisztina kedeglen imádságot tévén m o n d a a kigyóknak :

„Parancsolok nektek, menjetek a ti helyetekre!“

És legottan az helyökre menének.

Krisztina kedeglen i m á d k o z é k mondván :

„Mennynek és földnek istene, ki *bocsátád a te fiadat és feltámasztád Lázárt*, hallgass meg engemet!“

És megfogá az holt embernek kezeit, megjegyzé sz. kereszttel, és kajálta mondván :

„Támadj fel, ki *megholtál!*“

És legottan feltáma da és leesék sz. Krisztinának lábaihoz, mondván :

„Hálákat adok a te istenednek, ki engemet *feltámasztott!*“

Julianus kedeglen m o n d a :

„Krisztina, elég legyen teneked! *Megmutatád* immár minden ördögösségedet. Jer, fordulj a mi istenünkhöz, ki tégedet eddiglen *elszenvedett!*“

Sz. Krisztina kedeglen m o n d a :

„Te esztelen, értetlen ember! Nem látták a te szemeid az hatalmaságokat, kiket tett az mennyei isten és az ő fia, Jézus Krisztus, ki az ő szolgálait *megszabadította* minden gonosztól?“

VII. SIMOR CODEX. †

Bódog atyánk némikoron p a r a n c s o l á frater Rufinusnak, hogy menne bé Assisba és ott a népnek prédikállana úgy, miképen az úr isten neki szájába vetné. M o n d a frater Rufinus :

„Tisztölendő atyám, ne kildj engömet ez elyen dologra, mert énnéköm nincsen tehetségöm szólásra, és vagyok tudatlan és egyigyű.“

Bódog atyánk kedeg m o n d a neki :

„Miért te nékem előmondásomra nem *engedel*, parancsolok azért néköd sz. engedelmességre, hogy mezejtelen, csak a kisebb ruhádba maradván, menj bé az városba és valamely egyházban a népnek mezejtelen prédikálj, úgy miképen *megmondtam* néköd.“

Ime legottan l e v e t k ö z é k és e l m é n e. És hogy bément volna a városba, látván ütet a népek, k e z d é k ütet mövetnia, és rajta c s o d á l k o d n a k v a l a, mondván :

„Ime ezök a nagy penitenciába *megbolondultak* és esztelenné *löttek*.“

Ezen közbe bódog atyánk meggondolván ün magának nagy kemény parancsolatját, k e z d é magát nagy keménységgel fegyelmezni, mondván :

„Honnan vagyon te néked ez ilyen nagy bátorságod, hogy te ütet mezitelen kildöd be az városba, kit tennie tisztössége nem *adja vala*, jelönnén azért, miért onnat *támadott*, és ott ütet megesméri. Azért istenre mondom, tennen magadon bizonyojtom meg azt, mit te másnak parancsolsz.“

Ezt megmondván, legottan ruháját levette, magát megmeziteleníté, és ezönképen méne bé Assisba. Kit látván mezejtelen a városbeliek, növetik vala ütet, miképen bolondot.

VIII. VIRGINIA CODEX. †

Eugubia nevű városnak tartományába vala egy fene farkas, ki nem csak barmot, de még embert es megmar vala, úgy hogy a városból senki nem mer vala kijöni. Hallá kedig ezt boldogságos sz. Ferencz, és akará az úr isten az ő szolgájának szentségét megjelenteni. Jöve bé az városba, Eugubiában; tudván és látván mind ezeket nyilván, szerzé ő magába azt, hogy az fene farkasnak ellene az városból kimenne. Meghallák az polgárok, és legottan hozzája jövének és mondanak néki:

„Frater Ferencz, az városból ki ne menj; mert az gonosz farkas igen sok embereket *mart meg*, és ha te kimendesz, téged ottan megöl.“

Bódogságos sz. Ferencz kedig sz. keresztnek jegyével magát megfegyverködteté, és az város kapuján kiméne. És ime ez rettenetes farkas, szája megtátván, hertelen futamék sz. Ferenczre; kinek ő ellene bódogságos sz. Ferencz sz. keresztnek jegyét vetvén, s legottan az farkasnak feneségét meg eh nité, és isteni hatalmmal az ő futásának sérénységét megtartá, és az ő megdühödt száját bérekeszté; és ő töle távol meg álla; és legottan hozzája hívá, mondván:

„Frater farkas, jöjj hozzám!“

És hozzáméne és előtte meg álla. És monda néki sz. Ferencz:

„Krisztus felől parancsolok néked, hogy se énnékem, se egyebeknek ne árts!“

Ime legottan ez fene bestye nagy alázatossággal feje lehajtván, engede, és sz. atyának előtte magát az földre bocsátá. És monda néki sz. Ferencz:

„Frater farkas, te az tartományba igen sok gonoszt *töttél*; mert nem csak barmokat, de embereket es *mészaggattad*, *megmardostad* és *megöldösted* nagy kegyetlenséggel; azért méltó vagy minden kénra és szörnyű halálra. De atyámia farkas, én tudom azt, hogy valami gonoszt *töttél*, mind a te éhségednek szükségéért *tötted*. Én azért *jöttem* te hozzád, hogy én te közötted és te ellenségednek közötted örök békességet szerezsek, de úgy, hogy te miád senki tovább meg ne bántassék; és én fogadom te néked, hogy mindent, mit ellenek *vétkeztek*, tenéked mind megbocsátják.“

És az farkas testének minden intésével mind azt mutatá, és azt fogadá, hogy valmit akarna, azokat mind megteszi. Mond a sz. Ferencz:

„De atyámfia farkas, azt akarom, hogy én nékem te es fogadást tégy arról, hogy soha semminemő lelkest meg nem bántasz.”

És ez farkas nyilvánvaló jegyekkel fogadá mindezeket beteljesíteni. És sz. Ferencz mondta néki:

„Fráter farkas, én úgy akarom, hogy én nékem meg eskegyél, hogy a mit én nékem fogadtál, erősen megállasz.”

És kezét nyújtá néki bódogságos sz. Ferencz; ezüknépen az farkas az ő jobb lábát felemelé és tévé ez sz. atyának kezébe; és ezenképen való jeggyel, a mivel teheté, néki hitet adta. Tahát bódogságos sz. Ferencz mondta:

„Frater lupe parancsolok te néked, hogy jövel én vélem, hogy azt, a mit egymásnak fogadtunk, teljesihök bé.”

Ime legottan ez csodálatos dolog mind az város szerte elhírhévék, úgy hogy nagytól fogva mind kisdedig az városnak piaczn győlénék, holott bódogságos sz. Ferencz az farkassal megállott vala.

Azért felállván az sz. atya, tőn az népeknek hasznos prédikációt, és kezdé szólnia, mondván:

„Atyámfiak, vegyéték jól eszetekbe, hogy az istennek igazsága ez ilyen ostort bocsát emberekre ő bönökért. Azért ha ez velágban való farkastul ilyen igen féltetek, nagygyal inkább kellene félnetek a pokolbeli farkasnak megdühöd fogátul.”

Ennekutána mondta:

„Atyámfiak, ime ez farkas, ki itt előttetek áll, én nékem azt fogadta, és ő fogadásáru hitét adta, hogy ti véletek tart örök békességet, ha ti is azt fogadjátok ő néki, hogy minden napon ő szikségét megadjátok. Én kedig ő érette kezes löttem, hogy ha ez fogadást megtartandja.”

És ennekutána az farkas két esztendőt élván, az város szerte házonként járván, senkit meg nem bántván, ő es senkitől meg nem bántaték és nagy szeretvel tartaték.

IX. WINKLER CODEX. +

1. Jöve Jézus Samariának városában az telek mellett, kit Jákob adott vala ő fiának. Vala kediglen ott Jákobnak kútja. Jézus kediglen az útnak miatta megfáradván, il vala az kút fölött. Hol mind hatod óra koron jöve asszonyállat Samariából vizet merejteni. Monda néki Jézus:

„Adj innom én neköm!”

Monda ő neki az asszonyállat:

„Hogy lehet az, hogy én tőlem innod kérsz; mert én fél hitű vagyok?”

Felele Jézus és mondta néki:

„Ha tudnád, kicsoda, a ki mondja neköd, adj innom, netalántán te kértél volna ő tőle, és adott volna neköd eleven vizet.”

Monda neki az asszonyállat:

„Uram, ingyen sincsen mivel merejtened; azért honnan vagyon álló rized? Nemde te nagyobb vagy-e mi atyánknál, Jákobnál, ki nekönk adta e kutat, és ő abból itt, és ő fiai és ő csordái?”

M o n d a néki Jézus :

„Eredj el, híjad ide a te férjedet.“

F e l e l e az asszonyállat és m o n d a :

„Nincsen férjem.“

M o n d a néki Jézus :

„Jól *mondád*, mert nincsen férjem ; mert őt férjed *volt*, és a mely most *vagy*on, nem te férjed.“

M o n d a neki az asszonyállat :

„A mi atyáink ez hegyön *imádkoztanak* ; és ti azt *mondjátok*, hogy Jeruzsálembe *vagy*on a hely, holott illik *imádkozni* ?“

M o n d a neki Jézus :

„Asszonyállat, higy én neköm, mert *eljött* az óra, mikoron sem ez hegyön, sem kediglen Jeruzsálemben *imádjátok* atyát. De *eljött* az óra, mikoron a bizony *imádkozók* *imádják* atyát *lélőkben*.“

M o n d a neki az asszonyállat :

„Tudom, hogy a Messias *eljött*, ki Krisztusnak *mondatik*.“

M o n d a neki Jézus :

„Én *vagyok*.“

És legottan *eljutána* k az ő tanejtványi, és csodálkoznak *vala*, hogy az asszonyállattal *beszéllene*. Elhagyá azért ő vedrét az asszonyállat, és *betére* az városban, és m o n d a az városbeli népeknek :

„Jöjjetök ki, és lássátok embörtl, ki mindönöket *megmonda* neköm, *valamiket töttem*.“

K i j ü v é n e k azért az városból ő hozjája. M o n d n a k *vala* ő tanejtványi egymásnak :

„Nemde valaki *enni hozott-e* ő neki ?“

M o n d a nekik Jézus :

„Én *étkem* ez, hogy én *tegyem* annak akarátját, ki *engömet bocsátott*. Én *elbocsáttalak* titöket aratni, kikben ti nem *munkálkodtatok*, *egyebek munkálódnának*, és ti az ő munkájokba *bementetökt*.“

Az városbeliek közzül félhitűek sokak *hiúnek* ő benne, és az asszonyállatnak m o n d n a k *vala* :

„Nem a te beszédedért *hiszünk* ő benne ; mert *ime* minen *magunk hallottuk* és *tudjuk*, mert ez ez világnak bizony *megváltója*.“

2. Abagarus királyról.

Hallván Abagarus király, hogy Jézus sok csodákat *tenne* Zsidóságba, *íra* keszenetöt Jézusnak :

„*Hallottam* az *egészségökről*, kiket *orvosságok* nekül és *fívek* nekül *téssz*, és *szóddal* *vakokat* *velágosejtasz*, *poklosokat* *vigasztasz*, *halottakat* *elevenejtesz*. Azért *kérlek* *tөгödet* ez *levél* *szerént*, hogy *méltoljál* én *hozjám* *munkálodnod*, és én *kórságomat* *megvigasztjad* ; mert azt *bizonyossággal* *meghallottam*, hogy az *zsidók* *ellenöd* *zugódnak* ; azért *jöj* én *hozjám* ; *vagy*on én *neköm* egy *kis városom*, ki *elég* *leszön* mind *te* neköd, mind én neköm. “

De úr Jézus Krisztus ekképen felele neki :

„Bódog vagy te, ki én bennem *hittél*, miért nem *láttál*; mert meg vagyok én rólam írván: Bódogok, kik engömet nem *láttanak*, és *hittenek*. De maga azokról, melyeket én neköm *írtál*, hogy én hozzád mennék, először kell én neköm mindöneket beteljesitenöm, melyekért elbocsátott vagyok; annakutána attól elvetetöm, ki engömet *bocsátott*. Mikoron én az mennyországba felmenendők, bocsátok te hozzád egyet én tanejtványim közzöl, ki tégödet megvigaszjon és megéltessön.“

Látván immár azért Abagarus, hogy Krisztusnak színét avagy személyét nem láthatnája, néminemő képirót bocsáta Jézushoz, hogy uronknak képét, ábrázát csak írva láthatnája, kit személy szerént nem láthata.

De mikort a képiró Krisztushoz jött volna, és Krisztusnak orczájának fényösségétől nem igyeközhetik vala megírnia, mi ábrázú avagy mi szabású Krisztus volna, és mint ő neki hadta vala, meg nem írhattá, látá Krisztus a képirónál a ruhát, vevé, és ő orczájához nyomá, és ekképen ő szent színét Abagarus királynak az ruhára nyomva kildé.

Minekutána Krisztus mennyországba méne, sz. Tamás Tadeust kildé Abagarus királyhoz istennek mondása szerént. Ki mikoron látta Jézusnak tanejtványát ő hozzája jöne, látá Tadeusnak orczáján néminemő isteni fényösségöt; kit látván, megfélelmék és megrettené, mondván :

„Bizony te a jó Jézusnak vagy tanejtványa, ki *mondotta vala* én neköm: Bocsátok egyet én tanejtványim közzöl, ki tégödet megvigaszjon.“

Kinek Tadeus monda :

„Ha istennek fiába hiszsz, szivednek minden kevénytosságát megnyeröd.“

Kinek monda Abagarus király :

„Hiszöm bizonynyal; és az zsidókat, kik *megfeszéjtöttek* ötet, örömet mind római hatalmnak ellene meggyötröm.“

X. DÖBRENTAI CODEX.

1. Passio János szerént.

Azért a sereg es zsidóknak szolgálai megtarták Jézust es megköttözék ötet, es bévivék Annáshoz, ki az évi pispék vala.

Pispék azért kérdé Jézust ü tanejtványiról es tanejtásáról. Felele neki Jézus :

„Én nyilván *szóltam* ez világnak. Én mindenkor zsinagógában *tanejtottam*, és titkon semmit nem *szóltam*. Mit kérdész engem ? Kérdd meg azokat, kik *hallották*, mit *szóltam* nekik. Ime ők tudják, mit én *modottam*.“

Ezeket holott mondotta volna, egy előálló szolgáló oreul üt é Jézust, mondván :

„Igy felelsz-e pispéknek ?“

Felele Jézus neki :

„Ha gonoszúl *szóltam*, tégy tanuságot az gonoszról; ha kedeg jól, mit ütsz engem ?“

Bém éne azért Pilátus pitvarba, es hívá Jézust es monda neki:

„Te vagy-e zsidóknak királya?”

Felele Jézus:

„Tenen töled mondod-e ezt, avagy egyebek *mondották* neked én rólam?”

Felele Pilátus:

„Minem zsidó vagyok én? Te nemzeted es te pispekid *adtak* téged én nekem. Mit *tettél*?”

Felele Jézus:

„Én abban *születtem*, és erre *jöttem* ez világba, hogy bizonyságnak tanuságot adjak.”

Vevék kedeg Jézust, es keresztet vívén, kiméne az helyre, kimndatik Kálvária, hol ütet megfeszéjték es ű vele egyebet kettőt.

Ira kedeg nevezetet es Pilátus es tevé az keresztre. Vala kedeg irván: Názáreti Jézus, zsidóknak királya.

Ez nevezetet sokan olvasák zsidók közzül. Mondanak vala azért Pilátusnak zsidók pispeki:

„Ne irjad: zsidóknak királya; de mert ű *mondotta*: zsidóknak vagyok királyok.”

Felele Pilátusi

„Mit *írtam*, *írtam*.”

2. Jóbkönyve.

Némely napon kedeg jöttek volna istennek fiai, hogy úr előtt állanának, Sátán es közöttök lön. Kinek monda ur:

„Honnéjét jössz?”

Ki felevén monda:

„Földet *megkerölém* és ütet *megjárom*.”

Es úr monda neki:

„Nemde *gondoltad*-e szolgámat, Jóbot, hogy ne legyen földön ühozjá hasonló, egyenes, igaz ember, es istent félő, es gonosztól eltávozó?”

Kinek felevén Sátán:

„Minem hejába féli Jób istent? Nemde te *környölvötted*-e ütet, es ű házát, es ű környöle mind ű vagyát, ű kezének munkáit *megáldottad*, es ű birodalma *nevekedett* földön? De terjeszd meg kevésbé kezedet, hogy tüssed minden vagyát, mignem orcel áldjon téged.”

Monda azért úr Sátánnak:

„Ame valamie vagyon, mind kezedben legyen: hogy ühozjá ne nyólj.”

Kijöve azért Sátán úrnak orcája elől. Mikoron kedeg némely napon ű fiai es leányi ennének es innának bort ű elő atyjok fiának házában, követjuta Jóbhoz, ki mondanája:

„Ökrök szántnak vala, es mellettek számarok *űrítettnek* vala. Es toldulának sabaeosok, es mindent elvűnek, es legényeket törrel verék, es elszabadólék enön magam, hogy hirdetném neked ezt.”

Holott még az szólna, j u t a más, e s m o n d a :

„Mennyből istennek tüze s z á l l a, es juhokat es legényeket meg-
ütvé n e l - m e g e m é s z t é, e n m a g a m e l s z a l a d é k, h o g y h i r d e t -
nem neked.“

De még az szóltában j u t a e g y e b, e s m o n d a :

„Kaldaeosok három sereget t ö n e k, es tevékre sietvé n, e l v i v é k,
es törrel v e r é k a z l e g é n y e k e t, e s e n m a g a m e l s z a l a d é k, h o g y
h i r d e t n é m n e k e d.“

Még annak szóltában ime e g y e b j u t a b e, e s m o n d a :

„Fiaid es leányid ettekben es bort ittokban ü e l ő a t y j o k f i á n a k
házában, hertelen nagy erős szél t á m a d a p u s z t a k i e t l e n f e l ő l, a z h á z -
nak négy szegeletét m e g t ö r é, k i h á z l e d ű l v é n, m e g n y o m á t e
gyermekidet, es m e g h a l á n a k, e s é n m a g a m e l s z a l a d é k, h o g y
h i r d e t n é m n e k e d.“

Tahát f e l k e l e J ó b, e s ü ö l t ö z e t i t m e g s z a g g a t á, e s f e j é t
m e g n y í r v é n, f ö l d r e e s v é n, i m á d a. E s m o n d a :

„Mezejtelen jöttem k i e n a n y á m n a k h a s á b o l, e s m e z e j t e l e n t é r e k
m e g o d a : Ú r a d t a, ú r e l v ö t t e : m i k e n t ú r n a k k e l l e t t u g y l ö t t l e g g y e n : á l d o t t
ú r n a k n e v e.“

Azért Sátán ü t i J ó b o t i g e n g o n o s z f e k é l y l y e l, t a l p á t ó l f o g v á n
t e t e i g. K i a z f e k é l y n e k s e n n y e d é k é t e s e r é p v e l v a k a r j a v a l a,
g a n a j o n ű l v é n.

Hallván azért J ó b n a k h á r o m b a r á t j a m i n d e n g o n o s z t, m i t ö r t é n t
v o l n a ű n e k i, k i m i n d e l j ö v e ű h e l y é b ő l. H o l o t t t á v o l f e l e m e l t é k v o l n a
ű s z e m e k e t, n e m e s m e r é k m e g ű t e t, e s f e l ű v ö l t v é n s i r á n a k, e s
r u h á j o k a t s z a g g a t v á n ű f e j e k f e l i r e m e n n y b e p o r t h á n y á n a k. E s
f ö l d b e l e ű l é n e k ű v e l e h é t n a p o n e s h é t é j j e l, e s s e n k i ű n e k i e g y s z ó t
s e m s z ó l v a l a : M e r t l á t n a k v a l a l e n n i i g e n n a g y b á n a t o t.

E z e k u t á n J ó b m e g n y i t á ű s z á j á t, e s ö n a p j á t m e g á t k o z á,
e s s z ó l a m o n d v á n :

„E l - e l v e s z j e n a z n a p, k i b e n m o n d o t t á k : E m b e r f o g á n t. M é r t n e m
r e k e s z t e t t e b e a z h a s n a k a j t ó i t, k i e n g e m v i s e l t, s e m e l n e m v e t t g o n o s z o k a t
e n s z e m e m b ő l ? M i r e n e m h o l t a m m e g a n y á m n a k m é h é b e n, h a s b ó l k i j ö v é n
m i r e n e m v e s z t e m e l l e g o t t a n ? M i r e f o g t a k t é r d r e ? m i r e e m l e t t e k c e s c s b ő l ?
K e g y e t l e n e k o t t m e g s z ű n t e k z ö n g é s t ő l, e s o t t m e g n y ű g o d t a k e r ő k b e n f ő g y o t -
t a k. É s n é h a e g y b e k ö t ő z t e k n e h e z s é g n é k ű l, n e m h a l l o t t á k r a v ó n a k s z a v á t.
M i r e a d a t o t t n y a v a l á s n a k v i l á g, e s é l e t a z o k n a k, k i k l e l k e k n e k k e s e r ő s é g -
g é b e n v a n n a k ? E m b e r n e k, ú t a k i n e k e l r ö j t ő z ö t t, e s i s t e n ű t e t s e t é t s é g g e l
k ö r n y e k e z t e ? N e m d e e l h a l l g a t t a m - e ? n e m d e v e s z t e g l e t t e m - e ? n e m d e n y u g o m - e ?
e s n a g y h a r a g j u t a e n r á m.“

XI. NÁDOR CODEX.

1. Szent Eufrosina élete.

A z ő a t y j a k e d e g, P a f u n c i ű s, m i k o r o n m e g t é r t v o l n a a m o n o s t o r b ó l,
h á z á h o z s i e t v é n, b é m é n e a t e r e m b e ; é s m e g n e m l e l v é n l e á n y á t, m e g -

szomorodék és bocsátá nász nagyat házához. És nem lelék meg ötet.

Hallván kedeg ő jegyese és ipa, igen megszorodának, és jöven Pafunciushoz, lelék ötet a földön fektetni, és mondanak neki:

„Netalántán valaki megcsalta ötet és elfutott ő vele!“

És az atya siratja vala leányát, mondván:

„Jaj jaj, én édes leányom, szememnek világa! Ki pusztította el az én gazdagságomat, ki tékozlotta el az én örökségemet, ki aszalta meg én erőmet, ki oltotta meg az én világomat, ki csalta meg én reménységemet, ki szeplősítette meg én leányomnak szépségét? Ó minemű farkas marta meg az én bárányomat?!“...

Eufrosina látván atyját nagy keserűségben megnyomorodni, akarván ötet megvigasztalni, monda:

„Higy istenben, mert jó tanácsot választott! és adj hálát neki, semmit nem kételkedvén. Mert az én mesterem is, Agapitus, sokszor mondotta énnekem, mert ide jött némi-nemű ember, Pafuncius nevű, ki siratja ő leányát, miként halottat, nem tudván, mi történt ő neki; és nagy sirás miatt gyötretik, jelesen azért, mert az egynél több nem volt“...

Mikoron Pafuncius látta volna, hogy meghala, megrémüle és leesék a földre. Agapitus meghinté vízzel az ő orcáját és felemelé ötet, mondván:

„Mi lele uram?“

Pafuncius kedeg monda neki:

„Hagyj el engemet, hogy haljak meg! Mert nagy csodákat látek ma!“

És esék a leánynak orcájára és fekiálta, mondván:

„Jaj én édes leányom, mire ezt nekem meg nem jelentetted! Jaj énnekem, miképen enyészél el és miképen mentél által ellenségeknek törít és bemenél az örök életbe!?“

2. Szent Adorján mártírnak mártiromsága.

Mikoron Maximiniános császár Nicomedia nevű városba bálványoknak áldoznék, ő parancsolatjából mindönütt keresztetnek vala a keresztyénök; kik között harminchárman megfogattának és a kerály eleibe vitetének. Kiknek a kerály monda:

„Nem hallottátok-e, minemű kén a keresztyénök ellen szerzettetött.“

Kinek űk mondanak:

„Hallottok, de a te balgatagságos parancsolatod megmővettök.“

Ezön a kerály igön megharagvék, és űket megvasaztatá, es a tömlöche rekeszteté. Kiknek Adorján állhatatosságokat eszébe vevé, ki vala a vitézök között nagyobb, monda nekik:

„Mondjátok én neköm, mi legyön az érdöm, melyet tū az kénokért vártok?“

Erre megfelelének a szentök:

„Szöm nem látta, sem fül nem hallotta, sem embörnek szívében nem szállott, mit űr isten megszerzett az szeretőinek.“

Ezt hallván Adorján, közikbe m é n e s m o n d a a z u t á n a v a -
l ó k n a k :

„Szám lál j a t o k e n g ö m e t e s e z ö k h e z , m e r t é n e s k ö r ö s z t y é n v a g y o k .“

Hogy ezt hallotta volna a császár, m e g v a s a z t a t á ü t e t , e s a
t ö m l ö c b e v e t t e t é . E n n e k u t á n a a z ő f e l e s é g e , N a t á l i a , n a g y ö r ö m m e l
a t ö m l ö c b e f u t a , e s a z ő u r á n a k v a s a i t e s a t ö b b s z e n t ö k n e k c s ó k o l -
g a t j a v a l a ; m e r t ő e s k e r e s z t y é n v a l a . A n n a k u t á n n a m o n d a a z ő
u r á n a k :

„Bódog vagy te, én uram Adorján, m e r t m e g l e t t e d a k a z d a g s á g o k a t ,
k i k e t a t e s z ü l e i d e l h a d t a k .“

Ez megmondván, Natalia az ő u r á t a j á n l á a z s z e n t ö k n e k , e s e l
h á z á h o z m é n e . A n n a k u t á n a m i k o r o n s z . A d o r j á n h a l l o t t a v o l n a a z ő
k é n v a l l á s o k n a k n a p á t , e l j ö v e , e s a j á n d é k o t a d a a z ő r i z ö k n e k , e s a z
s z e n t ö k e t , k i k ő v é l e v á l á n a k , k e z e s s é g ö n h a g y á é s ü n ö n m a g a e l m e n e
h á z á h o z N a t á l i á t e l h i n i a , m i k é p e n ő n é k i h i t s z e r é n t f o g a d t a v a l a .

No mikoron immár h a z a m e n n e , l á t á ü t e t e g y s z e m é l y , k i l e g o t -
t a n e l f u t a , e s N a t á l i á n a k m e g i z e n é , m o n d v á n :

„Adorján e l s z a d a d u l t , e s i m h o l j ö .“

Hogy ezt Natália hallotta volna, n e m h i v é , m o n d v á n :

„Ne adja isten, h o g y ő a s z e n t ö k t ö l e l s z a k a d j o n !“

Mikoron ezt mondaná, j ö v e e g y g y e r m e k , k i m o n d a n é k i :

„Bizony, i m h o l j ö u r a m , e l b o c s á t t á k .“

Natália a z t á l l e j t á , h o g y a m a r t i r o m s á g t ö l v á l ó f é l t é b e n f u t o t t
v o l n a e l , i g ö n k e s e r v e n s i r a , e s m i k o r o n l á t t a v o l n a ü t e t , f e l k e l e
h a m a r , e s ő e l ö t t e a z a j t ó t b e z á r l á , m o n d a :

„Eltávozzék én t ö l e m , k i i s t e n t ö l e l e s ö t t , e s n e t ö r t é n j é k n é k ö m
s z ó l n i ő s z á j á v a l , k i v e l u r á t m e g t a g a d t a .“

Ennekutána t e k i n t e ő u r á r a , m o n d v á n :

„Oh te i s t e n t e l e n n y a v a l y á s , k i h i t e t e l t é g ö d e t , h o g y k i t é r n é l a
b é k e s s é g n e k g y ü l e k ö z e t i b ő l ? M o n d d m e g é n n é k ö m , m i r e f u t t á l e l ? M i k é -
p e n s e b e s e j t e t t é l m e g , h o g y m é g a n y i l e l s e m s z a l a s z t a t o t t ? Oh é n n é k ö m
b ó d o g t a l a n n a k , m i t t ö g y e k , k i s z e r k ö z t e m e g o n o s z n e m b e l i h ö z !“

Ezt hallgatván s z . A d o r j á n , i g ö n ö r ü l v a l a ; d e m i k o r o n l á t n á
ü t e t , h o g y i g ö n k e s e r g e n é , m o n d a ő n é k i :

„Nyisd meg n é k ö m , a s s z o n y o m N a t á l i a , a z a j t ó t ; m e r t n e m a m á r -
t i r o m s á g e l ő l f u t t a m e l , d e h o g y t é g e d e t e l h i j a l a k .“

No mikoron késnék Natália n é k i m e g n y i t n i a z a j t ó t , m o n d a :

„Siess, n y i s d m e g ; m e r t e l m e g y ö k , e s t o v á r b b á e n g ö m e t n e m l á t s z ;
e s a n n a k u t á n a s i r s z , h o g y e n g ö m e t é n v é g e z e t ö m n e k e l ö t t e n e m l á t t á l ;
m e r t a s z e n t ö k e t h a d t á m k e z e s ü l é n é r t e m .“

Ezt hallván Natália m e g n y i t á , e s e g y m á s e l ő t t l e e s é n e k
a f ö l d r e ; a n n a k u t á n a a t ö m l ö c b e m e n é n e k ; h o l o t t N a t á l i a a s z e n t ö k -
n e k ő s e b ö k e t n ö m ö s g y o l e s v a l k e n e g e t i v a l a .

A s z e r z ö t t n a p r a s z . A d o r j á n e s z t e r ü n v i t e t é k a c s á z s á r e l e i b e ;
m i k o r o n n e m a k a r n a á l d o z n i , n a g y n e h é z v e r e s é g e t s z e n v e d e . E z t

látván Natália, nagy örömmel elfut a szentökhöz, kik a tömlőcben valának, mondván:

„Az én uram *elkezdötte a mártiromságot.*“

Kit mikoron a császár intene, hogy az ő istenit ne káromlaná, monda:

„Ha én gyötretöm, mert azokat, kik nem istenök, káromlom, miképen te gyötretöl, ki az igaz istent megkáromlod?“

Monda néki a császár:

„Ez igékre tégedet a csalárdok *tanítottanak.*“

Ennekutána a császár nagy erős embörökkel ütet esméig igön veret é, es hozata ülővasat. No mikoron szarait eltörték volna, kér é ütet Natália, hogy az ő kezét es elhadná metni. Ez meglévén sz. Adorján elbocsátá ő lelkét úr istenhöz.

XII. PEER CODEX. †

Szent Pál első remetye.

Mikoron bódogságus sz. Pál száztizenhárom esztendőben angyeli életet viselne földön, es az bódogságus sz. Antal tiz heján száz esztendőt lakozott volna az pusztában, és miként maga szokta vala mondanía, hogy ő töle válván egyéb barát senki az kejetlenben nem lakozott volna előbb, es mikoron éjjel nyugonnék, álmában néki megjelenték, hogy azon kejetlennek belső részében ő nálánál sokkal jobb barát lakoznék, kit es kellene hamar elmenvén meglátni.

Azért mihelt nap támadá, az tisztelendő, szent, vén jámbor estápjával erőtelenségét támogatván, kezde elmenni, hova nem tudja vala. De mikoron az napnak felét elmente volna, felől nagy buzgóságus hévség süti vala; de maga kezdett utáról meg nem tér vala, mondván:

„Hiszem, hogy az úr isten ő szolgálját, kit nékem *ígért, es jelentett*, megmutatja.“

Es hogy ez kejetlenben járna ide es tova, ime látá egy állatot, kinék az felső fele ember vala, az alsó kedeg lú vala. Kit mikoron látott volna, ő homlokát sz. keresztnek jegyével megjegyzé es monda:

„Ej es ki vagy te, es mely felé lakozik az istennek szolgálja?“

Tehát ő, nem tudom, mi pogány szóval, es miként vad vigyorogván es nyerejtvén, ő szájának tátogatásával felele; es jobb lába elnyótván az kérdezőnek utát jelenté; es azontól az szíles mezőn nagy hamarsággal elszágoldván, elenyészék.

Rettegván azért sz. Antal, esmeg továbbá kezde mennie. Es ime azután látá egy kösziklának völgyéből előjönni egy lelkest, azaz egy horgas orrú törpe embert, kinék homloka szarvával megerősült vala, ő kezébe pálmagyümölcsöt viselvén. Es ez sz. Antal ez csuda látván, ijedtében hűtnek pajzsát ragadá. De ime az lelkes békeségnek jegyéért az pálmafának gyümölcsét ő néki nyújtá. Holott kedeg sz. Antal ezt látta volna, istenre kérdé őtet, hogy néki megmondaná, ki volna. Felelvén amaz, monda:

„Én halandó állat vagyok, es az kejetlenben lakozóknak egyik, kiket pagány népek iragknak avagy szatyrosnak mondnak es tisztelnak.“

Sz. Antal megkérde őtet, hova menne. Es felele neki mondván:

„Én nyájamnak követségében járok, es kérőnk tégedet, hogy mi értünk az közönséges urat imádjad, kit ez világnak üdvösségére eljötnnek *megtudtok*, kinek ő hire mend ez világon *elhirhedt*.“

Ez hoszjú uton járó sz. Antal csudál vala azon hogy ő neki szarát értené; es ütögeti vala az földet estápjával, mondván:

„Jaj te néked Alexandria, jaj te néked parázna város, kibe mend széles világnak ő dögi *futtanak, gyölekeztenek*! Ime az vadak es Krisztust szólják, te kedeg isten gyanánt bálványt imádsz!“

Miglen sz. Antal szarát el nem végezte vala, ime az lelkes szárnynasnál hamarabb előle elhamarkodék.

Mikoron kedeg ez bódogságus sz. Antal másod éjet imádságban elmulatta volna, igen reggel, viradtának előtte láta távol egy szomjúságban lehő farkast az hegynek tövéhez közelejtteni; ki után mikoron nézne, es az vad onnan elmenvén es ő az kölyökhöz közelejtene, belékezdé nézni; de semmit nem használhata azaz semmit se láthata, mert az ő nézését megfoglalta.

Azért ez bódogságus sz. Antal lélekzetet vön, es miként okos kémlő, lassan-lassan elébb vépyén es megállván, filivel szózatot hallgat vala. Annakutána éjnek sötéttségében es hogy el beljebb ment volna, távol nyilást saldejtá; kihez mikoron ajtatusságal sietne, lábával kökerdölést tön; ki kérdülés után sz. Pál ő ajtóját kinyitván vala, bészegezé. Tehát sz. Antal az ajtó előtt leesvén, hat óráig könyörög vala neki, hogy bébocsátná, mondván:

„Ki vagyok, es honnét jöttem, es mirt jöttem, tudod; es tudom, hogy nem érdemlem én az te színedet látnom; de miglen nem láthatom, innét el nem megyek. Ki vadakat befogadsz, embert mire üzsz el? *Kerestelek*, es *megleltelek*; csergetek, hogy megnyittassék én nekem; ha kedeg meg nem nyitandod, itten meghalok tennen ajtód előtt.“

Kinek az belső gadaj gazdája kevés szóval ezt felelé:

„Senki könyörgéssel nem fenyeget; mire csudálsz, ha bé nem bocsátlak, ha meghalnod *jöttel* ide?“

Es igen kevés mosolygással megnyitá az ajtót; egymást tisztességes köszönettel üdvözlék, egyik másikat tulajdon nevéen nevezé, es úr istent nagy hálaadással dicsérik. Annakutána sz. Pál sz. Antalt leültetvén, monda neki:

„Ime a kit ennye munkával *kerestél*, vénségnek hitvány megrohatagsága *megkörnyekerte*, es meglátod őtet igen hamar porrá lenni. De maga beszéld meg én nekem, miként tartja magát emberi nemzet, es ha régi városokban új hajazatok nevedeknek, minemő császársággal birtatik ez világ?“

Hegy kedeg sz. Antal minden kérdésére felelt volna, ime azonban egy holló szálla fejek felett az pálmafának ágára, es onnat lassan alá repölvén, előttök egy egész kenyeret tönle; es ő maga esmeg elméne. És azonnal monda sz. Pál sz. Antalnak:

„Ime szerető atyámfia, az úr isten nekünk ebédet küldött. Oh bizony irgalmas! Hatvan esztendeje vagyok, mitől fogván minden napon fél kenyeret küldött; de ime az te jövésedre í szolgájának eledelét megkettőztette.“

Es istennek hálát adván az ebédhez ülének az kút felett: es ekképen ebélvén, azon kutfőből édesen ivának, es istennek hálát adának, es az éjet imádságban mulatták. Mikoron kedeg világ támadott volna, megesmervén sz. Pál, hogy az úr isten ez álnok világból az örök bódogságra akarná ötet vinni, megjelenté sz. Antalnak es monda néki:

„Szerető atyámfia, Antal, régen tudtalak én tégedet, hogy ez pusztának tartományában lakozol; régen ígért vala tégedet úr isten én nékem való szolgálatra; de miért immár nyugalomnak ideje eljött, es miként mendenkoron kívánom vala elfeslésemet ez világtul es az úr Jézus Krisztus életemet immár megvégezte, es igazságnak koronája nékem megszerezvén vagyok; te kedeg úrtól vagy küldött, hogy én testemet befedezzed, es az földet földnek megadjad.“

Hogy kedeg sz. Antal igen bánkódnék, monda néki sz. Pál:

„Kérlek szerető atyámfia, menj el haza celládba, es az pallástot, melyet Athanasius püspök adott néked, hozzád ide es takarjad bele én testemet es temessed el benne.“

Ez sz. Antal vesztegséggel felkelvén, ő kezét megápolá es el haza indula es ő lakóhelyébe jutta, es cellájából az pallástot kivévé, es azon utra tére, kin megjött vala. Mikoron kedeg oda közelejtene, hol sz. Pál lakozik vala, tehát látá angyeloknak seregében az magas mennybe felmenni ez dicsőséges sz. Pálnak ő lelkét.

Miként kedeg az ur isten az ő sz. testét nem akará, hogy az föld megemíszsze, de ki akará jelteni, hogy emberektől tiszteltessék, hogy valakinek ez szentségesnek ő életi kétséges ne légyen, ne mutassonk más országra; ezen országban vagyok ő sz. teste Budának felől egy kies mély földön, sz. Lőrincnek kalastromába, egy ékesen alkotott káponába.

XIII. PÉLDÁK KÖNYVE. †

Vala egy gyermek, kinek vala öt esztendeje, es ő vala tisztelendő szüléktől támadott; mely gyermek mikor előszer látta volna sz. Ferencnek fiait, az minorokat, megkéré az ő szüleitől, hogy ő es járhatna olyatán ruhában. Az ő szülei aletták, hogy ezt ő kívánnája az ő gyermekségéért, es meghagyák neki.

Annakutánna az ő szülei eszekben vevék, hogy az gyermek kezde az minor fráteröknek szokásokat tartani, kezdé járni mezehtelen lábbal; aranyat, ezüstet utálni es illetni nem akarja vala.

Egy időben jüvének ez gyermek atyjához némönemő kereskődő kalmárok, kik mikoron látták volna ez gyermekek az szerzetnek ruháját, igen csudálkoznak vala rajta; es mikoron megértették volna, hogy az gyermek pénzt igen utálna, egy pahárban vetének egy pénzt, es azután bort töltének az pohárban, es adának innia az gyermeknek az pénzről.

Mikoron ez gyermek az bort megitta volna, es az pénzt látta volna az pahárnak fenekén, tahát kezdé nagy rettenetességgel kiáltani, az pohárt elveté, es ő kezeit elterjesztvén, ugy mond vala:

„Te tudod mendenható úr isten, hogy tudatlan *szeplősehttettem* meg az én szerzetömet.“

De maga ez gyermek az félelmnek miatta meg kezdé sárgúlni, es az ő orcája megfeketöle. Kit mikoron látott volna az ő atya es az ő anyja, igen megijedének, es igen hamar papot hivatának, es megoldoztaták az gyermekek. Legottan, hogy az pap az gyermeket megoldozá, es ő kezét reá veté, az gyermek meggyógyula.

Az ő anyja mikoron egy jeles innepnapon felöltözött volna verös skárlát ruhákban, ez ártatlan gyermek ezt látván, nagy nehéz megkeserödött lélekkel megfeddé az ő anyját, mondván:

„Nézzed anyám, es lássad mi uronk Jézus Krisztust mezehtelen az keresztfán figgeni, es te én anyám ő neki bosszúságára te magadat *megkesehtötted* veres skárláttal. Oltalmazza magadat szerető anyám, hogy az verös skárlát ruhákért ne essél az örek kénokra.“

Tahát az ő anyja az ő fiának igút hallván, igen megrettene, es az ruhákat leveté; továbbá nem akara az féle ruhákkal éltetni.

Ez áldott gyermeknek még nem vala hét esztendeje, mikoron meghala. Azért mikoron közelejtene az ő halálára, meggyónék nagy ájtatossággal az papnak, es kéré Krisztusnak sz. testét; de az pap nem adá neki az ő gyermekségéért. Az gyermek kedeg, csudálatos imádságnak malasztjával ő kezei elterjesztvén mennyországra, monda:

„Te tudod uram Jézus Krisztus, hogy nagy kívánatossággal *kévántalak* én tégedet hozzám vennem; *kértelek* tégedet, hogy nekem adjanak tégedet; *megtöltem*, mire *tartoztam*; es reményködem nagy bizodalommal, hogy meg nem fosztatom az te édes jelenvoltodtul.“

Es az ő szülei sirván, ez bódog gyermek megvigasztalá őket es inté őket jó életre; es ajtatos imádságnak közötté megadá az istennek az ő ártatlan lelkét. Legottan az szerzetnek ruhája, kit az gyermekre terehtettek vala, elenyészék.

Az ő szülei kedeg minden az velágiakat megutálván, elhagyák. Az ő atya be méne sz. Domonkos atyánk szerzetiben; es mindketten tökéletes szerzetösek lőnek, az ur istennek bódogul szolgálának, es halálok után vevék az örek bódogságot.

XIV. CORNIDES CODEX. †

1. Sz. Ágota élete.

Quintianus eleiben hozatá sz. Ágota asszonyt, és adá őtet némely Afrodózia nevű parázna asszonyállatnak. Kinek monda sz. Ágota asszony:

„Az én elmém az Krisztoson *erősejtetett meg*, és Krisztusban *fondlaltott*. Az ti ígétek szelek, az ti ígérttök esők, az ti fenyegetések folyó vizek.“

Látván azért Afrodózia sz. Ágota asszonyt indulatlan megmaradni, monda Quintiánusnak: Könnyebben lágyúlhatna meg az kö, hogynem mint ez leánynak elméje megvontathatnék az keresztyénségnek igyeköze-titől. Tahát Quint. eleibe hozzattatá sz. Ágota asszonyt és monda néki:

„Avagy áldozzál az isteneknek, avagy kölemb-kölemb kénokat szenvedj!“

Kinek sz. Ágota asszony felele:

„Legyen olyan az te feleséged, minemő Venus.“

Tahát Quint. paracsolá ő néki torkát felferni, mondván: Az bírónak bosszuságára ne akarj vakmerő szóval pogyogni. Felele sz. Ágota asszony:

„Hogy mondj tenéked bosszuságokat lenni? Mert ha isten, tahát jól *kévántam* tenéked.“

Tahát megharagvék Quint, hagyá sz. Ágota asszonynak emleit kénzani. Kinek monda sz. Ágota asszony:

„Álnok, pogány fejedelem, nem *szégyenletted* elmetni asszonyállat-ban azt, melyet tennen magad *szoptál* anyádban? Én egész emlőimet gyer-mekségemtől fogva úr istennek *szenteltem*.“

Tahát Quint. paracsolá őtet egy tömlőben bérekeszteni. És ime éjfélenek idején jöve az tömlőben némely vén, és monda sz. Ágota asszonynak:

„Az te emlőd egészségnek meggyógyulását veheti.“

Kinek monda sz. Ágota asszony:

„Testi orvosságot az én testemnek soha nem *adtam*, és rutság, hogy a mit ennye ideig *megtartottam*, es mast elveszessem.“

Monda néki az vén: Leányom, ne szemérmeskedjél én tölem! Kinek felele sz. Ágota asszony:

„Honnét szemérmesködhetném, mikoron te légy igen vén, én kedeg oly igen kegyetlenül *szaggattattam*, hogy senki én tölem gyenyeroséget nem vehet. De hálát adok tenéked uram és atyám, mert *méltoltattál* én rólam szorgalmatosságot viselned. Vagyon én nékem uram, Jézus Krisztus, ki legottan meggyógyejthet engemet.“

Tahát mosolyulván az vén, monda:

„Én es ő apostola vagyok, és ő *bocsátott* engemet te hozjád. És ő nevében tudjad magadat meggyógyultnak lenni.“

Ezeket mondván, legottan sz. Péter apostol elenyészék. Es sz. Ágota asszony hálát adván lelé ő magát minden felől meggyógyultnak. Négy napoknak utána monda Quint. sz. Ágota asszonynak, hogy az isteneket imádnája. Kinek monda sz. Ágota asszony:

„Te nevolvás, miképen akarod, hogy én mennyeknek istenét elhagyjam, ki engemet *meggyógyított*?”

Monda Quintianus:

„Kicsoda *gyógyított* meg tégedet?”

Felele sz. Ágota asszony:

„Kisztus, élő istennek fia *gyógyított* meg engemet.”

És parancsolá ez kegyetlen fejedelm cserepeket megtördelvén elhinteni, és az cserepek alá hagya eleven szentet tenni, és hagya az tözes cserepeken sz. Ágota asszonyt mezejtelen testtel hengergetni. Mikoron ez nemes szüzet ezenképen kénzanájak, ime lőn nagy fölindulás, mely mind az teljes várust úgy veré össze, hogy egy része leesék; és mind az nép Quintianushoz futá. Tahát Quint. az népnek feltámadásának félelméért hagya sz. Ágota asszonyt esmeg az tömlecben bévinni; mely tömlecben sz. Ágota asszony ezenképen imádkozék, mondván:

„Uram Jézus Krisztus, ki engemet *teremtettél*, és én gyermekségemtől fogva *megőriztél*, ki az én testemet fertezettségtől *megtartottad*, és én tölem ez velágnak szerelmét *elvetted* és ki én velem *meggyőztetted* ez nagy kénokat, és *adtd* én nekem békességnek jószágát, vegyed el én szerelmes istenem az én lelkemet!”

Ezeket mikoron mondotta volna, nagy szóval kibocsátá az ő bódog lelkét. Mikoron kedeg az keresztyének sz. Ágota asszonynak testét az koporsóban tennék, ime némőnemő ifjú selymes ruhában öltözvén bójöve sz. Ágota asszony testéhez, és tőn egy márványkö-táblát fejéhez, és mindenek szemei elől elenyészék. Vala kedeg irván az táblán ez: „Mentem sanctam! a ki ezenképen értetik: szent elméje *volt*, akarátja szerént *adta* magát az kénokra, istennek tisztességet *adott*, és az tartomány-nak szabadulást *tött*.” Quint. kedeg mikoron elméne sz. Ágota asszonynak kazdagságit megtudakozni, két lovak nagy nyerejtést tőnek önnön köztök, és egyik ló nagy harapást tőn Quintianoson, és az másik úgy rugá ő lábával, hogy el-beesék az vízben, úgy hogy soha az teste meg nem leleték.

2. Sz. Lucia élete.

Hallván sz. Lucia asszony sz. Ágota asszonynak hírét, elméne az ő koporsójához az ő anyjával, hogy ki innár tizennégy esztendeig szenvedte vala meggyógyulhatatlan vérfolyásnak betegségét. Tahát monda sz. Lucia az ő anyjának:

„Ha hiszsz ezeknek, kik olvastatnak, higyed, hogy sz. Ágota asszony ezt megnyerheti, ki az Jézusnak nevéért *megkénzatott*, és hogy az ő előtte mindenkoron jelen vagyon, kinek nevéért az ként *szenvedte*. Azért ha hívén illetendőd az ő koporsóját, tökéletes egészséggel legottan örelsz.”

Annakokáért mikoron az nép eltávozott volna, leterjeszték ő magokat az koporsónál, és kezdének kérni segedelmet siralmakkal. Ezen idő közben sz. Lucia asszony elalvék, és látá álmában sz. Ágota asszonyt állani angyelok között gyöngyökkel megékesölvén és mondván ő néki:

„Én hugom Lucia, ime az te hitőd má meggyógyult az te anyád. Syracusana várasa te miattad megékesjéti úr Krisztustól, mert vigasságos lakodalmat *szerzettél* úr istennek az te szüzességödben.“

Ezeket hallván sz. Lucia asszony, felsejkenvén, felkele, és reszketvén, monda az ő anyjának:

„Ime meggyógyultál. Azért annak miatta kérlek tégedet, ki tégedet az ő imádságival meggyógyított, hogy továbbá én nékem jegyest ne nevez; de mendeneket, kiket volnál adandó jegyruháért, adjad szegényeknek.“

Kinek monda az ő anyja:

„Mindenenket, kik *voltanak* megholt atyádé, kár neköl örezvén inkább *bőjéitettem*, hogynem *kisbőjéitettem* te atyádtól maradott örökségöt. Valamit akarandasz, tegyed az te örökségidről.“

Azért mikoron haza térnének, legottan lőn az ő jószágoknak elosztogatása szegényeknek szükségökre. Ezen idő közben sz. Lucia asszonynak ő jegyese vón á ötet Pascasius fejedelem eleiben, mondván ötet lenni keresztyénnek. Pascasius sz. Lucia asszonyt megfeddvén, és megfogván, kezdé ötet inteni az bálványoknak áldozatjára, és monda:

„Az te atyádtól maradott örökségödet *elköltötted* testnek rontóival.“

Kinek monda sz. Lucia asszony:

„Az én atyámtól maradott örökséget bátor helyre *szerzeltem*; testnek rontóit kedeg soha nem *tudtam*.“

Kinek monda Pascasius:

Én tégedet elvitetlek az fertezetes házban, hogy ott fertezeteséget végy.“

Tahát hivata a fertezetes férfiakat, mondván: Vigyitek ötet. Akarván kedeg ötet elvonni, annyera megerősejté ötet sz. lélek, hogy el nem indejthatták az helyről. Tahát parancsola Pasc. ezer férfiakat jöni; de semmiképen meg nem indejthatták ez sz. szüzet. Tahát az ezer férfiakhoz ada nagy sok igabarmokat, de maga úrnak szüze indulatlan megmarada. Mikoron ezenképen sem indejthattájok ki az helyből, parancsola nagy tűzet gyohtani környöle, és parancsola sz. Lucia asszonyra fenyő szurkot és igen buzgó, forró olajt ötteni. Monda sz. Lucia asszony:

„Az én mártíromságomnak haladékját *megnyertem* az én uram Jézus Krisztustól.“

Pascasiusnak baráti kedeg törtötének ez sz. szüznek torkába, de sz. Lucia asszony azért az ő szólását el nem vészté, hanem monda:

„Anyaszentegyháznak békességét megtértnek hirdetem ti nektek: Maximianus ma megholt és Diocletianus országából *kiözött*. Es miképen

catanensis városának *adatott* az én hugom, sz. Ágota asszony oltalmúl, ezenképen én es *adattam* Syracusa városának esedezőöl.“

Mikoron ezeket szólónája, ime rómaiaknak szolgálai eljövénnek, Pascasiust megfogák, és fogva ő vélek császárhoz vivék. Jutván kedeg Rómában megvádoltaték a tonácsnak, meg es győzeték és feje elvágásnak sentenciájával gyötreték, megöleték.

3. Sz. atyáknak életök.

Némönemő szent apát megkérdé öt fráterektől, miképen viselték volna az ő életüket, minekutána szerzettössé lettenek volna. Monda az első fráter az sz. atyának:

„Én ezenképen *éltem*: hogy minden napon minden én bűneimet én szüvemnek keserőségével *gondoltam meg*; és valamit én az napon az ur istennek ellene *töttem*, nagy türelemességgel *meggyóntam*.“

Az második fráter mondta az sz. atyának:

„Én minden én időmet két részre *osztottam*; egyik részét *adtam* ájtatos imádságra, másik részét *adtam* munkára; valahol mentől kisebb szolgálatot *tehettem* es, ezenképen minden időmet híven *költöttem el*.“

Az harmadik fráter mondta az sz. atyának:

„Én ennem magamat *adtam* teljességgel könyöröletnek mielőttire.“

Az negyedik fráter mondta:

„Én mindenkoron oda *szerkeztettem* magamat, hol nagyobb utálatos dolog *volt*, és úgy *birtam* én magamat az sz. szerzetben, hogy juthatnék az alázatosságnak tökéletösségére.“

Az ötödik fráter mondta:

„Én úgy *éltem*, hogy semminemő embert *meg* nem *bántottam*, *meg* nem *szomorehítottam*; engemet sem *bántott*, sem *szomorehított* senki.“

Tahát az sz. atya megkérdé, hogy öt jószágos mielkedetök közül melyik jobb. Szózat jüve mennyországból, mondván:

„Az jobb jószágos mielkedet, ki senkit *meg* nem *szomorehított*, *meg* nem *bántott*, sem ő maga *meg* nem *szomorodott*, *meg* nem *bántatott*.“

XV. SZ. DAMANKOS PÁTRIARKÁNAK SZENT-SÉGES ÉLETE. *

1. Lombardiába vala némely ájtatos asszonyállat. Ez hallván ez új prédikátor szerzetet feltámadnia, kévára ő kezzőlök valamelyet látnia. Történék kedeg az tartományokra prédikálván jönnek két frátereknek, kik betérvén az asszonyállathoz, jámbor szerzeteseknek módjok szerént *szólanak* ő néki lelki beszédekkel. Mely asszonyállat mikoron látta volna őket lenni szépöknek, és ifjakat ékes ruhákban, meg utalá őket, alejtván azt, hogy ezenképen ez álnok velágban futosván, szeplő néköl meg nem maradhatnának. Kinek az jövendő éjjel asszonyonk Mária megháborodott szívvél mondta:

„Tegnaptól fogva nehezen *bántottál meg* engemet, megutálván az ifjú frátereket. Hogy keged megtudjad, hogy én *vettem fel* az ő lelki gondjokat, íme megmutatom te néked azokat, kiket tegnapon *mertél* megutálnod.“

És felemelvén asszonyonk Mária az ő palástját, m u t a t á ő néki prédikátor szerzetbeli frátereknek nagy sokaságát, az két ifju frátereket es, kiket megutált vala. Tahát ez asszonyállat töredelmességet v ő n, és ez szerzetnek fráterit szive szerént s z e r e t é, és ez dolgot önen maga mind szerével az frátereknek m e g j e l e n t é . . .

2. V a l a fráter, ki sok ideig nagy tisztaságban szolgált vala úr istennek ez sz. szerzetben, sem érzett vala valami vigasztalást és édességet azokban, kiket olvas vala. Némely éjjel ez fráter állván az feazólet előtt, k e z d e siralmasan panaszkodni az ur istennek, ezképen mondván:

„Uram isten, *hallottam* te rólad, hogy minden teremtett állatot feljőmulsz szelédséggel és jóvoltaddal. Ime immár *szolgáltam* te néked sok esztendőkbén; ennek felette akaratom szerént én magamat te néked *megszenteltem* sz. szerzetnek felvétele miatt; te keged uram isten semmine-mű lelki édességet nem öttesz én belém. Micsoda ez uram, vagy mire teszed ezeket?“

Mikoron ezeket és ezekhez hasonlókat sokakat mondana ez fráter, h a l l a hertelenséggel egyszer és kétszer nagy zörgést; ennek felette h a l l a az egyháznak mennyezetin oly nagy zörgést, mintha nagy sok ebek az ő fogokkal és körmekkel rágnáják az egyház hajazatját. Ezeket hallván, nagy hertelen m e g i j e d e, és l á t a ő háta megett némely rettenetes ábrázt, ki ez frátert igen v e r é, és az földre e j t é az závárral, melyet ő kezében visel vala; úgy hogy mikor fel akar vala kelni, tehát tovább nem m e h e t e az nagy fájdalmaért. Mikoron az fráterek az primára felköltek volna és az frátert ott lelték volna, e l v i v é k az infirmáriában. F e k ö v é k azért ez fráter három hétig; de maga az ő merészségéről magát megfeddvén, m e g t é r e az helyre, hol először megvettetött vala, és m o n d a :

„Én uram istenem, *vétkeztem* te előtted! Te uram igazán *sebhettél* engemet, de kegyesen *vigasztottál meg* engemet!“

Az fráter keged ő orcájára magát leterjesztvén, bocsánatot k é r v a l a gyakorta azokrul, kiket bolondul gondolt vala. És ime szózat l ő n az fráterhez, mondván:

„Ha akarod vallanod az lelki édességeket, kiket kívánsz, szükség, hogy olyan hitványnak álléhod magadat, mint az féreg.“

Kit hallván ez fráter, igen m e g v i g a s z t a l t a t é k, és hálát a d a úr istennek; és ez időtől fogva ez mennyei tanolságot gerjedetesen hozjá ő l e l é, és szorgalmasan m e g t a r t á . . .

3. Az tisztelendő és szent ispániai fráter Damaskos miérthogy kiözette vala az paráznákat az király udvarából, tahát egynémely hazug és szép asszonyállat k ö l d e t é k egyebektől ez sz. fráterhez, hogy gyó-

násnak személye alatt kérnéje ötet gonoszságra. Mely asszonyállatnak ferteztettségét megesmervén ez fráter, m o n d a :

„Sok ideje vagyok, hogy ilyen dolgot nem tettem ; és mastan vén vagyok és meghidegdedtem ; hanem ha tűznél hevőlek meg.“

H a g y á azért ez sz. fráter ez asszonyállatnak, hogy másod napon térne meg. Annakokáért istennek embere meggyulad a tisztaságnak szerelmében, és szerze nagy bőséges tűzet és ő magát elterjeszté az tűznek közepette, és hívja vala ez nevolvás asszonyállatot ő hozjá az tűzben, hogy fekennéjek ott ő véle. Látván kedeg ez asszonyállat ennye lelki erőt az sz. fráterben, töredelmességet v ő n.

(Bizonyára sokakat esmértünk, és többekről hallottuk, kik tisztaságnak kőfalával megkörnyéköztetvén, nagy nehéz veszedelmektől szabadultak meg.)

XVI. DEBRECENI CODEX. †

1. A z istenszilő Máriának ereme.

Karácson éjjel isteni szerzésből t e r t é n é k, hogy az három királyok mikoron láták az csillagot, igen örülének rajta, es akarák imádni ; de istennek angyala megtiltá őket ; mondván :

„Ez csillagot ne akarjátok imádni, de menjete el, es imádjátok földnek teremőjét ; mert mostan sziletött ez világra.“

Azért ez nemes királyok tanácsot tartának, miképen mennének ez ú' királyhoz. És imezt m o n d j á k v a l a :

„Látjátok uraim, ez király, ki mostan sziletött, igen nagy hatalmas, vigyönk aranyat néki.“

Azért nagy tisztességgel felkészölének es eleredének ; es csillag előttük megyen vala. Ezenképen jövének zsidóságba ; es mikoron kezelitettek volna Irsalionhoz, e l e n y é s z é k előlek az csillag, es mondhatatlan igen megszorodának, mondván :

„Oh mi nekönk nyavalyásoknak, bizony valamelyönk böneért enyészék el az csillag ! Mit tegyönk immár ?“

Tanácsot tartának, mint kellene tenniük. Némelyik m o n d a :

„Uram, térjünk haza.“

M o n d a az másik :

„Menjünk Irsaliomba ; mert ilyen nagy királynak az királyi városban kell sziletni ; avagy ha ott nem sziletött, tudakozjunk meg.“

E l v é g e z é k azért, hogy bémennének Irsálumba ; annak okáért mikoron Jerusalumhoz közel volnának, megrémöle mind az város, jelesen Heródes, es idegen nemzet-keveteket kilde hozzájuk, hogy megtudakoznának rajta, kicsodák, kit keresnének, minekokáért jöttek volna oda. F e l e l é n e k az királyok monván :

„Mi jöttönk megkeresni az zsidóknak királyát, ki mostan sziletött.“

M o n d á n a k az kevetök :

„Azt semmiképen továbbá ne mondjátok ; mert bizonyával tudjátok, hogy Herodes mindnyáján fejetekeket veszi.“

Mondának az királyok:

„Szabad ő felsége velünk; ingyen mi az igazat semmiképen meg nem tagadjuk. Mert látók az ő csillagát, es jöttünk ajándokval, hogy őtet imádjuk.“

Megmondák Herodesnek az kevetők, mit járnának az királyok es mit keresnének. Legottan annán inkább megrettene es meghárodék. Herodes elfedőz ő álnokságát; azt mutatá, hogy vigadna Krisztusnak születésén; béereszté az királyokat, es nagy tisztességgel fogadá őket. Mondának:

„Uraim, mit jártok?“

Felelének ezek:

„Keressük, hol születött a zsidóknak királya.“

Monda Herodes:

„Ah én is hallottam valamit erről, de nem tudom, ha való avagy nem?“

Mondának Krisztusnak királyi:

„Bizonyynyal tudja felséged, hogy való; mert mi magonk szemennkel láttuk az ő csillagát.“

Monda Herodes:

„Hát mit kerestök uram, ha láttátok csillagát?“

Felelének az királyok:

„Ime ajándokval jöttünk ő hozzá, es imádjuk őtet.“

Herodes magoknak vivé, es őket szeretetesen kezdé kérdezni az csillagnak idejét, mely nékik jelent vala, mondván:

„Uram ti megmondjátok én nékem az születésnek napját es idejét; ime én megmondottam néktek az doktorokkal es mesterekkel, mely városba születött. Es mind egyetembe megyek hozzá es imádjuk őtet.“

Es ime Herodes egybegyöjté mind az papi fejedelmeket es írástudó zsidókat, es kérdezi vala őket, hol kellene szilietteni Krisztusnak. Es ökek mind egyenlőképen felelének:

„Betlembe kell szilietni, miképen Micheas proféta írta meg.“

Ennekutánna egybehívá Heródes az királyokat es mondának:

„Menjete el, Betlembe kell szilietni; es mikoron meglelenditök, mondjátok meg én nékem; én es elmegyek es imádom őtet.“

Ennek utána búcsut vőnek Heródestől; nem érték meg az nemes királyok ő álnokságát, eredének Betlehem felé. Es ime mint kijövének Irsaliumbol, ottan esmeg nékik jelenék az csillag. Es mikoron Betlehemhez fély mélyfördhez volnának, eleikbe jövének az városbeli nemesek es polgárok, mondván:

„Felséges urak, nekünk tiszteletes felségednek mi kell?“

Felelének az királyok:

„Hol vagyon az zsidóknak mostan szilietött királya? Mert láttuk néki csillagát; azért jöttünk ő hozzá, hogy imádjuk őtet.“

Kik felelvén mondának:

„Mi Heródesnél egyéb királyat nem tudunk.“

Es bemenvén az városba jutának az helyre, holott asszonyonk Mária vala az drágalátos kenecsel. Es ime az csillag megállapék; elcsodálkoznak az királyok ezen; miérthogy sem palotát, sem nagy házat nem látnak vala ott; egymásra tekintének es mondának:

„Mi dolog ez, hogy az csillag nem indul meg?“

Es az királyok leszállának lovokról es egyik kezölök béméne mondván:

„Ki vagyon itt?“

Es látá asszonyonk Máriát, hogy imádkoznéjek. Az ketteje es bémene, es ottan megvidámla szívök. Asszonyonk Mária kegeglen monda:

„Nemes uraim, mit jártok vala?“

Felelének az királyok:

„Tudod-e, hol születött az zsidóknak királya, mert akarjuk ötet imádni? Mondd meg nekünk szépségő személy, ha te nálad vagyon az gyermek, es ha te szilted ötet.“

Monda nekik asszonyonk sziz Mária:

„Én nálam vagyon, es én sziltem.“

Esmeg kérdék az királyok:

„Sok ideje vagyon-e, hogy szilted ötet?“

Monda asszonyonk Mária:

„Immár tizenharmad napja.“

Es hogy ezt hallák az királyok, kérni kezdék asszonyonk Máriát, hogy megmutatnája az kicsinded gyermeket.

2. Egy példa hogy soha asszonyonk Mária el nem hagyja az ő szolgáloit.

Vala egy kerályság es ennek ő felesége vala igen jámbor. Ez kerályné asszony elécsztendébe fogada az kerálytól es szile egy igen szép gyermeket; ez gyermeket az ő anyja szereti vala úgy annyera, hogy minden éjjel véle hátaltja vala egy ágyba.

Mikoron kedig három esztendő vóna ez gyermek, az ő atyja, az kerály meghala, kinek haláláról lén nagy keserőség; az kerályné asszony nagy sok napon siratá az ő halálát. Mikoron kedig eltemette vóna, méne egyik városba, es ott kezdé lakozni, vevén ő véle az ő egyetlen egy fiát; oly igen fölötte szereti vala kegik ez gyermeket, hogy mikoron tizennyolc eszendőre jutott vóna, méges az anyja ő véle hátaltja vala.

Látván kedig az ördög, ki minden jónak eltörője, az gyermek es az ő anyja között egy nagy szeretetet, öket az fertelmes testi bínre ingörle, ugyannyera, hogy az fiú az ő anyjával vétkezék. Az kerályné asszony kedig legottan ő töle fogada. Mikoron kedig teröhbe esött

vóna, látván ezt az ő fia, mind az ő országát elhagyá es messze földre méné. Az kerályné asszony kedig szíle igen szépségé fiat; látván kedig ez szépséges gyermeket, legottan ötet megfojtá, es az ő torkát megmeté; es az kised gyermeknek ő torkának véreből esék az kerályné asszonymnak bal kezének tenyerére négy esöpp, es lén legottan négy kerektség belőle, miképen vóna négy nagy O.

Az kerályné asszony az ő tenyerén való négy kerektséget semminemő mesterséggel el nem veszttheté; ennek okáért az ő balkezébe kesztyét viselvala. Ez kerályné asszony kedig soha meg nem meri valla gyónnia ez binét; de maga nagy bőséges alamizsnát tesszenvala asszonyonk Máriának szeretetiért naponként.

Történék egy éjjel, hogy az ő confessorának jelőnék asszonyonk Mária, es monda az fráternek:

„Oh én szeretóm, vagyon én nékem beszédem te véled es te néked titkot mondanom.“

Ezt hallván az confessor, nagyon megöröle, es monda:

„Oh én édes asszonyom Mária, mondjad meg az te szolgáltnak, melyek te néked kellemetesek.“

Monda asszonyonk Mária:

„Én szereté szolgál, ez országnak ő kerályné asszonya te hozjád gyónik; de maga egy bint tett, kit te néked meg nem merésködik gyónnia az szemérmösségnek ő nagy voltáért. Az hónapi napon kedig eljő te hozjád gyónásnak okáért; azért mondjad ő néki én felőlem, hogy az ő nagy alamizsnátéti es ő imádsági az én fiamnak színének eleiben bejelöntetnenek es kellemetesek ő néki. Parancsolok azért ő néki, hogy az bintől, kit ő titkon tett, es az ő szívének kamarájában elenyészett, meggyónjék: hogy ő fiától fogadott es az ő toladon fiát megölte; es esedöztem ő érötte, es megbocsáttatott ő néki az bin, hogy ha csak ő meg akarandja gyónnia. Ha kedig nem akarand engednie, tehát kérjed ötet, hogy az kesztyőt az ő balkezéből vesse le; ha kedig le nem akarandja vetnie, tehát még erővel es kivonjad az ő kezéből.“

Ezeket megmondván asszonyonk Mária, elenyészék. Hódá kellet kedeg regvel az kerályné asszony eljüve es nagy alázatossággal gyónik vala minden bineiről az egy bintel megválva. Es monda az ő confessora néki:

„Én szereté leányom, kérlek, hogy megmutassad nékem az te kezedet, netalántám valami urvosságot lelőnk hozjá.“

Monda az kerályné asszony megijedvén:

„Én jó confessor atyám, az én kezem nem egész; azért én te néked meg nem motatom.“

Ezt hallván az ő confessora, megragadá legottan az ő karját, es erővel es kivoná az kesztyőt az ő bal kezéből; es lát a rajta négy nagy véres kerektséget.

Mikoron az kerályné asszony ezt látta vóna, nagyon megijede. Leesék az ő confessorának lába eleibe, es nagy sirással gyónik vala

az binéről; es legottan az vörös kerekességök elveszének; es egy kevés nap után elnyugovék úrba.

XVII. KAZINCZY CODEX. †

Az szent Barlaamnak élete.

Ennekutána Barlaam az királynak fiát megkörösztolé, az körösztýén hitben nőmösen megtanítá, es egymást nagy szeretettel megápolgatván, elbucósó zék, es az pusztába elbetére az ücellájába.

Ezen közben az királynak híre lőn benne, hogy fia az körösztýén hitet felvette vóna, es ime nagyon elbúsula rajta. Bémenvén azért az király fiához, monda:

„Én szerető fiam, nagy szomorúságban *vetőtél* engömet; mert az én vénségömön tisztöletlenségöt *tőtél*; es az én szömeimnek világát *elvötted*. Miért *tőtted* ezt szerető fiam, hogy az én istenimet *elhattad*, es hátra *vetőtted*?”

Kinek monda Jozsáfát:

„Atyám, az setéségöket *eltávoztattam*, es az velágosságot *megtaláltam*; az tévölgést *elhattam*, es az bizonytságot *megesmertem*.”

Tehát az király monda (sa?):

„Ez te dagályosságnak én magam vagyok oka, ki tégöd nagy gyöngeséggel *felnevelek*,*) es te véled olyakat *tők*, kit soha egy király sem *tött* fiával. Azért az gonosz akaratom, es az te dagályosságod *támasztott fel* tégöd én ellenem. Méltán az égbenező mestörök az te sziletésödnék idején *mondának* tégödet szileidnek engedetlennek. Ha azért én neköm nem engedendesz, atyád helyött leszök ellenségöd, es te rajtad azt teszöm, ki ellenségömmel sem *töttem*.”

Hallván ezt Jozsáfát, monda atyjának:

„Mit kesergesz ezön király, hogy az jobb részt *választottam* magamnak? Valjon mely atya *bánkodott* valaha az üfiának előmentén? Azért immár én tégöd atyámnak nem mondlak, de ha én ellenöm ellenködöl, te tőled, miképen az mérges kégyótul elfutok.”

Tehát ime az király nagy haraggal fiátul kijöve, es az emberének megjelönté fiának az körösztýén hitbe való állhatatosságát; ki inté az királyt, hogy kemény beszédökkel ne szólna ünéki, de jonkább hizlökökkel. Az következő riggel az király esmét béméne fiához, es kezdé ütötölgetvén ápolgatnia es mondania:

„Én szerető fiam, tisztöljed a te atyádnak vénségét; mert valamely fiak szilejököt nem *tisztölték*, azok mind *elvesztenek*.”

Kinek monda Jozsáfát:

*) A kéziratban „*feelneuelek*“ áll, mi alkalmasint íráshiba s *felnevel(é)lek* vagy *felnevel(tel)ek* lehet; az előbbi valószínűbbnek tartom; mert különben nehezen mondta volna *tők*; mit az utána következő *tött* eléggé bizonyít.

„Azoknak semmiképen nem illik engednők, a kik igyeköznek minket istentől elszakasztania.“

Látván azért atyja az ű állhatosságát, m o n d a :

„Im jól látom, mert én neköm nem akarsz engednöd; jövel azért es egyetömbbe higýönk az igazságnak. Mert az Barlaam, ki tégöd *elhitögetött*, én tölem fogva tartatik. Im felkajáttatom kegek, hogy az én hitömön valók, es az te hitödön valók Barlaammal felgyöljenek; es megvete-ködvén, ha Barlaam nyerendi, hiszönk néktök, ha kegek mi nyerendök, ti es higýetek nekünk.“

Mely mikoron az királynak fiának kellött vóna, s z ö r z é az király az tettetös Barlaammal, hogy hadná magát meggyöznie.

Tehát ime az hagyott napra mind ö s z v e g y ö l é n e k. Téríté kegek magát Jozsafát Nákorhoz, kit mondanak vala Barlaamnak lenni, es m o n d a néki :

„Tudod-e oh Barlaam, mint engömet *tanuttál*; ha azért az hitöt, kire engömet *tanuttál*, megötalmazandod, az te tanúságodba mind végig megmaradok; ha kegek meggyözöttetendöl, én az te szívedet nyelveddel egyetömbbe kiveszöm, es az bestýíknék adom.“

Mikoron ezt hallotta vóna Nákor, igön megiede; g o n d o l á azért, hogy jobb vóna az király fiához állnia, hogy az halálnak veszüdel-mét eltávoztathatná.

Tehát ime az pogány bölcsek közöl egyik elő v e á l l a es m o n d a :

„Te vagy-e az Barlaam, ki az királynak fiát *elhitögetted*?“

Nákor hallván, m o n d a :

„Én vagyok az Barlaam, ki az királynak fiát tévölýgésbe nem *ejtöttem*; de jonkább az tévölýgésből *kivöttem*.“

M o n d a esmét az böles :

„Mikoron nagy es hatalmas királyok es bölcsek *imádták légyen* az mi isteninket, miképen merészlek te ű ellenök feltámadnod?“

M o n d a Nákor :

„Az kaldeesok, görögök es az egyptombeliek tévölýögvén, az terömtött állatokat *mondották* istenöknék lenni : mert az kaldeesok *véltek* ű istenöknék lenni az négy éltető állatokat; az görögök es gonosz embö-röket *véltenek* istenöknék lenni, miképen az Saturnust, az Jupitert; kiröl azt vallják, gyakorta oktalan állatoknak hasonlatosságokba ábrázttatta vóna magát, hogy csak az testi bint megtekélhetette vóna; mert néha az gonosztságot *megtekélötté* Marssal. Az körösztýénök kegyiglen az felséges istennek fiát imádják, ki mennyországból *leszálla*, es az testöt *felvevé*.“

K e z d é tehát Nákor az körösztýén hitöt kilömb-kilömb okossá-gokkal igaznak bizonyutania, ugy hogy az bölcsek mind e l n é m u l á - n a k es semmit nem k e z d é n e k szólhatnia.

Mikoron azért Jozsafát Nákorral házához tért volna, k e z d é ő előtte az idvösségnek utát prédikálnia, es az hitre térítvén, az pusztába b e b o e s j á t á, holott az körösztýéget felvévén, remöte életöt visele, es életét jóba v é g e z é.

XVIII. TELEKI CODEX. +

III. Rész.

Történék kedeg e szent házásoknak Jeruzsálembé menniök, hogy úrnak áldozatot tennéjek. Joákim az szomszíd férfiakkal, sz. Anna asszony kedeg magának megyön vala az asszony állatokkal. Az Isachar pispék kedeg megesmeré, hogy Joákim az ő feleségével meddüségnek vétkét viselték volna, nagy haraggal e szent Joákimot az oltárról elűzé, és az ő ajándékát nyilván megutálá, elveté; minekokáért pirulással igön megyyaláztaték Joákim, és igön megszorodék; elmenvén, monda ő magába:

„Mastan én mit tegyek, ki az én szomszídimmak igön nagy szidalma löttem? Isten, ne hagy el engömet!”

Igön megszorodván kedeg, kiméne a templomból, és titkon felfelé méne a mezőre; és megkérdezték az ő csordájának pásztortul, miképen vélhetetlen oda jött volna. Rövid beszéddel felele:

„Nincsen oka nélkül; mert *elfeledtettem* az én szívemtül, miképen megholt.”

És azok mondanak:

„Oh jó mestör, de maga minekokáért *fedezte be* a te orczádat a gyalázat, és honnat vagyon te néköd bántásod, mely *megnehezített* tégedet?”

És ő békességgel monda:

„Mert az én szidalmamat el nem viselhetöm; minekokáért *ide jöttem*, hogy felemelném az én szemeimet a mennyországra, és mikoron a meddüségnek okáért *megutáltattam*, felkajáltok úrhoz az én töredelmembe.”

Sz. Anna asszony bizonyába haza téré, és az ő házias társának jelenvoltát nem lelé; de megértvén a pispektül megaláztatni, kezd e nagy keserűséggel sirnia, mondván:

„Felségös isten, micsoda *volt* én bennem te néköd utálatos; mié akarsz tennöd engömet, minekokáért *szerzettél* engömet meddüt özvegylenöm? Emléközzél meg az én szidalmamról, melyet *tartottam* az én kebelembé, te tudod, mert nem testnek szeretetiért *vöttem* az én férfiamat házastársul. Kegyes isten, tekints én reám, mert egyetlen egy reményöm te benned vagyon; mondam, uram, hogy csak te benned *biztam*. Mend végiglen *elfeledsz*-eh engömet; *megharagult* a te hertelenségöd én ellenöm?”

Kezde e sz. Joákim a pusztában és a sz. Anna asszony Nazaretbe igön nagyon keserőgni. Ennekokáért isten öt hónapoknak utána *bocsátá* mennyből a Gabriel arkangyalt Joákimhoz a pusztába, mely monda:

„Oh Joákim, áldott vagy, és áldottak a te könyörgésid, kik *felmennének* az irgalmas istennek színe eleibe, ki *méltoltatott* a te szidalmadat elvennie; mert a te házastársad szüli te néköd választásnak edényét. Mikoron a pusztát elhagyod, és Jeruzsálembé menenedsz, te elődbe jő a te feleséged; melyet mikoron látandasz, az ígéretről örülj; mert ezekről, melyeket *hirdettem* te néköd, bátor léssz.”

Az angyal kedeg legottan elhagyván Joákimot, sz. Anna asszony-nál méltoltaték jelenen lennie; kinek előtte megállapék eh Gabriel arkangyal, monván:

„Anna ne sirj; mert a felséges meghallgatta a te imádságodat, meglátta a te könyhullatásodat, és eszébe vötte a te alamizsnáidat, és megtudta a te szidalmadat, ki mastan te töled elbötte a te gyalázatotod; te bizonyába mátul fogva magfogadó léssz, és ez világosságát szüled; ez leszön a vesszőszál izraelből, mely régtül fogva szeretetölt. Azért kelj fel és menj Jeruzsalembe; mert ott az arany kapuba elődbe jő te neköd a te firfiad; mert elvételött a tü szidalmatok.“

Melyet megmondván az angyal, elenyészék. Mikoron kedeg az angyalnak hirdetése szerint egybemennének, fogad a sz. Anna asszony, és szüle az ő leányát, Mária nevűt. És vigadának az ő baráti.

XIX. ÉRSEKUVÁRI CODEX. *

1. Ezenképen ir vala sz. Ágoston doktor egy levelében, kit vala küldendő sz. Ciriosnak.

Mikoron Iponban (Hippo?) én cellámban nyugodnám, és gondolnám az bódog lelkeknek minemő nagy öremek volna Krisztusban, ez dologról k é v á n á m némi kised rövid levelet irnom sz. Jeronimosnak küldendő, hogy mit ezről értene, reája felelne; és mikoron immár az Jeronimos nevet elől jegyzeném, ime hertelen nagy fényesség mondhatatlan csodálatos jó illatval, ki az fényességből kibuzzug vala, bejeve az cellában, kiben valék. Kit hogy én láttam volna, én nagy csodáltomban megrettenék, elmémnek és minden tagaimnak erejét elvesztém. Ime az fényességben az fő fénylék és monda nekem:

„Ágoston, Ágoston, állitod-e mind az egész tengert egy küsed edényben bebecsátnod? Melyeket sem egy embernek szeme(i) nem látott, az tied megláthatja-e; melyeket senki ő fülével nem hallott, az tied meghallhatja-e?“

Ezekre én ijedtemben reszketvén es elámulván, mondek:

„Oh volna én nekem alkalmas tudnom, ki vagy ily bódog szent?“

Tahát ő monda én nekem:

„Én nevemet kérde-e? Az Jeronimus papnak, kinek ez küldendő levelet kezdötted irnod, én annak vagyok lelke.“

Azért mikoron ezeket hallván, kenyevezéstül magamat meg nem tűrhetém, és ezenképen felelek neki:

„Kérlek tégedet én szentséges atyám, hogy, az te szolgádnak, kit ez világban nagy szeretetvel tartottál, emlékezzél meg én rólam; kívánám, hogy némely kérdésimre felelnél.“

Monda ez bódog lélek:

„Ágoston, ezt bizonyával tudjad, hogy a szenteknek lelkek az örök dücsőségben eressedtek meg, es ugy keményedtek meg az úr istenben, hogy ott egyéb akarat ninesen, hanem csak istené.“

(Oh szerelmes atyám, Cirilos, ha mindazokat én megírnám, miket én nekem az bódog lélek megjelente, hosszú beszéddel lenne. De hiszem, hogy hamar oda megyek, es sz. Jeronimosnak ő örökségét meglátom; es melyeket láttam es hallottam, megmondom.)

Sok ideig azért az dücsőséges bódog lélek én velem beszélvén, szentséges sz. háromságnak egységét, es egyebeket emberi értemnek nehezeket, kijelenté; ezek után én szemeim elől elenyészék az fényesség. De azután sok napokban mondhatatlan édes illat megmarada az én cellámban.

Az napon es órába, mely órában ez bódogságos sz. Jeronimos ez álnak világból kimulék, tisztelendő Severus püspök ő három társival mikoron isteni beszédben volnának, ime az mennyben és földön édességes szózagokat hallának; es ök legottan megrettenvén, szemeket mennyben emelvén, látának némely fényességet, napnál hétszer fényesbet fényleni, kiből minden édes illatok kibuzognak vala,

Ily csodálatos dolgokról csodálkozván, az ur istent kéreék, hogy megjelenéje ez dolgokat. Kiknek mennyből szózat jüve, mondván:

„Csodának ne tessék, mit láttok es hallotok; mert ma Jézus Krisztus Jeronimosnak lelke kimenetire minden tisztességgel eleiben jött; es ur istennek sz. szüléje mind az ő szüzeivel környikezvén, minden bódognak lelkek tisztesen ő polgártársoknak eleibe jüttek.“

Ez szózat meglévén, csendesség lén az égben; de maga az fényesség es jó illat megmarada.

Negyed napon sz. Jeronimosnak ez világból kimulása után mikoron te neked, atyám Cirilos, ez levelet írám, éféli idő eljévén, álom engem megnyomositta, es ime előttem lön angyaloknak igen nagy sokasága, kik között vala két ember, napnál hétszer fényesbet; az egyik három koronát, a másik kettőt visel vala. Ez szentek mindketten én mellém állának, kevéssé vesztegségben állának; es azután, ki az három koronát viseli vala, én nekem ez beszédekot monda:

„Ágoston, Ágoston! Ezt gondolod, minemű dicséretet Jeronimusról irhatnál: es bizonyába sokáig *gondoltad*, es nem teheted; de mindketten azért *jöttünk* ide, hogy ő dücsöségét neked megmondjuk. És kit látsz én mellettem, ez az bódog Jeronimus: ki miképen életében hozjám egyelő *volt* az szentségben, es dücsöségben es egyenlő én velem. Harmad koronám, kivel nálánál többet viselek, mártiromságnak koronája, ki miatt testi életemet *elvégeztem*. Ki noha ez világban bosszúságokért, melyeket nagy vigan *szenvedett*, bizony mártír legyen, es mártiromságnak jutalmát *el* nem *vesztette*, de miért életét tör miá *el* nem *végezte*, ez koronát, kik mártiromságnak jeleért viselik, neki nem *adatott*.“

Ezeket mondván, mind az sz. társaság elenyészék én előlem. Álmamból azért felsejkenvén, szeretetnek gerjedetességét annyira érzém én bennem, melyet soha azelőtt nem esmertem vala.

(Oh szerelmes atyám, Cirilos, ez írásomat ez bódogságos szentnek dicséretiről tisztességgel *megvégeztem*, te neked tisztelendő atyám tiszta szüjből *küldettem*, kenyeregvén, hogy én küs elmémnek beszédit, kit én tudatlan szegény elmémnek gyekeréből *szerzettem*, ez dücsöséges sz. Jeronimos tisztességére *ajánlottam*, nem megmívetvén, de inkább alkalmas

szerelmmel viselvén olvassad; es mit oktalan *mondottam*, én tudatlanságomnak, es ez levél rövidségének vetessék.)

2. Néminemű jeles es használatos csodatételök.

Néminemű pap jámbor pusztában ennen magának cellát *alkotta*. Azért úr isten az papnak szemeit *megnyitá*, úgy hogy *me gl á t á* nyilván, miképen az angyalok az helyre, holott sz. Mária Magdalena lakozik vala, alászállnak vala es ötet az égben felemelik vala; es egy órának utána meg azon helyre hozzák vala.

Mikoron kediglen az pap jámbor az csodálatos látásnak bizony-ságát meg akarta volna esmerni, bátorságos ájtatussággal az helyre *kezde* menni. Mikoron egy hagyításnyi földön elközelített volna, *ke z d é n e k* az ő inai elszakadozni; mikoron meg hátrátérne, ő lábainak erei *me g a d a t n a k* vala.

M e g é r t é az pap jámbor, hogy ott az helyen mennyei szentség volna, kihez emberi bizonyság nem juthatna; idveziténknek nevét említvén nagy kajáltással *m o n d a*:

„Parancsolok neked az úr istenre, hogy ha ember vagy, ki ott az verőmben lakozol, én nekem megfelelj, es te rólad én nekem bizony-ságot tégy.“

Mikoron azt háromszor mondotta volna, sz. Mária Magdalena felele ő neki:

„Jöjj közelben; es valamit az te lelked kíván, mindenről bizony-ságot tudhatsz.“

Es mikoron felényi földre kezelített volna. *m o n d a* ő neki:

„Emléközel-e az evangéliumból az híres-neves bins asszonyról, az Máriáról, ki idveziténknek lábait kenyeveivel *megmosta*, hajával *meg-terlette* és bűneinek bocsánatját *nyerte*?“

M o n d a neki az pap:

„Emléközem; es harminc esztendő fordulatjánál több vagyok, hogy anyaszentegyház hiszi es vallja, hogy *úgy volt*.“

Az meglevén, *m o n d a* sz. Mária Magdalena:

„Én vagyok az, ki harminc esztendőtil fogva minden emberektől esmeretlen itt *lakoztam*. Es miképen tebnaki napon te neked láttatni engedvén *lön*, azonképen minden napon angyaloknak keze miatt az égben emeltetvén angyali seregeknek édességes vigaságát hét izben *érdemlettem* testi fileimmel hallgatnom. De maga miért ur istentől én nekem meg vagyok jelentetvén, hogy én ez világból kimulandó vagyok, menj el sz. Maximinus pispekhez, mondjad meg neki, hogy az jövendő husvét napján, mikoron az vetőrnýére *szokott* felkelni, ennen maga az szentegyházba menvén, es engemet ott lel.“

Az pap jámbor nagy sietve *e l m é n e* sz. Maximinos pispekhez, es ő neki mindezen szerrel *m e g m o n d á*. Sz. Maximinus pispek kediglen idveziténknek nagy hálát *a d a*, es az órában bémenvén az szentegyházban, *l á t á* tálág sz. Maria Magdelene még azon angyaloknak seregében áll, kik *ötet odahozták*. Az sz. Maximinus püspektől urunknak sz. testét

vérét hozzá vevé annakutána az ő teste azon oltár előtt lehajolván, az ő szentséges lelke úr istenhez méne.

Vala Flandriában egy István neű deák, ki sok gonoszságokban merült vala; de maga sz. Mária Magdalenához igen nagy ájtatossága vala. Mikoron sz. Mária Magdaléna ő neki megjelenék, es monda néki:

„Azon kérlek, István, miérthogy az én ajakaimnak kéremésére semmi töredelmességre nem indulsz? Mitül fogva te én hozjám ájtatosságot kezdöttél tartani, mindenkoron istent imádtam te érottad. Azért kelj fel es tarts penitenciát.“

Ime az deák legottan annye malasztot érze, hogy ő szívében szálla, ez világot elhagyván, szerzetbe méne, es tökéletes életű lőn.

XX. TIHANYI CODEX. †

Az sziz szent Eugeniának élete.

Mikoron Rómába uralkodnék az Kommodus nevű császár, egy jelős urat, kinek Filöp vala neve, ez császár Rómából kilde Egiptomba. Ez Filöp úr azért mikoron feleségével es két fiával es leányával Rómából Alexandriába ment volna, Egiptomnak mindön tartományit római törvényök alá hajtá; holott az ő leányát diáki tudományra adá, mely oly igön élös elméjű vala, hogy az hét szabad tudományokat tökéletesen eltanulá. Végre juta ő hozzá sz. Pál apostalnak levele; jóllehet azért szilei volnának pogányok, de maga ő lelkébe kezd e körösztýén lennie. Az körösztýének kegek atyjátul Alexandriából kikildettek vala. Kéré azért Eugenia szileit, hadnák meglátogatnia az ő majorházokat. Mikoron azok megengedték vóna, es Eugenia kiindult vóna két ofmestörivel, Protussal es Jacintussal, hallá az körösztényöket nagy szóval imez igéket énklenie: „Az pogányoknak istenök mind ördögök; úr tötte az egeket!“

Ezeket hallván az bódog Eugenia, nagyon ohajta es sira; es monda az ő ofmestörinek:

„Tudjátok, mert az diáki tudományba együtt neveködtetök; megolvastuk az nagy böceseknek tudományokat; de akármit mondjanak, az körösztényöknök éneklésökkal az ő mondások meggyözetnek, mikoron mondják: „Az pogányoknak istenök mind ördögök, es úr tötte az egeket!“

Parancsolá azért Eugenia, hogy ez igék ottan-ottan mondatnának. Kezde azért immár azon mestörködnie, mint ofmestörivel egyetömbbe az isteni böcesességnök esméretire juthatna. Monda azért nékik:

„Jóllehet az méltóság engömet szörzött legyön néktök asszonytokká, de az böcesesség hugtokká tött. Legyünk azért egy atyafiak, miképen az isteni böcesesség szörzötte. Keljünk fel es menjünk az körösztényökhöz. Az Elenust mondják az körösztényök között pispöknök lenni, ki oly helyön lakik, holott szónetlen az ő istene dicsértetik, kit hallottunk mi es dicsérnie mind annyeször, minnyeször onnetan multunk.“

Kelle Eugeniának beszéde Protosnak és Jacintusnak; és miképen m o n d á, mind úgyan szö rz é. Az isten kegek oly malaszttal m é l t o l t a t á k őket meglátogatnia, hogy azon órába, hogy az monostorba é r é n e k, az sz. Elenus pispök oda jutna. Bémenvén azért ez sz. pispök az monostorba, b é m e n é n e k Eugenia, Protus és Jacintus es, J á r u l a ő hozzá Eutropius, kinek Eugenia szólt vala, és m o n d a az sz. pispöknek:

„Három ifju atyafiak kívánnak körösztnénynyé lenni; es ede *bejöttenek*, és neköm *könyörgének*, hogy te bódogságodnak én áttalom megjelöntetnének.“

Tehát az bódog Elenus pispök hozzája h i v a t á ez ifjakat, és fogván Eugeniának kezét, i m á d k o z é k; melyet mikoron elvégezött vóna, magának v i v é Eugeniát és kezé őket kérdőznie, mit akarnának. Kinek m o n d a Eugenia:

„Rómabeli polgárok vagyunk; én neköm nevem Eugenius.“

Kinek m o n d a az sz. pispök:

„Méltán *nevezted* magadat Eugeniusnak, mert nagy dolgot cselekdöl. Ezt es tudjad, mert tégödet testödbe *esmertünk* Eugeniának lennöd; és ez te társaid kik legyenek, ezt es tudjuk. Ezt kegek *méltoltaték* úr neköm megjelöntenie ezért, mert ő néki az te testödbe kedves hajlakot *szörszöttél*. Tudjad leányom, mert te sokat léssz szenvedendö; de az, kinek teljességgel *adtad* magadat, el nem hagy tégödet.“

Ezután t é r i t é magát Protushoz és Jacintushoz, es m o n d a nekik:

„Fiaim, az léloknek nagy méltóságát *nyertétök*; immár bódognak mondlak titöket, mert *engedtetök* sz. léleknek.“

Ezöket s z ó l á az sz. pispök, és ezután öket m e g k ö r ö s z t ö l é.

XXI. VESZPRÉMI CODEX. †

Hétfén regvel ismegent f e l m é n e uronk Jézus Jerusalemba, esmeg é h ö z é k az uton; es látván az út félen figefát, oda m é n e figét keresvén ő rajta, es nem lelvén, m e g á t k o z á ötet. Es mikoron bémént volna a városba, legottan a templomba m é n e es ott kezde prédikálani a népnek.

Mikoron kedig béestvelödött volna, esmegönt éhen t é r e Betániába; s mentöl előszer az ő édes anyjának i d v e z l ö; kinek m o n d a a keserves anya könyhullatással:

„Én szerelmes fiam, minemü vigasságom lehet én nekem, ha nem tudom, mely órában elvesztlek; mikoron immáron nyilván *megértöttem*, hogy halálodra *tanácskoztanak*.“

Kinek sirva k e z d é uronk Jézus ezeket mondani:

„Én szentséges anyám, emléközzöl róla, mert én azért *jöttem* ez világra, hogy az emberi nemzetöt megurvosolnám.“

Azon kezbe Judás felmenvén, m o n d a a szerzetes zsidóknak:

„Mit akartok én nekem adnia, én nektek kezétökben adom ötet; ha csak egy pénzt adtok es én nekem, oly igen *megutáltam* ötet, hogy nektek adom rajta.“

Ezeket hallván a papi fejedelmek, megörülének rajta; azért egottan megigyenésének a tanácson, Judásnak szerzének harminc garasokat.

A megkeserődött anya látván szerdán regvel, hogy az ő szerelmes fia fel nem ment volna Jeruzsálembe, a cellába hozzá méne, kezdé őtet nagy édes beszédökkel kérdezni, mit akarna tenni. Uronk Jézus nem akarván továbbá tőle eltikolnia, néminemű titkait megjelentí ő neki, mondván:

„Oh én édes anyám, immár *eltölt* az én kénszenvedésömnnek ideje; mert holnapon elválok tőled és megyök halált szenvednem Jeruzsálembe. Immár ennön tanítványim közzül egyik harminc garast *felvött* a zsidóktul, hogy engemet kezökbe ad.”

Mely szókat hallván a keserves anya, úgy mint holteleven leesvén a földre, sokáig nem szólhatta. De az édes Jézus kezdé nagy édes igékkel anyját könyörgetnie. E megkeserődött anya kedig a minyire teheté, erőt bevén, monda:

„Ja neköm, édességes fiam, miért nem *jelentettöd* ezeket *meg* én nekem? Jaj neköm, én szerelmes, e *volt* oka mindenkoron való bánatodnak! Jaj neköm keserves anyának, *kéröm* *vala* az én fiamat arra, hogy a mennyei titkokat én nekem megjelentse, es soha nem *kérdöttem* ő tőle az emböri megváltságának ő módját.”

Nagy csötörtökön regvel a kegyes anya bémenvén az ő szentséges fiának cellácskájában, monda:

Szerelmes fiam, ha kellemetes te felségödnék, egyök együtt itt ez mai napon a husvétöt; mert holnapon huszonötöd napja vagy a bój-elő hónap, mely napon *fogadtam* te sz. felségödet szüzen.”

Tudván uronk Jézus az atya istennek végezését a mi üdvösségünkről, monda neki:

„Ez immár az óra, kiben én nekem tőled el kell válnom. Hálát adok azért te neköd, hogy engömet mēhődben *fogadál*, kilenc hónapig *hordozál*, tejdeddel *neveltél*, sok munkát, fáradságot éröttem *szenvedtél*; es hogy mindönökben én nekem nagyhivön *szolgáltál*, térdre esvén hálálom meg te neköd édes anyám.”

Megápulván ennekutána egymást, az anya es a fiú elválának.

XXII. SÁNDOR CODEX. †

Apácáknak klastromokban *vala* egy apáca, ki mind az többit följlől mulja *vala* penitentiátartással és kemény életviseléssel; ezért is mindöniktől tiszteltetik *vala* szent gyanánt. Megbetegödék és meghala és eltemeték. Történék egy nap elmulván, hogy az sororok az ő koporsója mellé mennének, láták az koporsót, hát mind *megégött*. Ezen mind igön *csodálkozá*nak. Az abbatissza odahivattá az provinciális fejedelmet; ez *felnyittatá* az koporsót; semmit ott egyebet nem lelének hamunál, az es bidős *vala*, mint

ördög. Es megérték, hogy pokolban volna. Az provinciális akarása kárkozásának okát megtudnia, titkon megkérdezé az abbatisszáét ő életiről. Ki felele:

„Én ő életiben semmi egyéb fogyatkozatot nem *esmértem*, hanem hogy gyakran *vetekődött*, és *bemondta* az többinek minden dolgokat, és nagy gyakran *megtörte* az szent szeretetöt köztünk.“

Monda az provinciális:

„Bizony mondom, hogy ez pokolban *temettelt*; mert több jóknak *volt* gonoszul bírója. Az hálátlannak mindönök fordulnak veszedelmére.“ . . .

XXIII. BOD CODEX. +

Va la egy nemes ember, ki igen gonosz *vala*. Történék kediglen, hogy az gonosz ember halálra *betegődék*. És ez nemes embernek házához közel való pusztába lakozik *vala* egy remete, nagy szent élető. Ki történet szerént *jöve* ez gonosz embernek házához, és látván ötet halálra kórutat, *monda* nékie:

„Te vagy-e az átkozott ember, ki istentől *elszakadtál*? Ime hozzá *jöttem* mastan, hogy meggyónjál. És ha tisztán meggyónandasz, isten megbocsátja neked minden bűneidet, valamelyeket *töttel* ifjuságotól fogva.“

Az nemes ember kediglen más napra *halasztá* gyónását, eszébe nem vevén sz. Gergelnek mondasát, holott ugymond: „Az isten, ki neked *megígérte* bineidnek bocsánatját, holnap napot nem *ígért*.“ Az remete kedig más napon regvel hozzá *jöve* és *intiva* la, hogy meggyónnék. De az ismég harmad napra *halasztá*; harmad napon ismég *eljöve* az remete, és *inté* ötet az gyónásra; de ő negyed napra *halasztá*. Negyed napon azért ez nyavalyás ember igen *megnehezédék* az kórságnak miatta, és *kölde* levelet a remetéhez, hogy eljőne. És mikoron bément volna a házba, ottan az ördög *megfojtá* az nyavalyás nemes embert annyera, hogy ingyen nem szólhatna. A remete kediglen tekénte az háznak ajtójára, és *látá* egy igen szép ifjú embert ő hozzá jőnie, ki megállván előtte, *monda* nékie:

Ó te átkozott bins ember, ime én vagyok a te angyalod, és hozzá *jöttem*, ki neked *jegyeztettem volt* te őrizetedre.“

És *megnyitá* az angyal a könyvet, kit tart *vala*, és *monda* nékie:

„Ó átkozott lélek, mindenha téged *követtelek*, mindenha téged *intettelek*, és semmi jóságos dolgokat nem *töttel*. Azért ma elhagylak téged.“

Ezeket megmondván, *elenyészék* ő előle. Az remete esmégleen *tekénte* az háznak ajtójára, és *látá* egy fekete embert *béjőnie*, es ő utána egy tizes széket vinnie és ötet *reá* ülnie. És ime *jöve* ő utána számlálhatatlan ördögöknek sokasága. Mely kórnak *monda* az ördögöknek fejedelmek, a Luciper:

„Ó én szerető barátom, én gonoszul jöttem te néked, hogy innentova mindenkoron légy mi velünk. Mondj azért éneket mi nekünk és vigasztalj meg minket !“

Az nyavalyás kór kediglen kezd éneklelnie, mondván :

„Átkozott legyen az éj, kibem engemet az én anyám *fogadott* ; átkozott legyen az én anyámnak méhe, ki engemet *viselt* ; átkozott legyen a nap, hód és csillagok, melyek én nékem *velágosságot szolgáltatának* ; átkoztak legyenek Krisztusnak mártíromi, kik Krisztusért ő véreket *ontották* ; átkoztak legyenek istennek minden szenti, kiknek imádságába bizván, én *vétkeztem* ; átkozott legyen az sziz Mária, ki *szilte* istennek fiát ; átkozott legyen istennek fia, ki emberi nemzetért ő vérét *ontá* kive, kibe bizván, nem *szöntem* vétkeznie !“

Ez lön az kárhozott embernek ő éneke. Ezeknek utána megjelenék nékie Jézus Krisztus, és monda :

„Ó átkozott ember, ime jól látod, minemő kinokat *szenvedtem* ; éretted halálra *adtam* magamat, és én véremnek hullásával *szabadéjtottalak* ki ördögnek markából ! És ezeket mind te semminek *állejtottad*, és engemet *megutáltál*, és én rólam nem *gondolkodtál*, hálákat én nékem nem *adtál*. Azért ti ördögök ragadjátok el őtet, és vessétek pokolnak fenekére !“

Ennekutána legottan az ördögök ragadván őtet, elvivék, és veték pokolnak fenekére . . .

Utolsó szavaink, melyek a codexidézetek homlokán állanak, ezek voltak : Tekintsük a bibliafordítók vallomásainak alapján leszármaztatott megállapítását az *irt* alaknak egyelőre csak kérdésesnek ; s annak végleges eldöntését ama szükséges követelménytől tegyük függővé, hogy legrégibb elbeszéléseink is kétségtelenül igazolják a bibliafordítóknak jelzett eljárását.

S a legrégibb elbeszélések, a mint azt a huszonhárom codexbeli példák bizonyítják, mind egy hangon ugyanazon vallomást teszik, melyet a bibliafordítók tóhallottunk ; ugyanazon egy ösvényen járnak, melyet amazok követtek ; az elbeszélésnek fő eseményeit ép oly kivétel nélkül csak a történeti multnak bizonyult *ira* alakkal jelölik ; valamely nyilatkozatnak, beszédnek beálltával pedig ép oly következetesen, hiven térnek át a perfectumnak kimutatott *irt* formához, mint az előbbieik. S a kinek nyílt szeme van, a ki látni akar, annak el kell ismernie, hogy nem ingatag alapon nyugvó következtetéssel, hanem világos, el nem tagadható tényekkel áll szemben.

Itt azonban helyén lesz a tehető ellenvetéseket egyen-

ként felsorolni, azokat minden oldalról meghányi-vetni s minden rendelkezésünkre álló érvekkel megczáfolni.

Első ellenvetés: „Az eddig felhozott íróknak legtöbbje nem fogadható el teljesen hiteles tanúl; mert nyilatkozataik nagyon is hézagosak, a mennyiben, alig egy-két kivétellel, terjedelmes vallomásaikból csupán aprólagos töredékeket látunk magunk előtt.”

Ha alapos volna is ez az ellenvetés, még azon esetben sem tehetnénk mást, mint a mit tettünk; mert minden, a kérdéshez tartozó, helynek idézése egyszerű lehetetlenség. De az ellenvetés alaptalan. Annyi s oly terjedelmű idézet, a mennyit mindegyik szerzőből felhoztunk, teljesen elegendő arra, hogy mindegyiknek eljárását jellemezhessük. Ha én valakinél azt látom, hogy száz esetben szigorú következtességgel mindenkor így mondja: *futa*, ismét más száz esetben: *futamék*, úgy az ilyenről jogosan föltehetem, föl kell tennem, hogy vagy érzi vagy tudja a különbséget az *ik*-es s *ik*-telen ragozás között; hogy tehát minden eléforduló alkalommal hasonlóképen fog cselekedni. Vagy talán lehetőnek tart valaki ilyszerű esetlegességet?

Második ellenvetés: „Mind a kiindulási alapul, mind a bizonyítékul szolgáló példáknak megválasztása a „mihi bono” elvéből történt; legalább ezt látszik bizonyítani ama körülmény, hogy a kiszemelésben nem látunk egyáltalában semmi rendszerességet.”

Mindakettő természetes. Természetes, hogy a korrektebb, hibátlanabb helyeket szemeltem ki; azokat pedig, a melyekben, ha szabad már e helyütt úgy szólanom, tévedések fordulnak elé, mellőztem; természetes tehát az is, hogy a műnek majd kezdetéről, majd közepéből, majd a végéről kellett választanom; annál természetesebb pedig, mert különben sem használható fel, különösen az *irt* alakra nézve, minden hely alkalmas példa gyanánt.

Harmadik ellenvetés: „A régi írók tehát következtelenek, önmagokkal többszörte ellenkezésbe jönek? Ha ez áll, úgy irányadókul a jelenlegi kérdés eldöntésében el nem ismerhetjük őket. A ki botlásokat követ el, az nem lehet tekintély.”

Hogy legrégibb íróink közül nékik egy pár, mások több, mások pedig még sűrűbb következetlenségeket tüntetnek föl, hogy tehát egyik vagy másik irányban tévedtek, azt nem lehet tagadni. De ha ez nem volna, ha ők kivétel nélkül minden esetben kifogástalanul éltek volna az igeidőkkel, úgy hogy bárki beléjük pillantana, mindjárt első tekintetre felfedezhetné a határokat, melyek közt egyik-másik igealak mozog s mozoghat, akkor megszűnnék minden kutatás, akkor az igeidők már réges-régtől meg volnának határozva, s a kérdést pályázat tárgyává tenni egyáltalában nem lett volna szükség. Különben az a pár, vagy egynémelyiknél több, de aránylag még se ma tetemes számú botlás ép úgy nem semmisítheti meg a nyomról nyomra mutatkozó helyes kezelésnek hitelességét, mint a különben tehetségnek bizonyult hadvezér jó hírnevén nem üthet mély csorbát egy pár vesztett csata. Cicero egy helyütt (V e r r. 33.) így beszél: „At ita studiosus est (Verres) huius praeclarae existimationis, ut nuper *accessit ad argentum, contemplari unumquidque otiose et considerare coepit.*“ Nepos művét e szavakkal kezdi meg: „Non dubito *fore plerosque.*“ Phaedrus ismert meséjében az oroszslán így biztatja a szamarat: „ut *insueta voce terreret feras*; s aztán hozzáteszi: *fugientes ipse exciperet*“ Jókainál majdnem egymás mellett találjuk e kifejezéseket: „Még arra is volt gondja, hogy a két vitéz *hegyeit* letördelje.“ — „A kisebb nagyobb alárendelt népek meghuzták magukat *íróasztalaik* mellett.“ — „A szemközt jövők *fejeiket* félrefordítják.“ (Szerelem Bol. IV.) Petőfinél egy versszakban fordulnak elé ezek:

„Ezrivel terem a fán a meggy,
Feleségem van nekem csak egy;
 De mikor még ez az egy is sok,
 Előbb-utóbb *sírba vinni fog.*“

Ki fogja azért azt mondani, hogy Cicero a következő mondatokra, Nepos a *non dubito* (kétség nélkül) szerkezetére, Phaedrus a fő mondatoknak az *oratio obliqua*-ban kezelésére nézve nem lehetnek irányadóink? Vagy hogy Jókainak ilyszerű kitételei: „A jelenlevők *fintorgaták o r r u k a t*“ nem nevezhető teljes biztossággal helyesnek, mert szá-

mos esetben *orrait* használ? Vagy hogy Petőfire a szabatos magyar szórend megállapításánál nem lehet építeni, mert nem ritkán vét ellene? Pedig ezek és még számtalan mások jobbjai, büszkeségei az irodalomnak, a nyelvet elméletileg is tanulták, s pár közülök a nyelvészetben is mesterkedett; míg a mi embereink egyszerű szerzetesek, apácák; gyakran a tehetségnek, műveltségnek s izlésnek minden szikrája nélkül; kiknek nagy része a nyelvtant még csak hiréből sem ismerte, legalább a magyart nem; kik a nyelv szabályait édes anyjok vagy dajkájok nyelvéről tanulták el. Ha ehhez hozzáveszszük még, hogy az időtan minden nyelv mondattanának legbonyolultabb, legnehezebb részét teszi, míg a mi jelesbjeink nagy sokszor apróságokban botlanak, úgy régi codexeinknek s bibliafordítóinknak tévedései iránt elnézőknek kell lennünk, azokat természetszerűknek találunk; sőt inkább azon kell csodálkoznunk, hogy egynémelyiknél köztök aránylag oly csekély számú botlással találkozunk.

De vegyük szemügyre, ismerkedjünk meg részletesebben e botlásokkal; vizsgáljuk, hogy csakugyan oly nagy mennyiséget képeznek-e, hogy a következtetést merőben lehetlenné tennék s miattok nem lehetnének biztos alapra, melyre szabályainkat építhetnők?

Kezdjük a terjedelmesbekkel, a bibliafordítókkal. S hogy a részrehajlásnak még gyanuját se engedjük magunkhoz férközni, vegyünk fel egymásra következő négy fejezetet; csupán azon egyszerű kikötéssel, hogy e négy fejezet olynemű elbeszélés legyen, melynek, ha nem is felét, de legalább jó részét *oratio recta* képezze.

A szerző	Az idézett szakasz fejezetei	Elbeszélés		Nyilatkozás	
		<i>Ira</i>	<i>Irt</i>	<i>Irt</i>	<i>Ira</i>
Bécsi codex	Ruth. 1—4.	107	—	39	7
Müncheni codex	János 2—5.	118	2	61	12
Jordánszky codex	" "	120	—	62	19
Pesti Gábor	" "	107	—	61	16
Sylvester János	" "	107	—	44	29
Félegyházi Tamás	" "	104	3	83	4
Heltai Gáspár	Sámuel II. 1—4.	165	1	38	2
Melius Péter	" "	227	2	59	19
Károli Gáspár	" "	167	—	41	11
Káldi György	" "	156	4	51	5
Csipkés György	" "	223	5	52	9

E kimutatás szerint a tizenegy bibliafordítónál elbeszélésben esik 1601 *ira* alakra 17 *irt*, nyilatkozásban 591 *irt-ra* 113 *ira*. Az első esetben tehát nem feroghat fenn semmi kétség, annyival inkább nem, mivel fordítóink közül többen a felhozott szakaszoknak történeti részeiben a mássalhangzós mulat egyáltalában nem használják; azoknál pedig, a kik használják, az egy müncheni codex kivételével, nem fő, hanem nagyobb részt olyszerű mellék mondatokban fordul az elé, melyeket kétféle viszony szempontjából ítélni meg: a szerzőéből vagy az idézett alanyéből; s ez utóbbi esetben egészen helyén van az *irt* alak. A második esetben azonban jóval nagyobb a különbség; mert míg amott az arány körülbelül: 90 *ira*: 1 *irt*, itt már majdnem 5 *irt*: 1 *ira*. Ehhez járul még, hogy míg az előbbi esetben öt fordítónál egyáltalában nem találkozunk a mássalhangzós formával, emitt egyet sem nevezhetünk meg, a kinél az annak megfelelő magánhangzós alak elé ne kerülne.

Lehet-e tehát erre valamit építeni? Lehet sőt kell is.

A nyelvtan, miként az élet, a melyből kifejlődött s mely egyszersmind törekvéseinek végczélja, szabályainak alkotásában mindenkor a nagyobb számot tekinti s fogadja el irányadóul; a kisebbet pedig rendhagyóknak s csak egy lehetőségi esetben szabálytalanoknak nyilvánítja. Itt pedig a meghatározási alapul szolgáló számmennyiség nem egyszerűen, hanem tetemesen nagyobb részét teszi az egész felének, úgy hogy nyilatkozásokban tíz író közül nyolcz, vagy tíz író nyolcz esetben kivétel nélkül a mássalhangzós alakkal él. Megjegyzendő még azonkívül, hogy különösen három fordító az, kik ez aránytalanságot annyira felötlővé teszik: a Jordánszky codex, Sylvester, s Melius; kikre 113 eltérési eset közül 67 jut; továbbá hogy vannak ismét fejezetek, mint számos főntebbi idézeteinkből látható, melyekben beszédek beálltával egy magánhangzós multra sem akadunk.

A bibliafordítókra nézve még a következő kérdéssel kell tisztába jönnünk. Valjon feltalálható-e mindenütt, műveknek kezdetétől annak egész végéig legalább az imént kimutatott arány a tárgyalt két igealak kezelése körül?

Már néhányszor hangsúlyoztuk s tényekkel be is bizonyítottuk, hogy tizenegy, egymástól annyira távol álló s egymással nem érintkezhető szerzőnek ilyszerű egyezését pusztán esetlegességnek róni fel merőben lehetetlen; s ez egyezés csak azon egy módon lelheti magyarázatát, ha azt a még teljesen ép, erős nyelvérzék hatásának tulajdonítjuk. A mint azonban egyszer elfogadtuk, hogy a régi fordítók művének különböző részeiből vett szakaszok a nyelvérzék nyomása alatt készültek, a többi, fel nem hozott részekre nézve is el kell ismernünk annak uralmát, még azon esetben is, ha beléjük sem tekintenénk.

Ámde beléjük tekintettünk, átvizsgáltuk szorgalommal, gondosan; s mindenütt azon eredményt fedeztük fel, a melyet a biztos alapra fektetett következtetés előre láttatott volt velünk. Különben ez írókhoz könnyű a hozzáférhetés; a ki talán még az eddigi, nagyon is számos példa ellenére is kételkedni hajlandó volna állításom őszinteségében, ám üsse fel maga e könyveket bárhol tetszése szerint, s ha teheti czáfoljon meg; de ha nem, úgy meg is kívánható, hogy igazolatlan ellenszenvét, megmagyarázhatatlan előítéletét mindenkorra vetkezze le.

A mint olvasóm láthatta, fürkészkedésünkben kiindulási pontul a szentírásfordítók szolgáltak; s a mit talán szintén sejtethet, ők voltak azok, kik, midőn az egyesek külön kalauzolása mellett már-már közel jártunk volt az eltévedés veszélyéhez, párhuzamos helyeik egybevetésével Ariadneként a labirintusból kivezettek. Ez okból, de meg azért is, mivel ők legalább is három s pedig a legrégibb ismert századnak jogos képviselői; mivel munkájuk nem csak hogy igen nagy terjedelmű, hanem tartalmánál fogva, melyben az elbeszélések párbeszédekkel, himnuszokkal, oktatásokkal, jóvendölésekkel gyorsan váltakoznak, kiválólag felötlővé s ez által felismerhetővé teszi az egyes igealakok határait; mivel végül az eléadott tárgy nem csak tartalmilag egy és ugyanazon terjedelemben, mondhatni ugyanazon alakban van mindegyiköknél feldolgozva; ez okokból mi az igeidőknek, főleg pedig a most tárgyalt két alaknak kérdésében nekik tulajdonítunk legnagyobb fontosságot; s a mássalhang-

zós *multra* nézve, a nélkül hogy e kijelentéssel a többiek szának nyomatékát kicsinylenők, őket tartjuk legilletékesebb, leghitelesebb tanúknak. Szükséges ennél fogva, hogy a belőlök merithető s a felületes vizsgáló előtt első tekintetre nyomósaknak látszó ellenbizonyítékokat komolyabb figyelmünk tárgyává tegyük s azokat valódi értékekre szállítsuk le.

Mindenekelőtt két dolog az, a mit pillanatra sem szabad szem elől tévesztenünk; először, hogy régi íróink is emberek voltak; másodsor, hogy a nyelv kezelése náluk nem járt öntudatossággal, hanem hogy az csupán érzékek kifolyása volt. A „humanum“ oly előzmény, melyből az „errare“ biztosan következik, még oly esetekben is, melyekben képeség és képzettség gyámolítja kalauzolásukkal. Erős, biztos nyelvérzék, az képes ugyan a legtöbb, de korántsem minden alkalommal, megóvni bennünket a botlásoktól; itt azonban fontolóra kell azt vennünk, hogy mennyi kísértésnek, mennyi csábításnak s veszélynek volt kitéve e nyelvérzék már jó régtől fogva részint a hazánkbeli különböző nyelvekkel való érintkezés, de főképp az által, hogy majd egy szláv, majd olasz, német, oláh, majd pedig egy török kezdte elsajátítani s idővel beszélni nyelvünket; hogy tehát ily tényezőknek hatása alatt nem csak szenvedhetett, hanem valóban szenvedett is; mint ezt több nyelvbéli jelenség bizonyítja; sőt hogy némely idege teljesen meg is bénult; minek fényes tanúsága a még csak e századnak kezdetén is uralkodó teljes zavar s általános kuszáltság az igeragozásban.

Tévedések, botlások tehát vannak a bibliafordítóknál; de ily ellenséges körülmények befolyása mellett s a gyakorlatot támogató elméletnek teljes hiányában e hibák, tévedések nem voltak kikerülhetők.

Ez az első, a mit jól meg kell jegyeznünk.

Melyik a tévedés, s melyik a helyes?

Helyes a nagyobb, tévedés a kisebb szám. Helyes tehát az elbeszélésnek fő mondataiban az *ira*, helytelen az *irt*; helyes beszédekben ugyan csak a fő mondatokban az *irt*, helytelen az *ira*.

Ebből következik:

I. Minden olyszerű ellenvetés, mely vala-

mely irónak több vagy minden hibáját felsorolja s ezek mellé ugyanoly számú helyes példákat állít, hogy így következetlenségét kitüntetve, annak hitelességét kétségbevonhassa s az illetékes tanúk sorából kiküszöbölhesse, alaptalan.

Az ily czáfolási eljárásnak ürességét tüntessék fel a következő adatok.

Tegyük fel, hogy valaki bármi okból nem óhajtaná azt, hogy elbeszélő fő mondatokban egyedül a magánhangzós mult legyen használható; e megállapítás tarthatatlanságát tehát adatokkal akarván meczáfolni, e czélra a több bibliafordító közül épen azt szemelné ki magának, a ki aránylag legtöbbet vét az elbeszélő idő alkalmazásában: a müncheni codexet, s abból a következő helyeket állítaná szembe egymással:

Elbeszélés.

Ira.

Tahát megérték, mert
(hogy) beszéllett volna.

Mát. XVII. 13.

Es lön, mikor megvégezte
volna.

Mát. XIII. 53.

Es lön, mikor megvégezte
volna.

Mát. XIX. 1.

A szombatnak napján jövének a koporsóhoz, es lelék a követ elhengerejtvén, es nem lelék ur Jézusnak testét; es ime két férfiak állának, mert kedeg félének, mondanak azok. Es megfordolván, hirdetének a tizenegynek; Péter kedeg futa a koporsóhoz.

Luk. XXIV. 1—5.

Irt.

Es meghallották, hogy házban volna.

Márk. II. 1.

Lött, mikor annak házánál
ennék.

Márk. II. 15.

Es esmég lött, mikor általmenne.

Márk. II. 23.

Kiment a magvető vetni, es mikor vetett, egyebi esett az ut félén, es jöttek a mennyei repesők, megöttek azt; de egyebi esett a kövesre, hol nem vallott sok földet, es legottan kikölt.

Márk. IV. 3—5.

Es lön nagy földindolás.

Mát. XXVIII. 2.

Es megemlékezék Péter
az ígéről.

Márk. XIV. 72.

Es lött, miként megholt.

Márk. IX. 26.

Elfeledkeztek vélek kenye-
ret venniék.

Márk. VIII.

Szemünk elé állítván ez egybevetést, melyet még, a megengedésnek szélső határáig menve, talán megtízszerezhetne, a czáfoló aztán így okoskodhatnék: Ime tizenhárom, nagy részt egynemű mondat, t. olvasó, mutatványul a műncheni, tehát a legrégibb codexből; csak mutatványul, mert ez összeállítást tovább is folytathatnók; s ez egynemű mondatokban a cselekvések egy izben a magánhangzós, más izben a *t-s* alakkal jelölvék. E következtelenségből kiderül, hogy a codex írója ezen igeidök szabatos kezeléséhez nem ért; tehát iránydóul, szabályzóul el sem fogadható.

Az igeidökben melyik tájékoztatlant, a régi magyar irodalomban melyik avatatlant nem kápráztatna el az ilyszerű szemfényvesztés? Szemfényvesztés! mert való ugyan, hogy e 13 mássalhangzós mult elbeszélésben fordul elé Márk. II—XI. fejezeteiben; de az is igaz, hogy a magánhangzós forma 345 izben áll e 13 számmal szemközt. Pedig a ránk nézve nagyon is kedvezőtlen IV. fejezetet is fölveltük az idézetbe, míg a végig folyó kedvezőbbeket nem vettük számitásba.

A ki tehát komolyan akar czáfolni, az ne egyes, kiszakasztott mondatokkal, hanem összefüggő egészszel, egymásra következő, több fejezettel lépjen ki valamely íróból a sorompóba.

II. Minden ilyszerű ellenvetést, mely egyik bibliafordítónak, ha mindjárt feles vagy talán némely fejezetben felénél is nagyobb számmal eléforduló tévedéseiből az egész műben mutatkozó helyes kezelési irányt tagadni akarná, mint alaptalant vissza kell utasítanunk.

Nem léphet fel tehát a czáfoló a Jordánszky codexnek (Móz. II. k.) tizenötödik fejezetével, melyben a két más-

salhangzós multat harmincz magánhangzós semmisíti meg, annak bizonyítására, hogy ezen fejezet végképen lerontja abbeli állításomat, hogy hymnusokban, példabeszédekben, oktatásokban sat. a mássalhangzós alakkal találkozunk a bibliafordítóknál; mert én ennek ellenébe állítom a codexnek (Móz.) egész harmadik könyvét mind a husz fejezetével, melyekben az ur osztja ki parancsait Mózesnek népe számára, s melyekben a t-s időalak mellett egyetlen egy magánhangzós sem található; ellenébe állíthatom Pál, Péter, Jakab, János, Júdásnak leveleit, s ellenébe az egész codexet, melynek elbeszélő részeiben mássalhangzós formára nem akadtam; elbeszélést nem tartalmazó szakaszai pedig a fentebb kimutatott arányt tüntetik fel.

III. Nem alapos a czáfolat, ha az egy bibliafordítót, és pedig az egyik igealaknak leggyöngébb kezelőjét szemeli kimagának, s annak következetlenségéből akár az őtanuskodási képességét, akár a kérdéses igealak megállapíthatóságát akarná kétségbe vonni.

IV. Helytelenül bizonyít, a ki két fordító-
nak egymással ellenkező helyeiből vagy akár
egész fejezetéből, egyikének vagy monnójá-
nak kezelési képtelenségét akarná kihozni.

V. Nem fogadható el végül az oly czáfolat, mely minden bibliafordítóból idéz ugyan vagy azoknak nagyobb számából, de csak egy pár mondatot vagy legfőlebb egy fejezetet, s az ezekben mutatkozó ellenmondásokból, akár egynek vagy többnek, akár mindnyájának igekezelési tekintélyét, vagy az igeidők kérdésének eldöntését akarná lehetlenné tenni.

A III. pontot illetőleg tehát nem érvényes a czáfolat, ha valaki pl. az *irt* alaknak elbeszélésen kívül való alkalmazását azért nem akarná elismerni szabálynak, mert Sylvesternél, a ki aránylag igen nagy ingatagságot tanúsít ezen időnek használásában, Pálnak s a többi apostoloknak levelei-

ben a magánhangzós mult, ha nem több, de legalább is feles számmal fordul elé a *t-s* féle formával.

A IV. pontra nézve a *Jordánszky* codexnek felhozott fejezete semmit sem bizonyít például *Károli* (Móz. II. k.) tizenötödik fejezete ellenében, a melyben amannak magánhangzós multja helyett csupa *t-s* alakkal találkozunk; s pedig azért nem bizonyít semmit, mert *Károli* a hasonló tartalmú fejezetekben, például a zsoltárookban, folyton mássalhangzós alakkal él; s mert az említett szakaszt a codexnek többi helyei is tévedésnek tüntetik fel.

Az V. pont illusztrációjául szolgáljon a következő egybevetés.

1. WINKLER CODEX.

Béjörék te házadba, vizet én lábaimnak nem *adál*, ez kedig könyühullatásával *mosá meg* én lábaimat és ő hajával *szárazta meg*. Ápolást neköm nem *adál*, ez kedig hogy *bejött*, nem *szönt* én lábaimat ápolgatni. Olajjal én fejemet *meg* nem *kenéd*, ez kedeglen kenettel *kené meg* én lábaimat.

2. DÖBRENTAI CODEX.

Béjörék te házadba, vizet én lábaimnak nem *adál*, ez kedeg könyvezetivel *mosá* én lábaimot és ü hajával *szárazta*. Ápolást nekem nem *adál*, ez kedeg hogy *bejöttem*, nem *szünt meg* csókolnia én lábaimot. Olajjal én fejemet *meg* nem *kenéd*, ez kedeg kenettel *kené* én lábaimot.

3. ÉRDY CODEX.

Beljevék az te házadban, mosdó vizet én lábaimnak nem *adál*, ez kedeg könyhullatásával *hímtöze meg* én lábaimat, és hajzativa *megkené*. Ápolást én nekem nem *adál*, ez kedeg miulta *beljött*, *meg* nem *szönt* ápolgatni én lábaimat. Olajjal én fejemet *meg* nem *önéd*, ez kedeg drága kenettel *önté meg* én lábaimat.

4. PESTI.

Bejevék az te házadba, vizet az én lábaimnak nem *adál*, ez kegif könyhullatásával *hínté meg* az én lábaimat, és az ő fejének hajával *törlé meg*. Csókot nem *adál* én nekem, ez kegif miulta *bejött*, *meg* nem *szint* lábaimat csókolni.

Olajjal az én fejemet *meg* nem *kenéd*, ez kegid kenettel *kené meg* én lábaimat.

5. SYLVESTER.

Béjövék az te házadba, lábaimnak vizet sem *adál*, ez asszony kediglen könyveivel *öntözé meg* az én lábaimat, és az fejinek hajaival *kené meg*. *Meg* sem *csókolál* engemet, ez kediglen, mitül fogva *bejöttem*, *meg* nem *szünék* az én lábaimot csókolgatni. Az én femet olajjal sem *kenéd meg*, ez kediglen kenetvel *kené meg* az én lábaimot.

6. HELTAL.

Béjövék a te házadba, vizet nem *adál* az én lábaimnak, ez kedig könyhullatásával *öntözé* az én lábaimat, és feje hajszálival *törlé meg*. Engemet *meg* nem *ápolál*, ez kedig miolta fogva *bejöttem*, *meg* nem *szünt* lábaimnak ápolgatásától. Olajjal nem *kenéd meg* fejemet, ez kedig drága kenettel *kené meg* lábaimat.

7. KÁROLI.

Béjövék a te házadba, az én lábaimnak vizet nem *adál*, ez pedig könyhullatásával *öntözé* az én lábaimat, és az ő fejének hajával *törlé meg*. Engemet *meg* nem *csókolál*, ez pedig az időtől fogva, hogy *bejöttem*, nem *szünt meg* az én lábaimat csókolni. Olajjal az én fejemet *meg* nem *kented*, ez pedig drága kenettel *kené meg* az én lábaimat.

Ez egybevetésből, a szerint a minő czélt akarunk vele elérni, többfélét lehet kihozni. Ha valaki a kimutattam ténnyt akarná tagadni, az így okoskodnék: Az előttünk álló idézet nyilatkozás; ha tehát állna a szerzőnek meghatározása, úgy itt csak is a mássalhangzós multnak volna helye; ánde kilencz eset közül hétszer áll az *ira* s csak kétszer az *irt* alak s pedig öt irónál összevágólag s kettőnél egy-egy eset kivételével: tehát e megállapítás helytelen. A ki ellenben azt óhajtaná, hogy legyen úgy, mint eddig volt, élhessünk monnó alakkal tetszésünk szerint, ép oly jogosan használhatná fel ez idézetet bizonyítéknak, mint az, a ki a magánhangzós alak iránt viseltetvén előszeretettel, a nagyobb számból ennek használatát következtetné le.

De ez se nem bizonyítás, se nem czáfolat. Nem bizonyítás, mert két egymást kizáró következmény származik belőle; nem czáfolat, mert semmi mást nem mutat ki, mint azt a mit mi is elismertünk: hogy vannak tévedések, ellenmondások; nem czáfolat továbbá, mert míg mi az egész ó kori irodalomban nyilvánuló irányt s a nyelvérzék hatásának nyomait fürkésztük s mutattuk ki, addig itt hét íróból nagy ügygyel-bajjal összecsempészett kilencz mondatot látunk kiállítva tizenhárom bibliafordító (az utóbb idézendő K o m j á t i t s G y u l a i t is ide számítva), huszonhárom codex s ötvenöt nyomtatvány által igazolt tények ellenében.

A ki nem csupán azért beszél, hogy valamit mondjon, hanem komoly szándoka van utána nézni a kérdésnek, az járjon el rendszeresen; járjon el úgy, mintha neki kellene a kérdést megfejtetni; ne válogasson, hanem kezdje el elülről; üsse fel a legrégibb, a b é c s i c o d e x e t; olvassa át figyelemmel az első fejezetet, s aztán kérdezze meg magát, mit tapasztalt?

A felelet rá ez lesz. A 8-ik versig csupa *ira* alakot látunk pár *ir vala*, *irt vala* s *irván* kíséretében; a 8—9-ik versben mind-ezek eltűnnek s fellép az *ir* s *irt*; a 9-ik vége s a 10-ik kezdete így hangzik: „Es megápolá őket; kik szavok felemelvén, kezdének sirniok, es mondanak”; tehát ismét az első csoportnak egy része; a 10-ik így hangzik: „Te veled meg y ö n k a te népeidhez,” — egyike a második csoportnak; a 11-ik eleje: „Kiknek az felele,” — ismét a négy elsőnek egyike; a 11—13-ban újra az *ir* s *irt* jelennek meg. Ezeken kívül a fejezet végéig még hétszer váltakozik e két csoport.

Ez mindjárt gondolkodóba ejtheti őt; s lehet, hogy talán az esetlegességnak valószínűtlensége is eszébe ötlük; sőt talán valami az öntudatosságról vagy erős nyelvérzékéről is. Az öntudatosság ellen azonban szót látszik emelni a 21-ik versben előforduló *menék* a négy *t-s* alaknak *betöltött*, *hozott*, *megalázott*, *gyetrett* társaságában. De ezt egyelőre függőben hagyva, gondos figyelme tárgyává teszi először talán azon mondatokat, a melyekben különösen a két egyszerü multat

találja; s minthogy ekként eredményhez nem jut, a helyek tartalmát vizsgálja, melyekben oly szembeötlőleg váltakozik a két idősoport. S ha rájön, hogy azon szakaszai a fejezetnek, melyekben az *ira*, *ir vala*, *irt vala* háromszaggal találkozunk, egy megkezdett történet, melynek fő eseményeit az egyszerű, mellék körülményeit az összetett alakok jelölik, azon részek pedig, melyekben az *ir* s *irt* időpárt látja, a szereplő személyek egyikének nyilatkozatai, úgy megtalálta az alapöt, a melyből hozzáfoghat a további kutatáshoz.

Mindenek előtt azzal fog tisztába jönni, valjon következik-e a codex, ugyanazon ösvényen halad-e például a következő II—IV. fejezetekben, mint az I-ben. A vizsgálat eredménye a codex dicséretére üt ki; mert a II. fejezet elbeszélésének fő eseményeit ismét csak a magánhangzós mult jelöli; a beszéltetett személyek ellenben itt is *irt* alakkal élnek; de a *t* s mult mellett találunk újra 2 *ira* alakot. Ez az eredmény a III. IV. fejezetben is.

Ekkor tovább megy s azt vizsgálja, egyedül áll-e a codex e sajátos kezelési módjával vagy vannak társai is s kik azok? Ezt legbiztosabban a párhuzamos helyek derítik ki. Felüti tehát mindazon bibliafordítókat, kiknél Ruth könyve megvan, egymás után időrendben; először is Heltait. A vizsgálat eredménye meglepőleg egyez a codexével. Az I. fejezetnek elbeszélő szakaiban ugyanis merő magánhangzós mult jelöli a fő eseményeket, szám szerint 31; nyilatkozásban a 8 *t*-s alak mellett ott áll ugyanaz az *elmenék*, mely a codexben. S hogy hasztalanul ne szaporítsuk a szót, Heltai II—IV. fejezete is megegyez a codexszel; s megegyeznek Károli, Káldi, Csipkés is, ki egy, ki két eltéréssel a nyilatkozásokban.

Az öt bibliafordítónak Ruth könyvéből egy tehát kétségtelennek látszik: az elbeszélés fő cselekvényeire a magánhangzós alaknak kizárólagos alkalmazása; beszédekben pedig az *irt*-féle multnak nem ugyan egyedüli, de feltűnőleg túlnyomó használata.

Ezt tudomásul véve, áttér a vizsgáló a másik legrégebb, müncheni codexre; s itt ismét az első sorral kezdi.

Máté evangéliumának I. fejezetében a 20-ik versnek közepéig 43 történeti esemény van felsorolva; ezekből 41-et *ira*, egyet *ir vala*, egyet pedig *irván* alakkal látunk kifejezve; aztán az angyal szól Józsefhez: „Ne a karj félned Máriát te feleségedet hozzád venned, mert mely ő benne született, sz. lélektől vagy on.” A 24-ik versben a szerző tovább fűzi az elbeszélést imígyen: „József tön, miként parancsolá ő neki úrnak anygala es vevé ő feleségét es nem esmeré meg őtet, mig nem szülé ő előlött fiát, es hívá ő nevét Jézusnak.”

A codexnek időkezelése tehát e fejezetben teljesen egyező a föntebbi ötével. Egyeznek-e a codex eljárásával a többi bibliafordítóknak parallel helyei?

1. JORDÁNSZKY CODEX.

1—20. vers: 24 *ira*, 1 *irván*.

20. v. „Ne a karj félned Máriát te feleségeddé venned, mert ki hü benne termött, sz. lélektül vagy on.”

24—25. v. „József úgy tén, mint ur istennek anygala megparancsolá, es hozzá vevé hü feleségét, es nem ismeri vala hütet, miglen szülé hü fiát, első szilöttét, es hívá hü neki nevét Jézusnak.”

2. PESTI.

1—20. vers: 42 *ira*, 1 *ir vala*, 1 *irván*.

20. v. „Ne féljed az Máriát az te feleségedet hozzád venned, mert az mi ő nála fog ontatott, sz. lélektől származott.”

24—25. v. „József tön úgy, miképen urnak anygala hadta vala; hozzá vevé az ő feleségét, és nem esmeré őtet, mig szilte volna az ő első fiát, kit nevezze Jézusnak.”

3. SYLVESTER.

1—20. vers: 42 *ira*, 1 *irván*.

20. v. „Ne féljed te hozzád venned az Máriát, az te feleségedet, mert az mi ü benne fog antatott, sz. lélek istentül vagy on.”

24—25. v. „József akkípen tün, mint az ur istennek anygala meghadta vala ü neki, és ü hozzája vívé az ü

felesígit, és nem esmeré ütet, mig nem szülé az ü fiát, az ü első szülöttit, és Jézusnak nevezé ütet.“

4. FÉLEGYHÁZI.

1—20 vers: 43 *irt*, 1 *ira*, 1 *írván*.

20. v. „Ne félj hozzád venni az Máriát, az te feleségödet, mert az, mi benne nemzöttetett, az sz. lélektől *v a g y o n*.“

24—25. v. „József cselekedék, az mint parancsolta vala neki az urnak anyyala; és hozzá vevé az ü feleségét, és meg nem esmeré ütet, miglen szülé az ü első szülött fiát, és hívá az ü nevét Jézusnak.“

5. KÁROLI.

1—20. vers: 45 *ira*, 1 *irt*.

20. v. „Ne félj elvenni az Máriát feleségül, mert az, mi ő benne fogantatott, az sz. lélektől *v a g y o n*.“

23—24. József úgy cselekedék, az mint néki az angyal parancsolta vala; és elvövé Máriát feleségül, és nem esméré ötet, miglen szülé amaz ő elsőszülött fiát; és nevezé az ő nevét Jézusnak.“

6. KÁLDI.

1—20. vers: 42 *ira*, 1 *irt*, 1 *írván*.

20. v. „Ne félj elvenni Máriát a feleségedet, mert a mi ő benne fogantatott, a sz. lélektől *v a g y o n*.“

23—24. v. „József úgy cselekedék, a mint megparancsolta néki az úr anyyala; és elvévé az ő feleségét, és nem isméri vala ötet, mig az ő elsőszülött fiát szülé, és hívá annak nevét Jézusnak.“

7. CSIPKÉS.

1—20. vers: 43 *ira*, 1 *irt*, 1 *írván*.

20. v. „Ne félj hozzád venni a Máriát, a te feleségedet; mert mi ő benne nemzettetett, a sz. lélektől *v a g y o n*.“

23—24. v. József cselekedék, a mint parancsolta vala néki az urnak anyyala; és hozzája vevé az ő feleségét, és nem esméré ötet, miglen szülé az ő amaz elsőszülött fiát és hívá az ő nevét Jézusnak.“

Itt két körülmény vonja magára a kutató figyelmét. Az első, Károli, Káldi s Csipkésnél egy-egy eset kivételével hat írónak tökéletes egyezése a codexszel; a második, hogy Félegyházi a 20-ik versig homlokegyenest ellenkezik, innen tovább hasonlóképen összevág vele s a többiekkel. Hogy tehát tájékozhasssa magát az eltérő fordító felől, néhány pillantást vet művének különböző részeibe, s azt fogja tapasztalni, hogy ezekben kevés eltéréssel mindeütt a már felfödözött alap szerént jár el. Minthogy ennél fogva a kérdéses hely ellen mind saját, mint a többieknek kezelési módja hangos szóval tiltakozik, azt vagy tévedésnek fogja tartani, vagy felfüggeszteni ítéletét addiglan, míg az összes ó kori irodalomban nyilvánuló használatból az igeidők elméletét leszármaztatja.

A további bűvárkodás s részletes behatolás a bibliafordítók művébe végül azon eredményhez juttatja őt, melyet főntebb számokkal mutattunk ki.

Kérdés támadhat, vajlon a tévedéseknek tartott eltérések nem vezethetők-e szintén vissza a nyelvérzéknek forrására?

Ez csak két esetben volna lehetséges; 1-ör ha az eltérések mind vagy legalább nagyobb részt egy helyen történének; s így is csak akkor, ha 2-or valami jellemzőt tudnánk felfödözni azon mondatokban vagy részekben, a melyekben elékerülnek. Ámde sem az első, sem a második kelléket nem találjuk meg bennök. Csak pár példát, s mindjárt az elsőket!

Máté. II. 1—2.

1. „Mágosok jövének Jeruzsalembe, mondván: Hol vagyon, ki született, zsidóknak királya; mert látók ő csillagát, es jövének imádnonk őtet?“ Münch. cod.

2. „Királyok jövének Jeruzsálemben mondván: Hol vagyon, ki született, zsidóknak királya; mert látók hü csillagát, es jöttünk imádni hűtet?“ Jord. cod.

3. „Királyok jövének Jeruzsálemben, mondván: Hol vagyon, az ki született, zsidóknak királya, mert látók az ő csillagát, es jöttünk, hogy imádjuk őtet?“ Pesti.

4. „Bölcsek jövének Hierusalembe, ezt mondván

Holott vagyon az zsidóknak királya, az ki *született*; mert *látók* az ü csillagát, és ide *jövünk*, hogy imádjuk ütet?“ Sylv.

5. „Mágusok *jövének* Jeruzsálemben, ezt mondván: Hol vagyon, az ki *születtetött* az zsidóknak királya; mert *láttuk* az ü csillagát, és *jöttünk*, hogy ütet imádnuk?“ Félegyházi.

6. „*Jövének* Jeruzsálembe bölcsek, és mondanak: Hol vagyon a zsidóknak királya, a ki *született*; mert *látók* az ő csillagát, és *jöttünk*, hogy néki tisztességet tegyünk?“ Kár.

7. „Mágusok *jövének* Jeruzsálembe, mondván: Hol vagyon, a ki *született*, a zsidóknak királya; mert *láttuk* a csillagát, és imádni *jöttünk* ötet?“ Kál.

8. Bölcsek *jövének* Jeruzsálembe, kik mondanak: Hol vagyon a zsidóknak született királya; mert *láttuk* az ő csillagát, és *jöttünk*, hogy imádjuk ötet?“ Csipk.

Máté. III. 17.

1. „Ime szó mennyből, mondván: Itt vagyon én szerető fiam, kiben magamnak jól *kellettem*.“ Münch. cod.

2. „Ime szózat lén mennyekből, mondván: Imehol az én szerető fiam, kiben én nekem *kellettetek*.“ Jord. cod.

3. „Ime szózat mennyekből, mondván: Ez az én szerelmes fiam, kiben minden akaratom kellemetesen *lött*.“ Pesti.

4. „Ime szózat lün az mennyekből, ezt mondván: Ez az én szerelmes fiam, kiben jókípen kedvem *betelék*.“ Sylv.

5. „Ime szózat a daték az égből, mondván: Ez amaz én szerelmes fiam, az kiben kedvem *tölt*.“ Félegyh.

6. „Imé az égből szózat a daték, mely ezt mondja vala: Ez amaz én szerelmes fiam, kiben én *megengesztelttem*.“ Kár.

7. „Ime szózat lön mennyekből, mondván: Ez az én szerelmes fiam, kiben nekem kedvem *tölt*.“ Kál.

8. „Ime szózat lön az égből, mely mond vala: Ez amaz én szerelmes fiam, a kiben *megnyugodtam*.“ Csipk.

Mind a két eltérést feltüntető hely nyilatkozás. Az első idézetben a három mult közül az első „született“ mind a nyolcznál egyező; a második ötnél „látók“, háromnál „lát tuk“; a harmadik kettőnél „jövénk“, hatnál „jöttünk.“ Az eltérés tehát nem összevágó, de még nem is túlsúlyyal bíró, mert hét áll kilencz ellenében. A két mondatra nézve pedig, melyekben a szétágazások mutatkoznak, semmi más jellemzőt nem lehet felhozni, mint hogy coordinált okadó fő mondatok; s így különböznek is a megelőző „ki született“ visszahozó mondattól. De ha ezt vennők irányadóúl, akkor csak a müncheni codex járna el helyesen. Hogy azonban mondatokból nem lehet kiindulnunk, bizonyítja azon tény, hogy másutt ugyan csak okadó fő mondatokban, ha az a nyilatkozáshoz tartozik, a mássalhangzós alak áll. Mint:

1. „Vedd a gyermeket, mert megholtanak, kik keresik vala. (Mát. II. 20.)

Ne alahátok, hogy jöttem legyenek békességet eresztennem földre; nem jöttem békességet eresztennem, de tört; mert jöttem megválasztanom fiút atyjától“ (Mát. X. 34—35.) Münch. cod.

2. „Vedd fel az gyermeket, mert mind megholtanak, kik keresik vala.

Ne alohadd azt, hogy én jüttem békességet bocsátani ez földre; nem jöttem békességet bocsátani, de tört; mert jüttem az fiat elválasztani hü atyjától.“ Jord. cod.

3. „Vegyed az gyermeket, mert megholtanak, az kik keresik vala.

Ne állítsátok, hogy jüttem bocsátni békeséget ez földre; mert nem jüttem békeséget bocsátni, hanem tört; és jüttem, hogy embert atyjával igyenetlenné tegyek.“ Pesti.

4. „Vedd fel az gyermeket, mert megholtanak, az kik veszedelmire járnak el.

Ne állítsátok, hogy ezért jüttem legyen, hogy békeséget bocsássak ez földre, nem jüttem azért, hogy bokeséget bocsát-ník, hanem hogy tört; mert azért jüttem, hogy azt tegyem, hogy háborúságot inditson az ember az ü atyjának ellene.“ Sylv.

5. „Vedd fel az gyermeket, mert megholtanak, a kik keresik vala.

Ne véljétek, hogy jöttem volna bocsátani békeséget az földre; nem jöttem békeséget eresztetni, de fegyvert; mert jöttem öszveháborítani az embert az ő atyja ellen.“ Fél-egyházi.

6. „Vegyed az gyermeket, mert megholtanak, az kik keresik vala.

Ne gondoljátok, hogy azért jöttem volna, hogy békeséget bocsássak ez földre, nem azért jöttem, hogy békeséget bocsássak, hanem fegyvert; mert jöttem, hogy azt cselekedjem, hogy az fiú az ő atyjának ellensége légyen.“ Kár.

7. „Vedd a gyermeket, mert megholtak, a kik keresik vala.

Ne véljétek, hogy békeséget jöttem bocsátani a földre, nem jöttem békeséget bocsátani, hanem fegyvert; mert elválasztani jöttem az embert az atyja ellen.“ Kál.

8. Vedd fel a gyermeket, mert megholtanak, a kik keresik vala.

Ne gondoljátok, hogy jöttem volna békeséget vetni e földre; nem jöttem békeséget vetni, de fegyvert; mert jöttem felháborítani az embert az ő atyjának ellene.“ Csipk.

Ez a két legelső, a főntebbire következő okadó fő mondat; s ime látjuk, hogy ezekben, de hozhatnánk fel még számtalan más ilynemű helyet, a melyekben mindegyik maga-maga czáfolja meg, maga nyilvánítja botlásoknak főntebbi eltéréseit. Világossá válik még, hogy a kikenél eltéréssel találkozunk, azok valóban a nyelvérzék kiszabta ösvényről tévedtek le, a legutóbb felhozott három relativ-mondatból:

1. „Az, ki benne termött, sz. lélektől vagyon.

2. Hol vagyon, ki született, zsidóknak királya?

3. Itt vagyon én szerető fiam, kiből magamnak jól kelletttem.“

Ez a három visszahozó-mondat annyira egy természetű, hogy az időviszonyt illetőleg, melyben fő mondatukhoz „vagy on“ állanak, semmiféle agyafúrtság különbségre nem akadhat köztök; s a Jord. c. d. s Sylv. mindamellet

magokkal s a többiekkel ellentétben a harmadik mondatban magánhangzós alakkal élnek: *kelletteték, betelék*, fényes tanúságául annak, hogy hibáztak; de főleg annak bizonyítékául, hogy az igeidők megállapításában soha célhoz nem jutunk, ha egyes, bár egyenlő tartalmú mondatokkal bajlódunk, s nem a kezelésben nyilvánuló hajlamra, ösztönre irányozzuk minden figyelmünket. Tévedésekül tüntetik fel a *látók, jövőnk* alakokat még azon idegen bibliafordítók is, kikről bebizonyult, hogy az igeidők alkalmazásában a magyarral egy irányt követnek. Ime az illető hely:

Német. „Wir haben seinen stern gesehen, und sind gekommen ihn anzubeten.“

Svéd. „Ty vi hafve sett hans stjerno, och äre komne att tillbedja honom.“

Angol. „For we have seen his star, and are come to worship him.“

Francia. „Car nous avons vu son étoile, et nous sommes venus l'adorer.“

Olasz. „Conciossiachè noi abbiamo veduta la sua stella e siamo venuti per adorarlo.“

Szerb. „Jer smo vidjeli njegovu zvijezdu, i došli smo, da mu se poklonimo.“

De ha sikerülne annak bebizonyítása, hogy a biblia- s legenda-fordítók az igeidők alkalmazásában szorosán valamely más nyelvet követtek, tehát hogy idegen példákat utánoztak, valjon nem döntené-e meg eme körülmény egész tekintélyöket, nem rántaná-e ki az alapot az épület alól, melyet tetejükbe emeltünk?

A hol az utánzás egy-egy nyelvsajátságnak oszt arczúlcsapást s ez tényekkel bebizonyítható, ily esetekben a fordító egyszerűen kitörlendő a hiteles tanúk sorából; de a hol az utánzás az emberi ész általánosságának közös forrásában leli magyarázatát, ott a fordítónak tekintélye nem hogy csökkenne, de emelkedik; mert ily esetben nem utánozza egyik nyelv a másikat, hanem az általános szellem alkotta ösvényen találkozunk, s e találkozás elkerülhetetlen, szükséges.

Ha tehát a régi magyar fordító, tegyük fel, francziából fordítván, az *écrivis*-féle, mint ők nevezik, *passé défini*-t min-

den esetben az *ira*, az *ai écrit*-féle *passé indéfini*-t pedig újra minden esetben az *irt* alakkal fejezte volna ki, ez csak azt bizonyítaná, hogy fordítónk ösztönszerűleg kiérezte a különbséget egy részről a felhozott francia, más részről a magyar nyelvnek két multja között; s midőn az előbbi a magánhangzós, az utóbbit pedig a mássalhangzós alakkal fejezte ki, csak fülének titkos sugallatát követte.

Ez esetben tehát a mintául szolgáló nyelv döntő szavazattal bir a kérdésnek végleges megállapításában.

Ámde a legkétségtelenebbül bebizonyíthatjuk, hogy fordítónk a kérdésben levő két igealak alkalmazásában idegen nyelvbeli példákat nem csak hogy nem utánoztak, de nagy részök, ha akart volna, sem utánozhatott volna.

Vegyük fel a kezeink közt levő legrégibb bibliafordítást, a bécsi s müncheni codexeket.

Hogy e fordítás nem történt, nem történhetett azon nyelvek egyikéből, melyek az elbeszélés- s nyilatkozásbeli cselekvéseket külön alakkal jelölik, a mellett egyéb okokon kívül főleg azon körülmény tanúskodik, hogy ama nyelvek fordításai a miénkkel számtalan eltérő mondatszerkezetet tüntetnek fel, mind annak ellenére, hogy a kegyelet, melylyel e szent könyveken csüngnek vala, minden egyes fordítót kivetköztetett önállóságából s a fordításának mintául szolgáló nyelvnek rabszolgájává tette.

Hogy a legrégibb magyar biblia hiven, vagy inkább szolgálilag a latinból van fordítva, arról e műnek minden sora tanúskodik; a benne hemzseggő idegenszerűségek ugyanis csak is a latin s a vulgata nyelvnek sajátosságaira vezethetők vissza; pl. *natu majores: születettel nagyobbak*, *ducentes choros intympanis: táncokat vezetvén kürtökben*, *benedicite domino: jól mondjátok úrnak*, sat. Bécs. cod. — *nolite sanctum dare canibus: ne akarjátok adnotok szentet ebeknek*, *puer meus iacet in domo paralyticus et male torquetur: én gyermekem köszvényes fekszen házamban es gonoszol gyetretik*, *quarta vigilia noctis: az éjnek negyed vigyázatja*. Münch. cod.

Akárki volt tehát az első magyar biblia szerzője, az tény, hogy áttételénél csak is a latin szöveget követte. Ámde

a latin nyelv azon működések kifejezésére, melyeket a görög, olasz, francia, spanyol, szerb, finn nyelvek majd aoristusszal, majd perfectummal jelölnek, csak egy, a *scripsit*-féle alakkal rendelkezik; midőn tehát a magyar fordító ezt egyszer a magánhangzós, másszor a mássalhangzós alakkal fejezi ki, a latint egyáltalában nem utánozta, de nem is utánózhatta. S épen ezen körülmény az, mely kétségtelenül tanúskodik a biblia- s legenda fordítóknak erős, éles nyelvérzékéről, mely kiérezte velök az egy külső alatt rejlő két különböző időfogalmat, s azt, mindegyiket a maga helyén, a lehető pontossággal alkalmaztatta is.

A Jordánszky codex, Pesti, Káldi bibliája hasonlóképen latin fordítások; Heltaiék, Sylvester s Károli azt állítják, hogy a latin mellett főleg az eredeti szöveget tartották szemök előtt, tehát a hébert s görögöt; Csipkés héber, chaldaei s görög, Melius héber, Félégházi pedig görög nyelvből fordított; legalább munkájuk czimlapján s az előszóban ezen értelemben nyilatkoznak.

Feladatunk megoldására egy esetben kivételével semmi lényeges befolyással nem bir azon kérdés meghatározása, valjon igazolják-e a tények fordítóinknak idézett állítását; habár egynémelyiknél közölök nem ok nélkül kételkedhetnénk, különösen Sylvesternél, a kinél a „zsídó Máté (?)“ s a kirivó latinismuskok erős gyanút kelthetnek bennünk; elfogadjuk mindazáltal, hogy mindegyikök azon nyelvből fordított, a melyet megnevez, t. i. vagy a héberből vagy a görögből.

Tisztán a héber szöveg volt e szerint irányadója Meliusnak, különösen az Heltainak, Károlinak, Csipkésnek az ó szövetség könyveiben, s Sylvesternek Máté evangeliumában. A héber nyelv időalakok tekintetében egyike a legszegényebb nyelveknek; csak két időformával rendelkezik, egygyel a jövő-jelennek, másikkal a múlt különféle árnyalatainak kifejezésére; úgy hogy a hol pl. a görög a cselekvés minőségéhez képest, ἔγραφα, ἔγραφον, ἐγγράφειν, γέγραφα alakokkal él, ott nála az egy *katab* forma áll. Midőn tehát említett fordítóink az egy multat négy különböző alakkal fejezik ki, az igeidők alkalmazásában a hébert nem követték, nem követhették.

Hát a görögöt, követhették volna-e azt? Igen, követ-
hették volna. S követték-e? Ám nézzük meg.

1. *Εἶπε δὲ πρὸς αὐτὸν ὁ ἄγγελος: Μὴ φοβοῦ, Ζαχαρία, διότι εἰσηκούσθη ἡ δέησίς σου.* Luc. I. 13.

M o n d a kediglen ü neki az angyal: Zakariás, ne félj,
meghallgattatott az te könyörgésed. S y l v.

M o n d a pedig ő hozzá az angyal: Ne félj, Zakaria,
miérthogy *meghallgattatott* az te könyörgésed. F é l e g y h.

M o n d a pedig az istennek angyala ő néki: Ne félj,
Zacharia, mert *meghallgattatott* az te könyörgésed. K á r.

M o n d a pedig ő néki az angyal: Ne félj, Zacharia,
mivelhogy *meghallgattatott* a te könyörgésed. C s i p k.

2. *Προσέειπε περὶ τοῦ καθαρισμοῦ σου, ἃ προσέταξας Μωσῆς.* Marc. I. 44.

Vidd fel az ajándékokat az te tisztulásodért, melyeket
Mojzes *parancsolt*. S y l v.

Vidd fel az te tisztulásod felől, melyeket *elrendelt* az
Mózes. F é l e g y h.

Vidd fel az te tisztulásodért, az mit Mózes *parancsolt*.
K á r o l i.

Vidd fel a te tisztulásodért, a melyeket *parancsolt* Mózes.
C s i p k.

3. *Ὅπω ἤκει ἡ ὥρα μου.* J o a n n. II. 4.

El nem *jött* még az én órám. S y l v.

Még el nem *jött* az én órám. F é l e g y h.

Nem *jött* még el az én órám. K á r.

Nem *jött* még el az én órám. C s i p k.

Tehát a tárgyalt két időalak alkalmazásában, mindan-
nak daczára hogy a görög szöveg volt fő irányadó-jok, fordí-
tóink nem utánozták az előttök fekvő példát; mert míg az
egyik aoristust (*εἶπε*) a magánhangzós alakkal fordítják, a
másik kettőnek (*εἰσηκούσθη*, *προσέταξε*) helyén mind a négy-
nél *t-s* formával találkozunk; ugyanezzel fejezik ki a 3. pél-
dában levő *ἤκει* jelent is.

De ha nem követték az előttök álló példát, mit követ-
tek akkor, mi volt kalauzuk? Mindegyiknek a maga nyelv-
érzéke; ennek vezetése mellett látjuk őket előre haladni
az egységes ösvényen, az ellenséges befolyást leküzdvé vagy

azzal küzködve, egyiket bátran, biztosabban, a másikat kissé tétovázva, ingadozva.

Itt önként tolja fel magát a kérdés: Kiket tartsunk a bibliafordítók közül az igeidők kérdésében tekintélyeknek?

Azokat, kik az összes régi irodalomban nyilvánuló iránynak aránylag legkifogástalanabb képviselői.

Ezen kellék szempontjából így osztályozhatók:

I. osztály	}	1. Heltai.
		2. Káldi.
		3. Félegyházi.
		4. Bécsi codex.
		5. Münchener codex.
		6. Csipkés.
		7. Károli.
II. osztály	}	8. Pesti.
		9. Jordánszky codex.
		10. Melius.
III. osztály	}	11. Sylvester.

Első rangú tekintély azon fordító, a kiről ezen követelmény mellett bebizonyítható,

1. hogy a nyelvérzéken kívül semmi más kalauza nem lehetett; vagy

2. hogy a folyton téves utra csábító kalauzolás ellenére is helyes irányban haladt; vagy

3. hogy ámbár volt úttörője, a kit követhetett s követett is, de ezt ép azon helyeken hagyja el, midőn az a nyelv-szellem kijelölte iránytól eltér.

A 1. pont alá tartozik a bécsi s müncheni codex, s részben Heltai s Pesti; a 2. alá Félegyházi s részben Heltai, Csipkés, Károli; a 3. alá Káldi.

A bécsi s müncheni codexnek fordítója vagy fordítói ugyanis a magyar biblia mezején úttörők voltak; s mint hogy a latin szövegnek szolgálai utánzása ellenére is a *scripsit*-féle időt jellemzőleg majd *ira*, majd *irt* alakokkal fejezik ki, ezen kezelések által világosan a nyelv-szellemnek voltak tolmácsai. Heltai s Pesti annyiban tartoznak ide, a mennyiben mindegyikük fel tud mutatni egy oly művet, a melyben a

nyelvérzéken kívül senki másra nem támaszkodhattak. (Hel-
tai „Magyar Krónikája“ — Pesti „Aesopus Fabulái.“)

Félegyházi „Uj testamentoma avagy frigye —
mint maga jelenti a czimlapon — görögből fordítottatott magyar
nyelvre;“ s ha a kritika szemüvegén vizsgáljuk állítását,
igazat kell neki adnunk: a görögös szó- és mondat szerkeze-
tek, a latintól s a latin fordítókétől eltérő kifejezések mind-
megannyi jelei, hogy szorosan a görög szöveghez alkalmazta
magát. A számtalan jellemző hely közül szolgáljanak mutat-
ványul a következők:

Εἶπε δὲ πρὸς αὐτὸν ὁ
ἄγγελος.

Monda pedig ő hozzá az
angyal. Félegyh.

Καθότι ἀμφοτέρωι προβεβη-
κότις ἦσαν ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτῶν.

Miérthogy mindketten az
ő napjaiban élemedettek va-
lának. Félegyh.

Luk. I. 7.

Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ
σὲ καὶ δύναμις ὑψίστου ἐπι-
σκιάσει σοί.

Az szent lélek jü te reád
és az felségesnek ereje megár-
nyékoztégedet.

Félegyh.

Luk. I. 35.

Ἐξῆλθε παρὰ Καίσαρος Αὐ-
γούστου δόγμα ἀπογράφε-
σθαι πᾶσαν τὴν οἰκονο-
μίαν.

Kimene az végezés Augus-

Monda kedeg ő neki az
angyal. Münch. cod.

Monda kediglen ü neki az
angyal. Sylv. Luk. I. 13.

Quod ambo processis-
sent in diebus suis.

Azért hogy monnók ő na-
pokban megélemedtek
volna. Münch. cod.

Spiritus sanctus superve-
niet in te, et virtus altissi-
mi obumbrabit tibi.

Szent szellet jó te beléd es
felségesnek jószága meg-
hiedelmez te neked. Münch.
codex.

Szent lilek felül te reád
száll, és az felséges istennek
hatalmassága árnyká-
val be fog tégedet. Sylv.

Exiit edictum e Caesare
Augusto, ut describere-
tur universus orbis.

Parancsolat költ ki Augus-
tus császártól, hogy meg-
rattatnék mend ez egész
világ. Münch. codex.

tus császártul beirattatni az egész lakó földet.

Félegyh.

Luk. II. 1.

Parancsolatot ada ki az Augustus császár, hogy be-
írnák mind az egész
világot. Sylv.

E szoros ragaszkodása daczára az eredeti szöveghez attól mégis minden esetben eltér, ha a görög szerző oratiókban aoristust alkalmazott; noha különben az elbeszélő részekben levő aoristust a megfelelő magánhangzós alakokkal fordítja.

Apostolok cselekedetei.

II. fejj.

14. Πέτρος δὲ ἐπῆρε τὴν φωνὴν αὐτοῦ καὶ ἀπεφθέγγετο αὐτοῖς:

15. „Ὅν ὡς ὑμεῖς ὑπολαμβάνετε, οὗτοι με θύουσιν.

22—23. Ἀκούσατε τοὺς λόγους τούτους: Ἰησοῦν διὰ χειρῶν ἀνόμων προσπήξαντες ἀνείλετε.

24. Ὁρὸς θεὸς ἀνέστησε.

25. Δαβὶδ γὰρ λέγει εἰς αὐτόν:

26. Εὐφράνη ἡ καρδία μου, καὶ ἡ γαλλίασατο ἡ γλῶσσά μου.

28. Ἐγνώρισάς μοι ὁδοὺς ζωῆς.

29. Ἐξὸν εἰπεῖν περὶ τοῦ πατριάρχου Δαβὶδ, ὅτι καὶ ἐτελεύτησε καὶ ἐτάφη.

31. Προῖδὼν ἐλάλησε περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ.

32. Τοῦτον τὸν Ἰησοῦν ἀνέστησεν ὁ θεός.

36. Ἀσφαλῶς οὖν γινωσκέτω πᾶς οἶκος Ἰσραὴλ, ὅτι Χριστὸν αὐτὸν ὁ θεός ἐποίησε τοῦτον τὸν Ἰησοῦν, ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε.

Péter pedig felemelé az őszavát, és fenszóval kiált a nekik:

„Az miképen ti véltök, ezek meg nem részegedtenek.

Halljátok meg ez beszédeket: Jézust az bűnösöknek kezek által megfeszítvén, megölték.

Kit az isten feltámasztott.

Mert Dávid mondja ő róla:

Örvendözött az én szivem, és vigadozott az én nyelvem.

Megjelentőtted nekem az életnek utait.

Szabad szóllanom Dávid patriarcháról, hogy meg is holt, el is temettetött.

Eleve látván, szóllott az Krisztusnak feltámadásáról.

Eztaz Jézusttámasztotta fel az isten.

Nyilván tudja azért Izraelnek egész háza, hogy Krisztussá az isten őtet tette ezt az Jézust, a kit ti megfeszítettök.

37. Ἀκούσαντες δὲ κατενύγησαν τῇ καρδίᾳ, εἰπὼν τε πρὸς τὸν Πέτρον.

38. Πέτρος δὲ εἶπεν:

39. „Τῶν ἐστίν ἡ ἐπαγγελία.“

41. Οἱ μὲν οὖν ἐβαπτίσθησαν.

Hallván pedig megszomrodának szívökben, mondanak pedig az Péternek.

Péter pedig mondá:

„Ti nektek adattatott az ígért.“

Ezek azért megköristölködének.

Káldi „az egész keresztyénségben bevött régi deák bétüből fordított;“ de ha fordításának kifejezéseit s egyes szavait egybevetjük a régi bibláéival, azt találjuk, hogy az egyezés a kettő között nagyon is meglepő, s az utód oly ragaszkodó kegyelettel viseltetett elődjéhez, hogy sorról sorra követte őt. De ép ez által válik első rangú tekintélylyé; mert a hol amaz a nyelvszellem kiszabta iránytól eltér, tévedésében nem utánozza, hanem megjavítja őt azáltal, hogy a kijelölt ösvényen marad.

Bécsi codex.

Káldi.

Judit. IX. 2.

„Uram, én atyámnak istene, ki *adál* annak tört az idegeneknek oltalmazására, kik megmezejtelengették a szűznek forcsokat gyalázatba, és *adád* ő némberieket ragadatba.“

„Uram, az atyámnak istene, ki fegyvert *adtál* néki az idegenek büntetésére, kik megmezeitelenítették a szűz ágyékát gyalázatra, és azok feleségét *prédára adtad*.“

Judit. IX. 7—8.

„De *nézél* ő szállásokra es setétségek *megfáraszták* őket; ő lábokat mélység *tartá meg*, es vizek *befedezték* őket.“

De az ő táborokra *tekintél*, és a setétség *elfárasztotta* őket; az ő lábok a mélységben *volt*, és a vizek *elborították* őket.“

Müncheni codex.

Káldi.

Márk. IV. 3—6.

Kimént a vető vetni; es mikor vetett, egyebi *esett* az ut félén, es *jöttek* a repesők, es *megötték* azt, de egyebi *esett*

Kiméne a magvető vetni; es midőn vetne, némely *esék* az utfélén, és *eljövének* a madarak, és *megévék* azt; némely

a kövesre, hol nem *vallott* sok földet, es legottan *kikölt*; es meghevöle es kiasza.

pedig a kövesekre *esék*, a hol nem *vala* sok föld, es mindjárt *kikele*; es elhevüle es kiszáradá.

Lukács. XV. 22—25.

Monda kedeg az atya:

Ez én fiam megholt vala, es meg elevenedett elveszett vala, es megteleltetett.“

Es kezdének mend gyönyörködni. Vala kedeg az ő idős fia a mezőn; es mikor haza jönő, hallá a hangolatot; es hiva egyet a szolgák közzöl, es kérdé, mik volnának ezek. Es ő monda neki:

„Te atyádfia *jövé* haza, es te atyád *ölö* meg kövér borjút, mert egészségben *vöttö* azt.“

Méltatlankodék kedeg, es nem akara bémenni.

Monda pedig az atya:

„Ez az én fiam megholt vala, es meg elevenedett, elveszett vala es megtaláltatott“

Es vigan kezdének lenni. Az idős fia pedig a mezőn vala; es midőn megjönne, hallá az éneklést; es hiva egyet a szolgák közzöl es megkérde, midolog volna az. Es az monda neki:

„Az öcséd *jött meg*, es az atyád a hizlalt borjút *ölte meg*, hogy egészségben *megjött*.“

Boszankodék pedig, es nem akara bémenni.

Heltait már aránylagos hibátlansága következtében is első rangú tekintélynek kell tartanunk; a mi azonban különösen emeli őt szemünkben Károli és Csipkessel együtt, az ama körülmény, hogy az ő szövetséget héberből, az újat pedig görögből fordították; az elsőben nem utánozhatták, a másodikban meg épen hátat fordítottak a kellő helyeken a görög aoristusnak; a régi bibliát, ha kezökben volt is, nem követték; sőt föltéve, hogy legalább az igeidőkre nézve el-ellátogattak vagy hozzá, vagy a Jordánszky codexhez vagy Pestihez jó tanácsért, ez ismét csak növelné értéköket; mert a mely esetben ezek rossz utmutatással szolgáltak nekik, el nem fogadták, hanem saját fülök sugallata szerint jártak el. Csipkés azonban az eredeti szöveg mellett egyik elődjét is, Károlit, folyton szem előtt tartotta; de ép úgy, mint Káldi

a régi bibliát, ő is Károlit, nem ugyan mindenütt, de több helyen, különösen a magánhangzóst *t*-s alakkal helyettesítve, megjavítja.

Nem válhatunk meg a bibliafordítóktól a nélkül, hogy még Sylvestert komolyabb figyelemre ne méltatnók; és pedig 1-ör, mivel őt az igeidőkre nézve harmad rangú s társai közt utolsó tekintélynek nyilvánítottuk; noha 2-or nem csak hogy a latin, görög s héber nyelvekben volt jártas, hanem rendes tanító, s a mi fő grammatikus is volt; s 3-or mivel számosabb tévedéseivel nem egyedül áll, hanem a codexirók közül is többen csatlakoznak hozzá; s ezeknek társaságában erős fegyvert szolgáltathatnak a netán támadó ellenfélnek kezébe.

Mindenekelőtt a következő kérdéssel kell tisztába jönnünk: Utánzó volt-e Sylvesterünk vagy nem?

E kérdés meghatározása egy másik, s pedig a következő kérdést tételezi föl: Kiket utánozhatott? Felelet: vagy elődeinek egyikét, vagy ama nyelveket, a melyekből fordított.

Mint az Új szövetség fordítójának három előde volt, a müncheni s Jordánszky codex és Pesti. Sylvester fordítása azonban annyira saját szerű, annyira elüt amazokétól, hogy e tekintetben az utánzásnak legesekélyebb nyomára sem akadunk benne. A nyelvekre nézve Mátéban, ez saját vallomása, a héber, az Új szövetségnek többi részében különösen a görög szöveget követte.

Elfogadva, hogy valóban úgy áll a dolog, sőt föltéve, hogy a latin szövegbe is be-betekintett, a kérdéses két igealak alkalmazásában, mint már föntebb láttuk, sem a héber, sem a latin nyelvet nem volt képes utánozni; a görögöt utánozhatta volna ugyan, de nem tette.

A sok eset helyett egy-két példa szolgáljon mutatóván.

Τὸ ἐν αἰτῇ γεννηθέν.

Az, mi ű benne fogantatott. Mát. I. 20.

Ὁ τεχθὲς βασιλεύς.

Az király, az ki született. Mát. II. 2.

Φωνὴ ἡκούσθη.

Szó hallottatott. Mát. II. 18.

Τὴς ὑπεθέσεις;

Kicsoda jelentette meg?

Mát. III. 7.

Ἡ ἀξίωη καίται.

Az físzé títetett. Mát.

III. 10.

Az első kérdésre tehát nemmel kell válaszolnunk; Sylvester nem volt utánzó.

Az eddig tárgyalt két igealak kezelésében tanusított eljárása a következő. Művének elbeszélő szakaszaiban a fő események jelölésére a *t*-s alaknak szigorú mellőztével csupán a magánhangzós multtal él; a nem elbeszélő részekben pedig majd az egyiket, majd a másikat alkalmazza a kettő közül.

A kérdést, vajon nem fedezhető-e föl ez alkalmazásban oly szempont, melyből mind Sylvesternek, mind a többieknek eltéréseit igazolni s talán helyeseknek lehetne nyilvánítani, már tárgyaltuk, annak lehetetlenségét kimutattuk, valamint azt is bebizonyítottuk, hogy az ó kor összes irodalmának műveiben, sem egyenként, sem összevéve nem található fel más felosztási alap, mint a melyre rámutattunk.

Ezen okoknál fogva az újszígeti iskolának, vagy nem bánom, akár a bécsi egyetemnek tanára, minden képzelhető tudományossága ellenére is ingatag, hibás kezelést tanusít a nem elbeszélő szakaszokban, s azért előttünk utolsó tekintély a bibliafordítók közt. De azért mégis tekintély, s pedig azoknak számából, a kiknek szavát nagyon is érdemes figyelembe venni. Mert sem elődei közül senkit, sem a nyelvek közül nem követett egyet sem; s mindamellett nem látjuk sehol elbeszéléseiben a mássalhangzós multat; míg nyilatkozásokban nagyobb részt ezzel találkozunk; az oktató részekben pedig, névszerént a levelekben, ha nem haladja is meg az *irt* alak, de aligha el nem éri a magánhangzós multnak számát. E sajátságos jelenség csak is a nyelvérzék hatásának elfogadásából magyarázható meg; mely ugyan már gyengülő félben, de azért még mindig elég erős volt arra nézve, hogy a maga helyén szavát föl-fölemelje s a hamis irányban haladót tévedésére figyelmeztesse...

A tanúskodó idegen bibliafordításokra s nyelvekre nézve az eddigi helylyel közzel tett észrevételeken kívül még a következő megjegyzéseink vannak.

A német bibliafordítás Luthertől való (1534); gondosan átnézve s megjavítva Melanchton, Bugenhagen, Jonas, Cruciger, s Aurolgallustól. Megjelent ideje 1541.

Az angol fordítás, az úgynevezett royal version, a 47 tudós munkája I. Jakab korából. 1611.

A svéd fordítás, melynek létrehozatalában Svédországnak minden tudósa részt vett, 1774-ből való.

A francia Oliveton fordítása (1535), átjavítva Martin-től. 1580.

Az olasz Diodatié. 1607.

A spanyol Valeraé. 1602.

A finn Abo püspökének munkája. 1548.

A szerb ó szövetség Daničit, az új pedig Karađit' fordítása.

Hogy e bibliafordításokban mutatkozó időhasználat egyezik-e az illető nyelveknek újabb irodalmáéval, vagy helyesebben állítva fel a kérdést, hogy ama nyelvek literatúrájának minden korszakon át figyelemmel kísért időkezelése öszhangzásban van-e, tehát igazolja-e az igeidőknek a bibliafordítóknál tapasztalt alkalmazását; továbbá melyek azon nyelvek, a melyekben ezen öszhangzást fölleljük vagy legalább föllelhetjük, tehát hogy általános-e az vagy részleges; s a mely nyelvekben eltérések mutatkoznak, minden, gyakori, vagy csak egyes esetekre szorítkoznak-e azok; mikor s minő okok hatása folytán léptek életbe a némelyikökben tapasztalható változtatások; jogosultak-e azok, tehát kimutatható-e az egyes nyelvek időinek történetéből az utóbbi akár általános, akár részleges eltérésnek helyessége, vagy nem; miként van az hogy míg a román s germán nyelvekből három-három tanúval találkoztunk addig a sokkal terjedelmesebb szláv családból csak egynek, a szerbnek nyilatkozatait hallottuk; szándékosan történt-e ezen mellőzés, s ha igen, miként magyarázandó az meg? Mindezek oly kérdések, a melyek teljes joggal megérdemelnék, hogy tüzetesen feleljünk rájuk. A tér azonban, mely itt rendelkezésükre áll, sokkal csekélyebb, szűkebb, mint hogy abba ily nagy terjedelmű tárgyat legjobb akaratunk mellett is beszoríthatnánk.

Reméljük azonban, hogy nem sokára nyílik alkalmunk és terünk, hogy e kérdést fontosságához mérten egész terjedelmében, a magyarral összehasonlítva, vizsgálhatjuk. A felsorolt kérdések utolsójára azonban már itt is felelhetünk. A mellőzés azon egyszerű okból történt, mert a szláv családnak többi tagja, névszerént az ó-egyházi vagy déli szláv, az orosz, cseh, lengyel a kérdés tárgyát képező két időre nézve a latinul egy osztályba sorozandók; valamint t. i. ez, úgy azok sem tartották szükségesnek az aoristus s perfectum közti különbségre annyi figyelemmel lenni, hogy az azok által jelölt cselekvések kiemelésére két külön eszközt szerezzenek be háztartásukba. Az egyházi szláv kivételt képez annyiból, a mennyiben rendelkezik ugyan egy összetett alakkal (part. praet. act. II. + jesmŭ) a végzettség kifejezésre pl. „Družo, na nježe jesi prišlŭ: Barátom mért jöttél ide?” (Mát. XXVI. 50.) „Bože, bože moj, po čto mę jesi ostavilŭ: Istenem istenem, miért hagytál el engem!” (Mát. XXVII. 46); ennek alkalmazása mindamellett oly anynyira kivételes, hogy eltekintve a többi nyelvekben kimutatott tágabb körű használattól, még oly esetekben sem találkozzunk-e körülírt perfectummal, a melyekben kiválólág a végzettség van hangsúlyozva; mint: „Beteljesült: süvŭr-šišę cę“ (Ján. XIX. 30.) — „A mit irtam, megirtam: ježe pisach ŭ, pisach ŭ“ (Ján. XIX. 22.)...

A huszonhárom codex elbeszéléseiről nagyobb részt ugyanaz mondható, a mi a bibliafordítóknál elékerült; névszerént pedig: legtöbbje első rangú tekintélyeink közé sorozandó; nagy részök azon okoknál fogva, melyek a bécsi s müncheni codexek tanúskodását teszik rendkívül fortossá; egy pár pedig azért, mivel miként Káldi, elődeiket tévedéseikben nem utánozzák, hanem megjavítják.

Hátra van még a XVI. és XVII. század többi elbeszéléseinek tanúvallomása. Lássuk, valjon az e korbéli bibliafordítóknak időkezelését helyesnek tüntetik-e fel az elbeszélő költészetnek első magyar munkásai.

I. KOMJÁTI BENEDEK. 1533. †

„Az szent Pál levelei magyar nyelven.“

A z korintombelieknek írt első levél.

III. Én es atyámiai nem szólhattam (*beszélhettem*) mint lelkieknek, de úgy mint testieknek. Tejnek italával tápláltalak (*tartottalak*) titeket és nem kemény ítéssel; mert meglen eddig el nem viselhetitek, sőt kedig még mostan sem viselhetitek. Mert mikor a melyitek mondja: én Páló vagyok, a mástok penig: én Apollóé, nemde testiek vagytok? Azírt kicsoda a Pál, avagy kicsoda az Apolló, hanem csak szolgák, kik által az Krisztus Jézusban hittetek és akkípen, mint az ur isten adta akár-melyiteknek? Én pláldítam, az Apolló megötözte, de az ilő isten adott eregbülést. Mert mi munkások vagyunk az istennek malasztja szerint, ki én nekem adatiatott. Miképen bölcs házesináló főmester, fundamentomat vetettem, egyéb kedig a fundamentomon ípejt.

IV. Ezeket kedig szerelmes atyámiai ábrázottam (*hasonlattam*) én magamra és Apollóra. Mert kicsoda itél tígedet? Micsodád vagyon, a mit nem vöttél volna; ha penig mástul vötted, mit dicsekedel? Immár megelégedtetek, immár meggazdagultatok, mi nálunk nálkül országot nyertetek. Mert álejtom, hogy az úr isten minket mutatott (*vetett*) olymint halálra választottakat; mert csudája löttünk e világnak. Az Jézus Krisztusban én szültelek (*nemzettelek*) titeket; annakokáírt kírlek titeket, hogy én követőim legyetek. Ennekokáírt küldöttem ti hozzátok az Timotheust. Olymintha továbbá ti hozzátok nem mennék, úgy fuvalkodtanak fel nínelyek; de hozzátok megyek és megesmerem azoknak, kik felfuvalkodtanak, nem beszédeket hanem tehetségeket.

V. Általjába hallattatik ti közöttetek paráznság. Ti es felfuvalkodtatok és inkább nem sirtatok, hogy kivittettetnék ti közöltek, ki ilyen szertelen dolgot tött volna. Azírt én immár eltökélttem (*végeztem*), hogy az, ki ilyen szertelenül vitézett volna, adattassék az sátán ördögnek. A Krisztus Jézus mi írettünk megáldoztatott. Írtam én ti nektek e levélben, hogy ne nyájaskodnátok a buja paráznákval.

VI. Az íttek az hasnak szerzettetnek és embernek hasa az ítteknek; a test nem a paráznságnak szerzett, hanem az úr Jézusnak; az ilő isten penig az úr Jézust es feltámasztotta, minket es feltámaszt. A ti testetek a ti bennetek lakozó sz. lélek istennek temploma, melyet vallotok istentül; mert áron vitettettetek meg.

II. PESTI GÁBOR. 1536.

„Aesopus fabulái.“

És mikoron Xanthus onnét elfordult volna, kezdék kérni az ő tanítványi, hogy megvénne Aesopust. Megtére azért Xanthus, és jöve Aesopushoz és monda neki:

„Minden jóval köszöntlek!“

Monda Aesopus:

„Én is tégedet!“

Elcsodálkozik Xanthus az ő hirtelen választételéről és kérdését, honnét való volna.

Kinek Aesopus mondta:

„Én fekete vagyok.“

Monda neki Xanthus:

„Nem azt kérdelem, hanem, honnét születél?“

Monda Aesopus:

„Az anyám hasából.“

Monda ismét Xanthus:

„Nem azt mondom; de minemű helyen születél?“

Monda Aesopus:

„Soha anyám nekem meg nem mondta, ha fen vagy alacsony helyen szült engemet.“ ...

Vála kegylik Xánthusnak igen szép felesége. Mikoron azért haza mentenek volna és Aesopust látta volna, haragszettel tekintte urára és mondta neki:

„Honnét hoztad nekem ez csigabigát? Nám mondtam nem szeretsz te engemet. Ezt az ebfejt arra hoztad mostan, hogy engem kiűzz házadtól vele. Add meg nekem, a mit velem adtanak és én elmegyek.“ ...

Mikoron az asszony ezek ellen semmit nem szólhatna mondta az urának:

„De hol vöd uram, ez szép marhát? A mint én látom, ez rakva tréfával; azért immár én sem gyűlölöm.“

Monda Xanthus:

„Aesope, im asszonyod is jó kedvvel vagyon hozzád; megengeszteltem immár ötöt.“

Monda Aesopus:

„Bizony nagy dolog, hogy egy asszonyembert megengesztelhettél?“

Monda neki Xanthus:

„Hallgass! Mert nem azért vettelek, hogy mindennek ellene mondj!“

A vadászeb.

A vadászó eb mikoron megaggott volna, kényszeríti vála ura előbbi dolgára; de hiába. Foga ugyan egy vadat, de hitvány fogai közül az is kiszalad. Az ura kezde büntetni vereséggel.

Az eb az mondja vála: }

„Mig szolgálhattalak, szerettel; immár látod, hogy nem lehet tőlem, gyűlölsz. Ha hálátlan nem volnál, kit ezelőtt a haszonért szerettel, mostan is szeretnél.“

A légy.

Egy légy mikoron egy fazék hus közibe esett volna, és látná, hogy kell fuladni az levébe mondta önmagában:

„Im annyit ettem, annyit ittam, addig fürödtem, hogy méltán meghalhatok immár.“

A farkas és bárány.

Egy nyavalyás kicsiny bárány bujdosóba esék. Melyet mikoron az farkas megtalált volna, nem akará megenni valami ok nélkül, hanem kezdé okot hozzá keresni és neki mondani:

„Te énnekem mindenkor csak boszúságomra járál és nagy sokat tettel ellenem.“

Az bárány mondta neki nagy fohászkodva:

„Hogy tehettem sokat ellened, ha minapon születtem ez világra?“

„Az mezőt, hogy ott ettél, mind elpusztítottad nekem; vizemet is megittad.“

Mondta az bárány:

„Hogy ihattam meg, ha anyám tejénél soha egyebet nem ittam!“

Végre felele az farkas és mondta neki:

„Jóllehet az te meséidet meg nem fejthetem, de azért vacsorámat el nem hagyom!“

Megkapá azért ötlet és megevé.

III. ISTVÁNFI PÁL. †

„Historia regis Volter.“ Iratott 1539.

Ez az ifjú Volter hires neves vala,
Szabad ember voltát igen félti vala,
Azért jó ideig nőtelen élt vala,
Régi jó baráti sokan hallgatának,
Városbeli hivei igen bánkodának,
Félnek, hogy Volterkül árvává maradnának,
Köztök elvégezék, hogy néki szólnának,
Bátor szívő embert arra választának;
Nagy sereggel egykor eleiben állának,
Mondják, hogy ily szókkal néki szólottanak:

„Téged uram, Volter, fejenként követünk,
Kegyelmes légy nekünk, ha mit szónkban ejtünk,
Mert miként magunkat, téged úgy szerettünk,
Erre minket hozott az mi nagy hitiségünk.
Ez ideig véled ugyan dicsekedtünk,
Ily úrral magunkat bódognak itéltük,
Da ha az egy dolgot mi megnyerhetendjük,
Széles az világon bódog népek leszünk.
Hogy tennen magadat már arra gondoltad,
Törvény házasságban magadat foglaljad,
Asszonyunkat nékünk nálunk látnunk hagyjad.
Kisdéd Volterodat még éltedben hagyjad.“

Az Griseldis leányt szépen felkészíték.
Kézzelel tapogatott haját ékesíték,
Arany szál hajakkal közösleg illeték,

Szép gyön(gy) koszorúkkal fejét ékesíték.
 Az új menyeknek akkor isten fejét látá,
 Kegyelmisségével ötet méltoltatá,
 Sok jószágos jóval megajándékozá.
 Ezenközbe Volter szokott jó erkölcsét,
 Hogy kesergetnéje asszony feleségét,
 Nem hagyá de inkább annak kiszebségét.
 Öregbíti vala nagy keserűségét.
 Az község láttára eleiben hívátá,
 Illy szókkal akkoron ütet megszólítá:

„Az köz népek engem arra készerítnek,
 Az pápa is mindent engedett ezeknek,
 Hogy más feleséget hoznának herczegnek,
 Azért téged én is ma utra eresztlek.“

Griseldis felele viszont az Volternek:

„Tudtam, csak ellenség te nyájasságnak,
 És közöttte nem volt én árvaságnak,
 Jól értettem rendit én állapotamnak.
 Magamat tartottam, de csak szolgálódnak,
 Viseltem személyét csak egy udvarodnak,
 És ez házban miglen teveled lakoztam,
 Te akaratodból asszonynak mondtam,
 Szolgáló lányodnak magamat tartottam.
 Az üdöket azért hogy megszámláltam,
 Melly nagy tisztességgel véled lakoztam,
 Feljebb érdememmel én azt érdemltem,
 Hálát az istennek arrul nagyot adtam.
 Azért im mi módon ruhámból vetkeztem,
 Gyűrűmet megadom, kivel megjegyzettel,
 Egyéb gyűrűidet is egybehelyhezhettem,
 Te ágyas házában ruháddal lettettem.
 Atyámnak házául jöttem mezítelen.
 Esméglen házamhoz megyek mezítelen,
 Az te gyermekcséid kiben nyugodtanak,
 Ez ki miatt népek reád zúgottanak,
 Ne legyen több oka immár ü haragjoknak,
 Uram utat adott immár mind azoknak.“

Levetkezék ottan mindenek láttára,
 Csak az egy ingecskét rajta megmarasztá,
 Mezítelen lábbal indul utára.
 Volter vidámságát Griseldnek hogy nézné,
 Eszében forgatja minden sok szerzését,
 Asszonynak nem látá arra érdemlését,
 Tovább nem viheté szive keménységét,
 Nagy szépen szólítá asszony feleségét:

„Eléggé meglátám szivednek mélységét,
 Nem hiszek ég alatt mostan olyan embert,
 Ki az ü házánál ugyan *cselekedett*,
 Annak hűségéről ily bizonytságot *tött*,
 Azvagy végre mindent ennyire *vihetett*.
 Higyed, kit én rólam mostan *ük véltenek*,
 Azvagy kik engemet kegyetlennek *véltek*,
 Hogy én gonosz *voltam* az én jegyesemnek,
 Nem *voltam* kegyetlen az én gyermekimnek.“

Griseldist immáron szépen *öltözteték*,
 Kazdag szép ruhával *ötet ékesíték*,
 Szép üdvözletekkel *ütet megüdvözlék*,
 Ervendes sirással az napot *végezék*.

IV. BATIZI ANDRÁS. †

I. „Susanna.“ (Iratott 1541.)

Akkor *ők egy napot mindketten szerzenek*,
 Mikor csak egyedül Susannát *lelhetnék*,
 Véle nagy kedvekre *ketten lehetnének*,
 Ő szép tisztaságát *megszeplősítenék*.
 Az kertben *beméne* Susanna az napon,
 Két szolgáló leány *ám mellette vagon*,
 A *kar megförfödni*, mert nagy hévség *vagon*.
Monda leányinak :

„Sietvén hozzatok

Olajt, szappant nékem, kivel megmossatok ;
 És a kert ajtaját erősen zárjátok.“

Mikoron az ajtót beszegeztek volna
 És *ők azzal ajtón elkimentek volna*.
 Az két vén emberek *feltámadtak vala*.
 Hozzá futamának, im ezt *mondják vala* :

„Ajtó bezárolván, mi te hozzád *jöttünk*,
 Senki minket nem lát, csak mi magunk vagyunk,
 Tégedet *kivántunk*; tégedet *szerettünk* ;
 Engedj azért nekünk és vigadj mi velünk,
 Hogy ha nem akarod, ellened *támadunk*,
 Hamis tanúságot ellened mi *szóllunk*,
 Hogy egy ifjat veled itt az kertben *láttunk*,
 És azért leányid *tőled elküldötted*.“

Azért az Susanna felszóval *kiálta* ;
 Az két vén bíró is — — — — *kiálta*,
 Az egyik *futamék*, az ajtót *felnyitá*,
 Szerzett hazugságot erősen *kiáltja*.
 Susanna istenhez *kiáltván*, azt *mondja* :

„Te tudod *úr isten*, hogy az hamis *birák*
 Hamis tanúságot ellenem *szóllanak*.

Ime meg kell hallnom, maga én nem véltem,
Mit ezek hamisan *szerzettek* ellenem."

Isten letekinte az nagy kiáltásra,
Susannát kedvelé, ötet meghallgatá;
És mikoron immár vitetnék halálra,
Egy kis gyermek lelkét isten felindítá.
Gyermek nagy felszóval felkiáltá, s monda:

"Izrael fiai, lám bolondok vadtok.
Igazat itélni mindnyájan sem tudtok.
Izrael leányát halni ítélitek,
Az új ítéletre azért megtérjeteK,
Mert hamis beszédet ez ellen *szerzettetek*."

Azért hamarsággal ottan megtérének,
Mondán a k a vének ott az kis gyermeknek:
"Jövel, ülj közinkben, jelentsd meg mi nekünk,
Isten néked *adta* tisztit az véneknek."

Monda ott ő nékik az gyermek Dániel:
"Csak egymástól őket ti választátok el,
Megítélem őket igaz ítélettel."

Ott ők elválták azokat egymástól.
Egyiket hivatá, monda ő nékie:

"Visszaaggott ember, gonosz napon termett,
Az te nagy bűneid mert *előjötte*nek.
Mond meg azért immár, hogy ha őket *láttad*?"
Micsoda fa alatt beszélleni *láttad*?"

Monda az vén bíró:
"Megmondom, mert *láttam*,
Az olajfa alatt őket együtt *láttam*."

Dániel akkoron azt elkiviteté,
Másikat hivatá, és monda ő néki:
"Orczának szépsége lám megcsal tégedet,
És *elfordította* kívánság szivedet;
Az szép leányokkal te ezt *tészed* vala,
És ők félelmesen néked *szólnak* vala.
De ezt az Susanna el nem szenvedheté,
Tü gonoszágatokat el nem *viselheté*.
Mond meg azért, ötet mely alatt *láttad*?"
Ottan az felelé: tölgyfa alatt *látta*.

2. „Izsák patriarkáról.“ Iratott 1546.

Isten felnevelé az gyermek Izsákot,
Emberkorba jutta, Sára asszony meghála.
Ábrahám peniglen igen gazdag vala,
De idője szerint igen megvénhült vala.
Im előhivatá egyik hív szolgáját,

Kinek neve vala a jámbor Eliezer.

M o n d a :

„Igy jól látod, hogy én *megvénehedtem*,
Azért eskegyél meg te jámbor Eliezer,
Hogy te feleséget én fiamnak nem veszesz
Az pogány nemből, az kananeosok közzől,
Fiamnak társot hozz az én nemzetem közzől.“

F e l e l e a szolga :

„Megyek uram, hogy ha
Az leány nem akar én vélem eljönie?“

S z ó l a Ábrahám :

„Isten elbocsátja
Az ő szent angyalát, ki elvezérjen téged ;
Ha leány el nem jő hűtöd *megmentetted*.“

Szolga meg eskövék, ottan felkészüle,
Kánaan földéből sietve meggyenvala
Ábrahám földébe, Mesopotamiába ;
Eléré az várast, és az váras kívül
Egy kúton tevét estve mind megállatá.
Estve az várasból kezdének kijöni
Szüzek és virágok a kútra meríteni.
Eliezer látá, kezdé ő szívében
Illyen módon akkor istenhez imádkozni :

„Az nagy Ábrahámnak jó-akaró istene,
Ha kinek azt mondom : adj innom szép leány !
És ő azt mondandja : Kész vagyok innod adnom,
Azon én megtudom, hogy ez az leányzó,
Kit te *megszeretted* én uram gyermekének.“

Azonközben jutta Batuel leánya,
Vedrét megmeríté. Kezde hozzá menni
Eliezer, ottan monda szép leánynak :
„Adj innom én nékem leány te vidredből.“

F e l e l e a leány :

„Kész vagyok innod adnom.“

Eliezer arccal ottan leborúla,
Kezdé az úr istent nagy szépen dicsérnie :
„Áldott légy úr isten, hogy ki *méltoltatál*
Én utomat ez nap jól megszerencsélunie ;
Áldott légy, ki ez nap engem *vezértetted*
Az nagy Ábrahámnak atyjafia házához.“

Ő nagy öremében az Rebekka leányt
Nagy szép ajándékkal ott megajándékozá.
Mikoron a házba letelepédének,
Hozának edelt ő néki elejbé ;

M o n d a Eliezer :

„Addig én nem érzem,
Miglen megbeszéllem az én követségemet.
Vagyok én szolgája a nagy Ábrahámnak,
Kit isten *megáldott* temérdek gazdagsággal ;
Isten néki *adott* az ő vénségében
Egy fiú magzatot a szép Sára asszonytól ;
Sára asszony *meegholt*, Ábrahám *megvénhölt*,
Azért nem kéméli az ő kincsét fiától.
Engemet *megeskete*, hogy én feleséget,
Innét leányt kérek az ő nemzetségéből.“

Ezeknek utána szolgál m e g b e s z é l l é,
Miképen urától, Ábrahámtól *elindult*,
Azt is m e g b e s z é l l é, miképen *eljutott*,
Mi módon a kúton a Rebekkával szőtt.

F e l e l e Batuel :

„Im előtted vagyon a mi szép leányunk,
Légyen felesége az vig kedvő Izsáknak!“

A szolgál ezt h a l l á, igen m e g ö r ü l e,
Mennybeli istennek rajta nagy hálát a d a,
Aranyos kupákat, ezüst poharokat
És drága ruhákat a Rebekkának a d a.

V. TARJAI MIHÁLY *) . †

„Holofernes és Judit.“ Íratott 1552.

Régi nagy üdöben v a l a Assyriában
Egy hatalmas király oly nagy gazdagságában,
Nabugodonozor neve v a l a királynak,
Holofernes neve haragos hadnagyának ;
Kit ő f e l k é s z í t é, a hadát i n d í t á
Mind ez széles világra.
Ezt az zsidó népek lám mihelyen m e g h a l l á k,
Töle megijedvén siket füllel nem m u l á k,
Népet v á l a s z t á n a k, Olofernes utát
Mindenfelől m e g á l l á k.
Ezen Olofernes oly igen m e g h a r a g v é k,
Az zsidó nép felől és igen k é r d e z k ö d i k.
F e l e l e Akior, az hadnagynak ezt m o n d á :

„Ezek Farahonak országában *laktanak*,
Negyven esztendeig igen *sokasultanak*,
Sanyarú rabságban ők ott *szolgáltanak*,

*) Hoffgreff szerint : „az Tarijai Mihál“ — Bornemisza szerint : „Az Starai Mihály.“

Sárt, téglát csindáltak.

Kiért az Istenhöz gyakran kiáltottanak,

Nagy sok csapásokat Egyiptomra hoztanak,

És az Farahonak kemény rabságából

Elkiszabadultanak.

Az veres tengeren szárazon általmentenek.

Faraho népével utánok mind ott veszett.

Az Sinai hegytetőn az ő istenektől

Parancsolatot vettek.

Negyven esztendeig az pusztában laktanak,

Az égből istentől mannával tartottanak,

Nagy sok országokat az ő fegyverekkel

Nám ők mind elbirtanak.

De mikor az istentől ők is eltávoztanak,

És istenek helyett más istent imádtanak,

Azonban fogságban, rabságban estenek,

És megnyomorodtanak.

Im csak nem régenten istenekhez tértenek,

És nagy sok fogságból összeggyülekeztenek,

És az hegyes földön letelepődtenek,

És megöröködtenek.“

Holofernes hallá, ezen igen haragvók,

És csak az beszédért Akior kötöztették.

Zsidók határára az Betuliában

Ottan fogva vitették.

Im az másod napon Holofernes indulá,

Temérdek sok néppel zsidók ellen megszálla,

Az városnak vizét, folyó csatornáját

Mindenfelől elfogá.

Látván ezt az zsidók, igen megijedének.

Mert ők az viz nélkül igen megszíkülének,

Az Ozias paphoz mindnyájan jövének,

Ez képen beszélének:

„Meghalunk szoméha, isten elhagyott minket,

Adjuk meg magunkat és az mi várasunkat.“

Ez beszédek után nagyon sirának,

És az úr istenhez felszóval kiáltának,

Im ez képen mondanak:

„Vétkeztünk ur isten, hamisan cselekedtünk,

De te kegyelmes vagy, megkegyelmezz minékünk,“

Ozias pap kéré, hogy békével lennének

És csak ötöd napig az istentől várnának.

Ez beszédet mikor Judit asszony meghallá,

Hozzája hivatá az zsidó fő papokat,

És kezdé beszéddel dorgálni mindnyájokat:

„Micsoda dolog ez, melyet *szerzettetek* ?

Az istent kísértitek,

Hogy csak ötöd napig az istentől várjátok ?“

Ez beszédek után Judit asszony *béméne*,

És kamorájában *esék* az térdére,

Homlokleborulva és az úr istenhöz

Im ezképen *kiáltá* :

„Ur isten, atyámnak Simeonnak istene,

Ki *adtál* ő néki fegyvert ellenségére,

Lásd meg mastanában Holofernes táborát,

Miként *megtekintéd* az Faraho táborát ;

Adjad uram, hogy az én kezem által

Feje elvétessék az önnön fegyverével.

Lészen szent nevednek nagy hire neve,

Hogy egy asszonyember ennek fejét *elvette*.“

Imádkozás után *előhívá* leányát,

Leveté ő róla az özvegy ruháját,

Szépen *megmosódék*, kenettel *keneté*k.

Öszve *foná* ő haját.

És ennekfölötte isten őt *ékesíté*,

És az ő szépségét igen *megfényesíté*,

És az mondhatatlan ő nagy szépségéről

Minden szemét *megíté*.

Judit imádkozván, kapun *kimegy*en vala,

Eleiben *jövé*nek, kik strázsát állnak vala :

„Honnan jössz, hová mégy ?“

Ötet *kérdezik* vala,

Judit asszony bülesen okkal *felelt* vala :

„Zsidó vagyok, én az városból futok,

Uratokhoz mégyek, ő néki titkot mondok.“

Beszédét hogy hallák, ő szépségét *csodálják*,

Elál *mélk*odának, ő nékie ezt mondák :

„Jól *tettél* magaddal, hogy te ezt *gondoltad*,

Magadat *megtartottad*.

Higyed, ha jutandasz mi urunk eleiben,

Ottan te léssz néki bátor jó kedvében.“

Ez szót hogy megmondák, ottan *indulán*ak,

Eleiben *mené*nek.

Holofernes láta, azonnal *megkedvelé*,

Judit asszony esvén ötet *tisztelé*,

Holofernes ötet földről *emelteté*,

Beszédével *biztatá* :

„Egy szálat se félj te, mert én senkit nem bántok,

Valaki szolgálni akar király uramnak.

Mondd meg azért nékem, kérlek, te *miért jöttél* ?“

Judit asszony néki nagy tisztességgel felel:

„Néked hired neved mindenütt nagy vagyon,

Jó fejedelem vagy, és az zsidó népnek

Igen rettenetes vagy.

Mert az isten téged ugyan erre *választott*,

Mindent hogy megbüntess, téged erre *bocsátott*,

Jól tudod, mit *szólt* néked az Akior,

Nyilván igazat *mondott*;

Mert az zsidó népek istenöket *elhadták*,

És ötet számtalan bűnökkel *megbántották*,

Mint ő profétái köztök prédikálnak,

Romlásokat *mondották*.

Én pedig tisztetem és félem az úr istent,

Ki tőlem te néked ilyen dolgokat *ízent*,

Éjjel én felkelek, és ötet imádom,

Akaratját megmondom.“

Kellemetes lőn ez beszéd az hadnagynak,

Holofernes *monda*:

„Jól *tött* isten te véled;

Ha te ezt teheted, én istenem lészen

Ottan az te istened.“

H a g y á, hogy bémenne az kincstartó sátorában,

És adnának néki oda az ő étkében.

F e l e l e az Judit:

„*Hoztam* ételt vélem,

Eszem az én étkemben.“

M o n d a Holofernes:

„Medgyünk, ha azt elfogyand.“

F e l e l e az Judit:

„Hiszem istent, hogy el nem fogy,

Még el nem végezem mindenestől fogva,

Az mit én *meggondoltam*.“

Im az negyed napon az Holofernes hadnagya

Nagy gazdag vacsorát szolgálának *főzete*,

És ő komornyikát *szólította*:

„Menj el — ugymond — szólj te amaz zsidó asszonynyal.

Hogy jó akarattal adja magát társomnak.“

Komornyik el *ment* e, Juditnak *megmondá*.

Azonnal *felkele*, ékesen *öltözzék*,

Holofernes előtt nagy szépen *megállapék*;

Holofernes szüve igen *megitközzék*,

Nagy kívánságban *esék*.

Azért *evék ivék* az ő hozta étkében.

Mennyit *szerezte* ő eleiben.

Holofernes kedig igen sokat ivék,
Mennyit nem itt élteben.

Hogy már estve levén, szállásokra sietnek,
Az fő szolgálai részegen elmenének,
Holofernes fekvék részegen ágyában,
Juditot mellé rekeszték.
Mond a Judit asszony:

„Bátorits meg úristen,
Az mit én *gondoltam*, engedjed elvégeznem,
Kit te *megigértél* a te hivednek,
És *adtad* nekem tudnom!”

Ez beszédek után feje felé járola,
És az önnön törét hivelyéből kivoná,
Istökön megfogá, nyakát kétszer vágá
És az fejét elvevé.

VI. STEPHANUS CHIKEL. †

„Az Ilyés profétáról.” Iratott 1542.

Sok királyoknak halálok után
Achab királylőn király azután,
Ki az istennek nem jára után,
De Baal istennek szolgála nyilván.
Templomában ő oltárt rakata,
Samariában kit csináltata,
Mind befolota,
Kivel az istent ő felindítá.
Profétál vala akkor az Illyés,
Ki az istennél vala nagy kedves.
Hogy megismeré népeknek bűnét,
Akab királynak esméré vétkét
Meggondá néki, hogy mű történéjek,
Három esztendeig eső nem esnék.

„Az ur isten, én ki előtt állok,
Kit tū erősen *megbántottatok*,
Nem leszen eső itt tū nálatok,
Éhvel szomjval fattig megálltok.”

Nem tőn halasztást ebben az isten,
Mond a Illyésnek:

„Kelj fel inneten,
Menj napkeletre, légy ott rejtekben.
Ugyanott igyál az vízfolyásból,
Ne légyen néked gondod ételből,
Mert *paranesoltam* hollóknak ebből,
Nem leszen szükséged higyed semmiből.”

Sokat nem késék Ilyés, elmene,
 Az isten beszéde szerint művele,
 Az vízfolyásnál ő ott leüle;
 Iszik vala az vízfolyásból,
 De kiszáradá mind fenekéből,
 Nem esik vala eső az égből.
 Ismeg az isten Ilyésnek szóla,
 Mert gondja vala korosként rejá:

„Kelj fel és menj el az Saraptába
 Sidoniába az egy városba.
 Kélte azt véled, hogy elhadtala,
 Megparancsoltam ezvegy asszonyoknak,
 Enned és innod eleget adnak,
 Mikor téged ott meglátandnak.“

Ezen az Ilyés igen örüle,
 Sokat az helyen ő sem mulata,
 Az Sarepába elbésiete,
 Hamar az kapun ő elbéméne.
 Isten akará, az asszonyt látá,
 Legottan ötet hozzája hívá,
 Kéri erősen, hogy innia hozna.

VII. BARANYAI PÁL. †

„Az tékozló fiúról.“ Iratott 1545.

Vala egy kazdag királyság régenten
 Kinek két fia áll vala előtten
 Nagy ékességben.
 Lassan az ifjak felnevekedének,
 Eszekbe, elmékbe ők öregbülének,
 Szólni, szolgálni atyjoknak kezdének,
 Emberrőlők.
 Vala az egyik idővel ifjabbik,
 Sokfelé szívét elkezde hajtani,
 És ő életét meg nem mértékelni,
 Magát elhinni.
 Bátorság vala, kevélység nagy vala,
 Ékesen szólna, magát meggondolá,
 Királyhoz akkor az ifjú indula,
 Néki így szóla:

„Részt én magamnak kívánok mindenben,
 Miként a törvény adja mi előnkben;
 Azokot látom, kik ifjúságokat
 Mulatják, kivől elhadták házokat
 És jószágokat.“

Nagyon az király, ezt hallván, rémüle,
 Fiának monda, menne ki előle.

„Jól tudom, ugymond, mi bántja béledet,
Mert nagy szabadság *vesztette* eszedet.
Im *feltartalak* te kicsinységedtől,
Kedvedet *adtam* te néked mindenből,
Elfeledkezel kegyelmességemről
És jó tettemről.“

Ezeket ifjú mikoron meghallá,
Felele reá, ilyen szokat monda:

„Most vagyon idő, hogy elmenjek tőled,
Immár tanejtás nem kell, sem *örízés*,“

Csoda irgalmas és kegyes az atya,
Jószágát néki mindenben *kiosztja*,
És im ezt mondja:

„Én néked adok imé nagy sok kincset,
Ki jószágomból tégedet *illetett*;
De vig vagy fiam, látom, az sok kincsel,
Kit én *kerestem* régenten két kézzel;
Azért nagy isten légyen hozzád ezzel
Jó szerencsével!“

Pénzbeli nagy részt ifjú hozzá *vevé*,
Kazdag hogy volna, azt igen *örülé*,
Atyjának mennyből egészséget *kére*,
El-kierede.

„Reám immáran *szálla* jó szerencse,

— Az ifjú vigan ezt mondja mentébe —

Jól *hátra hadtam* az kemény oktatót,
Nyakamról iga immár *elhagyatott*;
Gyermeitem *vöttem* sok nyomorúságot,
Sokszor elvetni *kévéntam* az hámot,
Szabadon mostan elhányom azokat,
Élek, mint bódog.“

Ott igen *költi* király fia kincsét,
Nagy hamarsággal társokat *talála*,
Kik életinek *lőnek* romlására;
Sok pénzét imé nagy lakás *elfojtá*,
Testben erejét *részegség elfojtá*,
Ő marhájában *tékozlást tőn kártya*
És az sok párta.
Oly nagy siralom *veszedelem* ifjún
Történék hamar mint szegény bolondon;
Mert nagy sok kincsét *elveszté* házsárton,
És nagy lakáson.

Levoná róla ruháját az gazda,
Mierthogy *fizetni* nem vala jószága;
Bot miá sokszor *veretteté* k háta,

Igy lön fosztása.

Csak egy imegben udvarról kihajták,

Nagy szidalmason utcákon hurejtják,

Akasztófára méltó volna, mondják,

Ugy hagyigálják.

VIII. FEKETE IMRE. †

„Saul és Dávid.” Iratott 1546.

Az Dávid búdosék nagy erős helyeken,

És Saul ötet erősen kergeté,

De az nagy úr isten Dávidot megmenté,

Saulnak markától és őt megsza badítá.

Saul ezt megérté, nagy sokaságával

Az kietlent néppel környülviteté;

Hogy keresni kezdék, az Saul földére

Jászokat az isten hamarsággal indítá;

Azt Saul meghallá, néppel visszatére,

Jászokat kergeté, és elházához méné.

Dávid ott felkele egy erős köszálra

Ő népével, negyven magával méné;

Saul ezt megérté, három ezer néppel

Hamar felkészöle, Dávid után indula.

Törtínék Saulnak ott jeles dolga

Szükségére barlangba bémenni;

Dávid ezt meglátá, lassúsággal méné,

Saulnak fegyverét oldaláról elmet szé,

Akará az Dávid az Sault megölni,

Isten akaratja rajta megkönyörüle.

Saul ott felkele, után elindula,

Kézde Dávid utána kiáltania;

Vissza Saul tekint, Dávid meglátá,

Dávid hanyott-homlok eleibe leesék;

Felele az Dávid, Saulnak ezt mondá:

„Miért uram király reám így haragudtál,

Miért rejám szóló sok ellenségemnek

Illyen igen szavokat te béveszed,

Kik mondják tenéked, téged megölnie

Én igyekezem? Im ezt te ma jó látod,

Hogy az isten téged adott én kezembe.”

Saul ez szót hallá, Dávidnak felele:

„Ez szót fiam Dávid te töled származék-e?”

Felele az Saul, Dávidnak ezt mondá:

„Az te igaz voltodat most esmérem,

Az mit én műveltem Dávid te ellened,

Esmérem, nem méltán azt ellened műveltem;

Mert engem az isten mo *adott* kezedbe,
 Látom, az te kezéd hozzám engedelmes *volt*.
 Viszontag az isten néked adjon oly jót,
 Mellyet ma énnékem fiam te *cselekedtél*,
 Mert gonoszságomért jót ma én nékem *adtál*,
 Kegyelmisségemért békességgel *bocsáttál*."

Dávid megeskövék az Saul királynak,
 És Saultól akkoron eltávozték.
 De mégis félvala Dávid az Saultól,
 És el-felment vala az kietlenné hegyre.
 Dávidot ott lenni Saulnak megjelenték.
 Saul felkészüle három ezer néppel,
 És Dávidot megkeresni indula.
 Mikor jutott volna ő egy kietlenbe,
 Népét megszállította. Dávid ezt hogy megérté,
 Csak másód magával táborba méne,
 Saulnak táborát mindenestől megkémlel.
 Véle való monda:

"Ihon uram Dávid

Te ellenségedet isten kezédbe *adta*."

Dávidnak ő lelke rajta könyörüle,
 Az királyt megölni Dávid ott nem engedé.

IX. SZÉKELY BALÁZS. †

"Tóbiás." Iratott 1546.

Szerze nagy Tóbiás innepnap egy ebédet,
 Elküldé ő fiát, hivata vendéget,
 Nemzetsége közöl találta megöltet,
 Kit az szent Tóbiás siralommal temet.
 Történék egy napon néki elalvása,
 Szemeit megvakította fecskének ganéa,
 Isten megkésérté, hogy ő lenne példa.
 No halljuk immáran Tóbiás óhajtasát,
 Ebben kijelenté ő nyomorúságát:

"Sokképen úr isten *vélkeztem* te ellened,
 Ezért *eltávozott* tőlem te segedelmed,
 De legyen én vélem az te békességed!"

Ugyanazon napon Ragesnek városában
 Az szolgáló leány Raguel házában
 Sárát pirongatja:

"Te ágyas házadban
 Hét ifjat *megöltél* és vagy gyilkosságban."

Sára békességét jelenté siralommal,
 Imádj a az istent akkor óhajtással.
 Lásd, hogy tanítja Tóbiás ő kis fiát,
 Mert az istenfélő hallgatja vén atyját:

„Az fertelmes élet, kevélység, paráznaság
Távol tőled légyen, mert ez oly gonoszság,
Ki *volt* mindörökké istennek bosszúság,
Kiért *elvitetett* az örök bódogság.“

Isten az hiveit soha el nem hadja.
Ifjúnak képében eljőve angyala.
Kit az kis Tóbiás az atyjához hívta,
Véle megszerződék, lenne az ő társa.
Lőn első szállások Tigrisnek vize mellett,
Ott az kis Tóbiás mosogattja lábát,
Kiáltja társának az ő segítségét:
Mert hálnak torkától megijedett igen.
Szóla Azariás, bátorítja ő társát,

„Semmit tőle ne félj, ragadd kopoltyúját,
Konczold fel ő húsát, csináljunk kocsonyát,
Isten nekünk *adta*, csak kövessük útát.“

Halljad, békességgel Raguelhoz jutának,
Életit kérdezi az nagy Tóbiásnak,
Isten akaratja Tóbiás házassága,
Nuha az Raguel ezt igen csudálá,
Felveték erősen, mint járt ő leánya,
Ki mellett az sátán hét ifjat megfojta.
Istennek angyala Raguel vigasztalá:

„Semmit mostan ne félj, isten akaratja,
Mert könnyörgésedet isten *meghallgatta*,
Hogy te mostan Sárát adjad házasságra.“

(Halljuk meg immáran Tóbiás házasságát,
És mint *cselekedett* kövessük példáját.)
Raguel szolgálit iffelykor hivatá.
De isten kegyelmes Tóbiást megtartá,
Véle egyetemben ásanak kopersót,
Ez lőn vigassággal két hétig az öröm.
Szóla kis Tóbiás, angyalnak ezt mondá:

„Kérlek Azaria, hallgasd meg beszédemet,
Melylyel Gabellushoz — — — *adtam*
Adósságot, kérlek hozd vissza.“

Értelmes Gabellus ezt ő meg nem veté,
Az adósságot es neki megfizeté.
Keserves nagy Tóbiás számlálja az napokat,
Véle egyetembe házas társa szomorú;
Mégis vigasztalván vigasztalja a társát:
„Vesztelj Anna asszony, hadd el te a sirást.
Hiv emberre *biztuk* egyetlen eggyünket,
Kit nekünk az isten békességgel meghoz.“

Bucszúék kis Tóbiás, megköveté ipát,
 És nagy békességgel őket elbocsátá,
 Sárát néki adá igaz házastársot.

X. „AZ ISTENFÉLŐ ELEAZAR PAPRÓL.” †

Iratott 1546.

Régen ó törvényben vala Jeruzsalemben
 Egy hatalmas király ő nagy kevélységében,
 Az királynak neve az Antiochus király,
 Kit kiűze Egyiptomból az Farahó király,
 Ki Jeruzsalemét igen elpusztitá,
 Az zsidókat inté fejenként eleiben,
 Hogy ők is is élneek az pogány törvényben,
 És az ő életiben.
 Egy jeles bölcs ember a zsidók közet vala,
 Eleazár pap vala.
 Azért Antiochus előhivatta vala,
 Az ő életére ő Eleazárnak
 Nagy tanácsot ad vala.
 Eleazár hallá, az királynak azt mondá:

„Ez tanácsot király valjon néked ki adá,
 Hogy te az zsidókat régi törvényekből
 Már elszakasztanád?
 Az melly törvényt nekünk Mózsés általadott,
 Mindörökké azt valljuk.
 Az mi eleinkről a törvény rejánk szállott,
 Kit a Mózsés által isten mi nekünk adott,
 Senki mű közölünk itt a zsidóságban,
 Még ebből ki nem állott.
 Te kevélységedben, látom felfuvalkodtál,
 A te istenednek ereiben úgy biztál,
 És az egy istennek választott népére
 Im te előállattál.”

Elfelfuhaszkodék Eleazar istenhez,
 Ragaszkodék akkor istennek törvényéhez,
 Mert soha nem hajla holtig Eleazar,
 Pogány király hitire.
 Felszóval ezt mondá:

„Oh istennek törvénye,
 Vénségemeg téged tisztán megtartottalak,
 Hogy te bölcs löttél, azért megáldottalak,
 Semmi adományért, semmi félelemért
 Én meg sem tagadtalak.
 Te kegyetlen király, ellened mit vétettem,
 Avagy néped között mi gonósz cselekedtem,

Kiért én te töled pogány fejedelem
Ezeket *érdemlettem?*^a

A király ezt hallá, haragra indultaték,
Egy kegyetlen hóhért előhivattata,
Antiochus előtt lám az Eleazar
Mezítelen vetkezék.
Eleazar(t) király erősen kötözteté,
Ostorokkal ötet igen megveretteté,
Kegyetlen kinokkal az ártatlan embert
Antiochus illeté.

XI. IDARI PÉTER. †

„Historia Alexandri Magni.“ Iratott 1548.

Prima pars.

Reménytelen vala Sándor élete,

De hogy ilyen hamar lön egészsége,
Ő jó vitézének lön nagy öröme;
Euphrateshez jutta Dárius népe.
Az vizen nagy hidat ő csináltata,
Az ő nagy erejét hidra indítá,
Öt nap vizen népét ő általhozá,
Táborit, sátorit felvonnyatá.
Parmenio erről Sándornak izene.
Sándor ő népével onnat erede,
Az Empolio várost Sándor megvövé,
Lisus város mellől ő hátratére,
Táborát jártatá egy förtös helyre.
Az Dárius népe elkezélté,
Sándor népe közül beteget ére,
Sándor *elfutamott*, császár azt vélé,
Hogy az Irsus várost ő pusztán lelé.
Táborában Sándor terhét hagyatá,
Dáriusra népét arcúl indítá,
Dárius ő népét mind általhozá;
Sándornak erejét mikoron látá,
Számptalan sok népét rendben álltatá.
Nám Sándor serege harminc rend vala,
Ellenségnek felét nem látják vala;
Mindkét felől népeket biztatják vala,
Sándor vitézinek igyen szól vala:

„Jól tudjátok vitézek, hogy *elértünk*;

Mennyi országokat együtt *megvettünk*,
Számptalan sok népet ott hátra *vertünk*.
Erős városokat mind *elrontottunk*,
Csak ez minapon is ezekkel *vittünk*,
Számptalant ő bennük *fegyverrel fogtunk*,

Az kiket *akartunk*, megváltoztattunk,
 Az kiket *akartunk*, benne meghadtunk.
 Jobbá nem *lettenek* azután ezek,
 Hogy fegyverünk miatt sokan *vesztenek*."

Rendenként ottan nagy vigan le v é n e k,
 Dárius népével szemben m e n é n e k,
 Nagy mennydörgőképen m e g ü t k e z é n e k,
 Kiáltás nagy v a l a, mindent ö l é n e k,
 Perzsiaiak ott m e g v e r e t é n e k,
 Ki ide, ki tova futni k e z d é n e k,
 Hol egygút, hol másut sokan v e s z é n e k,
 Sándor vitézi sok kincset n y e r é n e k.
 E s é k foglylyá akkor Darius anyja,
 Asszony felesége, kicsinyded fia
 És két szép leánya, nagy kazdagsága.
 J u t á n a k más napra, e l - b e g y ü l é n e k ;
 Jó vitézek testi t e m e t t e t é n e k.
 Sándor az Effistioval k ö s z ü l é n e k,
 Dáriusnak anyja-látni m e n é n e k.
 Császár sátorában mikor j u t á n a k,
 Császár anyja vitézt v é l é Sándornak.
 Sándor az asszonyt így b á t o r i t á :

„Csuda nékem ez nem, ha nem *esmertél*.
 Ha Sándornak *vélted*, te nem *vétköztél*,
 Az nem Alexander, az kit te *véltél*,
 Jó anyám, te ne félj, mert nem *vélkeztél*."

Tekélletességét asszony c s u d á l j a,
 Mert szép szóval ötet anyjának m o n d j a.
 Beszédével asszonyt m e g b á t o r i t á,
 Asszony az Sándornak nagy hálát a d a.

S e c u n d a p a r s.

Azonban egy hire Sándornak j u t a,
 Császár felesége hogy megholt volna,
 Sándor ez hir hallván, ottan m e g s z á l l a.
 Nemes jó vitézit Sándor b e g y ü t é,
 Tisztességgel asszonyt e l t e m e t e t t é.
 Bánatjában Sándor egy nap nem e v é k,
 Asszony komornyikja az nap e l s z ö k é k.
 Csak hamar komornyik császárhoz m é n e,
 M e g m o n d á, hogy *megholt* ő felesége,
 És hogy Sándortul *volt* nagy tisztessége,
 És királyi módra *volt* temetése.
 Egy követőt császár b o c s á t a,
 Kit Alexanderhez akkor v á l a s z t a ;

Az Alexanderhez az követ j u t a,
 Az Alexandernek az követ így s z ó l a :
 „Eddiglen anyámat, mint te anyádat,
 Gyermekeimet *tartottad*, mint fiadat,
 És feleségemet, mint te hugodat
 Ugy *tisztelted* őtet, mint asszonyodat.
 Azért nem esuda, ha az Dárius kér,
 Leányát elvegyed, téged azon kér.“

Alexander h a l l á, követőt k i k ü l d é,
 Az ő fő tanácsit erről meg k é r d é;
 Dárius követét elő h i v a t á,
 Sándor ily válaszszal v i s s z a b o c s á t á :

„Te menj el, mond meg ezt a Dáriusnak,
 Az mi jóval *voltam* az asszonyoknak,
 Ne tulajdonítsa barátságának ;
 Én nem *szoktam* víni asszonynépekvel.
 Hogy országot adna, nem azért *jültem*,
 De hogy neki adnék én, vitézködöm.“

Töle el b o c s á t á császár követét,
 Másnap elindítá Sándor seregét ;
 Dárius is ottan készíté népét,
 Viadalhoz s z e r z é minden erejét.

Tertia pars.

Piros hajnalkorban császár ind ú l a,
 Csak egy mélyföldnyire onnat k i s z á l l a,
 Sándorral megvíni ő k é s z ü l v a l a ;
 E g y b e n y ü t é császár minden tanácsát,
 Ily szókkal j e l e n t é ő akaratját !

„Tudjátok Sándornak júni táborát ;
 Kétszer *követtétek* az én fejemet,
 Mikoron *vesztettem* az én népemet ;
 Sokan bizony talán *elhajlottatok*,
 Kik az ő tisztekben *megmaradtanak*,
 Várasímat birják, hogy *elhadtanak*,
 Hogy tüteket tölem *elhajlottanak*.
 Inkább *akartatok* engem követni,
 Sándornak tisztiért, hogy nem engedni :
 Ha én meg nem tudom néktek fizetni,
 Az istenök kezdik néktek megadni.“

Mikor több tanácsi ez szót m e g h a l l á k,
 Mellette á l l á n a k, mind jóvá h a g y á k,
 Ő szolgálatjokat nékie a j á n l j á k,
 Holtokat nem szánják néki azt m o n d j á k.
 De az Naburphanus hamar s z a l a d a,
 Táborból Bissussal onnat k i s z á l l a.

Reggel az Bissussal felkészülének,
 Az császár sátorát megkönyékezik,
 Arany láncsal császárt ott megköttözik,
 Egy szekérben császárt el-beültetik,
 Szekér hitvány bőrrel befödöttetik.
 Ott megharagvának az Dáriusra,
 Lövének sok nyilat az ő urokra,
 Szekerét teríték az parragokra.
 Sándor seregében egy vitéz vala,
 Dárius szekerét ki látta vala.
 Vitéznek Dárius ott megszólallá,
 Az Alexandernek hogy megmondaná.

„Megismertem régen kegyelmességét,
 Anyámhoz, társomhoz nagy tisztességét,
 Mert nem úgy tartotta mint ellenségét,
 Kivel megmutatta kegyelmességét.
 Azért fohászkodom az Jupiterhez,
 Világ szerte szerént legyen hatalma,
 Testem temetése én koporsómban.“

Nem szólhata többet, csak kezét nyújtá,
 Sándornak mondaná, azt jegyül hagyá.
 Vitéz az Sándornak hamar megmondá.
 Eljutta az Sándor, Dáriust látá,
 Az Dáriust halva találá.
 Mint oly fejedelmét onnan kihozá.
 Császárt temetteté nagy tisztességgel.
 Sándor elindula ő seregével,
 Bactriában jutta az ő népével.
 Sándor az Bissushoz hogy közel volna,
 Sándor népe előtt népe elfuta,
 Csak hamar ott az Bissust megköttözik,
 Dárius öcsésének Bissus adatak.
 Végre Dáriusért felakaszták.
 Jutott vala Sándor az tanácsra,
 Scitiából sok nép jüve Sándorra;
 Táborában jüve scitiaiaknak
 Húsz választott követ az Scitiából,
 Kik csudálkoznak akkor Sándorról,
 Szólának Sándornak ilyen dolgokról:

„Ásiában jöttél az Európából,
 Ásiából most jő az Scitiából;
 Penig most mi dolgod vagyon mivelünk,
 Soha te földedre Sándor nem mentünk.
 Ki vagy és honnan jutsz benne, mit értünk,
 Mert mi ez ideig békével éltünk.

Ime mi senkinek nem szolgálhattunk,
 Ajándékot néked mi mostan hoztunk,
 Buzát, nyilat, pohárt mi néked hoztunk.
Megbirtunk ezökvel nagy királyokat,
 Kik *birtak* régenten perzsiákat,
 Mikor reánk hozták az ő hadokat,
 Egyiptomig birtuk ő országokat.
 Az latrokat mondd, hogy te keresed,
 De te azt eszedbe ingyen sem veszed,
 Mind az népek között kiket *eljártál*,
 Nagyobb lator nincsen Sándor náladnál.“

Nem sok szóval Sándor erre felelél,
 Meglátná ezekből mit kelljön tenni ;
 Igyen elbocsátá az követeket.

XII. SZTÁRAY MIHÁLY. †

„Achab királyról.“ (Iratott 1549.)

Nagy hamar pogácsát az asszony készíté,
 És az szent Illyésnek enni innia ada ;
 Ő maga is evék mind háza népével,
 Olaja nem fogya, leszi el nem fogya.
 Végre az asszonynak fia megbetegedék,
 Halálra kórúla, világból kimúlék.
 Szent Illyésnek asszony eleiben esék,
 Olly beszédvel ottan néki panaszkodék :

„Ugyan azért *jöttél* te az én házamhoz,
 Hogy istentől reám ollyan nagy haragot hozz,
 Eggyetlen engyemet házamnál megöljed ?“

Az fiát ölebek (?) szent Illyes kivévé,
 Ott önnön ágyára szépen ott letévé.
 Az nagy úristennek felszóval könyörge :

„Én uram, istenem, árváknak istene,
 Miért nyomorított az özvegy asszonyt,
 Ki étellel engem és szállással tartott ?
Elveréd ő tőle ez egy kis gyermeket,
 Kit szeme világa gyanánt szépen tartott.“

Ez beszédek után ő megkeserődék,
 És az gyermek fejét háromszor kerölé,
 Az nagy úristennek felszóval könyörge.
 Szent Illyésnek szavát isten meghallgatá,
 És az kis gyermeket ottan feltámasztá.
 Sok napok elmúlván, harmad esztendőben
 Isten megszólította szent Illyést ezképpen :

„Menj el, mutasd magad az Achab királynak,
 Hogy már essőt adjak ez egész világnak.“

Szent Illyés eleiben j ö v e Abdiasnak ;
 Abdias ott l á t á , ottan m e g e s m é r é ,
 Homlokleborulva nékie ezt m o n d á :

„Nemde te vagy, uram, az Illyés proféta ?“

F e l e l e szent Illyés :

„Vagyok — azt m o n d á —

Menj el az uradhoz, az Achab királyhoz,
 Mondd meg, hogy itt vagyon az Illyés proféta.“

Abdias ezt hallván, szent Illyésnek m o n d a :

„De miért kívánod az én halálomat ?

Él az nagy úr isten, hogy nincsen oly ország,

Kiben nem keresött téged az királyság.

Minden országokat ő meghiteltetett,

Hogy tégedet senki szemével nem látott,

Meg nem találhatott, és meg nem foghatott,

Néki nem vihetett, kezemben nem adhatott.“

F e l e l e szent Illyés, m o n d a Abdiasnak :

„Él az nagy úr isten, kit szentek imádnak,

Hogy Achab királylyal ma én szembe lések.“

Abdias e l m é n e , királynak m e g m o n d á ;

Király szent Illyésnek eleiben m é n e ;

Távol hogy m e g l á t á , ottan m e g s z ó l i t á :

„Te vagy az zsidóknak ő háborgatója ?“

F e l e l e szent Illyés :

„Nem én háborgatom,

De te nemzetséged és te háborgatod,

Mert *elszakadtatok* az nagy úristentől,

Oltalmat *vártatok* az bálvány istentől.“ . . .

M e g i z e n é király királyné asszonynak,

Mint lött volna dolga az ő sok papjainak.

Azonnal i z e n e asszony szent Illyésnek :

„Isten elveszessen, ha meg nem öletlek.“

Szent Illyes féltében az pusztában m é n e ,

És egy fenyübokor alatt ő e l - l e ü l e .

Isten hozzá j ö v e , ottan neki s z ó l a .

„Mit csinálsz itt Illyés ?“

„Igen *megbusultam* érted úr isten !

Mert az zsidó népek tégedet *elhadtak*,

És az te oltárid mind *elrontattanak*,

Az te profétáid mind *megöletteknek*,

Csak én magam vagyok, halálra keresnek.“ . . .

Az Benhadad király, Syria királya

Sok néppel k é s z ü l e az Achab királyra,

Az Samariának városát m e g s z á l l á ,

És az Achab királyt benne t a p a s z t a l á .

Ezen Achab király igen megijede;

Egy igaz proféta ottan hozzá jöve:

„Azt mondja az isten, úgy mond, neked király,
Te kezdedben adom minden diadalmat,
Hogy ha te megismerd az te istenedet.“

Az Achab megveré az pogány népeket,
De meg nem öleté az ú királyokat;
Azért az úr isten reája haragvók,
És egy profétája előtte állapók,
Legottan ő tüle ilyen szó adaték:

„Az isten te néked adott győzedelmet,
De meg nem öletted te az fejedelmet;
Érette elvesztet az tennen fejedet.“

Vála az királynak palotája mellett
Nabodnak szőlője, kit király kívána;
Az Nabod nem adá; király megbúsula,
Házában béméne, rajta megbúsula.
Utána béméne Ieszabel asszony,
Nagyon vigasztalá, mint királyné asszony:
„Semmit ne bántódjál, szőlő tiéd lészen.“

Levelet írta az király nevével,
Megpecsételteté király pecsétével,
Nagy fennyen parancsolt az király nevével:

„Mihelyt az levelet ti megolvassátok,
Az Nabodra hamar tű es keressetek
Két hamis tanúkat, ő rejá fogjátok,
Hogy az nagy úr istent ő megkáromlotta,
Az felséges királyt es megszáldalmazta.“

Az levelet látván, ugy cselekedének.
Az szegíny Nabodra mind követ vetének.
Isten szent Illyésnek ezképpen szólta:

„Menj el, ugymond, mostan király eleiben,
És monddad ő neki ezt az én nevemben:
Az embert megölted, szőlőjét foglaltad,
De a hol ő vérét ebekvel nyaltad,
Ugyanazon helyen te véredet nyalják.“

Szent Illyés elméne, királyt megtalálá,
És ez beszédeket nékie megmondá.
Király szent Illyésnek felele, ezt mondá:

„Meglettél-e engem ismét ellenségem?“

Monda az szent Illyés:

„Téged meglettelek,

Mert sok gonoszságban tégedet találtalak;
Az Isten rejád hoz nagy sok veszedelmet.“

Ez beszédet hallván Ahab megijede,
 Ruháját szaggatja, fejét befedező,
 Nagy sokat böjtöle, álnok szívvvel járja;
 Kiért az úr Isten néki meg nem bocsjába.

XIII. KÁKONYI PÉTER. †

„Cyrus királyról.“ Iratott 1549.

Igen szépen gyermek felnevelkedék,
 Apró gyermekekhez szépen társalkodék,
 Az apró gyermekek Cyrusnak nevezék,
 Gyermek dolgaiban bölcsen cselekedék.
 Söt gyermekek köztök játékot szerzének,
 Ő közöttök Cyrust királylyá emelék.
 Sokak gyermekek közt kik bünösök lőnek,
 Királynak Cyrusnak eleiben esének.
 Sokan ő közülök megverettetének;
 Inkább nagyobb része, kik megverettének,
 Főfő embereknek gyermeki valának,
 Azért panasolni királyra menének.
 Meghallgatá király panaszolkodásokat.
 Cyrust hivattatá, ki verte fiokat,
 Király kéré Cyrust, ennek adná okát.
 Cyrus az királynak azt felelte vala:
 Hogy méltán *mivelte*, mert ő király volna.
 Mihelyt király gyermek feleletit hallá,
 Ő nagy bátorságát oly igen csudálá.
 Király az pásztornak ilyen szóval szólla:

„Nem tetszik, az gyermek hogy te fiad legyen,
 Nékem mondd meg azért, ki gyermeke legyen.“

Az pásztor kegyelmet ő fejének kéré,
 Gyermek felől mindent igazán megmonda:
 Gyermeket Harpagus miként néki adta.
 Rövideden monda. Pásztor beszédéből
 Megismerék Cyrust ékes termetiről.
 Rövid idő muván el-felnevelkedék,
 Perzsiában Cyrus jól megöregbedék;
 Harpagus ő róla sokat gondolkodék,
 Bosszúmegállásban ő hozzája bizék.
 Okot ő magában Harpagus gondola,
 Hamar az Cyrusnak egy levelet írta:

Hogy az király ötet veszteni akarja,
 És hogy *megmaradott*, látni sem kívánja.
 Gyűlölségben érte az királylyal esett,
 Egyetlen egy fia méltatlan elveszett,

Hogy ilyen nagy bosszút és kárt ő szenvedett;
Félti, ő magáról hogy elfeledkezett.

Panaszt ennél többet sokat ő számlálá,
Kit mind az levélben Harpagus megírá;
Levelet egy nyúlban hamar bevarratá,
Nyúllal egy hű embert Cyrushoz bocsátá.
Mikoron Harpagus követi bejűta,
Nyulat el-bévivé, Cyrusnak mutatá;
Cyrus az levelet nyúlban megtalálá,
Harpagus tanácsát ottan jóváhagyá...
Tökélletes vala Cyrus ő dolgában
Immár uralkodik egész Ázsiában.
Nem nyughaték veszteg ő birodalmában.
Hadát beindítá hideg Scythiában.
Vala csak egy asszony akkor Scythiában,
Tormissának hívják az ő országokban.
Az királyné asszony bizék hatalmában,
Királyt be bocsátá azért Scythiában.
Királyné asszonynak népe lesben vala;
Cyrus nagy erejét közbe vőtte vala.
Fene vad módjára reárohánának
Az scythiaiak, kik lesben valának;
Az király népei erősen vívának,
De mind a királylyal földre vágatának
Az királyné asszony ám megkereszteté,
Cyrus király testét eleiben viteté,
És egy cseber vérben nyakra ereszteté,
Keserőségében néki ezt üvölté:

„Cyrus király igyál eleget az vérben,
Kit te szomjuhoztál kegyetlenségében,
Kiben nem íhattál eleget éltedben,
Légyen ez te néked nagy kevélységben!”

XIV. DÉZSI ANDRÁS. †

„Az ifju Tóbiásnak házasságáról.” Iratott 1550.

Búvában Tóbiás lefekvék ágyában,
Mert az temetésben testét megfárasztá.
Ott elszenderedék egy édes álomba,
Szemébe egy fecske akkoron gánéjla.
Immár Tóbiásnak szeme megvakúla,
Jennakerib király is őt kergeti vala,
Ott az szegénység is rejája burúla.
Talám szívében volt ilyen gondolatja:

„Úr isten te benned mindörökké *bíz*tam,
Nagy nyomorúságban vén koromban *jutt*am,
Nem tudom, mit tegyek, fejemet kire bizzam.“

Mely szép könyörgéssel imádkozni *ke*z *de*,
Nagy fohászkodásban egy *sir*almat *ke*z *de*,
Ur isten jó tette mert *j*u *t*a eszébe,
Illyen szép könyörgést keservében *szer*ze:

„Áldott oh ur isten te cselekedésed.

De hogy nem *enged*ék parancsolatidnak,
Azért *ad*ál kézbe gonosz pogányoknak,
Tövelést *enged*él, mint szegény juhoknak,
Nem tudjuk ma holnap adatunk halálának.
Rejád *bíz*tam uram én szegény lelkemet,
Jó akaratodból kérlek én tégedet,
Ne kesergesd immár kérlek éltemet.“

Ez könyörgést mikor szent Tóbiás *mon*dá,
Kegyelmes az isten, őtet *meg*hallgatá,
Az Rafael angyalt ottan *el*b *o*c *s*átá;
Az könyörgés után Tóbiás *sz*ólt *va*la.
Eggyetlen egy fiát *elő*h *iv*attatá:

„Menj el médusoknak ő tartományában,
Rokonoknak, az Gabelusnak házában;
Ő adós levelét eleibe vessed!“

Ifjú kis Tóbiás atyjának ezt *mon*dá:
Hogy Gabellus őtet csak ingyen sem *lát*ta.
Erre nagy Tóbiás *fele*lé, ezt *mon*dá:

„No keress egy társot fiam te magadnak.
Kinek hivségére téged bizhassalak.“

Tóbiás *ki*m *é*n *e* *elő*le atyjának.
Hát egy ifju magát *el*f *elő*v *e*z *ze*té;
Ezt az kis Tóbias *b*é *h*iv á atyjához.
De mikor Tóbias fiát *el*k *é*s *z*íté,
Egészséget mennyből ő fiának kére.
Orcáját á *p*ol *j*a, nyakát *meg*ö *le*lé.
Kegyes áldomással őket *el*e *r*e *s*zté.
Csak hamar az várost ők *el*k *ö*z *el*íték,
Ráguelnek házat ők ottan *meg*l *e*lék,
Ifjakat mindketten házba *el*-b *e*v *i*vék.
Ifjak jelenvoltát ott *ig*e *n* örö *l*ék.
Tóbiás sem eszik, sem iszik, azt *mon*d *j*a,
Még nem a mit kíván, nékie megadja,
Feleséget Sárát magának ké *v*á *n*ja.
Raguel az leányt ottan *elő*h *iv*á,
Jobb kezét Sárának kezével *meg*f *o*g á,
Ifju Tóbiásnak jobb kezében *a*d á.

Vigan az vacsorát mikor elvégezték,
 Az szép Sára asszonyt ágyas házba viték,
 Tóbiást leányhoz szépen bekésérék,
 Hálaadás után az vendég eloszlék.
 Akkor emlékezték szaváról angyalnak,
 Szívében egy falkát tüzre vetne hálnak,
 Adá ördög legottan magát elfutásnak,
 Akada kezébe Rafael angyalnak;
 Felsőegyiptomnak nagy sűrő pusztáján
 Hagyá megkötözve ez mai napiglan.

(Igy volnánk erősek ördögnek hatalmán,

Ha járnánk istennek kegyes tanításán;
 De ha ti bégyültek az menykeközben,
 Bor elköszönésben azon tanácskoztok,
 Ajtót vőlegényre hogy megostromljátok;
 Bizony nem tisztesség, bátor elhagyjátok,
 Mondom csak bolondság, valahol kaptátok.)

Tizenegyed napra útra indulának,

Karan városához mikoron jutának,
 Anna asszony ülvala útfélen egy halmon,
 Távol megismeré Tóbiást az úton,
 Siető urához, hogy örömet mondjon:

„Megjött az én fiam, uram, imhol vagyok.”

Szegény vén Tóbiás magát vezetteti.

Fia eleibe sietel-kimenni.

Orcájátápolja atyja, anyja néki,

Kezdeknek nagy hálát az istennek adni.

XV. GYULAI ISTVÁN. 1551. †

1. „Salamonnak legfeljebb való éneke.”

III. Az én ágyamba keresém éjjel azt, a kit az én lelkem szeret;
 keresém, de meg nem találám. Felkelék és megkerülém
 a várost; az utcákon és utakon keresém azt, a kit az én lelkem szeret;
 keresém, de meg nem találám. Megtalálának engemet az
 őrizők, kik a várost kerülik. Mikor egy kevésnyire elmenten volna tőlek,
 megtalálám azt, a kit az én lelkem szeret; tartom ötöt és el
 nem bocsátom, mignem beviszem az én anyámnak házába.

V. Én aloszom, de az én szívem vigyáz. Ez a szó az én
 szeretömé.

„Ki zörget?”

„Nyisd meg én nékem én hugom, én szeretöm, én galambom; mert
 az én fejem rakva harmattal, és az én hajamnak fürti éjnek esőppivel.”

„Levettem az én ruháimat, hogy vegyem ismét reám? Megmossám
 lábaimat, hogy szennyesítsem bé ismét?”

De az én szeretöm bényujtá az ő kezét a likon, és az én testem

ezen ugyan reszkete. Felkelék én, hogy megnyitnám az ajtót az én szeretőmnek; az én kezemből mirha csepeg, és az én ujjaimon mirha foly a závarra. És mikor én megnyitám az én szeretőmnek az ajtót, hát immár egyebüvé ment.

Kiméne az én lelkem ez ő beszéde után; keresém őtet, de meg nem találám: hívám, de nem felele én nékem. Megtalálának engemet az őrizők, megverének engemet, és megsebesítének, a város falán való őrizők elvonták keszkenőmet.

Jeruzsálembé leányi, ha megtaláljátok az én szeretőmet, mondjátok meg neki, hogy szeretetnek miatta *ellankadtam*.

2. „A Jézus Sirah könyve.“

I. Minden bölcsesség az istentől vagyon. Kicsoda *gondolta meg* előszer, a tengörbe mennyé főveny vagyon, az esőben hány csepp?

Az égnek magasságát, a földnek temérdekségét és a tengernek mélységét kicsoda *mértéklötte meg* előszer? Kicsoda *oktatta* valamikor az istent, mit szerzene?

Egy a felséges, a minden állatoknak teremtetője; ez *jelentötte meg* a bölcsességet; és *tudott vala, gondolt vala, mértéklött vala* mindeneket előszer; ő *ötlötte bé* a bölcsességet minden csinálmányába.

Az istentelen embernél utálat az istennek ígéje; mert a bölcsességnek kécse *elrejtett* annak szive előtt.

II. Kicsoda *szégyenült meg* valamikor, a ki istenbe *bizott*; avagy azok közül, kik őtet *félték*, kicsoda *hagyatott el* valamikor; avagy kit *utált meg* valamikor, ha valaki őtet segítségül *hitta*?

III. Ne vágyódjál szüntelen nagy állapatra; hanem azt vedd elődbe, a mit az isten *hagyott* tenéked; mert nem leszen előmentedre, ha azokra vágyódol, a melyeket az isten nem *hagyott* te néked. Embernek magába felettébb bizni sokat *megcsalt*, és efféle vakmerőség nem keveset *vesztett el*.

XXX. Boldog az a gazdag, a ki megfeddhetetlennek találtatik. A ki ebbe *megbizonyított* és igaznak *találtatott*, ez méltán dicsértetik; a ki gonoszt cselekedhetett volna és nem *tött*, megmaradnak az ő kazdagsági.

Mikor felettébb *öttlél*, kelj fel és add nyugalomra magadat.

XXXII. A bor az embernek megvidámulásokra *teremtett*. Adj hálát mindenekért a te teremtetődnek, a ki tégedett *teremtett*, és az ő gazdagságival *megelégtett*.

XXXIII. A fene és kevély ember semmit nem fél, noha nagy gonoszt *cselekedett* is.

Az úrnak bölcsessége *tött* ulyan válagatást benne, és ő *rendelte* eképen az idöket; némely napokat *megválasztott* és a többinél szentségsbbé *tötte*; miképen minden embert a földből *teremtett* és Ádámot a porból; de mindazáltal *megválasztotta* őket, és külemb-külemb rendeket *szerzett* ő közzettek; nékiket *megáldott*, *felmagasztalt*, *megszentelt* és arra *hitta*, hogy őtet tiszteljétek; nékiket *kedig megátkozott*, *lenyomott* és az ő rendiből *kivetett*.

Ekképen a gonosz ellen a jó szerzetetett, az élet a halál ellen ; mindenkor kettő ellen rendeltetett és egy egy ellen.

Én utólszor szerkeztem fel, és az úr én nékem áldást adott, hogy én is megtöltöttem az én sajtómat. Lássátok, hogy nem magamért munkálkodtam, de mind azokért, a kik tanulni akarnak.

XVI. TINÓDI SEBESTYÉN. *

1. „Zsigmond király.“ Iratott 1552.

Ezer háromezrébe írta k hatvanhatba.

Koronázák Zsigmondot Fejérvárba,
 Lajos király holta után bolygásba.
 Sok zuzavar lőn akkor az országba.
 János bán fogságából szabadula.
 Mária király mikor jutta Budába ;
 Zsigmond vala már feltámadásába.
 János bánra megyen nagy haragjába.
 Vidula meg Zsigmond, hogy ez hirt hallá,
 Máriának eleibe kiszálla ;
 Kezét fogá néki, szép szokat szólla,
 Mellyen Mária népével megvidúla.
 Jót nagy örömkbe ök ott sirának,
 Végzetre egymásnak új hirt mondanak,
 Először : mint lőtt dolga Kis Károlynak,
 Azután : mint lőtt halála anyjának.
 Budára menének zöngés, bongással,
 Istent dicsérek nagy hálaadással.
 Mária király egy nagy gyűlést tétete,
 Fejérvárba országába beméne,
 Koronáját fejébe ö téteté.
 Király istápját kezébe vevé.
 Gyakor könyhullatással magát bántá,
 Férjét Zsigmondot melléje állatá.
 Annak utána országát szóllitá,
 Böles beszéddel akkor ő imezt mondá :
 „Én uraim, tü ezt meghallgassátok,
 És gyűlésnek okát tü megtudjátok,
 Kiknek volt én atyám jól tött uratok.
 Arra nézvén nékem hivek voltatok.
 Sok hálákat adok arról tü nektek,
 Az elmúlt sok veszedelmet értitek,
 Velem öszve sok nyavalyát szenvedtetek,
 Mint estem fogva, azt is jól értitek.
 Zsigmond uramat, fejemet látjátok,
 Hagya holta után, hogy uraljátok,
 Velem öszve ötet koronázzátok,

Ezt jó kedvvel akkor *felfogadtátok*,
 Szeretettel kit *ajándékoztatok*,
 Hogy lönne királytok, *kiáltottátok*,
 Szeretettel ma is felkiáltásatok.
Töttetek arany koronát fejembe,
 Ugyanazont tesztek Zsigmond fejébe,
 Fejenként legyetek hozzá hűségbe,
 Néki hűvek legyetek ő éltébe."

Olly nagy örömmel mind felkiáltának,
 Szeretettel kit megkoronáztának,
 Az Istennek mind nagy hálákat adának;
 Vigadtának, jó Budába szállának.

2. „János király." Iratott 1552.

Mikor iránk ezeröttszáz és ötvenbe,
 Gyűlést hirdetének kis karácson innepébe,
 Királyné asszonyt inditák nagy hidegbe
 Jó Kolosvár felé az Marosnak mentébe.
 Im az barát vivé asszonyt Besztercébe;
 Soká csonkulának, halának nagy dérbe,
 Onnan Kolosvárhoz harmad nap vivébe.
 Reggel asszony idula jó Fejérvárba,
 Csendesbe marada buába, sirtába.
 Petruít megérte mindent Temesvárhoz,
 Asszonynak megírta, császárnak Drinápolyba.
 Derék szerént királyné asszony megtudá,
 Erdélyi uraknak mind tudakra adá,
 Kéré őket, hogy gondolnának jól arra,
 Hogy ne esnének fejenként császárnak rabbá.
 Igen gondolkodnak urak, rőttenének,
 Sokan az asszonynak ott fogadást tőnek,
 Hogy minden szerencsét véle kísértének.
 Ebben Fráter Györgynek csak hamar hirtövének.
 No hamar Alvincbe Frater György beszállta,
 Titkon Szászsebest ő magának foglalá,
 Királyné asszony ellen sokat gondola,
 Mint Erdélyből fiával kiigazíthatná.
 Az francia király kazdag király vala,
 Károly, császár Ferdinandos udvarába
 Korosként követe a királynak vala;
 Frater György dolgát követek értötték vala.
 No hamar megírta francia királynak,
 Király esmegirta a török császárnak:

„Barát hitet adott Báthorba egy grófnak,
 Magát kötelezte a Ferdinand királynak.

De hogy jobban felséged e dolgot tudja,
 Bizony felségedet barát *elárulta*,
 Ő ura gyermekét anyjával *eladta*,
 Jó Magyarországot németnek *ajánlotta*.
 Oly igen készülnek németek magyarral,
 Rád akarnak jöni az ő nagy hadakkal.“

Császár hallá feje hajtogatásával,
 Csak elálmélkodék sok gondolkodásával.
 Török császár írta a magyar uraknak,
 Külen-külen a körített városoknak.
 Mind az vármegyéknek, külen a szászoknak;
 Az ő levelében ezt írta mindazoknak:

„Csoda jól tudjátok, kik *voltatok* hivem.
 Mikor kénscses Budát én kezemhöz *révém*,
 Király fiát én anyjával *eleresztém*,
 Sátoromban Fráter Györgyöt én *megesketém*.
 Reá felele ott énnékem, hiv leszen,
 Ura gyermekének hiv szolgálja leszen,
 Azért *bizám* reá János király fiát,
 Asszony-anyját, véle az önne országát;
 Véletek tudjátok, János király fiát
 Békével *tartottam, oltalmaztam* országát.
 Olyha adót is csak tizezer forintot *vöttem*;
 Hogy hiveim vadtok, azt is azért *vöttem*;
 Maga az országnak hasznát mind *értöttem*;
 Az barát *elárult* engem, jól *megértöttem*.
 Lám fejemet együtt urának fiával
Elárult asszonyával, Magyarországgal.
 Azért hagyom nektek nagy parancsolattal,
 Kergessétek és őt megfogjátok,
 Vagy fejét vagy magát tii kézbe hozzátok.“

Róla *gondola* Fráter György, ezt hogy hallá.
 Sebesbe hozzája urakat *hivatá*,
 Fő-fő szolgálit is ott hozzá *hivá*,
 Fő-fő emberekkel ő dolgairól *szólla*.

XVII. NÁGYBÁNKAI MÁTYÁS. 1556. †

„Az Jákob pátriarcha fiáról, Józsefről.“

Izrael fiai Aegyptus országban
 Mikor juttak vala József eleiben,
 Arccal *borulának* az földre előtte.
 Nagy kemény beszéddel *szólt* József ö nékik,
 Azon *kérdi* őket, hogy honnan *jötte*nek.
 Kanaham földéből, néki *felelének*.

József m o n d a nékik :

„Ti kémeek vagytok,
Ez ország földére most azért *jöttetek*,
Hogy a hol erőtlemb az ország, meglássátok,“

„Uram, Kanaham földén egy atyától vagyunk,
Az kicsiny öcsénket mi atyánknál *hadtuk*,
De annak az bátyját, hova *lött*, nem tudjuk.“

József ismét m o n d a :

„Ez az, mit én mondok,
Ugy éljen Pharaó, hogy ti rabok léstek,
Ha az öcséteket előmbe nem hozzátok.“

Harmad napig őket őrizésben t a r t á,
Az harmad nap mulván József néki mondván :

„Egyet közzületek hagyjatok itt fogva,
Ti pedig menjetek az buzával el haza.“

Ezek zsidó nyelven s z ó l á n a k ő köztök :

„Az mi büneinkért most méltán szenvedjük,
Az mi atyánkfűát mert nem *keserültük*,
Nagy lelki rezkedve mi az kútba *vetettük*.“

Ruben m o n d a nékik :

„*Kérek* titeket.

Hogy ne rekentsétek az ti véreteket ;
De nem *fogadtok* az én beszédemet.
Im most megkeresik rajtunk az József véréát.“

József hogy ezt hallá, elfordúla, sira,
Orcáját me g t ö r l é, esmét vélek bes z é l l e.
Kanaham földére haza i n d u l á n a k ;
Ételhez az úton együtt me g á l l á n a k ;
És egyik me g n y i t á száját ő zsákjának,
Hogy abrakot adna szálláson a számárnak.
Az ő csomó pénzét a zsákban ta l á l á l ;
Atyjaíainak mindjárást me g m o n d á.
Mindnyájan szüvekben me g i j e d t e k v a l a :

„Miért *melled* ezt, istenért?“ — m o n d j á k v a l a.

Atyjokhoz Kanaham földre j u t á n a k,
Renddel mind me g m o n d á k atyjoknak, mint *jártak* ;
K e z d é k oldaznia mindjában zsákjokat,
Pénzeket mindnyájan zsákjokba me g t a l á l á k.

Jákob m o n d a :

„József nincs, azt jól tudjátok,
Fogva Aegyptusban Simeont *hadtátok*,
Az Benjanimot is fogva beadjátok,
Az én fiaimtól engem mind megfosztotok.“

Az éhség peniglen ne vekedik vala,
Az vén izraelnek kenyere elfogya,
Aegyptus földéről kit hoztanak vala.

„Menjetez buzáért!” — fiainak monda.

Juda penig monda:

„Mi el nem mehetünk,

Mert az úrnak erős hittel *megesküttünk*,

Hogy öcsénkkel öszve Aegyptusba bemegyünk.”

Az ajándékokat zsákjokba berakák,

És az Benjanimmal útra indulának;

Aegyptus országba mikor bejutának,

József színe előtt mindnyájan megállának.

Szólnak Józsefnek gondviselőjének,

Megmondák, mint jártak az előbbi pénzzel.

Monda önékiek:

„Legyetek békével,

Isten látogatott meg titeket az pénzzel.”

Simeont közikben az tömlőcből hozatá,

Mindeniknek lábát vízzel megmosatá,

Terhes számároknak abrakot adata.

Az ajándékokat ökelő rakták vala.

József szeretettel fogadá ötlek;

Benjanimot hogy látá ököztök,

Monda önékiek:

„Ez-e az öcsétek,

Az ki fölöl nékem ti emlékeztetek?”

Parancsolá József, zsákjokat megtöltsek,

Pénzét mindeniknek az buzában tegyék,

De az kisebbiknek zsákjában betegyék

Az én poharomat pénzestől betegyék.

Másnap reggel József őket elbocsátá,

Gabonákkal barmokat megterhelni hagyá;

Házának dolgosát utánok bocsátá,

Miként cselekednék övélek, megtanítá.

A szolga eléré, így szóla önékik:

„Miért, hogy ti ilyen gonoszt *mieltetek*,

Az jókért uramnak mert gonoszt *adtatok*,

Jövendő mondónak poharát *elloptátok*.”

Ott mindenik zsákját az földre bocsáták,

És zsákjoknak száját mindnyájan megódák;

Kezdé keresnie Józsefnek szolgája,

Az pohárt megeléke Benjamin zsákjában.

Látván, ruhájokat ottan megszagatták,

És nagy hamarsággal terheket felrakák;

Az városba mikor Józsefhez jutának,
Arcúl ő előtte az földre borulának.
József ő reájok kezd feddenie:

„Hogy mertétek, úgy mond, ti ezt mielni;
Nem gondoltátok-e, hogy megértenéje,
Efféle bölcs ember titeket megbüntetne?
Az pohár kinél volt, az rabom én nékem,
Ti pedig békével elmehettek én tőlem.“

Juda kéri Józsefet, ne bánja,
Könyörög ő neki: beszédet meghallja,
Renddel megbeszélé: mint az ő vén atyja
Benjaminnt nékik mert nagy kérésre adta.

XVIII. BENCÉDI SZÉKELY ISTVÁN. 1559. *

„Chronika ez világnak dolgairól.“

1. A magyaroknak második bejövetelek Pannoniába.

Annakutána meghallák a Pannoniának földének jó voltát.
Ennekokáért bocsátának el egy kímét, kinek neve Kusid vala,
hogy a földet meglátná, minemő volna. Azért Kusid eljár a földet
mind a Dunáig, és megtértébe von a kapitányoknak egy palack Duna-
vizet, egy marok perje füvet és egy marok fekete földet. Kiket mikort a ka-
pitányok megláttak volna, igen jónak itélék azokból a Panoníának föld-
dét. Árpád pedig azon helyt scithiának módja szerint egy aranyos kürtöt
megtöltte a Duna vizével, és felemelvén mindazokat, ilyen szókot
szóla:

„Hatalmas isten, valaki vagy te, ki e földet mennyet teremtted,
nagy hálát adunk te neked, hogy te minket ide vezérlöttél és hoztál. En-
nekokáért könyörgünk te neked, hogy e Pannoniának földét örök birodal-
mul adjad minekünk, a földet mondom, a kiről a füvet, földet és vizet
hozták.“

Ezt mondá. Kire a magyarok azon helyt nagy felszóval deust
kiáltának háromszor. A helyt pedig, a holott deust kiáltának,
Deezsnek nevezék.

2. Vak Béla.

Ez a Béla király, a ki Aradon nagy gyűlést tétete; holott a ki-
rályné asszony székibe ülven fiaival, a király mellett igyszóla az
uraknak:

„Mi oka annak, ugymond, magyarok, hogy minekünk és tőnektők
két szemetek vagyon, a királynak pedig egy sincsen; jóllehet a helyett
az úr isten adott neki négy szemet? (mutatván a négy fiát.) De kicsoda
annak az oka, hogy a király megvakult, mondjátok meg kicsodák azok?“

Mikoron ezt az ország népe hallotta volna, mindnyájan az urakra
támadának és hatvannyolcat levágának, kiknek minden pere-
putyjokat levelessé tévék és számkiveték es minden jószágokat a
pispekségekhez oszták.

3. Zsigmond király.

Mikort a csehek Husz János halálát meghallották volna, igen megindulának rajta, és azon helyt egy fél szemő embert választának a fejedelemül, kinek Ziska vala neve. Ez valahol papot, barátot talál vala, mindenütt őli vala őket, annyira hogy Csehországba minden klastromokat földig lerontata és a férget mind kiölé belőle. Azután szegye Sléziára, ki ott is rontá az ördög tagait. Végre megtéve Csehországba, holott Prágát az Zsigmond király ellen megtartá, ki alól el kelle szígyenkedni az imperatornak.

A Ziska koporsóján való epithapium.

„Én Ziska János itt fekszőm, ki alább való nem *voltam* a hadviselésbe akármelly imperatornál; kemény bosszúálló *voltam* a kevély fősvény római papokon és hazámnak nagy ótalma *voltam*; továbbá a mit *használt* a vak Appius Claudius az ő jó tanácsával a rómaiaknak, ugyanazont *használtam* én az én csehimnek. A hadnak szerencséjének mindenkort jelen *voltam*, ő is pedig mindenkort jelen *volt* én nekem. Ennek felette vak levén mindeneket elől *megláttam*; tizenegyszer jó szerencsével *ütköztem*. Az isten engemet azért *segített meg*, hogy a nyomorultaknak dolgát *oltalmastam* a meghízott kövér papok ellen.“

Ez időbe Zsigmond számkiveté a magyarokat, a kik Husz János tudományát vették vala; kik felkelvén bemenének Moldovába, és a vajdától földet kérének, és letelepödének Moldovának közepöttele.

4. Hunyadi János gubernator hadai.

A nagy Machumet négy száz ezer emberrel mind földről, mind vízről nagyon kezdé Fejérvárnak mind tornyait és küfalait rontatni. Hunyadi János, jóllehet az gubernatorságot letötte vala, de mindazáltal hasznos dolognak véle hazája mellett mind halálig támadni. Azért gyorsasággal, a mint leheté, népet támaszta, kihez hozzájövének a Capisztrános János keresztesi és nagy sok naszádokba aláereszködének a Dunán, kik a törököknek minden vízi erejeket elverék, és megégetvén az ellenségnek hajóit, Fejérvárba bemenének; és a megijedt népet Hunyadi János igen kezdé biztatni:]

„Szerető fiaim, miért *ijedtetők* meg ezek előtt, kiknek az én fejedelemségem alatt a nyakokon *jártatok*, és soholt az tü fegyvertök ezek ellen szerencsétlen nem *volt*. Ennekokáért most is szerető fiaim bizzatok a Krisztosba, ki mi érettünk *megholt*, és az ő vérét *kiontotta*, ki győzedelmet és erőt ad a török nép ellen.“

Ezeket szólván, ottan mindeneket a viadalhoz kezdé oktatni. Azonba a nagy Machumet az ő vízi erejének veszedelmét hogy megérté, igen megharaguvék rajta, és a szakálát megfogván megesküvék rajta, hogy avagy Fejér vár alatt meghalna avagy pedig megvenné.

XIX. „ABIGAIL HISTORIÁJA.” †

Iratott 1860.

Mikor Dávid szolgálaitól meghallá,
 Hogy az Nabal juhait ollóltatná,
 Tíz ifjú szolgálit hozzá választá.
 Követséget így ad a az ifjaknak:

„Menjetök el házához az Nabalnak
 És mondjátok ezt, mint jó barátomnak:
 Most hallám, hogy juhait behajtatta,
 És jámbor szolgálit nagy vigan tartja;
 Azon szolgálitól azt megtudhatja,
 Hogy ű néki voltam nagy jó barátja.
 Mert miulta itt vagyunk az pusztába,
 Mi azokat töltük társaságunkba,
 És marhájának voltunk oly oltalma,
 Hogy senkitől nem esett benne kára.
 Azért hiszem, hogy kedvet nyertünk vala,
 Nagy biztunkba küldöttünk ű hozzája,
 Emléközzék rólunk is vig voltába,
 Mert csak alig vagyunk itt az pusztába.”

Ezt hallván az ifjak, elindulának.
 Mikor Nabal eleiben jutának,
 Urok követségébe eljárának,
 És néki nagy tisztességgel szólának.
 Mikor Nabal mindezeket hallaná,
 Embertelen voltát ott megmutatá,
 És nemes személyeket nem gondolá,
 Illyen szóval őket pirongatá:

„Várjatok csak, im kenyeremet adom, veszem,
 És efféle búdosóknak szedelem,
 Barmom húsát azokra vesztegetem,
 A kik honnan valók, mert azt sem értem.”

Ott az nemes ifjak megpirulának,
 És előle gyorsan elfordulának.
 Mikor Dávid eleiben jutának,
 Mindezekről néki bosszankodának.
 Ezen Dávid szertelen elbúsula
 És fegyverét fölkötté oldalára,
 Négy száz legényt gyorsan mellé választá,
 Kikkel Nabal házára elindula.
 Vala Nabalnak egy jámbor szolgálja,
 Mely igen jól eszében vötte vala,
 Mint Dávidnak ura választott vala;
 De nem mere szólni az Nabalnak,

Söt eleiben m e n e ő asszonyának

És így s z ó l l a Abigail asszonynak :

„Én mint jámbor néktek azzal tartozom,

Azért a mit *érték*, én azt megmondom ;

Talán ezt te nem *értötted* asszonyom,

De uram értetlenségén búskodom.

Most Dávid az pusztából hozzá *külde*,

Tüle nagy szép szóval élést *kérete*,

Uram nagy értetlenséggel *felele*,

Szolgáit *elpirongatá* előle.

Azok asszonyom mind jeles férfiak,

Nékünk ártani nem *akartak*,

Söt mindenek ellen *oltalmaztanak*,

És hű társaságokban *tartottanak*.

Az pusztába miulta vélek *voltunk*,

Éjjel nappal mint egy kő falban *bíztunk*,

Mert *voltanak* nekünk ők hű oltalmunk,

Hogy marhánkba azulta kárt nem *láttunk*“

Abigail asszony hogy ezt meg *é r t é*,

Szolgájától igen jó neven *v e v é* ;

Gyorsan *el ő s z e r z e* sok kenyereket,

Jó borokkal meg *t ő l t e* nagy tömlőket,

És *n y ú z a t a* nagy sok kövér ökröket,

És *k é s z í t e* sok rendbeli étkeket.

Fel *r a k a t á* az számarok hátára,

Ű maga is fel *ü l e* szamarára,

És utána leányival *i n d u l a*.

Hogy az hegyről már alájutott vala.

Azonkörben Dávid is oda *j u t a*,

Kinek ottan eleiben *i n d u l a*,

És Dávidtól ily bosszonkodást *h a l l a* :

„Ezeknek marhájokat *megtartottam*.

Az pusztában kártól *megoltalmaztam*,

Kikért csak hiába mind *munkállottam*,

Mert az jókért tőlök *meggyaláztattam*.

De valakik az birtoka alatt vannak,

Azok holnap viradtáig nem élnek.“

Abigail asszony ezt mind *h a l l g a t j a*.

Az számarról gyorsasággal *l e s z á l l a*,

És Dávidnak hogy eleiben *j u t a*,

Lábaihoz orcájával *b o r u l a* :

„Kérlek, hogy ez bűnért ne haragudjál,

Jámbor szolgálodat, kiket *bocsáttál*,

Hogy ha láttam volna az én házamnál,

Most mi reánk uram nem haragudnál.

Azért töltem ez kisdod ajándékot,
 Mellyet hoztam te szolgáló leányod,
 Vedd a környüled való vitézekkel,
 És azokkal elköltsjed egészséggel.
 Gonoszság ne találtassék te benned,
 Hogy ha viaskodik ember ellened;
 Akkor benned gonosz lelki esméret
 Nem marad, hogy mardoshatná szivedet,
 Mert nem *ontottál* ártatlan véröket,
 Sem te nem *állottál* bosszút éretted;
 Mikor ezek megteljesednek benned,
 Akkor jutok én eszedbe te neked,
 Hogy kéresemmel *állottam* ellened,
 És az gonoszt *elkerülttettem* veled,

Abigail asszony ékes beszéde
 Dávidnak b e h a t a az ő szívére,
 És üt h o z á ártatlan szelédségre.
 Az asszonynak Dávid így felele:

„Áldott az úr, izraelnek istene,
 Ki hozott volt tégedet előmbé,
 Ki most engemet gonosztól megtarta.
 De te jámbor személyedet tisztelem,
 Ajándékokat mind jó néven *vöttem*,
 Méltó könyörgésednek mind *engedtem*,
 Menj házához mert *megengesztelttettem*.”

Abigail gyorsan hátra *fordula*,
 És mikoron házához jutott volna,
 Bolond urát t a l á l á nagy lakásba,
 I s z i k, mintha semmi gondja nem volna.
 Felesége akkor néki nem s z ó l a,
 De hajnalba mikor m e g j ó z a n ú l a,
 Bölcs beszéddel mindeneket m e g m o n d a.

XX. THORKOS JÁNOS. †

„Historia regis Absolon.“ Iratott 1561.

Prima pars.

Thamar az Absolonnak huga vala;
 Ezre Amon egyszer két szemét v e t é,
 Gonosz kívánságban ő magát e j t é,
 Végezetre őt m e g s z e p l ő s i t é;
 Igen hamar Dávidnak ezt m e g m o n d á k,
 Hogy ily romlás házán e s e t t, m e g m o n d á k,
 Amon miatt ily vétek l ő t t, h i r r é a d á k,
 Király a d á magát oly nagy bánatnak.

Csak magában Absolon bosszankodik,
 Senkinek arról nem panaszkodik,
 De tőle Amon igen gyűlöltetik.
 Oly üdőt ezre Absolon választta,
 Bosszuját Ammonom hogy megálhassa.
 Némikoron juhait nyírni kezdék,
 Absolonnak szolgálói hírré tévék,
 Atyjához Absolon hamar belépék,
 Tisztességgel előtte megállapék;
 Végre az királyfiakat elkéré,
 Amont nagy nehezen vélek elkéré.
 Igen nagy lakodalmat csináltata,
 Király módra mindeneket hagyta,
 Szolgáinak erősen parancsolá,
 Parancsolá, hogy Amont által verjék.
 Szolgák várják intését Absolonnak,
 Absolon hamar inte szolgáinak,
 Ugyanottan halála lőn Amonnak;
 Kin az királyfiak háborodának,
 Öszvéröket hamar ragadozának;
 Azonközbe ezben hír lőn Dávidnak,
 Hogy az Királyfiak mind levágtak.
 Azt állitá Dávid, hogy mind elvesztek.
 Minden fiai hogy megölettenek;
 De ezről ismét hamar hirt vívénnek:

„Csak az Amon *holt meg*, az többi mind élnek.“

Nám azonban Absolon felkészüle,

Nagy erővel Jeruzsálembe méne,
 Achitophel főtanácsa vagy on véle;
 Kusai hamar esék eleibe.
 Absolon ottan szóla Kusainak:

„Kusai oly ha te az én atyámmnak

Nagy hiü embőre *valdál* te Dávidnak,
 Mi dolog, hogy most ellene vagy annak.
 Igen nagy háladatlanság te túled,
 Ily nagy szükségébe *elhattad* ütöt.“

Nám Kusai felele az királynak:

„Semmiképen nem úgy köll lőnni annak,
 Hanem azt ismeröm én királyomnak,
 Az kit az isten *választott* uramnak.“

Látá király ottan megkegyelmeze,
 Kusainak Absolon megengede,
 Architophel *hivaték* eleibe;
 Ezután szólla Architophel:

„Dávidot megüzöm ez éjjel,
Gondom leszen, hogy megfoghassam ütet,
Mert tudom most, hogy igen *megfáradott*,
Az néppel ü, tudom, *megtelepődött*.“

Ez szó hallván király mind az urakkal
Jóvá hagy á k mindönök azonnal,
Kusai elő h i v a t é k azonnal,
Ezt eleibe a d á k rövid szóval.
Kusai így s z ó l l a mindezőkhöz :

„Azt vélöm, hogy erről az Architophel
Nem jó tanácsot *adott* ezúttal.
Jól tudja felséged atyád mivoltát,
Erős vitézeknek most véle létét,
Ezek nem külömben most *megbusultanak*,
Mint az kegyetlen medvék ollyatának.
Tudjad, előljáróban ha egy elesik,
Sokan *vesztek* egyult, oly hír érközik.
Ám immár véghez *mentenek* mindönök,
Dávidnak ezt hamar megizenjétök !“

Nagy hamar egy leánytul meg i z e n é k,
Az papok két fioknak hirr é t e v é k,
Ifjak meg é r t é k, hamar i n d u l á n a k.
S i e t n e k, oly igen m ö n n e k ifjak,
Egy gyermek ezt meg m o n d á Absolonnak,
Kémei hogy ott *voltanak* Dávidnak,
És hogy sietséggel *elindultanak*.
Immár az ifjak ezt eszökben v e v é k,
Absolon utánok *küldött*, meg é r t é k.
Nagy hamar egy emberhöz b é e s é n e k,
Annak házánál űk elrejt ő z é n e k.

Tertia pars.

Gond már Absolonnak a d a t o t t v a l a,
Egy öszvéren mert szélyel b o l y o g v a l a ;
Im egy sűrű erdőbe e l b é j u t a,
Egy nagy sűrű bojtos cserfa ott v a l a,
Az öszvéren alóla m e g y e n v a l a,
Ágaiba ám feje f ő n a k a d a.
T ö r t é n é k, öszvér e l m ű l é k alóla,
Absolon az cserfán f e l a k a d a,
Az föld és ég között f ű n f ű g g v a l a.
Immár egy vitéz meg m o n d á Joábnak,
K i f á n f ű g g é s é t l á t á Absolonnak ;
K i l ű n v e s z e d e l m é r e Absolonnak,
M o n d a Joab akkor az h i r m o n d ó n a k :

„No ha láttad, miért hogy által nem verted,
Absolont miért hogy te meg nem ölted?
Ezentúl én, meglátod, reá megyek,
Im megölem, tégy róla, ha bánod.“

V a g y o n nagy haragban, dárda kezében,
Absolont megölni hamar m é n e,
Kegyetlenül ott szegényt á l t a l v e r é,
Több szolgálival szinte meg ö l e t é.
Királyhoz Joab hirmondót b o c s á t a.
Igen t u d a k o z z a király ú fiait;
Az egyik követ nem t u d á m i n t v o l t á t,
Ottan az másik követ b e é r k ö z z é k,
Ettől is fia felől t u d a k o z z é k,
De felőle nem jó h i r m o n d a t é k,
Mert e l e s z ö t t, néki m e g j e l ö n t e t é k.
Rajta szegény Dávid elkeserődék,
Fiának veszödelmén e s u d á l k o z z é k,
Hertelen fia halálán b á n k ö d é k,
Nagy sok jajszóval fián e s e d ö z z é k.
Tudtára az népnek ez d o l o g v a l a,
Joabnak is nagy hamar h i r l ü n e b b e n :
Siralomra f o r d u l t ü g y ö z ö d e l m e.
Rajta Joab igen m e g h á b o r o d é k,
Hamarsággal az királyhoz b e l é p é k,
Sok beszéddel hadnagytul m e g f e d d e t é k,
Kivel mind az ú v é t k e f e d e z t e t e t é k.

„Rémülésbe minden népedet hoztad,
Győzödelmet napját semmié t e t t e d,
Jámbor szolgálodat ma m e g g y á l á z t a d,
Kik fejüket veszni v e t ö t t é k é r t e d.
Jól reá gondolj, kelj fel hamarsággal,
Menj ki, tégy eleget szép beszédöddel,
Adj bátorságot népednek künn létöddel.“

Mikor ez szókat szegény király h a l l á,
Az hadnagy beszédére k i b a l l a g a,
Ő közöttök l e ü l e az kapuba,
Népeinek király bátorságot a d a.

XXI. ILOSVAI PÉTER.

„Szent Pál apostolnak életéről.“ Iratott 1564.

Rettenetes kergetője az híveknek,
Az időben Saulus az keresztyéneknek,
Halállal, tömlőccel b ü n t e t s o k a t b e n n e k,
Kik ellene s z ó l n a k M o j z e s t ö r v é n y é n e k.

Válta ottan leveleket az fő papoktól,
 Elindula hamar az Jeruzsálemből,
 Siet hamarsággal, sok fenyegetéssel,
 Damascusban egyen nagy hertelenséggel,
 Ott is megakarra hizni keresztyén vérrel.
 Isten mennyből néki útban megjelenték,
 Villomás, mennydörgés, fényesség adataék,
 Hogy ki miatt Saulus hamar homlok esék,
 Mennyekből hozzája ilyen szózat adataék:

„Láss, mit kergetsz engem az én hiveimben?
 Nehéz neked rugódoznod ösztön ellen.“

Felele Pál:

„Mit kívánsz, uram, én tőlem?
 Mind az tévő lészek, csak parancsolj én nékem.“

Ottan úr felele:

„Mit kergetsz engemet?
 Ne öldözzed nékem az én hiveimet;
 Mert ezekért ontottam ki én véretem.
 És szörnyű halálra adtam az testemet.“

Ottan feltekintte, hogy ez szókat hallá,
 Mondhatatlan igen megijedett vala;
 Mint az vak sötétben, ugyan tapogat vala.
 Saulust Damascusban bevezették vala,
 Szemeivel semmit harmad napig nem láta.
 Vala egy szent ember akkor Damascusba,
 Ananias neve; emek az úr szóla:

„Menj el Anania egyenes utcába,
 Vigasztaljad Saulust az Judásnak házába.“

Ananias szóla:

„Uram én hallottam,
 Melly kegyetlen ember, azt én jól hallottam.“

Monda az úr néki:

„Menj el, mikor mondom,
 Mert Pál én nékem egy választott edényem.“

No Pálhoz beméne Ananias, monda:

„Atyámfia Saule, nékem az úr hagyá,
 Ki néked megjelent az minap útaba,
 Te hozzád eljönék az egyenes utcába.“

Veté Ananias Pálra ő kezeit,
 Ottan a szent lélek bátoritá szívét,
 Néki meggyógyitá hállyogos szemeit,
 Étel ital után erősíté ő testét.

Második rész.

Sok napok elmulván, Corinthusban méne,
 Onnét Syriában tengeren evezé,
 Nem sok idő mulván, Ephesusban lére.

Söt tizenkét férfiakat ott találá la,
 Az tanítványok közzül kiket kérdez vala,
 Az istennek lelke, hogy ha vélek volna.
 Ezek felelé nek, szent Pálnak mondanak:
 Hogy ők a szent lélek istent nem *hallották*,
 De ők a keresztelő szent Jánost *hallgatták*,
 Az keresztyénséget ő tőle *megtanulták*.
 Jeruzsálemben az pünköst napjára
 És ő magát a d á ottan tisztulásra,
 Mózes törvénye szerint b e m é n e az templomba.
 Igen keveset h a s z n á l a tisztulásával.
 Mert a zsidók l á t á k templomban, azonnal
 Reá t á m a d á n a k, r a g a d á k azonnal,
 Az templom ajtaján k i h u r c o l á k azonnal,
 Kemény ostorokkal m e g v e r é k az táborban,
 Hadnagy megkénzani h a g y á azonközben.
 Söt erős kötéllel m e g f o j t o t t á k vala;
 Százados vitéznek Pál azt m o n d j a vala,
 Ostorozni rómaid nem szabad volna.
 Ezt h a l l á százados, hadnagynak m e g m o n d á.
 Hogy szent Pál római ember, azt m e g í r á;
 Ez beszédet é r t é hadnagy, o d a j u t a,
 M e g k é r d e z é tőle, ha római polgárfi volna.
 Tagadást ő abban semmit nem t e t t v a l a,
 M o n d a, hogy Rómában született volna.
 De másod nap az fő papokat b e h í v á,
 Szent Pált azok közzé hadnagy á l l a t t a t á.
 Vala az fő papnak Ananias neve,
 Az környül állóknak főpap ottan i n t e,
 Hogy az káromlásért ötet arcúl verné;
 Szent Pál hogy ezt l á t á, ottan szólnia k e z d e:
 „Megver isten téged fejéredett köfal,
 Hogy engem megütnél, ide e z é r t j ö t t é l,
 (Minden törvény felett ú g y v e r e t é k arcúl)
 Az igazmondásért engem *megbüntetettel*.“
 Innét az fő hadnagy szent Pált f e l v i t e t é.
 Az vitézek által az táborban k ü l d é;
 Másod éjél az nép előtte m e g á l l a;
 Ilyen szókat h a l l a Pál ott az ú r istentől:
 „Mint Jeruzsálemben róllam vallást *tettél*,
 Azonképen néked Rómában menned kell;
 De állhatatos légy, el n e feledkezzél,
 Császárr előtt róllam vallást t é g y e r ő s h i t t e l. “
 Az időben zsidók közzöl t á m a d á n a k,
 Negyven férfiak az urakra á l l á n a k,

Ő köztök olly igen nagy hitet mondanak,
 Pált mig meg nem ölnék, sem ennének, sem innának.
 Tudtára lőtt vala ott az Lisiasnak,
 Szent Pálnak az zsidók hogy lest *vetettenek*,
 Igen hamar hetven lovagot készíté,
 Kétszáz gyalog népet az mellé készíté;
 Bátorsággal szent Pált ottan tőlek küldé,
 Tőlek egy levelet az tisztartónak küldé.
 Vala tisztartónak Felix az ő neve,
 Köszön az Lisias annak az levélben,
 Az felett ő magát ajánlá mindenben,
 Azután ezeket írja néki levélben:

„Zsidók az férfiat hogy megfogták vala,
 Ok nélkül az jámbort ők megölik vala.
 Ha tőlek erővel el nem vészem vala.
 Sőt hogy rómabeli volna, azt *megértém*,
 Azért az tanácsot érte én *begyűjtém*,
 Az kötözött embert közikben *vitettém*,
 Mint vétkezett vala, tőlek azt *megértém*.
 Vádolák az jámbort zsidók az tanácsban,
 De nem *vala* büne a vádolásban,
 Halálra méltónak nem *vélém* magamban.
 Azért tőlek *elvitetém* én az táborban.
 Azért én az foglyot *küldtem* kegyelmednek,
 Zsidók irigységből reá *támadának*,
 Köztök okot hozzá halálra nem *telének*.“

Csak ez summája Lisias levelének,
 Az követek kit megadának Felixnek,
 Akaratját érté levélből az hadnagynak.
 Mihelyt Ananias a fő pap ezt hallá,
 Ötöd napra Jeruzsálemből eljutta,
 Sokat szent Pál ellen ott az prókátor szóla:

„Ezen kérünk mi mint kegyelmes urunkat,
 Kegyelmesen hallgasd meg könyörgésünket.
 Békességgel *éltünk*, mióta birsz minket,
 Semmi kár nem érte zsidókat, szegényeket.
 Azért meghallgassad az mi panaszunkat,
 Im ez fogoly ellen panaszlásunkat.
 Dögleletes ember az Pál, jól megértсед,
 Egész ez világon gonosz embernek higyed“

Beszédét meghallá szent Pál a peresnek.
 Megfelele ő is előtte Felixnek.

„Jól tudom — azt mondja szent Pál az Felixnek —
 Itélő bírása voltál az nemzetnek,
 Igaz ítéletet tégy uram mindeneknek.

Sőt azt hallotta nagyságod és értette,
 Tizenkettőd napja, hogy én jöttem ide,
 Imádságért jöttem fel Jeruzsálembe,
 Nem gonosz szándékban mentem be közitekbe.
 Oka én nem voltam az eretnekségnek,
 Sőt hiven szolgáltam az én istenemnek,
 Mint próféták irtak, hittem én mindeneknek.
 Fel Jeruzsálembe mikor mentem vala,
 Nem volt nékem gondom az disputálásra,
 Én nem adtam okot soha botrányozásra.
 Feltámadás felől igazat ítélttem,
 Saduceusokat azért én meggyőztem.
 Illyen nagy vétkekért igen kárhozthatnak,
 Engem megölnie mindnyájan akarnak;
 Isten megköszönje jámbor Lisiasnak,
 Ki engem megmentett, nem adattattam halálának."
 Tőn véget szent Pál ott az ő szólásának.
 Felix meghallá beszédét az két félnek,
 De az törvényt ki nem mondá ő ezeknek,
 Halasztást tőn alájötteig Lisiásnak.

XXII. MELIUS PÉTER. 1565. †

„Az két Sámuel és az két királyi könyvek.”

Sámuel első könyve. XXV. feje.

Azután meghal a Sámuel. Azért összegyűlnek mind az egész izrael népei, és siratják nagy jajgatással a Sámuel és eltemeték ütet az ő házába. Felkele azért Dávid, és mene a Paran pusztájába.

Vala penig egy ember a Maon pusztájába. Neve pedig ennek az embernek vala Nabal, az feleségének neve penig Abigail. Meghallá azért a Dávid, hogy az Nabal a juhokat most nyírnéje; küldé azért az tiz ifjakat hozzája, s ezt mondá az ifjaknak:

„Menjetek a Nabalhoz, és ezt mondjátok neki: Im én (Dávid) most meghallottam, hogy neked Nabal most nyíróid vannak. Mostanába a minemű pásztorid vannak, voltanak mi nálunk; de mi semmi bántásokra nem voltunk ő nekik, és mi miattunk semmi fogyatkozások nem volt mind a napokba, a míg Kármelbe voltak. Kérdd meg bár a te ifjú szolgálídat s megjelentik te neked, hgy ha én miattam valami károk volt. Löljenek kedvet azért a te szemeid előtt az én szolgálím! Mert az jó napra jöttünk ide, szinte akkor, mikor lakodalmadat értettük. Kérünk azért tégedet, adj életünkre valót.”

Elmenének azért a Dávid ifjai, és a Dávid nevével mind e beszédek szerint, a kiket Dávid szájokba adá, s szólának Nabalnak, és e követtséget bemondván, hallgatának. Felele erre Nabal a Dávid szolgálínak, s monda:

„S valjon kicsoda a Dávid? Ez mai nap *kezdek* megsokasulni aféle gonosz szolgálk, a kik gonoszúl elszöknek az ü urok előtt mostan. Im majd azért felveszöm az én főzésömet, a kit *főztem* az én nyirömnek s oda adom a népeknek, a kiket én nem esmerek?“

Elfordulának azért, és üresen visszatérének a Dávid ifjai és megtérvén, haza menének, és megbeszéllék mind ezeket a Dávidnak. Monda azért Dávid az ü vitézinek:

„No hamar minden ember készüljön, és kösse oldalára a kardot!“

Mindjárt azért kiki mind oldalára kötö az ü szablyáját. S elindulván a Dávid, felmenének ü utána ugymint négyszáz férfiak. Az Abigailnak pedig egy szolga megizené és jelenté ezt mondván:

„Ime Dávid követeket *küldött* vala, hogy köszönténjek a mi urunkat; de a Nabal *megutáld* a követeket, és bosszú beszéddel bocsátá el őket. Azok pedig a Dávid népei jól tettek mi velünk, és semmi bosszúsággal nem *illetlettünk* ü tülök, s egy mákszem fogyatkozásunk sem *volt* ü miattok mind azokba a napokban, a mely napokon ü velek *jártunk*, és a nagy puszta mezőbe *voltunk*. Sőt mint egy kökerítés olyanok *voltak*, úgy *oltalmaztak* minket, a míg ü náluk az juhokat *legeltették* és juh pásztorok *voltunk*. Most azért lásd jól meg, mint kelljen cselekedned; mert a büntetés reá *végeztetett* a mi urunkra, mert bosszúbeszédet *szólt* a Dávid ellen.“

Nagy hamarsággal gyorsalkodék azért az Abigail, és vén föl kétszáz kenyeret és két tömlő bort, és két száz font nyomonyi össze-satolt figét készíté, és mindezeket a számárok hátára rakatá. Felülvén azért Abigail a számár hátára alá méné. Ime Dávid és az ü népe szinte alájűnek vala az Abigailnak, az Abigail is pedig szinte eleibe méné Dávidnak. A Dávid pedig azt mondja vala az ü népeinek:

„Bizonyába hát csak heába *örzöttem* és *ótlalmaztam* én minden jószágát Nabalnak, a kik *voltak* a pusztába; s *valamie volt*, de semmi kár és fogyatkozás nem *volt* semmi marhájábn, úgy *örzöttem*. S ime ü én nekem az jóért gonoszt *fizet*!“

Hogy meglátá azért Abigail a Dávidot, gyorsalkodék és leszálla az számár hátáról és a Dávid orcája előtt arcúl leborula és tisztességgel *köszö*ne a Dávidnak és monda;

„Szerelmes uram, noha *vétöttem*, hallgasd meg a te szolgáló leányodnak az ü beszédét. Kérlek azért, hogy az én uram ne vesse az szívét erre Béliál engedetlen gonosz emberre, mert bolondság vagyon ü vele. Én pedig uram nem *láttam* a te szolgálodat, a kiket *bocsátottál* volt. Az úr úgy éltesse a te lelködöt, hogy az úr az, a ki *megtartóztatott* és *megtöltött* tégedet, hogy ne menj a vérre, és *megmentette* és *szabadéld* a te kezedet a vérontástul. Mostan pedig ihon ez ajándék, a kit az én uramnak *hozott* a te rableányod. Az úr nevébe ví az én uram, a Dávid, és semmi gonosz te benned nem *találtatott* a te napidtul fogva, a miulta *éltél*. Mikor azért a Jehova az én urammal Dáviddal megcselekedendő mindazokat a jókat, a kiket *szólt* és *fogadott* az úr, ne legyen ez te neked romlásodra, hogy te

most ok nélkül vért ontanál. Mikoron pedig az Jehova te veled jól teend, megemlékezzél akkor én rólam, hogy jó tanácsot *adtam*.“

M o n d a azért Abigailnak a Dávid;

„Áldott az Jehova, a ki tégedet *küldött*; az úr isten megáldjon téged, a ki *megtált* és *tartoztat*, hogy a vérontásra ne menjek.“

Valamit azért Abigail hozott vala ajándékon, jó néven f o g a d á és e l v e v é a Dávid, és m o n d a Abigailnak:

„Menj fel békességgel a te házádba! Im lásd meg, hogy *meghallgat* *am* a te könyörgő szódat, és megtekéntvén a te személyedet *megfogadtam* intéseidet és *engedtem* kívánságodnak.“

V i s s z a m é n e azért Abigail a Nabal házához, hát ime a Nabal felette nagy részeg vala. Nem j e l e n t é azért az Abigail akkor Nabalnak sem kicsiny sem nagy beszédét, mind más nap reggel m e g j e l e n t é, mint *járt* a Dáviddal; és mindjárt e l h a l a Nabalba az ő szive, és igen m e g i j e d e, és olyan l ő n, mint egy kő bálvány.

Ez dolog után tized nappal hertelen m e g v e r é az Jehova a Naqalt, és meghala. M e g h a l l á a Dávid, hogy *megholt* a Nabal, elbocsájta és szóla azt izenvén az Abigailnak, hogy ütet elvennéje feleségül. E l m e n é n e k azért a Dávid szolgálai az Abigailhoz és s z ó l á n a k ő nek az mondván:

„A Dávid *küldött* minket te hozzád, ezért hogy téged feleségül akar venni magának.“

F e l k e l e azért az Abigail, fel üle a szamar hátára, és a Dávid követi után m e n e és l é n ezután Dávidnak felesége.

XXIII. TEMESVÁRI ISTVÁN. †

„Kenyermező.“ Iratott 1569.

Imé azonközben kimek m e g j u t á n a k,
Az Erdélyországban Báthori Istvánnak
És vég Temesvárbán jó Kinizsi Pálnak
M e g b e s z é l l é k, török szándéka mi velna.

„Most, ugymond, Alibég ékes seregével
Által *kezdett* kelni Dunán ő népével;
Az Erdélyországnak nagy veszedelmére
Hatvan ezer néppel *indult* sietséggel.“

A kényszer Erdélynek ő tartományában
Székely, magyar, szász, oláh lakik abban.
Kikből oly nagy szép hadat jó Báthori István
A törökek ellen nagy hamar t á m a s z t a.
Bövséges éléssel táborát m e g t ö l t e t é
És hadiszörszámmal m e g e r ő s í t e t é,
Ellenség jövőjét semminek nem v é l é,
A szegény községet nagy rablástól f é l t é.
Imé azonközben t é v é k néki hírre,
Az ő birtokára hogy Alibég jőne.

Azért gyorsasággal és nagy bátor szível
 Török eleibe vajda ő népével
 Indúl a táborból, sietséggel még y en.
 Azonközben pedig az vég Temesvárnak
 Az ő ispánjának, jó Kinizsi Pálnak
 I z e n e Báthori, mint jó szomszédjának,
 Oltalmára jöne az Erdélyországnak.

„Imé beindultak most a mi földünkbe
 Az mű ellenségünk oly nagy kövélységben.
 Én innét népemmel olly nagy sietséggel
 Eleikbe megyek én minden örömmel.
 Kérlek te is indulj utánok népeddel,
 Közbe vegyük őket a mű seregünkkel.“

Vitéz Kinizsi Pál hogy e dolgot ér t é,
 Az ő szép seregét ottan elkészít é.
 Ezt Alibég ingyen eszébe sem v ö v é,
 Hátul hogy ellenség volna, azt nem vél é.
 A mezőn egymástól nem távol ül é nek,
 Három óraiglan a táborokban l ő n e k,
 Ott egymás erejét elnéz é k, sz ő m l é l é k,
 Az ő seregeket szépen elrendel é k.
 Ottan vajda népét előre sz ó l í t á,
 Kiknek nagy felszóval ilyen módon sz ó l a

„Szerető vitézim, készüljetek hozzá,
 És nagy bátorsággal menjünk pogányokra.
 Ő sokasságukat tü ne gondoljátok,
 Mert sokkal kevesen v í n i a t i tudtok,
 Ellenségnek soha hátat nem adtatok,
 Gyakran törökeknek nyakokon jártatok.“

Miglen ezt m o n d á, oly nagy sietséggel
 R o h a n a törökre ottan merészséggel.
 Az egész sokaság mind középre f u t a,
 Röttenetességgel egymással ott v i v a,
 Hat sebekkel akkor István vajda
 Lovával egyemben megsebhedett v a l a.
 Az jó Kinizsi Pál nagy szép seregekkel
 Erdélybe beére alföldi hősökkel.
 Jézust kiáltata, törökre indul a,
 Olly nagy sebességgel reájok r o h a n a,
 Hátul törökeket kegyetlenül v á g j a,
 Számtalan törökeket gyorsan lehullata.
 Sok számtalan török csak a hegyen vesze,
 Egész harmad napig kiket a föld népe
 Tétova k e r g e t e, gyakor helyen ö l e.
 Sokat búdosásban éhség mege m é s z t e.

Alibég ruháját változtatja vala,
 Egy pásztorhoz hegyben gyorsan bement vala,
 Annak kuttyájában az éjjel hált vala,
 Reggel jó lovára ő felfordult vala.
 Monda a pásztornak:

„Menj el gyorsasággal,

Báthori Istvánnak és Kinizsi Pállal
 Mondd meg, hogy ez éjjel te gazdája voltál
 Vitéz Alibégnek, te jó gazdálkodtál.“

Ottan az Alibég onnét elszágotla,
 Haláltól fogságtól ő megszabadula.
 A Törökországban ő maga beszágotla,
 Meztelen elszaladván befutla,
 De minden ereje Erdélyben marada.

XXIV. LÉVAI NÉVTELEN. †

„Paris és görög Ilona históriája.“ Iratott 1570.

Secunda pars.

Paris Venus asszonyt szorgalmaztatja,
 Gyakran fogadását szemére hányá:
 Mit fogadott, hogy ő néki megadná.
 Vénus isten asszony Parist szólitá,
 Szép Ilonát ő néki megmutatá,
 Az módjára ötet reá tanitá,
 Mint hozzáférhessen, igen oktatá.
 Paris Peloponnesusban készöle,
 Hamarsággal hajókon eleredé,
 Menelaussal esméretet szerze,
 Erős barátságot az kettő köte.
 De első utta néki nem szogála,
 Másod uttal Paris megént indulá.
 Nagy sok drága ajándékokat szerze,
 Kiket az hajókban Paris bészerve,
 Ismét az tengeren ő eleredé,
 Menelaus házához hogy beére;
 Csudálkozik Menelaus, hogy látá;
 Ajándékot Páris néki mutatá.
 Itt meglőn jó szerencséje Parinak,
 Mert lőn esmőretiben Helenának;
 Ki nagy hálát ada Venusnak.
 Csudálkozik Ilonának termetén,
 Gerjede z erősen az ő szépségén;
 Az egyuttal véle nem tractálhata,
 Paris Ilonával ott nem szólhata,

Hanem titkon levelet néki írta,
Mely levélnek a summája így vala:

„Téged köszönt az Priamusnak fia,
Lidiabeli gyenge szép Ilona!
Mit szólhatok, akármint én tagadjam,
Szerelmemnek tüzét mért titkolnám,
Hogy ha láttad, miattad megfáradtam,
Magam te érted halni bocsáttam.
Színedet, szépségedet hogy meglátám,
Én szívemben mindjárt eldőltem,
Szépségeden igen megcsodálkozám,
Hasonlót mert hozzád soha nem láttam.
Mind hamis volt, az kik felőled szóltak,
Termetedet az kik nékem mondhatták,
Mert soha igazán meg nem mondhatták,
Szépségedet soha meg nem írhatták.
Az Venusnak testét hogy meglátám,
Mindeneknél szebbnek én azt állítám,
Azért akkor ötet szebbnek ítélem,
Azelőtt szépségedet hogy nem láttam.
Mert felőled sok híreket hallottam,
Kit én magam szemeimmel megláttam.
Szebbet te személyednél nem találtam,
Az mint ezt én szép Venustól hallottam.
Tudod, érted mindent hátra vettem,
Vitézséget, sok kéncset én nem voltam,
Az Venust éretted szebbnek ítélem,
Kérlek immár engedj én nékem.
Gyakran igyekeztem kívánságomat
Borral enyhíteni bujaságomat,
De egyik tűz gerjesztette másikat.
Ez képen kénzottam csak én magamat.
Immáron ha te érted anyit türtem,
Csak azon kérlek, engedd meg én nékem,
Lábaidon lehessen én két kezem,
Légyen benned én nagy gyönyörűségem.
Azt magamban szintén eltökéltem,
Hogy házomhoz soha nem lesz térésem,
Szépséged nélkül nem akarok lennem.“

Megfelel Lidiabeli Ilona Parisnak:

„Immár értem Paris te leveledet,
Eláttatta szép szód gyenge szívemet,
Arra engesztelte már én elmémet,
Levél írásra bírtá én kezemet.

Honnan légyen néked te merészséged,
 Hogy szorgalmaztatni szívemet méred,
 Vendég levén erre magadat *vetted*,
 Gazdád feleségét már hitegeted ?
 Azért *búdosál-e* te az tengeren,
 Azért *forgattál-e* sok szerencséken,
 Ez-e az jó baratságnak jutalma,
 Kít én uram te hozzád *mutata* ?
 De én az mint *megítéltem* magamban,
 Hozzád hajlok az én akaratomban,
 Az mint immár *megesmértem* magamban,
 Gonosz nem léssz hozzám *gondolatomban*.
 Jóllehet szépségemnek nagy az hire,
 Paráznának nem *collam* közöse.
 Testem még senkinek nem *volt* engedve.
 Talám Theseustól *vöttél* példát.
 Avagy példájáról *vöttél* biztatást ?
 Ne véld, hogy *béültötte* akaratját,
 Csak hejában *művelte* nagy munkáját ;
 Higyled, hogy csak hejában *volt* munkája,
 Mert nem *volt* semmi haszna az kapásba,
 Csak hogy egyszer-kétszer ő *megcsókola*,
 De szüzességem tőle *megmarada*.
 Azt is látom, az asztalnál mit művelsz,
 Mikor vélem az ételkor együtt ülsz.
 Sokszor újad intését *megérteltem*,
 Akaratodat jól eszembe *vöttem*,
 Szömlöldeked intését *eltitkoltam*,
 Kiket vig szívemhen mind *béjegyeztem*,
 Ezen azért én oly igen *rettentem*,
 Hogy uram meg ne látná, igen *féltem*,
 Ki miatt orcámban *megverejedtem*,
 Szemeimmel az földre *alánéztem*.
 Ezért *megháborodtam* én magamban,
 gyakran *mondtam* az én búsulásomban,
 Nám nincsen semmi szeméremség Parisban,
 De lám mind igazat *mondtam* én abban.

Jóllehet nagy sokáig szép Ilona

Az Paris kívánságára nem *hajla*,
 De sok hamis beszédekkel *megcsalá*,
 Kívánságára szép Ilonát *hajtá*.
 Szép Ilona beszédeknek *engede*,
 Azért hamarsággal ő *felkészüle*,
 Az Paris hajójában *elbéüle*,
 Sok kéncsével Trója felé *erede*.

Menelaus v a g y o n gazdag Onessusban,
Nem tud semmit, hogy *esett* családságban.
Egyik szolgálja találá ő utában;
M o n d a :

„Uram, nem mondhatok örömet,
Te házadnál a mi most otthon *esett*,
Mert Paris *elvitte* feleségedet,
Kivel mind *elvitte* nagy sok kéncsedet.“

Menelaus ijedtében e l e s é k,
Jó lováról az földre arezül e s é k,
Az kitől szó az nap nem a d a t t a t é k ,
Bánat miatt ez királyon t ö r t é n é k .

XXV. CHANÁDI DEMETER. †

„Vita Joannis regis II.“ Iratott 1571.

B e v e z e t é s .

Csudáлом gondolván világ állapotját,
Nyilván látom mindenben állhatatlan voltát.
Ha régtől fogva esött dolgokat meghányom,
Ez világot az isten *igazgatta*, látom;
Anyjának még méhébe mikor ember nem *volt*,
Élete meddig folyjon, meglátározta volt,
Kíró az szent Jób nekünk igen nagy bőven *szólt*,
Mikor isten testében megsanyargatta volt.
Elrendelt határunkat senki el nem hagyja,
Jób pátriarcha nekünk nyilván ezt kiáltja.
Isten azért például őt nekünk *mutatta*,
Több példát én ezekről most elő nem hozok,
Az második jó János királyról csak szólok,
Vitéz fejedelmünk *volt*, mindnyájan tudjátok.
Emlékezzünk azért mi felőle,
Lássuk, mint *viseltetett* istentől élete !

Keresztes had l ő n ez világra születése,
Atyjának l ő n hamar világból kimenése.
Nagy háború mindjárt gyermekre b u r ú l a ,
Nagy hadat német király ü r e á i n d í t a ,
Budát, gyermekre s z á l l a , erősen v i t a t á ,
Szerencséje első l ő n ez gyermek korába.
Ellenségtől, némettől isten ott m e g m e n t é ,
Nagy haddal török császárt e l h o z á németre,
Az német hadat török szertelen e l v e s z t é ,
De gyermeknek l ő n ebből gonoszb szerencséje.
Királynétul az család ottan azt k i v á n á ,
Fiát táborba hozzá kiküldené, látná ;

Oltalmat, mint az farkas báránynak ajánla,
 Megmutatá, mert Budát kezéhez kapcsolá.
 Lova száját, táborát addig nem téríté,
 Mignem asszonyt fiával Budából kiküldé,
 Lippára onnan igazítá, elereszté,
 Magyaroknak Budába fegyverét elszedé.
 Egy jeles vitéz urat megtartá, megfogá.
 Vitéz Török Bálintot elvivé rabságba;
 Erdélységbe fiával asszony elindula,
 Lippáról hamar Gyulafejérvárba szálla;
 Szerencse ott is de nem sokáig szolgálta,
 Nem sok időre háttal hozzájuk fordula.

XXVI. VALKAI ANDRÁS. 1573. †

„Historiás ének az nagy úr, Bánkbánról.“

Atyjafia a királyné asszonynak
 Szerelmére gerjede Bánkbánnénak,
 És megjelenék királyné asszonynak
 Szerelmében bűn vakulása annak.
 Királyné asszony szóla az öcsésével,
 Rejtekházba lönne ő nagy csendességgel;
 Mindeddig forgódna k mesterségével,
 Hozzáviszi Bánkbánnét beszédél.
 Bánkbánnét hordozá ő házaiban,
 Beszélget ő véle nagy nyájasságban.
 Öcsese rejtezve vala meghagyott házban,
 Asszony az Bánkbánnét vivé az házban,
 Jám-borsága megromla virágában,
 Megtörtették az ő tisztaságában.
 Szégyenségtét az asszony nem titkolá,
 Nem sok időre urának megmondá;
 Mikor ura megölelé, ápolá,
 Sirva vitéz urának eszót mondá:

„Vitéz uram, nem vagyok méltó arra,
 Te ápolásod, megölelésedre.
 Mert megromlottam én tisztaságomban,
 És megsegyenültem jámborságomban,
 Szolgálatunkért estem gyalázatban.
 Az te ágyad immáron széplésült,
 Tisztaságtól társod immár megürült,
 Jám-borságnak hajója mert elmerült,
 És miattam orcádra szégyen terült.
 Nem volt nekem ez soha akaratom,
 Mindenkoron volt ebben ártatlanságom;

De ezt *művelé* rajtam az asszonyom,
 Öcsese miatt *romla* meg *tisztaságom*.
 Nem kívánom immár életemet,
 Im kezedbe *hoztam* én fejemet ;
 Őlj meg, vitéz uram, kérlek tégedet,
 Mert *elvesztöttem* híredet, nevedet,
Küssebbítöttem te tisztességedet,
Rutítottam a te király-képedet.“

Igen megharagvók ezen a Bánkban ;
 Feleségét kéri, hogy sirásában
 Megszünjék, ne legyen nagy bánatjában .
 Másod nap felesége szava után
 Törít oldalára köti az Bánkban ;
 Mikoron udvarhoz ő beindula,
 Királyné asszonyával hogy szömbbe jutta,
 Törít asszonyhoz mindjárt kirántá,
 Királyné asszonyt legottan levágá.
 Aztán házból kiindula,
 Az udvar népének a tört mutatja,
 Csendes beszéddel ő nekik ezt mondja :

„Kérlek tütöket, hogy veszteg legyetek,
 Semmi háboruságot ne kezdjeteK.
 Semmit nem *cselekedtem* ok nélkül,
 Asszonyomon *lött* ez vétek nélkül ;
 Nem *akarek* lönni halála nélkül,
 Mert ez *meglett* az ő undok vétekből.
 Ez mű asszonyunk én házasságot
Megfertőztötte öcsésével ágyamat ;
 Hírem, nevem *veszté*, tisztaságomat,
 Életembe *rontotta* virágomat.
 Az halálra merem fejemet vetni,
 Társomért *akartam* bosszút állani.“

Ez szót hallván udvar népe, csendesedék ;
 E dologért háború nem kezdetek,
 Az Bánkbánnak békesség adaték,
 Bánkban dolga mert helyen találtaték.
 Hogy jutta Bánkban Konstancinápolyban,
 Királyt ott ére Bánkban az városban ;
 Királynak monda dolgát bátorságban :
 „Te *biztál* engem gubernatorságban,
 Feleséged *megöltem* országodban.
 Mert feleséged, én asszonyom, Gertrud,
 Kit én olynak *véltem*, mint szent Rút,
 Oly dolgot *művelt*, ki megmondásra rút,
 Halálára ki *volt* választatott út.

Németországból öcsését *behivatta*,
 Társomat egy házba *zárlotta*,
 Erőszak szerént véle *megrontotta*,
 Ezért ez *lőn* ő halálának oka.
 Nem *akarim* én előtted elfutni,
 Kegyelmességödhöz *szoktam* folyamalni,
 Mert *tudtalak* tégedet igaznak lőnni.
 Im hozzád *jöttem* nagy bizodalomban,
 Itélj meg engemet igazságodban ;
 Az én fejemet ide *hoztam* arra,
 Ha *vétkeztem*, bátor vitess halálra.“

Csoda, ezen a király ő szívében
 Meg nem *háborodék* ő elméjében.
 Semmi változás nem *lőn* az ő színében,
 Király Bákbánnak *s z ó l* tekkeltességben :

„Egyéb választ én te néked nem adok :
 Siess haza, látod utamba vagyok.“

Dicséretes hadat király *v i s e l e*,
 Űdö mulván, hogy országba *j ö v e*,
 Az Bánkbán *e l f e l e d k ö z é k* erről,
 Hogy királytól törvényt kérjen fejére.
 Egykor király feleségét *e m l í t é*,
 Ottan Bánkbán magát *e l ö v e t é*,
 M o n d a :

„Uram király országodban vagy,
 Tudom azt, hogy igaz fejedelem vagy ;
 Én *öltem* meg a te feleségedet,
 Im kezembe adom az én töremet,
 A melylyel *megöltem* feleségedet,
 Ölj bátor ezen törrel engemet.
Bízam magam te törvénytételeldre,
 Törvényedet *vártam* az én fejemre,
 Tégy törvényt azért most az én fejemre,
Hadtam én az te király képedre.“

Az Bánkbánnak király igaz törvényt *t ő n*,
 Ki megszabadulása Bánkbánnak *l ő n*,
 Híre neve királynak azért jó *l ő n*,
 Mert igaz András király ő neve *l ő n*.

XXVII. „PONCIÁNUS HISTORIÁJA.“ 1573.

Megfogá ezokon a császárné Dioklecianusnak a kezét és *be-
 vi v é* az ágyas házába, és kiküldvén mind a leányokat, melléje *ü l t e t é*
 az ágyra és *m o n d a* neki :

„Én szívem és lelkem ! Sokszor *hallottam* a te szépséged felől ; mos-
 tan pedig szemeimmel látom. És nagy gyöngyörűségem vagyon ebben,

hogy immár ezt szemeimmel *láttam*, kit azelőtt szívem szerént *kivántam*. Szívem Diokleciáne, úgy értsed meg, hogy én *birtam* az atyádat reá, hogy haza hívasson. Ezt pedig csak azért *műveltem*, hogy veled játszodhassam a Venus játékát. Szólj ezokáért énnekem és mindjárt ez ágyban kezdjünk a játékhöz!“ . . .

Baucillas elbeszélése.

Mikoron ez meglett volna, m e n e az nemes ember bölesöhöz és m e g f o r d í t á. Tehát épen és egészségben vagyon az ő fia; és lát á, hogy az kigyó halva fekszik vala ott, mely igen megharapdáltatott vala. És eszébe v e v é, hogy az eb ölte volna meg az kigyót. És ottan jajgatni k e z d e, mondván:

„Ó bolondul *cselekedtem*! *Megöltem* az én hü szatyinomat. Maga ez ölte meg az undok kigyót és *megmentette* az én édes fiamat az haláltól. Megyek, megyek; nagy vétséget *műveltem*!“

Akkor az Baucillas s z ó l a az császárnak és m o n d a neki:

„*Megértette-e* felséged az példát, melyet *mondottam*?“

Felele az császár:

„Jól *megértettem*. Szép és igen jó példát *adtál* előmbe. Ezokért bizonyos légy, hogy meg nem hal ez mai napon az én fiam!“

Cato elbeszélése.

Mikoron az polgár meghallotta volna mindakettőnek beszédét, m e n e az szomszédasszonyhoz, és m e g k é r d é tőle, ha az elmúlt éjjel valami fergeteg volt volna. M o n d a az szomszédné, hogy nem *volt*, hanem hogy igen szép tiszta idő *volt*.

H a z a m e n e ezokárt és m o n d a az feleségének:

„No *megtudtam*, hogy igazat *mondottál* énnekem.“

És igen m e g h a r a g v é k az szarkára. Felele a menyecske:
„Jól tudom, hogy a szarka reám hazudoz; és reám is *haragította* kegyelmedet, ki miatt az egész várospanosz hírem is *költ*.“

Akkor az polgár m e n e a szarkához és m o n d a neki:

„Nem jó urad *voltam-e* teneked? Nemdenem én *adtam-e* minden nap az én kezeimmal enned? Miért mondasz tehát hazugságot énnekem?“

M o n d a az szarka:

„Bizony nem *hazudtam*, hanem igazat *mondottam*.“

M o n d a az polgár:

„Hazudsz. Mert azt *mondád*, hogy az éjjel nagy köeső *volt*; maga nem *volt*, hanem az éj igen tiszta szép *volt*.“

M e g k a p á azért az szarkát és elszakasztá fejét. . . . Mikoron mindezeket mind meglátta volna, alászálla és panaszkodni k e z d e, mondván:

„Ó én kába! hogy az én szerelmes szarkámat *megöltem* az én parázna feleségemért! Szegény ártatlan madaram, mely nagy gyöngyörűsé-
volt te benned! Mely igazat *mondottál* énnekem.“

És megbusulván az ő parázna menyecskéjének fertelmessége miatt, minden marháját elad á; és elhagyván az parázna latrot, idegen or-

szágra me ne lakni. És mind éltig eszébe j u t a az ő szerelmes szar-
kája. . . . Akkor beszélni k e z d é Waldach az példabeszédet az császár-
nak és m o n d a :

V a l a régenten egy vén nemes vitéz, ki igen sokáig özvegy l ő n.
Végre hozzá jövé n az ő baráti, tanácsot a d á n a k neki, hogy megháza-
sulna, k i e n g e d e tanácsoknak. El m e n é n e k ezokáért az ő baráti
Rómába és egy igen szép leányt t a l á l á n a k és az neki s z ő r z é k.
Mikoron ezokáért haza vitte volna azt, igen s z e r e t é s három eszten-
deig l a k á n a k egymással; de nem l ő n semmi magzatjok. Egyszer az
asszony el ő t a l á l á az édes anyját, k i m o n d a neki :

„Mondd meg szerető leányom, mint élsz a te uradal?”

F e l e l e leánya :

„Igen gonoszul. Mert ha melettem fekszik is nem kuszpitálhat,
Ezokáért bizony más után fogom magamat vetni.”

M o n d a az anyja neki :

„Leányom, arra az útra ne indulj! É n a te édes atyáddal annyi
esztendeig l a k t a m együtt, de afféle bolondság után soha nem j á r t u n k.”

F e l e l e leánya :

„Nem csuda ; mert mindketten i f j a k v o l t a t o k s együtt j á s z o t t a t o k
kívánságtok szerint.”

Reggelre kelve ismét p a r a n c s o l á a császár, hogy kivinnék az
ő fiát felakasztani. És mikoron látta volna a városbeli nép, hogy kivinnék,
erősen keserülük vala őtet. És el ő l t a l á l á a hetedik mester, ki igen
vén vala.

Látván ezt a császár fia, térdet h a j t a neki. És a mester s z ó l a
nekik és m o n d a : Barátim, ne siessetek véle ; reménységem vagy on, hogy
megszabadítottam őtet. És a nép könyörgeni k e z d e neki, hogy sietne a
császárhoz. Az mester azért s i e t e az császárhoz, és leesvén előtte, k ő -
s z ő n e neki. F e l e l e a császár :

„Isten veszesse el dolgodat !“

M o n d a a mester :

„Mit v é t e t t e m valaha felségednek ?“

F e l e l e a császár :

„Nem v é t e t t é l ? Neked ajánlottam vala az én fiamat neked és társaid-
nak, hogy bölcseségre taníttatottok ; de ti néma bolondot t e t t e t e k benne és
latorságra t a n í t t o t t á t o k ; mert erőszakot a k a r t mivelní a feleségemen.”

F e l e l e a mester.

XXVIII. VASFAI GÁSPÁR. (1574). †

„Az vitéz Franciscorul.”

Izenet ezenben l ő n neki Budáról,

Béla király akkor nagy vigasságából

I r a t a mindennek parancsolatjából.

Nem f e l e d k e z é k e l, több vitézek között

Vitéz Franciskonak írta levelet:

Udvarban sietne, ne tenne egyebet.

Ez levél hogy jutta vitéz Franciscóhoz,

Téríté ő dolgát szerelmes társához.

Szerelmes társának ura mondja vala:

„Töled eltávoznom, higgyed, hogy nagy gondom,

De király parancsától, a mit *hagyt* nekem,

Hogy ha elhallgatom, leszen kárvallásom.“

Az vitéz Francisco ő társátul válek,

Budára indul, mint nekie illék,

Vele egyetemben sok vitézek mennek.

...

Legottan haraggal király parancsolá,

Érte nyalábossal fejét elvágatná.

Nem késék nyalábos, abban eljárt vala,

Legottan az király térdre esett vala,

Előtte nagy sirván im ezt mondja vala:

„Vitéz Francisco, én szerelmes társom,

Te hűtösöd vagyok én szerelmes uram.

Az sok nyomoruságot, kiket én *szenvedtem*,

Reám ne neheztelj én édes szerelmem,

Mert én mindezeket azért *cselekedtem*,

Kétséges ne legyen nálad én szerelmem.“

Ifju király akkor asszonyi ruhában

Tárházból kiméne az urak láttára;

Az vitéz Franciscót kézen fogta vala,

Az uraknak asszony im ezt mondja vala:

„Urak, kik *vétetek* az király fiának,

Felesége *voltam* vitéz Franciskonak,

Kit pedig *vétetek*, urak, nyalábosnak,

Az *volt* az Francisco, én szerelmes társom.

Menjetek fel azért atyámhoz Budára,

Holtig szolgálatomat urammal ajánlom.“

Renddel mint járt volna, mind tudtára adá,

Királynak kegyelmét úgy könyörgi vala.

XXIX. ENYEDI GYÖRGY.

„Tancredus, Gismunda, Gisquardus.“ (Íratott 1574.)

II. rész.

Éjfélkor midőn király házában

Sok vigyázást tenne gondolatjában,

Futni látá szép leányát barlangban.

Csendességgel magában eltitkolá,

Látott dolgot senkinek meg sem mondá;

Mert magában vén király ezt gondolá,

Hallgatással idő titkot kinyitná.
 Tartoztatá ideig titokképen;
 Őrizőket azért rendele hiven.
 Illy kegyetlen szándéka az királynak,
 Ki már halált végezett leányának;
 De még nincs ez hírekkel az ifjagnak,
 Azért járják utát szokott barlangnak.
 Csak nagy hamar megváltó ék örömök,
 Elfordula minden gyöngyörűségek,
 Nagy siralmat hozza régi vig kedvek,
 Mert kinyilék titkon viselt szerelmek,
 Erre kik megtanítatván valának,
 Ha asszonyok lenne, hogy hallgatnának,
 De társához körmös kézzel nyulnának,
 Gonosz eset ezt hozza Gisquardusnak.
 Csuda melly bánatja királynak esék,
 Véletlenül hogy illy foglya vitétek,
 Hitlen névvel az ifju nevezteték,
 Könyhullatással királytól illy szó esék:

„Jaj már látom istennek nagy haragját,
 Kinél tartom vala szívemnek titkát,
 Hűséginek elárulta virágát!
 Álnok ifjú, ez volt-e az te hited?
 Avagy jóvoltomért most ezt fizeted,
 Vénségemnek gyámolát megförtöztetted?”

Többet király ifjúnak nem szólhata,
 Mert nagy bánat szívét megfogta vala.
 Mint fogolynak erre így lőn mondása:

„Velem való jó téted nem tagadom;
 Hidd meg uram, nem háládatlanságom,
 Igaz bíró ebben az isten néked,
 Gyaláznia nem kívántam személyed;
 Nem vitt engem erre semmi csalárdság,
 Csak vont ez nagy szübbeli hatalmasság.
 Nem retteg ez erős fejedelmektől,
 Semmit nem fél az kegyetlen haláltól,
 Nem óhattam magam ily hatalmastól.“

Annál inkább király kezd búsulni,
 Gisquardusnak szaván feljebb gerjedni;
 Parancsolá azért tömlöcbe vetni,
 Mert vakmerő beszéde azt érdemli.
 Ezenközbe Gismunda nagy vígsággal
 Nyájaskodik házában barátival;
 Megizené király szép leányának,
 Véget vessen mindjárt vigaságnak:

Mert homálya *történt* fényes napjának,
 Vérel *fordult* feredője az holdnak.
 Illyen követsége lőn az királynak,
 Melly bánatot hoz a az szép virágnak;
 Engedelmet izene mint atyjának.
 Söt urakat király titkon *hivatá*,
 Hogy törvénnyel ifjakat áldoztassa;
 De vén tanács ezt bolondságnak *mondá*,
 Söt ifjakat öszveadni *tanács* lá.
 Ezzel nem *gondol*, *hivatá* Gismundát,
 Kemény szóval úgy *rettenti* leányát;
 Mindazáltal nem *tűrheti* siralmát,
 Haragszóval így *kezdé* el panaszát:

„Rettegnie nem *tudtam* személyedtől,
 Gonosz asszony, nem *féltem* illy vétkedtől.
 Álnok asszony, így állod-e mondásod,
 Ez *vala-e* előttem fogadásod?
 Állhatatlan *volt* lám minden mondásod,
 Így csak engem *tettetett* jámborságod.
 Midőn jámbor uradtól *megmaradtál*,
 Özvegységben Ardeából *megjuttál*,
 Nemde ezen ekkoron hitet *adtál*,
 Hogy holtiglan özveggy ágynak szolgálnál?
 Menelaust immár nem csudálom,
 Hogy társától *csalatott*, már gondolom.
 Rólad bizony nem hittem volna,
 Hogy illy vétek szívedben *volt titkolva*,
 Vénségemnek legyen megbusítója,
 Söt úgy *hittem*, te légy megnyugtatója.
 Ékességi királyi nemzetemnek
 Gyalázatra *fordula* személyemnek,
 Szép istápja *megromla* vénségemnek,
Elmarada öröme életemnek.
 Minden testi jókkal engem az isten
Látogatott bőséggel kegyelmében,
 De *megvonta* ezt tőlem ítéletben,
 Holtom után bíró nincsen székemben.
 Vedd eszedben ezt leányom magadban,
 Melly nagy vétek királyi udvaromban,
 Te miattad *esett* méltóságomban,
 Hogy nemtelent *vittél* ágyas házadban.
 Nem tudod-e szeretőd paraszt vére,
 Nincs senkitől *titkolva* szegénysége?
 Magad tudod, gyermekségitől fogva
 Udvaromat engedelömből *lakta*.

Magát noha jó erkölcsben *tartotta*,
 Nemességre *emelte* szolgálatja.
 Véget vetek az áruló éltének.
 Ne örüljön éktelen szerelmének,
 Szeretődöt étkül adom férgeknek."

Igy az király elvégezé beszédét,
 Haragjában elfordítá ő székít,
 Mindazáltal várja választételét.
 Ezt hogy látá Gismunda, elbúsula,
 Fohászkodik, szemét veté urakra;
 Tartoztatá Gismunda nagy siralmát,
 Könyveitől törli gyenge orcáját,
 Hogy isméré királynak vagy haragját,
 Bátor szóval így kezdé el mondását:

"Oka igaz nincs ebből feddésednek,
 Hogy *megszegtem* fogadását hitemnek;
 Régen kellett volna reám tekintened,
 Ifjuságnak lángját eszedben vened,
 Ezt *hozta* most, higgyed az te restséged.
 Kőfal között életem nem *tűrhettem*,
 Fenemódra élnie sem *szerettem*,
 Házasságban tudod, királylyal *éltem*,
 Azelőtt is férfiat nem *ismértem*.
 Udvarodban tisztelek mindeneket,
 De azok közt, kik palotádat nyomják,
Elszemlélte szememök állapotját,
 Gisquardusnál hasonlóbbat nem *talált*.
 Nem *volt* ítéletem az gazdaságért,
 Soha senkit nem *tiszteltem* aranyért,
 Ezt *szerettem* illy drága erkölcséért,
 Azoknál nincs, kik *fáradtak* kedvemért.
 Gyengén tartott sok urfiakat *láttam*,
 Kiknek jószágokon gyakran *csudáltam*,
 Gazdaságok költhetetlen, azt *mondtam*,
 De nem soká az bársonyt szürnek *láttam*.
 Olly iratos, drága szép palotáját,
 Nagy nemzetes úrnak *láttam* jószágát.
 Tegnap vigan *lakta* szép erős várát
 Ma pór úrnak zörgetik benne dobját.
 Tovább immár beszédem nem nyújthatom,
 Hiszem, *vötted* eszedben kívánságom;
 Ha *végezted*, hogy szeretöm meghaljon,
 Bár nékem is jóvoltod ne használjon."

XXX. HELTAI GÁSPÁR.

1. „Magyar krónika.“ 1575.

Sz. István halála.

Mikoron irnának 1034. Nagyboldogasszony napján mind behivatá a püspököket és urakat; és mikoron misét mondtak volna előtte, megszólítá és inté őket minden jókra és monda:

„Én Magyarországot ajánlottam szüz Mária asszonyunknak és azt választottam patrónának, és az ő nevére verettem a magyaroknak pénzét. Ezokáért állhatatos szívvel szolgáljatok mindnyájan asszonyunknak!“

És miérthogy azt kívánja vala, hogy a királyi méltóság megmaradna az ő vérénél, mindjárt elküldé Egruti Budát Nyitrába, hogy elhozná onnét Vazult.

Mária királyné.

Mikoron Horvát János meghallotta volna Zsigmondnak Budába való bejövését, mindjárt elereszté Mária királynét, és monda neki:

„Látod-e, mit műveltem; szinte ez volt te neked is virágod; de ki-méltelek jámbor atyáért, ki engemet úrrá tett.“

Mária királyné térdre esék eleibe, és mondá neki:

„Jó János uram, a mi meglett, az oda vagyon, azt vissza nem hozhatjuk. De ha békességgel visszaeresztesz, az elmúltakról soha nem emlékezem!“

És Horváth elhozatá az ereklyéket és azokra megesküvék Mária... Mária királyné nagy gyűlést hirdete Székesfehérvárra. És mikoron az urak oda jutottak volna, Mária az ő urát, Zsigmondot, behozá az ország eleibe, és hosszú orációt őn és szóla szép renddel:

Miérthogy az ő atyja neki hagyta a királyi méltóságot, ők is mindnyájan az atyjának engedtenek és a koronázással is azt konfirmálták, tehát ezt is konfirmálták, hogy az ő atyja ötet feleségül adta Zsigmond hercegnek; és azt végezte, hogy a királyi méltóság róla szálljon Zsigmondra.

Együttal dicséré az urát és neki vallá a magyarországi koronát; kéré őket, hogy felvegyék és megkoronázzák.

Zsigmond király.

Azonközben Zsigmond sok csehekkel és németekkel bejövét Magyarországba és mindjárt Budába mené. Hallván ezt László, az apuliai király, hamar visszasieté Apuliába. De minelőtte visszaméne levelet küldé Zsigmond királynak, melyben eképen írva vala:

„Nyilván vallom előtted, hogy a magyar urak engemet sokáig ki-náltanak királyságukkal, és hogy az ő ígérőkre jöttem Tótorszáig; és ott vesztég maradtam. Ezokáért bocsáss meg énnekem. Látom, hogy az isten megszabadított tégedet a sok nyavalyákból. Kedvesb dolgot pedig nem cselekedhetél énnekem, mint hogy a te ellenségiddel úgy cselekszel, mint ők akartanak te veled cselekedni.“

2. „Százfabula.“

LXIX. Egy farkasról és egy számról.

Egy farkas igen ehezik vala; és midőn elindult volna, hogy enni valót keresne, az úton előltalála egy számrát, és azt megszólítván, monda:

„Jó frater számrát, tudod-e, mint vagyok a dolog? igen eh vagyok: én ugyan megészlek, és nagy irgalmasságot teszek veled, mert la! mely igen kell munkálkodnod színetlen, és eképpen minden nyomorúságnak vége leszen.“

Felele a számrát:

„Jó farkas uram, köszsenem jóakaratomat, és hogy valami gondot viseltél nyomorúságomról, és megkeserültél; bizony így vagyok, a mint megmondottad; nincsen vége az én munkámnak, terhőhordozásomnak, és minekutánna mindent nagy hívséggel megműveltem, ottan nagy pálczákkal fűzetnek énnékem. Ezokáért ugyan meg keszenem, ha véget téssz e sok nyomorúságnak, és megészlek. De egyre kérlek: ne egyél itt meg az útban, mert nagy szidalomra lenne az énnékem; mert tudod, hogy sok ember jár ezen az úton. Az uram is megszidalmazna érőtte, mondván: im az undok számrát semmit nem viaskodott a farkassal, ugyan szabad akaratból hatta magát megenni a farkassal. Jere ez okáért amoda a berekbe.“

Mikoron a berekbe mentenek volna, monda a számrát:

„Ime egy gúzs tekerek, és kösd azt erőssen a nyakamra és a másik végét teneked kötem a nyakodra; annakutánna menj elől te, mert te vagy uram, és én tized vagyok, és úgy menjünk fel a hegyre. Felmenet meglátnak az emberek, és igen kezdnek dicsírni, mondván: bezzeg vitéz a farkas, mely igen nagy rabot fogott! mint viszi pórázon utánna; és eképpen nagy tisztességgel leszen ebből, és minden ember kezd dicsírni vitézségedet. Ott fenn a hegyen annak utánna megehetel nagy nyugodalommal.“

Tetszik a farkasnak a számrának tanácsa; és gúzs tekervén, egymás nyakára kötétek azt nagy erőssen, és a farkas elől kezd járni nagy kevélyen, és a számrát utánna. Mikoron a berekből kijutottanak volna, monda a farkas:

„Bezzeg rút helyre jutánk; im mely nagy árok vagyok itt, ingyen sem tudom, hova kell itt menni.“

Monda a számrát:

„Én elől megyek egy falkáig, és megmutatom az utat, mert jól tudom, hol kell általmenni.“

Felele a farkas:

„Bátor: meny elől.“

A számrát előlméne, méglen nem igen messze volna a falutól, melybe az ő ura lakik vala. Monda a farkas:

„Nem jól járunk, bizony elvettük az utat.“

Felele a számrát:

„Vaj, el nem vettük, jó farkas uram, mert igen jól tudom; ezennel oda jutunk, a hol kell általmennünk.“

Midőn annakutánna tovább mentenek volna, és kezel volnának immár a faluhoz, észébe v é v é a farkas a számárnak ravaszságát és hátra kezdé mászkálni; de a számár neki h u z a l k o d é k, és erővel v o n á a farkast az ura háza eleibe, és igen kezdé ordítani. Hallván azt az ura, kifutamék minden szolgálival; tehát ott vagyon a farkas a gúzsban, és igen hátra rándítja magát, de nem bírhat a számárral. Az ura mind szolgástól rajta pálcákkal és igen megverék a farkast. Oda futamodék kedig az egyik szolgál egy szekercével, hogy bevágná avval az agyát; de nem találá a fejét, hanem a gúzszt a fejében, és eképpen elszalada a farkas, igen nehezen. És a falu kívül felméné a hegyre, és benézvén nagy bánattal a faluba, m o n d a :

„Ó bolond lator! hova ördögbe tőtted volt eszedet? Ó undok lator! örökké való szégyen, hogy egy számár eképpen megcsaljon. Vé! aggeb, ihol immár a nagy tisztesség, melyet *megnyertél*. Bezzeg jeles vitéz vagy; úgy kell bolond latornak.“

Azon közbe szonjúságnak miatta igen kezdé a számár ordítani az ölba. Midőn a farkas meghallotta volna az számárnak ordítását, m o n d a :

„Vaj! lator család, hejában ordítasz: oly szépen nem sipolhatsz, hogy ismeg a gúzsba keríthetnél. Maradj ott bátor!“

És az erdő felé nagy bánattal kezdé pironkodni.

XXXI. PATAKI NÉVTELEN. †

„Eurialusnak és Lucretiának szép historiája.“ 1577.

Német nemzetségből igen jámbor és hiv szolgál Sosias vala; Ennek az ő titkát ilyenképen asszony megjelentötte vala:

„Az uralkodó, megdühödt szerelem szívemet háborgatja, Tudván az gonoszra akaratom ellen hanyatt-homlok indítja, Nagy sokat magamban róla *gondolkodtam*, ellene *tusakodtam*; De nem volt mit tennem, immáron alája *hódoltattam*,

Kérlek, ne hagyj engem, légy segítség ebben, az mit most reád *bíztam*.“

Nagyot f o h á s z k o d é k Sosias, azt hallván, m o n d a Lucretiának:

„Az én gondban fáradt, vén fejemért szólok néked, mint asszonyomnak, Ne veszed hitedet, enyhítsd meg elmédet, tartsd meg nevét uradnak!“

„Megfogadom szódat, nem hagyom még most el én szemérmeteségem; Meggyőzem halállal az én szerelmemet, hogy ha el nem rejthetem, Vassal vagy méreggel én tisztaságomat talán megőrizhetem.“

Igen megrettene Sosias, ezt hallván m o n d a, hogy nem szenvedem.

S z ó l a Lucretia:

„Ha én *elvégeztem*, te meg nem tarthatsz engem; Erre sok fő asszonyemberek példája *vitt* és vezérel engem.“

Látván ezt a szolgál, hogy az ő beszéde semmit nála nem fogna, F o g a d á, hogy mennél hamarabb találná, Eurialusnak szólna. Ezzel felgerjedett elméjét asszonynak jó reménységre v i v é, Az ő fogadásait csak szóval i g é r é, de b e n e m t e l j e s i t é;

Nagy sok ideiglen asszonynak ő szívét reménységgel táplálá,
De hogy hazugságban immár ne maradna az ifjuhoz indulá:

„Oh mely igen szeret egy asszony tégedet!”

Ő neki csak ezt mondá,

Kérdezkedésére annál többet neki Sosias nem felele.

Eurialus ötet, honnat jó s ki volna, ingyen meg sem esmeré,

Hogy szép Lucretia küldte volna hozzá, soha azt ő nem vélé.

Ezt mondja magában:

„Illik én hozzám is, az mitől magokat királyok sem óhatták.

Sem böles Alexander, sem az erős Sámson el nem távozathatták,

Sőt ám az igen böles Aristotelest is szentnek itt nem találták.

Herculesről mondják, hogy kardját bevetvén, guzsalyat vött kezében,

Noha ő nálánál erősb vitéz nem volt ez föld kerektségében.”

Ezeknek utána módot keres vala, ki által elvégezné,

Gyorsan egy vén asszonyt fogada, ki ilyen levelet neki vinne:

„Én magamnál immár, Lucretia, téged sokkal inkább szeretlek;

Vélem, te magad is eszedben vehetted, mely igen kedveltelek.

Netalám szántad is, hogy láttad szememből sok könnyhullatásimat;

Kérlek, vedd jó néven, ha megnyitom néked most az én titkaimat.

Az te nagy szépséged, kedves ékességed, most megfogott engemet,

Te az Cupidónak birodalma alá hódoltattál engemet.

Sokat erőlködtem, megvallom te néked, hogy ezt elkerüthetném,

De nagy szépségedtől, ékes termetedtől igen meggyőztetém.”

Pecset alatt gyorsan az levelet ottan Lucretiának küldé.

Az önön házában, szerencse úgy adá, csak egyedül találá;

Kitől hozta volna, annak kívánságát hűséggel megjelenté.

Gonosz hire neve ez asszonyembernek egész városban vala:

Hogy ezt küldte hozzá, oly nagy kisebbségnek szép Lucretia tartá.

„Micsoda tégedet hozott én házamhoz, gonosz asszony?”

Azt mondá.

Az levelet kapá, szaggatá, tapodá, az hamuban beveté,

Kire az vén asszony, tudván asszonyoknak ily erkölcsét, felele:

„Megbocsáss asszonyom, mert nálad kedvesnek ezt az én szívem vélte;

Ha azt nem engeded, kitől hozzád jöttem, hogy ismét ahhoz térjek,

Szótad megfogadom, de meglásd, hogy kitől engem most hozzád küldtek.”

Gyorsan visszatére, és jó reménységet vűn az ifjú legénynek,

Az elszakadozott papirost viszontag Lucretia felszedé,

Mindenik darabját levélnek viszontag helyére helyezteté,

Ezerszer olvasá, igen csókolgatá, ládájában betevé.

XXXII. BOGÁTHI AMBRUS. †

„Az tökéletes asszonyállatokról.” 1577.

Az olasz nemzet régen kicsiny vala,

Rómát hét hegyen rakni kezdték vala,

Immár heted királya annak vala,
 Kevély Tarquiniusnak híj á k v a l a.
 Nagy haddal Ardea várát megszállá,
 Vár körül népét táborba szállitá,
 Éheztetéssel megvenni a karát.
 T é s z n e k azonban nagy lakást vitézek,
 Három tisztes fia királynak vélek,
 Sextus vala neve az kisebbnek.

Hogy a bortól jó kedvek jutott vala,
 Beszéd asszonynépekről támadt vala.

Vitéz Collatinus ott elő áll a,
 Jámbor feleségéről csak ezt mondá:

„Dicsírni sok szóval én társomat

Én nem szoktam az nemes Lucretiát,

Az ki feleségét jámbornak véli,

Mit mivel otthon, most azt igen veti.

Vélem induljon, majdan megismeri,

Társom hogy mindeneknél jobb, megérti.“

Ífjaknak ez tanács ott jónak tetszék.

Vacsora felől ők mind felkelének,

Estve felé Rómába igetének,

Szinte sötétben városba érének.

Sextus házához ottan indulának,

Király három menyit mind együtt kapák,

Vadnak jó lakásban, ők nem bánkódnak.

Hamar onnan úrfiak eltérének,

Collatia városba sietének;

Lucretián az szer, őtet megkímélék,

Collatinus feleségét meglelék.

Szolgálók közt jámbor asszony ül vala,

Köztek asszony ekképen beszél vala:

„Ez bársony dolmánt csinálom uramnak,

Két kezemmel én szerelmes társomnak,

Küldem ezt holval uramnak táborba.

De mit hallottak, kérlek, az városban,

Mikor kijártak szolgálaim piacra,

Mondják-e, ha még soká léznek oda?

Fene város vagy te gonosz Ardea,

Hogy te mertél támadnia Rómára;

Sok jó asszony vagyon miattad búba.“

Gyenge szép orcáján könnyű csordula,

Dolgát elhagyá, magát elbocsátá.

Ura onnan közül ám megszólitá:

„Ne félj, társom, im megjöttem!“

Ezt mondá.

Ugy tetszék, nagyon megelevenüle,

Urához kifuta, nyakon ölelé,

Urát úriakkal a házba vivé,

Tisztességgel az vacsorán vendéglé.

Lucretia szépsége jámborsága

Ifju Sextust kívánságra indítá;

Akkor ifjak megtérének táborba,

Hajnal előtt jutának az vár alá.

Vagy on király fia pokol szándékban,

Igen jut eszébe szép Lucretia.

Ebben immár néhány nap mult vala,

Másod magával titkon elindula.

Sötét estve jutta Collatiába,

Collatinus házához öbész állá.

Nincs asszonynak hozzá semmi gyanója,

Mert ura vér szerént Sextusnak bátyja.

Végre alonni idő már hogy eljött volna,

Kisérteté külen egy ágyas házba;

De semmit nem alhatik király fia,

Szándékát megtekélleni akarja.

Törét ragadá, az ágyból felkélé,

Lucretia ágyas házára méne;

Aluttában kezét mellére veté,

Ime hogy álmából felrázta vala,

Sextus az asszonynak ekképpen szóla:

„Sextus vagyok, éles törem kezemben,

Ha egyet szólasz, életed veszélyben.“

Sextus megbeszéllé ő nagy szerelmét,

Kéri, forgatja asszonyember szíűvét,

Nem felejtí ez között fenytését.

„Semmit egyem nem használsz jó huredel,

De adlak uradnak hamis hitemmel,

Hogy kaptalak egy lovász legényeddel,

Ezt ágyadban itt ölem meg ezennel.

Ennek vére lészen én bizonyságom,

Ezt az uradért öltem meg, azt mondom,

Hogy rajt lött szeplőt én megtoroljam.“

Megrettene ezen az jámbor asszony,

Holta után jövendő gyalázaton,

Hogy egy rabbal vélkezett ily nagy asszony.

Kedvét tev é az latornak az asszony.

XXXIII. „SALAMON ÉS MARKALF.” 1577. †

Salamon Markalfal egybeülvén, egy kevés vártatva Markalf alunni kezd és hortyogni. Kinek Salamon mondta:

„Aluszol Markalf?”

„Nem aluszom, de magamban suttogok.”

„Mit suttogsz?”

„Azt hogy a nyúlak hátában annyi ér vagyon, mint szinte a hátagerinciben.”

„Ha ezt meg nem bizonyítod, halálnak léssz fia.”

És ismét hogy a király hallgatni kezd, Markalf elaluvék. Kinek a király mondta:

„Aluszol Markalf?”

„Nem aluszom, de csak magamban gondolkodom.”

„Mit gondolkodol?”

„Azt, hogy a szarkában annyi fejr toll vagyon, mennyi fekete.”

„Ha azt meg nem bizonyítod, halálnak léssz fia.”

És ismét hogy Salamon hallgatni kezd, Markalf elszunynyadék és erősen kezd hortyogni. Kinek Salamon mondta:

„Alszol, Markalf?”

„Nem alszom, de magamban beszéllek.”

„Mit beszéllesz?”

„Azt hogy az ég alatt semmi némű állat nincsen fejérb a napvilágnál.”

„Meg kell te néked ezt bizonyítanod.”

Ezután ismét Salamon hogy vesztég lenni kezd, Markalf elaluvék, és erősen kezd fújni. Kinek Salamon mondta:

„Mégis aluszol, Markalf?”

„Nem aluszom, csak gondolkodom.”

„Mit gondolkodol?”

„Hogy semmit asszonyembernek hinni ne kelljen.”

„Ezt is meg kell te néked bizonyítanod.”

Ezeknek utána Salamon az ő ágyas házában elnyugovék, és Markalf nagy sietséggel elfut a nőnéhez, Fudáza asszonyhoz; és tetteti vala magát, hogy igen szomorú volna; és mondta nőnének:

„A Salamon király rám igen *megharagutt*, el nem szenvedhetem az ő fenyegetését és bosszúságtételét. De én egy kést veszek az én ruhám alá, és a szivében béültöm és megölöm őtet.”

Ezeknekutána Markalf megtére nagy titkon a királynak udvarába és fényes nap betölté a király udvarát. Salamon felkelvén ágyából, üle az ő királyi székébe; és hamar keresének egy nyulat a király parancsolatjára, és eleibe vevék; és megszámlálák az izeket, és úgy találák, az mint Markalf megmondta vala. Annakutána keresének szarkát és abban is annyi fejr tollat, mint feketét talál-

lána k. Ezeknek utána Markalf, mikor a király nem tudná, egy palack tejet bévive a király komorájában, és bedugá az ablakokat, hogy a világosság béne mehetne; és egy kevés vártatra béhivá a királyt. Mikor azért a király bémenne, a palack téjre hága a lábával, és csak alig tartóztathaték meg, hogy a földre nem esék. És megharagván az király monda:

„Te veszedelemnek fia, mit töttél ide láb alá?”

Markalf felele:

„Mit haragszol ez dologért; nemde te *mondád-e*, hogy fejérb a téj a napvilágnál? Igazat ítélsz, mert semmit nem *véttem*.“

Salamon:

„Isten megbocsásson tenéked, az én ruhám mind *bekeveredett*, a nyakam is megszakadt volna, ha meg nem tartóztam volna; és mégis nem *véttem* ellenem?”

Markalf:

„Mászor megótalmazd magadat! De most tégy ítéletet én nékem az én panaszolkodásimról!”

Mikor azért király leült volna, Markalf ekképen *panaszolkodik* vala ő előtte:

„Vagyon uram egy néném, kinék Fudáza neve; ki paráznaságban *találtatott*, és megterhesedvén, szégyenbe *keverte* nemzetségemet, és mégis részt akar venni a mi atyánk örökségében.”

Erre Salamon így felele:

„Híjad ide az te nénédet, és halljuk meg, mint felel ellened,”

Mikor azért Fudáza asszonyt oda hitták volna, hogy láttá király, *elmosolyodék* rajta, és monda:

„Megtetszik igen szépen, hogy ez az asszony nénje Markalfnak.”

Monda azért Salamon Markalfnak:

„Mi panaszod vagyon nénédre?”

Markalf felkelvén, ilyen feleletet tőn:

„Uram király, panaszt teszek előtted az én nénémre, mert kurvává *lőtt*, és *megnehezkesült*, *megrutította* minden nemzetségemet; és mégis részt akarna venni az én atyám örökségében.”

Ezt hallván Fudáza, *felgerjede*, és *bételék* dühösséggel, és ilyen szokat *szólla* mérgében:

„Oh te gonosz hízkelkedő, és nyalakodó hitvány lator, miért ne vened részt az én örökségemből? Nemde Markalfé Floscenia asszony *szült-e* engemet is, ki én nékem is olyan anyám *volt*, mint te néked?”

Markalf felele:

„Nem lészen részed az örökségben; mert az te *latorságod* miatt *elítlik* tőled az örökséget.”

Fudáza ezt hallván, monda:

„Semmiképen nem lehet az. Mert ha *vélkeztem*, megjobbítom életemet. De ha engemet békével *el nem bocsátasz*, szent asszony elveszessen, ha olly dolgotat nem mondom ki, mellyért tégedet a király felakasztat!”

Markalf ezt hallván, m o n d a :

„Te ocsmány, rút, fosos kurva, mit mondhatnál, ha senkinek semmit nem *vétettem* ?“

Fudáza felele :

„Igen is *vétkezél*, te alávaló, álnok, rossz ember ; mert meg akarod ölteni a királyt. És ha nem hinnék beszédemet, keressék meg a kést a te ruhád alatt, és ott lelik meg.“

Mikor azért az udvar népe keresné a kést és nem találná, Markalf m o n d a a környülállóknak és az királynak :

„Nemde igazán *mondottam*-e, hogy semmit bátorságosan nem kell asszony embernek hinni ?“

XXXIV. VERER GÁSPÁR. 1578.

„Két nemes ifjakkak igaz barátságokról.“

Atyja ezen ottan elbúsult vala.

Nagy haraggal kezdé őket dorgálni,

Éktelen beszédekkel pirogatni,

Mind Gisippust, mind Titust fenyegetni.

M o n d j á k v a l a Gisippust mind vétkesnek,

Még jó baráti is megholt atyjának,

Sok atyjafiai Sophroniának

Halálra is őt méltónak kiálták.

Sok szidalmát már hogy megúnták vala,

Magát Gisippus is ott m e n t i v a l a :

„Istentől vagyok az, ilyen kiáltja,

Hogy Titusnak lenne ágyasházába

Sophonía asszony szerelmes társa.“

Mikor szava nem fogna Gisippusnak,

Felállta az Titus és i n t e n é k i k ,

Hallának meg, mit mondana mindennek.

„Az mit *kévánt* hű barátság társomtól,

Azt *mutatá meg* én hozám jámborúl.

Mindeneket *mivelt* azért emberől.

Jó barátom Gisippus én nékem *volt*,

Szelelemért látta nagy nyavalyámat,

Egy leánynál engem inkább *szeretett*,

Az haláltól *mentette meg* fejemet.

Adtátok volt leánytokat kazdagnak,

Azt Gissppus *adta* sokkal kazdagbnak,

Adtátok volt egy nagy nemzetből valónak,

De Gisippus *adta* sokkal nagyobbbnak.

Ez szép leányt társom igen *szerette*,

De én ugyan csak nem *hottam meg* érte.

Az halálból avval *tértem* életre.

Űdövel is egy vagyok Gisippussal,
 Erkölcünk is hasonlatos egymással;
 Sőt Gisippus született Athenásban,
 Én születtem az hatalmas Rómában.
 Jámborul szerettem én Sophroniát,
 De jól tudtam tő kemény szokástokat,
 Nem adnátok messze szép leánytokat,
 Azért bíztam Gisippusra dolgomat.
 Noha pedig leányt igen szerettem,
 Menyegzőt Gisippus nevével töttem;
 De ezt éktelenül nem cselekedtem,
 Hanem így mint jámbor házasság míveltem.
 Először mikor az leányhoz mentem,
 Ha szeretne engem, arra kérdeztem,
 Azt mondotta, kegyelmedet szeretem,
 Azután gyűrűmet ujjában adtam.
 Ki annak az oka, ha ő nem tudta,
 Én volnék-e avagy Gisippus volna.
 Méltatlanul ti hát haragusztok,
 Hogy én lettem ura Sophroniának;
 Akaratja nélkül nem lött istennek,
 Bátor Gisippusnak azt köszönjétek.
 Ez volt-e ezért az halálos vétek,
 Kiért mind kettőnket így fenyegették,
 Hogy én urfi lévén vagyok tő vőtök,
 Jámbor ura a szép Sophroniának?
 Szeretettel ezért intlek titeket,
 Hogy vegyétek atyafiúságomat,
 Mert hátra nem vethetjük, az mi meglött.

Mikor Titus ezeket mondta volna,
 Fejét tekergeti nagy haragjába;
 Gisippust ott szólítja, kezét fogá,
 Véle házból haraggal kiment vala.
 Ott görögök ezen megfélemlének;
 Azért mind egy akarattal végezétek,
 Hogy Sophroniát adnák meg Titusnak.
 Követeket Titushoz bocsátának,
 Hogy megadnák asszonyt, mint jó fiuknak;
 Kazdag lakodalomban vigadának,
 Azután Titus asszonygyal bucsúzóék.

XXXV. DECSI GÁSPÁR. †

„Dávid és Bethsabe.“ (Iratott 1579.)

Mint Dávid cselekedék, istennek ez nem tetszék,
 Gyilkosság, paráznaság ő benne találtaték,

Botránykozás téteték;
 Itélő bíró előtt azért nem rejtkezheték,
 Náthán hozzá küldeték, már hír néki érkezék,
 Ki szép példabeszédet Dávidnak mondott vala.
 Két ember lakik vala, ugymond, egy városkában.
 Kinek egyik nagy kazdag és juhos ember vala,
 A másik igen szegény és csak egy juha vala.
 Történék, az kazdagnak hogy vendégi jövének.
 Hányja-veti magában, mit főzzen vendéginek;
 Számítalan sok juhainak, nagy sok ökreinek
 A kara kedveznie, szegénytől az egy juhót
 Torkaverve elvövé, megfőzé vendéginek.

„Immár lássa felséged, kazdag mit cselekedett,
 Ez ilyen ember felől mi volna ítéleted?”

Dávid hogy ez szót hallá, kazdagra lőn haragja,
 Haragjában azonnal olly sententiát monda:

„Él az hatalmas isten, hogy ő azt cselekedte,
 Halálnak volna fia;
 Sőt még annak felette az egy juhért nyolc juhót
 Fizetni méltó volna.”

Dávid hátul palástját nyakában nem gondolá,
 Ő felebarátjának szemében a kis szálkát
 Mely hamar megtalálálá;
 De az önnen szemében az gerenda hasábfát
 Látnia nem akará.

Azért isten szolgálja Náthán hozzá nyula,
 Bátorsággal az táskát hátul előfordítá,
 Szemében az gerendát ő néki megmutatja.

„Te vagy, ugymond, az ember, az ki azt cselekedted,
 Israel istentől ki nagy sok jókat vőttél,
 Az izrael népének hogy királyává lőttél,
 Saultól menekedtél, Uriás hozta kezédbe,
 Felesége elődben hogy isten helyeztette.
 De miérthogy uradnak beszédét megutáltad,
 Az mi szemei előtt gonosz, azt cselekedted,
 Uriást megölettél, feleségét elvőtted,
 Az istent megvetetted; lássad, mit nyertél véle,
 Mely mértékkel te mértél, néked is azzal mérnek.”

Dávid az Náthán profétának nem bánja bátor szavát,
 Az isten beszédére megalázza ő magát;
 Ismeré bűnös voltát, királyi méltóságát
 Nem nézi uraságát, tésszen im ilyen választ:

„Vélköstem az istennek, világ teremőjének,
 Nem tagadom, semmi helyt nem adtam törvényének;
 Én felebarátomat, hí szolgámat megölvén,

Feleségét elvöttem, álnakúl cselekedtem,
Vallom az ur istennek, ebben igen vétkeztem.“

Illy vallását Dávidnak Náthán mikor meghallá,
Isten kegyelmességét ő néki prédikálja,
Bűne bocsánatjában kételkedni nem hagyá,
Ne félne, parancsolá, meg nem halna, azt mondá,
De ezért büntetetlen nem maradna, azt mondá.

„Isten megkegyelmezett, hozzád engeszteltetett;
De hogy ellenségedtől neve szidalmaztatott,
Hogy te bűneid miatt neve szidalmaztatott,
Nagy káromlást tetetett, magzattok, ki született,
Annak az úr istentől im halál végeztetett.“

XXXVI. GERGAI ALBERT.

„Árgirus.“

Első rész.

Történik azonban, kertjében hogy járna,
Egy szép virágos fát ott a kertben láta,
„Honnan hozták oda?“ — ő azt kérdivála.
Reggelt alig várja, a király felkele,
Palóta ablakán a kert felé néze.
Ő maga örzökhöz a kertbe béméne,
Gyorsasággal siet a király hozzájok,
Tehát a fa alatt mind elaluvának.
A király felkölté, kérdi: mit láttanak?
Azok a királynak imigyen szólnának:

„Az arany almákat fán szépeket kúttunk,
Egy kis szelet fűjni éjszakán hallottunk,
Mely miatt mindnyájan el kellett alunnunk,
Mint hogy félmegholtak földre nyomattattunk.“

Igen hamar király házába béméne,
Nagy bánatnak magát mindjárást ereszté,
Egy jövődömondót hamar kerestete,
Kinek a bús király ekképen beszéle:

„Mondd meg nekem — ugymond — azt a fát ki hozta,
Akaratom ellen kertemben plántálta?
Melly miatta, látod, jutottam nagy búra.“

A jövődömondó Filarinus vala,
Harmad napot kére gondolkodására.
Király megengedé. Előle elméne.
Harmad nap eltelvén, a királyhoz méne,
Király fiaival együtt házban lel é.
Filarius így szól király beszédére,

M o n d a :

„A termő fát a ki ide hozta,
 Ugyanazon ember gyümölcsét elhordja.
 A tennen gyermeked néked megmondhatja,
 Ennek a kedvéért hozta a fát oda,
 Az ő szép személyét kívánta látnia.“
 Filarius ennél többet ott nem szólta ;
 Szép ajándékokat király néki adta.

M á s o d i k r é s z .

Másod napon reggel bánattal felkele,
 Sok könyhullatással városból kiméne;
 Iszonyú kegyetlen havasokon mégyen,
 Hogy lenne halála, ő csak azt keresvén.
 Egy szép forrás mellett ő maga leüle,
 Ily keserves sírást ő magában kezdte:
 „Oh édes vén atyám, szerelmes vén anyám !
 Az én gyilkolómat csak velem elhoztam,
 Édes rokonimat bezzeg messze hadtam,
 A halál markába már önként akadtam ;
 Légy jó egészséggel szerelmes két bátyám,
 Kikkel én a kertben szerencsét próbáltam ;
 Nap és hold, a kinek világánál jártam,
 Átkozott nyoszolya, a hol én aludtam !
 Légy hát egészségben te is szép szép szerelmem,
 Jaj ez idegen föld majd megemészt engem.“
 Kardjának a végét a földre bocsátá,
 Az által hogy esnék hirtelen halálba ;
 Azonban énekszót az erdőben halla.

H a r m a d i k r é s z .

Ifjat megölelé, házába bevivé,
 Minden szerencsáját néki megbeszéli;
 Minden fáradságát csak semminek véle,
 A szép gyenge szüzzel játszadozni kezdte.
 A vigasság közben ötet arcul csapá,
 A leány nem szóla, csak fejét lehajtá;
 Ismét vigasságban ő magát foglalá,
 Másodszor is ifjú leányt arcul csapá.
 Asszony barátitól ugyan megszegyenlé,
 De mégis nem szóla, csak fejét tekeré.
 Harmadszor is ifjú leányt arcúl üté,
 Néki úgy felele, tovább nem tűrheté.
 A leálynak szeme könnyben forogvala,
 Szép ékes beszéddel néki így szólvala:

„Majd megmondom okát szívem hallgass reá.
 Atyámat, anyámat éretted *elhagytam*,
 Gazdag országotól nagy messze *távoztam* ;
 A te szerelmedért nagy messze *bujdostam*,
 Veszedelmes helyen gyakorta *forgottam*.
 Mikor már házadhoz közel jöttem volna,
 Három szép szűz leány előmbe jött volna,
 Kik felőlem néked jó hirt *mondnak vala*,
 De te mind a hármat *arcúl csaptad vala*.
 A melly lehetlen dolognak ezt *vélted*,
 Hogy én jelen lennék akkor te előtted,
 Mint addig a miglen nem *láttál* engemet,
 Negyedszer úgy *jövé*l látni személyemet.“

XXXVII. „AZ HÁROM ISTENFÉLŐ FIRIAKRÓL.“ †

(A Hoffgreff gyűjteményből.)

Király csináltata Babiloniában
 Az tiszta aranyból az egy magas ágast,
 Felástatá az egy szélyes mezőn.
 Új udvarba bégýülének babilonai urak,
 Király az uraknak ő ezt kiáltatja :
 „Mikor tü hallatok trombitálást, sipolást,
 Tü es az órában mind térdre esetek.
 És az ágast térdén imádjátok !“

Mikor hallanának trombitálást, sipolást,
 Ők is az órában mind térdre esének,
 És az ágast térdén mind imádják.
 De ám ott valának három nemes fírfiak,
 Kik az ágast nem imádják vala.
 Az urak ezt láták, királynak bémondák.
 Király ez beszédet mivelhogy meghallá,
 Az három fírfiakra igen megharagvék,
 Ottan őket eleiben viteté.
 Király ezt felelé három fírfiaknak :

„Miért, parancsolatomat tü megutáltátok,
 Azért parancsolok mostan én tü néktek,
 Térdre esvén az ágast imádjátok.“

Az három fírfiak müholt hogy ezt hallák,
 Ezenképen ők ott akkor felelének :

„Íme az nagy isten, az kit mü imádjunk,
 Földet mennyet a ki *teremtette*,
 Megszabadít minket az égő kemencéből ;
 Azért az ágast bizony nem imádjuk ;“

Király hallá ez beszédet, rajta megbúsula,
 Igen az ő szüne kezd változnia,
 Az fíriakat ám megközteté.
 Parancsola hamarsággal király busultában,
 Hogy az nagy kemencét igen megfűtnéjek.
 Királynak hogy hallák ő parancsolatját,
 Ottan az kemencét ám igen megfűtéek,
 Az fíriakat kemencébe veték.
 De istennek angyala kemencébe szálla,
 És az tüzet kemencében ám kétfelé üté,
 Az tűz között szép helyet támaszta.
 Az három férfiakat angyal megőrizé,
 Hogy az nagy tűz ő nékiek semmit nem ártathata,
 Ő hajokat es sem illetheté.
 De ök hárman az tűz között széllyel járnak vala,
 És nagy énekszóval az istent dicsűrik,
 Dicsüretben imezt mondják vala:

„Igaz vagy úr isten minden dolgaidban,
 Igaz néked úr isten az te ítíleted,
 Mert az kit vélünk tettél, tőled érdemlettük;
 Vétkeztünk úr isten igen te ellened,
 Gonoszúl cselekedtünk, hogy elhadtunk tégedet,
 Nem hallgattuk parancsolatidat.
 Igen megkevesedtünk minden népek között,
 És megláztattunk föld kerektségében.“

Az király ezt hallá, kezd esudálkozni,
 Ottan ám felkele királyi székiből,
 És az fíriakat kemencéből kihívá,
 Az király az fíriakat megajándékozá,
 Tisztet országában ő nékiek osztá,
 Fejedelemmől utána választá.

XXXVIII. „MANASSES.“ †

(A Hoffgreffgyűjteményből.)

Ez régenten vala Jerusalemben
 Ifjú király, ki nagy kevélységében
 Fuvalkodék, és fertezéek bűnökben,
 Kit megvere isten ugyan éltében.
 Ez királynak neve Manasses vala.
 Az nagy isten végre el nem engedé,
 Profétáktól királynak megizené,
 Ez éktelenséget hogy ő ne tenné.
 Ez szót az király akkor megutálá,
 tanácsát istennek nem gondolá,

Prófétáknak szavokat nem fogad á,
 Azért ötet igen megostoroz á,
 Rej á h o z a számtalan pogányokat,
 Kiknek a d a isten hatalmasságot,
 Akkor v e s z t é Manasses az országot,
 É s t a l á l a ő magának fogságot.
 Kegyetlenül pogányok őt k ö t ő z é k,
 Az lábára vas békókat v e r é n e k,
 Babilloniába fogva b é v i v é k,
 Rettenetes tömlőre királyt v e t é k.
 Az fogságban hogy erősen tartatnék,
 Nagy kinokval igen m e g k e s e r e d é k,
 Nagy sirással istenhez f o h á s z k o d é k,
 Ohajtással k é r é, ne haragunnék.
 Oly nagy sirást Manasses akkor kezde,
 Az tömlőben illy könyörgést ő s z e r z e:

„Ábrahámnak és Jákobnak istene,
 Te *ígérted* nagy kegyelmességedből
 Bocsánatot, kik kitérnek binökből,
Hirdettetted nekünk ezt szent ígéből.
 É n v é t k e z t e m ú r isten te ellened,
 Kárhozatra szabad vagy engem vetned;
 Méltán vallom ú r isten ez kinokat,
Cselekedtem nagy sok álnokságokat.
 Tekints rejám irgalmas szemeidvel,
 Nem *gondoltam* jóllehet intésedvel,
 De ne hagyj el nagy kegyelmességedvel!“

Im isten Manassesen k ö n y ö r ü l e,
 Az fogságból hamar ötet k i v i v é,
 Országába ujonnan el-b é v i v é,
 Tisztességgel esmeg királylyá t e v é.
 Ezen király istennek hálát a d a,
 Bálványokat hamar ő e l r o n t a t á,
 Mind holtig ő csak egy istent i m á d a,
 Nagy hívességgel csak ő néki s z o l g á l a

XXXIX. DRÁVAI NÉVTELEN. †

„Historia az Rustán császárról.“

(A Csomacodexből. 1638.)

Rómaságnak ellenségít isten fölinditt á,
 Ellenséggel Rómaságot igen d u l a t t a (tá),
 Az urakért az úristen őket o s t o r o z á;
 Semmiképen ostorának okát nem tud hat ák.
 Összegyűlvén, írástudó népeket g y ű j t é n e k,
 Hogy mi volna az rablásnak oka, m e g k é r d e z é k.

Két vén ember, tudós doctor abban az országban
Az uraknak azt felelék im az nagy gyűlésben:

„Soha addig az ellenség rólunk nem távozik,
Mig az császár az országban bé nem kerestetik,
Tisztességgel Rómaságban haza nem hozatik.“

Az urak ezt hogy meghallák, ottan jó váhagyaák;
Tizenketten az urfiak hamar indulának,
Városokra szörte szerént országra menének,
Megkeresni az országban az elveszett császárt.
Országokat bejárának, sokat bujdosának,
Tizenketten tizenkétfelé mikoron járnának;
De az isten ezek után jó szerencsét ada,
Tizenketten egy városban öszvetalálának,
Fris ebédet főbirónál hamar szerzetének
Ezen való örömökbén, hogy összelöltének.
Azonközben emlegetni kezdik Rustán császárt;
Az főbiró azt fele(lé), nem tudja az császárt,
Hogy ki látta, és hol volna az elveszett császár.
Főbirónak ő dajkája mond:

„Vagyon egy ember,
És karszékben az főbiró ültette az embert,
Egy szőnyegen szép kis fiát rengeti az ember.“

Urak közül az asztaltúl egyik el-kiméne,
Térdet hajtván, fejet hajtván nékie köszöne.

„Meghallgassad te vén ember, nékie ezt mondá,
Mi len oka sirásidnak, könnyhullatásidnak?
Vagy ismèred avagy tudod, hol vagyon az császár,
Mely igen vén ember te vagy, hallottad az császárt.“

Ám felele az vén ember annak az ifjúnak:
„Gazdag Rómaságban valék egyszer Eustachius,
Körözség után hivattatám az Rusztán császárnak,
Attul fogván jámbor bírót nagy vigan szolgáltam,
Kézi munkán főbirónál mindenekben voltam.“

Ez beszédet az urfiú mikoron meghallá,
Főbirónak asztalánál urának ezt mondá;
És az urak mind felállván, néki udvallának,
Bölcső mellől az vén embert az asztalhoz vivéék.
Ott az urak az vén császárt nagy szépen tisztölék,
Rómaságban, császárságban hamar őt bevivék,
Szegénység helyett ő néki gazdagság adaték,
Tisztességre, uraságra ott fölemeltetéék.
Kazdag zsódot az nagy császár hamar kiáltata,
Rómaságnak ellenségét kivel elrontassa.
Egy városban az tizedet az bíró fölvevé,
Esküttekkel és községgel tanácsot tevének,

Az nép előtt ők hadnagyúl az melyet tevének,
Vén császárnak hada előtt tisztességgel lenne.
Az főbíró eskütteknek felele, ezt mondá:

„Jól tudjátok annak vagyon harminckét esztendeje,
Hogy vadászok nékem *hoztak* férfi gyermekemet.
Jó erkölce, szép személye, mint császár fiának,
Én hadnagygyá népen teszem vén császár hadában.“

Egy akaratból jóváhagyák, hadnagygyá választák,
Az nép előtt elbocsáták, tanácsok oktaták,
Vén császárnak udvarában szép szerrel bocsátták,
Mindenekben az császárnak magokat ajánlák.
Más városban az polgárok tizedet tevének,
Gondolkodnak az nép előtt, hadnagyot tevének.
Jámbor bíró tanácsoknak felele, azt mondá:

„Jól tudjátok, annak vagyon harminckét esztendeje,
Hogy vadászok nékem *hoztak* férfiú magzatot;
Föltartottam, fölneveltem, mint én gyermekemet,
Mindenekben jó erkölcsét ő nekíe *láttam*,
Erős voltát, bölcseségét mindenben *csudáltam*,
Hadnagyságra az nép előtt Rómaságban küldöm.“

Egy akaratból jóváhagyák, hadnagygyá választák,
Népek előtt elbocsáták, ők igen oktaták,
Az vén császár eleiben szépen bebocsáták,
Mindenekben az császárnak magokat ajánlák.
Immár vannak indulatban vén császár hadában,
Szép népével egyik hadnagy szállott az mezőben,
Az mezőben úgy nyugotja népét az dél színben,
Fris ebédet készítettetett hadnagy örömeiben.
Ebéd előtt mulatkozni méne az mezőben,
Föltekinte, távul láta nagy port az mezőben,
Az nagy porban piros zászlót láta lobogásban,
Zászló alatt roppant sereg hadi szerszámokban.
De az hadnagy nem tűrheté, eleiben méne,
Az vitéznek szép szavával ékösön köszöne,
Fejet hajtván, kezet nyujtván ékesen ő szólá:

„Szállitassad, ugymond, vitéz, megírád népedet,
Egy szép mezőn, az szép fűvön az te táborodat;
Szép ebédet *készíttettem* délnek közepében,
Mellyet még én meg akarok enni jó kedvemben.“

Szép szavával leszállittá, táborát nyugotá
Az ebédhez készülének, ketten leülének;
Ez ebédén vigadának, ők nem bankodának.
Egyik hadnagy az másiknak felele, ezt mondá:

„Beszéljed meg, mely országból, tartományból *jüttel*,
Én is néked megjelentem én állapotomat.

Illyen szokat kérdésre felele, ezt mondá;
 „Én nem tudom semmiképen az én nemzetemet,
 Sem atyámat, sem anyámat, sem rokonságimat,
 Mely városból én *indultam* vén császár hadában,
 Az várasnak szokása *volt* minden esztendőben,
 Jámbor ifjak *föltámadtak* vadászás dolgában,
 Vadak közül az jobbikkal meg nem *osztottanak*.
 Főbirónak szokás szerint *adtak* udvarában,
 Ezzel néki az városban tisztességet *tettek*,
 Ő magoknak fáradtságért, áldomásért *adtak*,
 Az főbiró és vadászok ezzel *düszekedtek*.
 Hogy *kimentek*, *tanálltának* egy fias oroszlánt,
 Oroszlánnak kölykei közt engem is *találtak*,
 Mint fiait, engemet is *emtetett* oroszlány;
 Oroszlántúl hogy *elböttek*, főbirónak *adtak*.
 Harminckettöd esztendeje immár annak vagyón,
 Fia gyanánt az főbiró engemet *tartatott*,
 Jó erkölcsü tudományban engem *taníttatott*,
 Vén császárnak ő hadában engemet *bocsátott*.
 Te is immár megbeszéljed te állapotodat,
 Mely országból, tartományból, városból létedet.“

Ez beszédre és kérésre felele, ezt mondá:

„Sem atyámnak, sem anyámnak, sem rokonságimnak
 Soha hírét sem *hallottam* az én szüleimnek.
 Görögország tartományban, Athenas városban
 Illyen módon *béjűtt vala* azon tartományban,
 Hogy mikoron gyermek *voltam*, *találtak* mezőben:
 Az mezőben fias farkas tejével *éltetött*,
 Fiai közt szép gyöngéden *föltartott* tejével,
 Kit városnak szép fiai *löltenek* mezőben,
Elböttenek vadászásban az fias farkastúl,
 Athenasnak birájának *adtak* ajándékul;
Föltartattam fia helyett jámbor főbirótúl,
 Mesterségre *taníttattam* az hét doctoroktúl;
 De főképen harcolásban gyakorta voltomban
 Gazdagságot néki *nyertem* nagy győzödelmemben,
 Ezokáért *küldettem* vén császár hadában.“

Az két hadnagy meghallgatá egyik egymás szavát,
 Egyik miként az másik is *érték* egymás szavát,
 Kényszöríték egyik s másik esküvésre magát,
 Veszedelemben egymástúl nem tiltja meg magát.
 Utan azért egy akaratból mikoron mennének,
 Egymás között tanácskozáván, mindent *véghezének*,
 Városokból *kimentének*, tengerre *érének*,
 Tenger partján szép népekkel *letelepedének*.

XL. GÖRCSONI AMBRUS. 1581.

„Az felséges Mátyás királyról.“

I. rész.

László király készülettel indula,
 Duna vizén jöve, Budában szálla;
 Futakban egy gyűlést tétet vala,
 Hogy mindent végezzen ország javára.
 Oda urak, nemesek begyűlének,
 Vajdafi Lászlóval nagy szép seregek.
 Nagy jó kedvvel a király ötet véné,
 Atyja jó szolgálatját megköszéné,
 Nagy szép szókkal Vajdaft üdvözlé.
 Kazdaságra nagy gondja Vajda fiának,
 Mert királylyal Fejérvárban szállának.
 Az királylyal olly nagy vigan élének,
 Sok jó hordót Szerem mustjával töltének,
 Szép halakat, madarakat észnek.
 Urak vajda fiára irigykednek,
 Söt Garai László félre szólítá,
 Vajda fiának Garai im ezt mondá:

„Patvarban, hagyj békét kazdagságodnak,
 Érd végét halállal Uldrik hispánnak;
 Gyakran rád szól, beárul az királynak,
 Rövid nap mulva megölnék, avagy megfognak.“

Hallá László, megszorodék ezen,
 Jó szolgálit hagyja, legyenek készen.
 Ime más nap szent Márton napja vala,
 Vajdafi Uldrik hispánhoz ment vala,
 Uldrik hispánt László megölte vala.
 Ezen király fél vala az urakkal,
 Sok szép szóval házból király szól vala,
 Németül, magyaról kiáltja vala,
 Vajda fiának ebből kegyelme volna.
 Megállá Vajdafi király szavának;
 Közemberek által sokat szólának,
 Békességgel mindenek maradnának,
 Semmi bosszút azért Lászlón nem állnak.
 Vég Temesvárba a király indula;
 Mert Vajdafi királyt kéreti vala:

„Nem kis háza az is te felségednek,
 Melly fő tisztí volt atyámnak, hivednek,
 Mellyet kezekben hagytl gyermekinek,
 Megszolgállom, király, te felségednek.“

Derék haddal király gyorsan indul a,
 Szép seregek az királyt várják vala.
 Jó tátorok az vajda fiainak,
 Vagy on gondja jó Szilágyi Mihálynak
 Nagy szépen szól az vajdáné asszonynak,
 Könyörögjen az fiáért az királynak.
 Vévé asszony mellé két szép gyermekét,
 Az királynak így kezdé könyörgését:
 „Olly kegyelmet várok felségedtől,
 Kegyelmes légy édes fiam vétkéről;
 Valakinek esett az tanácsából,
 Nem művelte tudom azt ő magától.
 Legyen hived, mint az megholt jó atya,
 Ki sok vérét felségedért hullatta,
 Böre vágás seb miatt, mint egy rosta,
 Országodért halálát ő nem szánta.“

Tőn az király erre igen szép választ,
 Megölelé asszonyt és két magzatját,
 Ugy birhassa békével szép országát,
 Hogy ezért nem bántja az vajda fiát.

II. rész.

Az ezer négyszáz ötvennyolcba vala,
 Országgyűlése Pest városába vala,
 Három hitlen úr Budában ben vala,
 Miklós vajda, Garai, Bánfi Pál vala.
 Mindezeknek Szilágyi hitet ad a,
 Húsz úrnak pecséti levelen vala,
 Szabad utok hit alá írva vala,
 Garai László gyűlésre bejött vala.
 A község felrohana, azt kiáltá:

„Legyen vajda fia Mátyás királylyá,
 Lám atya is jól szolgált ez országba;
 Ki ellene szól, meghaljon ez órában.“

Megrögtene szüve az Garainak,
 Miklós hercegnek és az Bánfi Pálnak.
 A Szilágyi megórté félelmeket.
 Mátyás képében nekik köté hitét,
 Hogy Lászlóért senki nem bántja őket.
 Ők is jóvá hagyák, félték fejeket
 Ugyan Mátyást királyoknak kiáltják,
 Hitlen urak Buda várát megadák,
 Mátyás király számára elfoglalák,
 Szilágyit benne gubernatorúl hagyák.
 Melly hamar Podebrádi hogy ezt hallá,
 Megörüle rajta; im ezt gondolá,

Egy leányát vajda fiának adná,
 Leányát egy kertbe küldé, oktatá.
 A fogházat Podebrádi nyitattá,
 Vajda fiát nagy szépen kézen fogá,
 Deák nyelven György Mátyással szólvala:

„Soká hánytam, vettem a te dolgodat,

Meggondoltam gyámoltalanságodat;
 Barátom volt, jól esmertem atyádat,
 Igen szánom te vén özvegy anyádat.“

Imé lassan-lassan addig beszéle,
 Hol leánya vala, kertbe bevivé;
 Podebrádi leányát oda inté,
 Csak hamar az leány atyjához jutta,
 Leányát vajda fiának megmutatá,
 Vajda fiának véle kezét fogatá,
 Leány koszorúját néki adatá.

„Rólad, fiam, leányom sokat szóllott,
 Nem tudom, édes fiam, mikor látott,
 Azulta szívében megszorodott,
 Minden embert értetted hátrahagyott.
 Ha leányom te hozzád hittel vennéd,
 Halálos fogságodat elvethetnéd,
 Atyád helyett atyád lönnék te néked,“

Illy dolog foglynak ő természeti,
 Mindenhez kész, művel fejét mentheti,
 Kezét adá, hogy leányát elveszi,
 Atyaságát, mint jó urának veszi.

XLI. VAJDAKAMARÁSI LŐRINC. 1581. †

„Az Jason királynak házasságáról.“

Régen lakik vala kazdag Persiában
 Jason herceg vala szép ifjuságában.
 Nem sok idő mulván szép ifjuságában
 Ő magát foglalá a szent házasságban;
 Drusella szép asszonyt belső Indiában
 Házastársul vivé ő gondolatjában.
 Mikor ágyas házban bemennének ketten,
 Jason így tanítja Drusellát nagy szépen:
 „Istennek ezekről adjunk nagy hálákat,
 Hogy hozzánk mutatta nagy kegyelmes voltát.
 Vezérljen, éltesse az ő szent lelkivel,
 Részesítsen minket nagy dücsőségével.“

Sietséggel asszony mikoron ezt hallá,
 Illyen könyörgésben ő magát foglalá,

Az égre szemeit felemelte vala,
Alázatossággal így könyörgöreg vala:

„Ur isten könyörülj rajtunk kegyelmesen,
Tarts meg békességgel teljes életünkben.“

Azonképen Jason földre borult vala,
Alázatossággal így könyörgöreg vala:

„Hatalmas úr isten, mennynek, földnek ura,
Kérlek tekints reánk mostan az órában,
Irgalmasságodból társot *addál* nékem,
Áldj meg kegyelmesen véle egyetemben!“

XLII. TOLNAI GYÖRGY. †

„Az szent Jóbról.“

(Bornemisza Ének könyvéből.)

Csudálatos az szent istennek dolga,
Mert az nagy szent embert im megpróbálá,
Ördög márkában szent Jóbot bocsátá,
Ki legyen Jób, nyilvánban megmutatá.
Amaz kigyó gonosz ellenség, sátán,
Mind ez széles világra futamodván,
Megtértében isten előtt megállván,
Kérdé az úr ha szent Jóbot is látta,
Kit az isten nagy szent embernek monda.
Az sátán ott veszekedést támaszta,
Az nagy isten szava mellé így szóla:

„Szemfényvesztés csak Jóbnak szolgálatja,
Add kezembe, visszafordúl ő dolga.“

Ime isten az nagy szent embert adá,
A sátánnak ő kezében bocsátá,
Minden jószágban szabadon hagyá,
Lelkét ne bántaná, megparancsolá.
Ottan sátán gyorsasággal futamék,
Az úrnak szeme elől eltávozik,
Szent Jóbot megindítja igyekezők.
Az Jóbnak első fia Eman vala,
Hozzá öcsesei, hugai gyültek vala,
Nagy szép lakodalmat szerzőttek vala,
Ezenközbe szent Jób hirt hallot vala:

„Sabeusok, uram, reád támadtak,
Ötszáz igaökrödet elhajtották,
Ötszáz szamarod is mind elhajtották,
Pásztorid fegyverrel ám levágatták.“

Azonközbe meg más követé juta,
Ki szent Jóbnak ilyen szóval szólt vala:

„Égből szállott az juhoknak hátokra
Isten tüze ő szörnyű halálokra ;
Ennenmagam csak egyedül *szaladtam*,
Ez dolgokat hogy néked megmondhassam.“

Jób ezt hallá, istent dicsére ottan,
Állhatatos lőn szent Jób ő dolgában,
Mert mindennyi káron meg sem indula.

„Isten adta, elvölte — mondja vala —
Úgy légyen, mint ő felsége akarta!“

Ime esmeg szent Jóbbhoz követ juta,
Ki szent Jóbnak sirva beszélle vala,
Fiai, leányi lakodalmokba,
Házok reájok dülvén, megholtak volna.
Ez veszedelmet Jób mikoron hallá,
Drága szép ruháit ketté szakasztá,
Haját hamar mind elberetváltatá,
Arccal az földre borulván, sirvala,
Sirásában ismeg könyörög vala:

„Mezítelen jöttem az anyám méhéből,
Esmeg úgy kell kimúlnom ez világból ;
Az úr adta vala ezeket nékem,
Ő felsége elvölte esmeg tülem,
Elvötte most minden marhámát nékem,
Édes magzatimat elvette tülem,
Áldott légyen az te szent neved,
Te adtad ajándékot hogy elvötte,
Igy kellemes volt mostan tenéked.“

Hét nap múlva ismét az úr istennek
Eleibe m é n e s átán istennek.
K é r d é isten az szent Jóbot sátántul,
Hogy mikor jött volna szent Jób házátul,
És mint hadta Jóbot, jöven házátul.

„Lám én mondom, hogy nincs hasonló ember ;
Azért csak hiában őt ostoroztam ;
Mert azon ártatlanságban találtam,
Mégis dicsér engem igaz voltában.“

Sátán k é r é Jóbot ismét markában.
Sokféle nyavalyával kifutamék,
Az szent Jóbnak ő házában bé es é k ;
Nagy sok kelvények ötet ellep é k ,
Ki miatt szent Jób igen kesered é k .
Talpátul fogva testét bé ke ver é ,
Mind az teteiglen ötet meg ver é ,
Szörnyűképen ro h a n a az emberre.

De mindannyi számtalan kinjaiban
 Mégsem vétkezék Jób semmit azokba.
 Felesége szóla néki azonban,
 Kit az szent Jób megfedde haragjában,
 Feleségét azért mondá bolondnak.

„Istenüinktől mi elvöttük az jókat,
 Miért nem szenvednünk ez gonoszokat?“

Mindennyi sok számtalan kinjaiban
 Nem vétkezék szent Jób semmit azokban.
 Nevekedni kezd az nagy nyavalya,
 Megbúsula, sebeit látja vala,
 Igen kezd sirva kiáltania.
 Hét nap mulván az ő száját felnyitá,
 Az ő nagy szentségét visszaforditá,
 Együgyűségét hozá átkozásra,
 Illyenképen kezd siránkozni:

„Oh az égen ti fényes csillagok,
 Mire hogy meg nem homályosodtatok,
 Fekete holt szénné nem változtatok,
 Mikor engem ilyen kinra hoztatok?
 Mire vött engem anyám öölében,
 Mire nem vesztett volt életemben?
 Mire ostorozsz engemet testemben?
 Lám mindenkor rőtlegelek életben,
 A mittől ottam magam, im béestem,
 Felyülmúlta büntetésed bűnömet,
 Kit ennyire nem érdemlettem tüled.“

De az Jóbnak illyen bolond beszédét
 Nagy sok szóval barátiám megfedték.
 Ezek ellen az szent Jób nagy sok szóval
 Tusakodék, vetekedek válaszzal;
 De végezetre nagy fohászkodással
 Engesztele urát ily imádsággal:

„Meggzántottál teljességgel engemet!
 Tudom, hogy te adtad nékem az testet,
 Az csontokkal kiket erősítettet,
 Szent lelkedet kibén behelyezettet,
 Te bölcsességeddel ékesítettet.
 Bolondul én nagy kinomban szölottam,
 Kivel te szent felségedet bántottam;
 De esmérem, hogy érdemlettem méltán,
 Kérlek azért, engedd meg ezt én uram!“

Az úr isten kegyelmes fiaihoz,
 Kegyelmesen meghallgatta szent Jób,
 Azután is engede hosszú időt,

A d a neki száz negyven jó esztendő,
Azok mellett a d a számtalan sok jót.

XLIII. IOANNES BOCATIUS. †

„Az Nagy Sándornak, Macedoniának győzhetetlen királyának historiája.“

Ujjonnan kinyomtatott 1627.

Mikor Sándor járna Zsidóságban, az siriabeliek, kik elfutottak vala Sándor előtt, me g b e s z é l l é k Darius császárnak, mint jártanak volna az Nagy Sándorrral. Ezeket meghallván az Darius, tudakozni ke z d e az Sándornak az ő ábrázatjáról; az futottak pedig me g m u t a t á k néki Sándornak az ő ábrázatját. Ezt mikor az Darius látta volna, me g u t á l á ötet az ő kicsinyded állapotjáért; és mindjárt kü l d e egy laptát és egy arany rákot, és ezek mellé egy levelet i r a t a, mely ilyenképpen írván vala:

„Hallottuk és megértettük, hogy kevélységből felfuvalkodtál, és gyűtöttél valami latrokat te neked, igyekezel az kicsinységedből felmagasztaltatni, el-kijöttél az te földedből és Perzsiának határin játszadozol. Térj meg jó szegény az te földedben és nyugodjál meg az te anyádnak ölében; imé küldtem te néked egy laptát, melylyel gyermeki játékot játszódjál.“

Elj u t á n a k azonközben az Darius követi az Sándorhoz, és eleiben vi v é k az levelet az ajándékokkal egyetemben. Sándor pedig az levelet az egész sereg előtt el o l v a s t a t á, és az Sándor vitézi igen me g h á b o r o d á n a k rajta. Ezt látván az Sándor, m o n d a nékik:

„Az mely ebek sokat ugatnak, nem igen szoktanak azok megmarni. Én pedig elhittem, hogy ez levél igazat szól az kincsnek sokága felől; ez-okáért szükség minékünk vitézképpen ő vélek megvününk.“

Ezeket mondván, p a r a n e s o l á, hogy az Darius követit megfogának és felakasztanák. Az követek pedig ke z d é n e k kiáltani, mondván:

„Micsoda vétküink vagyon mi néküink, hogy meg kell halnunk?“

F e l e l e Sándor és m o n d a ő nékik:

„Az tü fejedelmeteknek írása kényszerít engemet erre, az ki titöket az latorhoz nem szdnt küldeni.“

F e l e l é n e k az követek, mondván:

„Az mi fejedelmünk írta ezeket te néked, mert az te nagy voltodat meg nem értette; ezért bocsáss el minket, mert mi beszéljük meg ő néki az te nagy dicsőségedet.“

Ennekokáért Sándor el b o c s á t á, és lakodalomban hivatá őket... És t ö r t é n é k néhány nap után, hogy az Sándor me g h a r a g u v é k Straxagonasra és ötet az fejedelemségből l e v e t é. Strax. pedig el m é n e az athenásbeliekhez, holott az Sándor felől mindeneket sirva p a n a s z o l k o d é k. Az athenásbeliek ezeket hallván igen me g h a r a g u v á n a k és m o n d j á k v a l a, hogy ők az Sándorral gonoszul cselekednének, hogy ha az Straxagonast helyére nem állatná. Sándor seregét elindítván, ke z d e menni Athenas város felé; és mikor meghallotta volna, az mit az athenásbeliek ő felőle szólnak vala, levelet i r a nékiek ekképpen:

„Minekutána az én atyám *megholt*, az birodalom *szállott* én reám; *alámentem* én mind az egész napnyugotig, holott minden népek az én birodalmam alá *adták* magokat; némellyek minket békével *befogadtak*, és némellyeket haddal *hódoltattunk meg*, és az kik nem *akartak* mi nekünk engedni, az ő lakóhelyeket *elpusztítottuk*. Mostan hogy *kijövének* Macedoniából, az Thebas városbeliek *kezdének* ellentünk tusakodni, kiknek az ő kevélységeket *megaláztuk*. Ti néktek penig ezt írom, hogy küldjeteek én hozzám tiz böles philosophusokat, kikkel való beszélésben én is gyakoroljam magamat.“

Elolvassván az athenásbeliek az levelet, *kezdének* különb-különbféleképpen kiáltani; Eusculus nevű böles *mondá*, hogy nem kell engedni az Sándor beszédének. Az község penig *összve* gyűlvén, *könnyőre* az Demosthenesnek, hogy ő nekik adna jó tanácsot. Demostenes ezokáért felállván, az népet *lecsendesíté*, és így *szóla*:

„Ha vélitek, hogy az Sándornak hatalmát meggyőzhetitek, víjatok meg véle; ha elégtelennek ismérítek erre magatokat, engedjeteek az ő hatalmának. Mert azt jól tudjátok, az mint *hallottuk* az mi eleinktől, az Senes király jóllehet hatalmas *volt*, és sok győzelemmel *járt*, mindazáltal gyakorta sok kárt *vallott*. Ez penig az Sándor számtalan hadat *viselt*, melylyekből ő mindenkoron győzelemmel *jött meg*. Lám az Tyrus városbeliek erősek *valának*, de mit *használt* ő nekik az ő erősegek? Nem *értették-e*, hogy számtalan sok városok, kikre *elment* az Sándor, az ő hatalmának *engedtenek*? És hogy az Straxagonast az ő tisztitől *megfosztotta*, jól *mivelte*; mert Straxagonas ezt bünéért *megérdemlette*. Mert *hallottuk* és *értettük* az Sándort böles embernek lenni; büntelen azért Straxagonast ki nem *vetette*.“

A városbeliek egyenlő akarattal *kezdék* dicsérni az Demosthenes tanácsát, és *küldének* az Sándornak egy arany koronát, és ez mellett az adót is *békküldék* nékie; de az bölcsek közzül egyet sem *küldének*. És meg *érté* Sándor az Eusculusnak tanácsát, az Demosthenes tanácsát is *megérté*, és *ira* ő nekik levelet... Darius serégét felkészítvén, *kiszállá* táborban. Sándor is *felüle* Bucifánt lovára és mindjárt két felől dobot ütven, rettenetes nagy zengés *lőn*. És mind az két fél hirtelen *összeroppána* és *kezdének* egymással erősen harcolnia; végezetre az perzsiabéliek *megtolyátának* és *kezdének* erősen megverettetni. Ezt hogy Darius látá, hátat *adván*, *megfutámék*. Elfutván Darius az Sándor előtt, *ménébé* az Susa városában; és mikor felment volna az ő palotájában, magát az földhöz *csapá*, és *sírván* ezt *mondja* *vala*:

„Jaj énnékem szegény nyavalyásnak, mert az mennyei háborúság *nyomott meg* engemet! Én mind az évig felmagasztaltattam *vala*, mostan penig az földig *megaláztattam*; mostan futásra *jutott* dolgom és mint egy jövevény vagyok immáron.“

És keserű sirását elvégezvén, *felkele* az földről és mindjárt *ira* az Sándornak ekképpen:

„Vedd eszedbe, hogy ez az győzelem istentől *adatott* te néked! Azokért könyörgök, tégy kegyelmességet én vélem; add meg én nékem az én anyámat, gyermekimet és feleségemet, és néked adom az én kincsemet, melyeket az mi eleink *gyűjtötenek és elrejtetnek*.“

Eljövén ek az Darius követi az Sándorhoz, és ezt az levelet adák az Sándornak; Sándor pedig azt mindenek hallattára *elolvastatá*. És hallván az Sándor vitézi, igen örülének rajta.

XLIV CSIÁKTHORNI MÁTYÁS. 1592. †

„Ajax és Ulisses.“

Ott leülvén renddel az főfő hadnagyok,
 Ajax nagy haraggal áll a elő ottan;
 Sygaeum tengeri hegynék oldalára
 Szemét kezét hányván, így lőn kezdő szava:
 „Oh látod, hiszem ezt, Jupiter, mint vagyon,
 Ajaxxal vetődik Ulisses nagy bátron,
 Itt, holott nem régen Hector harca ellen
 Pillantani sem *mért* sebes tüze ellen.
 De én hiba nélkül *mentem* véle szembe,
 Gályákat gyútástól *mególtam* ellene.
 Mi szükség peniglen vitézek számlálnom,
 Emberkedésemét előtökbe hánynom,
 Magatok *láttátok*; vadtok bizonyságom,
 De Ulisses, hogy ha mit *próbált*, számláljon.“

Nagy haraggal Ajax szavát hogy *végezzé*,
 Az egész sokaság melléje *zendüle*,
 Miglen az Ulisses áll a eleikbe.
 Ajtatosképen így *kezde* szólnia:

„Ha azmint *kévántam* együtt ti veletek,
 Úgy engedték volna az kegyes istenek,
 Az erős Achilles most is élne néktek.
 Az kit hogy immáron halál *elmerített*,
 — Könyvező szemeit *megtörlé* e között —
 Oh inkább méltóbban ez fegyver kit nézhet,
 Mint arra, ki által e hadba *érközett*?
 Én *adtam* éltébe az fegyvert kezébe,
 Halála után hát megvárom érette.
 Azért oh hatalmas görög fejedelmek,
 Ti virrasztótokról megemlékezzetek!
Elkölt már az munka az én munkám által,
 Jósok akadályit *meggyőztem* gondommal,
 Tróját már *megvöttem* az tudományával,
 Kérlek, most én rólam megemlékezzetek!“

Ezképen Ulisses szavát elvégezvén,
 Az hadnagyok lőnek mind egy ítéletben,

Az bölcs ékesszólás, megtetszők, mi legyen
Ily drága fegyvernek az elnyerésében.

De ám szörnyű dolog Ajax hogy megérté;

Hogy az bölcs Ulisses az fegyvert elnyerte,

Oly kegyetlen dühös haragban lőn érte,

Hogy kész lőn éltének véget vetni érte.

Im a ki azelőtt bajt vitt az Hectorral,

Harcnak állott és mind az trojaiakkal,

Akkor nem hirhata önnek haragjával,

Győzetlen ereit meggyőző bánattal.

Csak meg sem nyugovók, ő törít ragadá:

„Szolgálj édes töröm utolsó órámba,

Ah ki sokat ittál ellenség vérében!”

Azt hogy kimondhatá, reá bocsátkozék,

Melybe burula az tör, úgy rá fekvék;

Kezével kivenni nem leheté elég,

De a sebes vértől az tör kitolyaték.

Bőven az zöld pázsit ott megveresüle

Szép szederjes színű lilomot terme;

Kinek bizonyágul megtetszik a jele,

Az Ajax nevének az első bötüje.

XLV. CSERÉNYI MIHALY. 1592. †

„Historia az perzsiai monarchiabeli fejedelmekről.*

III. rész

Babiloniának visszavonása.

Zopyrus királyhoz azért ballaga:

„Mit bánkodom, uram? — kérdezi vala, —

Akarnád-e, hogy ha Babylonia

Akármi módon is kezdedbe jutna?”

Darius felele:

„Igen is” — monda,

„Hadd reám” —

Zopyrus viszontag monda;

Azért mentést méné be sátorába,

És ilyen tanácsot magában tarta.

Orrát és fileit mind elmetélé,

A haját fejéről rútul lenyiré,

Testét is pálcákkal igen megveré,

Király eleiben igyen mené bé.

Dárius, hogy látá, elijedt vala,

Kitől esett volna, csodálja vala.

De Zopyrus néki így felelt vala:

„Senki rajtam ezt nem mivelte,

Hanem az én kezem azt cselekedte.”

... Mikor az fal alá már elért volna,
 Az istrázsa hozzá leszállott vala,
 És a kapun által kérdezi vala,
 Hogy kicsoda és mi járásba volna.
 Felele:

„Én nékem Zopyrus nevem,
 Dariustól ide hozzátok *szöktem*;
 Bocssássatok gyorsan be kérlek engem!”
 V i v é k az hadnagynak ám eleiben.
 Ott így kezd szólni nagy keservesen:

„Ti érettetek én la mit *szenvedtem*,
 Hogy király elmenne innét, *intettem*,
 Sokszor *haragudtam* reá, *feddettem*.
 Jám bor tanácsomért im mint *marconga*,
 Bátor inkább engem levágott volna.
 Azért tii hozzátok bosszúmba *jöttem*,
 Hasznos penig néktek ide jövésém,
 Mert én minden titkát néki *érttettem*.
 Kiket illik néktek megjelentennem.”

Hogy a főfő népek ezeket hallák,
 És rút béna voltát szemekkel láták,
 Szava néki igaz légyen, azt tudák,
 Azért hadnagyokká ötet választák.
 Az kapuk kulcsát kezében adák,
 Az egész hadnépet mind reá bízák.
 Végre hogy ő maga Darius j u t a ,
 És hadával körül a várost fogá,
 Zopyrus is tovább már nem állhatá,
 Hanem csalárdságát ám kimutatá.
 Város két fő kapuját néki nyitá,
 És a király hadát mind bebocsátá;
 Az városbeli nép kit hogy meglátá,
 Ki hová lát vala, futton fut vala.

XLVI. BARONYAI DECSI JÁNOS. 1596. †

„Az C. Crispus Sallustiusnak két históriája.”

1. L. Catilinának országárulásáról.

L. LII—LIII. fejezet.

Az Cicero mikoron érté, hogy ezek készítettnének, az tanácsot
 összevgyűjtven, tanácsra bo csátá, mint kellene cselekedni azokkal, az
 kik őrizet alá vettetenek volna. Akkoron az D. Jun. Sillanus oly sententiat
 m o n d a , hogy megölettenének. Az M. Porc. Cato az ü értelméről meg-
 kérdetvén, ilyen oratióval sz ó l l a :

„Gyakorta, tanács urak, sokat *szóllottam* itt ez ily helyen, és az mi
 országbeli embereinknek fősvénységéről *panaszolkodtam*; azért sok ellensé-

gim is vannak. Itt merne-e valaki szilígséget és irgalmasságot emlegetni? Bizonyára mi még régen az dolgoknak igaz nevezetét *elfeledtük*; mert gonosz dolgokban való vakmerőség erősségnek hivattatik. Azért *jutott* az ország ez utolsó nyavalyára. Ám legyenek adakozók az frigyes társainak jószágokból; mivelhogy ilyen szokásunk *kezdt* immár lenni, ám legyenek irgalmasok az ország kencsének lopóihoz, csak hogy ők a mi vérünket ne adják el! Midőn az P. Lentulusról és az többiről végeztünk, elhígytétek, hogy mind az több pártosokról is végeztek. Mennyevel szorgalmatásban tii ezt cselekeditek, annyival az ő szívek erőtleneb lesznek; ha látják, hogy *ellankadtatok*, mindjárt rajtunk lesznek. Ne véljétek, hogy az mi eleink az országot fegyverrel tölték volna nagygyá; egyéb dolgok *vol-tak*, melyek azokat nagygyá *tölték*, t. i. itthon serénység, kívül igaz birodalom. Ezök helyén vagyon mi nálunk bujaság és fősvénység; minden jámborságnak jutalmát az tisztességekivánás *foglalta* el; ezért vagyon, hogy az üres országra rohannak az pártosok. Mostan igen fő emberek *esküttek össze*, hogy hazánkat megégessék. Ám könyörüljétek rajtok; mert én hiszem, valami ifjú emberek tisztességekivánásból *vélkeztenek*. Én hiszem, az halhatatlan istenben biztok, ki ezt az országot nagy veszedelmekben gyakran *megtartotta*. Ha magadat az restségnek adandod, hiában hívod segítségül az istent; mert *megharagutt* és nem hallgat meg. Manlius Torquatus fiát *megöleté* vala csak azért, hogy parancsolatja ellen harcolt volna; így az jeles ifjú nem gonoszságáért, hanem felettébb való erősségeért *fizete* halállal. De ámbár kedvezetek az Lentulus méltóságának, ha ő valaha szemérmetségének *kedvezett*! Engedjétek meg az Cethegusnak vétékét ifjuságáért, hogy ha immár második hadat nem *támasztott* házája ellen! De mindenfelől *környülvételünk*; az Catilina seregével torkunkon vagyon. Azért az én sententiám ez, mivelhogy országunk egynéhány gonosz embereknek tanácsa miatt nagy veszedelemre *jutott*, és ezek az allob roges követeknek jelentéséből *megvallották*, hogy ők hazánk ellen öldöklésre, égetésre igyekeztenek volna, az mi eleinknek szokások szerint megöltessenek.

Minekutána az Cato leülete, mindnyáján az ő sentenciáját dicserék, és az ő szívének bátorságát égis magasztalák; azokáért az tanácsnak végezése a szerént lön, az mint ő mondta vala.

2. Jugurthának hadai az rómaiak ellen.

XXVIII—XXXII fejezet.

Minekutána az Afrikában viselt dolgokat az hir elszélesztette volna, kezdének Romában minden gyűlésekben az polgármester cselekedeti fölül beszélgetni. Az C. Memius az tanácsbelieknek késedelmek között kezdé az népet inteni, az nemes rendnek sok kevély dolgait kezdé eleikben adni és az község akaratját gyűjtogatni.

„Római birodalom népe! Azokról szöllanom szégyenlem, ez elmúlt tizenöt esztendő forgásában menemű csúfjai *volta* az egynéhány emberek kevélységének, mely sokan *vesztenek* el az tii oltalmazóitok közül, és miképen *veszett* meg az tii bátorságtok is restség és tunyaság miá. Bizony meg-

késértem az én szabadságomat, mely atyámról *maradott* reám. Nem arra intelek én tőtöket, melyet az tü eleitek gyakran *cselekedett*, hogy az bosszúságtétel ellen fegyverrel támadnának. Megölvén az Tib. Gracchust, az római községet erősen *megkínzák*; az C. Grachus megölése után sok rendeken való emberek *ületének meg* tömlőben; egyik veszedelemnek sem az törvény *vete* véget, hanem az ü kívánságok. Mindazáltal kevésnek *tar-*
tották ők azt, hogy ily nagy dolgokat büntetetlen *cselekedtenek meg*; im most végezetre minden isteni és emberi törvények az ellenségnek *druttat-*
tanak el. Az pénzen vött rabok az ü uroknak méltatlan birtokokat el nem szenvednék, tü római ország népe, kik birodalomban *születettek*, jó kedvvel szenvedhetitek-e el az rabságot? De kicsodák azok, az kik az országot magoknak *foglalták*? Dicsekednek sokan közülök, hogy az ország népe oltalmazóit *ölték volna meg*; mennél latrabból *cselekedett* valaki, annál bátorságosb; félelmeket az ü magok vétkére az tü tunyaságtokra *háritották*, kiket az félelem egyaránt *kényszerített* azon dolgokat kívánni, gyűlölni és rettegni. Hogy ha tü az szabadságra oly gondot viselnétek, az mint ők az uralkodásra *felgyuladtak*, bizonyára az ország nem pusztíttatnék. Az tü eleitök kétszer *foglalták el* az aventinus hegyet, tü az szabadságért, melyet tőlök *völtek*, nem azon igyekezettel lesztek-e? Mondhatná valaki: hát mi tanácsot adsz? Az én sententiám ez, hogy azokon bosszút álljatok, kik az országot az ellenségnek *elárulták*, nem erőszakkal, hanem törvénybeli kérdésekkel és az Jugurtának itéletével, ki ha magát *megadta*, az ti paran csolattoknak engedelmes leszen. Nagy ellenségnek *druttatott el* az tanács méltósága, birodalmunk *druttatott el*, és országunk árossá *tétetött*. Ha az gonoszok meg nem büntetnek, mi leszen hátra, hanem hogy azoknak hatalma alatt éljete. az kik ezeket *cselekedtek*?”

Ezeket és ezekhez hasonlókat gyakorta fülökben rágván, az ország népével elhiteté, hogy az L. Cassiust Jugurthához küldenék és ütet Rómában hozná. Azonban az Cassius az Jugurthához *menne* és vele elhiteté, minthogy magát az rómaiaknak *megadta volna*, akárná irgalmasságokat megpróbálni; személyére nézve is hitit adá.

Azért az Jugurtha Cassiussal Rómában *jöve*. De az Cassius Memmius az országot összehíván, mint egy ellenséget *megakarják* *vala* ölteni; mindazáltal ü méltóságát tekintvén, *kezde* az felbőszült népnek elméjét csendesíteni. Mikor az Memmius szavát *elvégezé*, és az Jugurtha *kényszeríteték* megfelelni, az C. Bebius, kit pénzzel fogadott *vala meg*, *meghagyá* az királynak, hogy hallgatna. És jóllehet az sokaság éjegeti *vala ütet* az Bebius szemtelensége azoknál feljebb való *lön*; így az nép megcsufoltatván, az gyűlésből *eloszla*.

XLVII. FORRÓ PÁL. 1619. †

„Q. Curtiustól az Nagy Sándornak viselt dolgairól irattatott historia.“

VI. könyv. XXXIX—XLII.

Mindazonáltal az barátit tanácsra hozzá hivatván, melyre Philotas akkor *bennem* *véteték*. Nichomachust *beviteték*. Annakokáért azt

végezék, hogy ötet meg kellene kinozni, hogy az árultatásnak részét kényszerítettnek kivallani. Az király megintvén, hogy az végezést hallgatással fedeznék el, elereszté őket. Annakutána meghirdeteté, hogy az had meginduljon. Philotas is az lakodalomba, mely ő néki utolsó lón, elhivattaték; és az király reá bizá magát, hogy vele vacsorálnék.

Annakutána másod vigyázáskor Attaras háromszáz fegyveressel Philotasra küldetvén, az házat környülfogatta vala, hogy ki ne szaladhatna. Ötet az álmom elnyomta vala, kit Attaras még aluva tapaszta la. Végre az álma elveretvén, mikor láncot vetnének reá, monda:

„Meggyőzte az te jószágodat, király, az én ellenségimnek kegyetlensége.“

És többet nem szólván, befedeztetett fövel az királyi udvarba viték. Másod nap az király megparancsolá, hogy mindenek felfegyverkezve öszvegyűljenek. Annakokáért először Dymnusnak holt teste beviteték. Az király annak utána az gyülekezetbe eléballaga; orcáját az földre függesztvén, sokáig vesztég áll a, végre eszére jövn, így szólla:

„Vitézek, egynéhány embereknek gonoszságok által csaknem kiragadtattam közületek ez világból. Az isteneknek irgalmasságokból élek; és az tii becsületreméltó tekintetek kényszerít, hogy az gyilkosokra inkább haragunnám; mert az én életemnek egyik haszna az, hogy ennyi fő vitéz embereknek, kik velem igen jól cselekedtenek, viszontag jótéteménnyel lehessenek.“

Félbeszakasztá az beszédét az vitézeknek zokogások, és mindeneknek könyvök kicsordula. Annakutána az király monda:

„Parmenio tölem és az én atyámtól annyi sok jótéteményekkel megköteleztetvén, magát ilyen nagy gonoszásznak vezérévé tőtte; annak eszköze Philotas Leucolaust, Demetert és az Dymnust az én fejemre bérlette.“

Az minden felől haragvóknak zajgások mind az egész gyűlésben zörgölődik vala. Annakutána Nichomachus, Metron és Ceballinus elévitetvén, az miket kiki hirrre adott vala, megbeszélék. Annakokáért az harag elnyomatván, az kijelentőknek szavok esendesen hallaték meg. Akkor az király monda:

„Micsoda lelkiismeretű embereknek láttatik tii nektek lenni, az ki ez dolognak kijelentését eltitkolta? Az bizonytalan dologt hirrre adni, én hiszem, az kinoktól nem félt. Cebelinus csak egy szempillantásig is nem halasztotta az megértett dologtól megválni. Philotas csak egyedül nem félt semmit, semmit nem hitt. Az elhallgatás alatt nagy gonosz cselekedet vagyon, és az birodalmat kívánó reménység az hertelen elnét gyilkosságra hajtotta.“

Annakutána Parmeni-nak elfogatott levelét, melyet az fiának irt vala, elolvasá, melyben ártalmas tanácsnak jele nem vala; mert annak summája ez vala:

„Először magatokra viseljeteK gondot, annakutána az hozzátok-tartozókra; mert az miket elrendeltünk, úgy cselekedhetjűk meg.“

És hozzáveté az király, hogy az levél úgy irathatott volna, hogy akár fiahoz jutott volna, az titkos dologban való társok megérthetnék, akár elfogatott volna, az tudatlanokat megcsalná.

„De Dymnus, mikor az latorságnak több részesít kijelenténé, Philotást nem nevezte; az bizonyára neki nem ártatlanságának, hanem hatalmának jele, Philotásnak az maga élete megmutatja. Ez Amyntashoz, ki az anyám menyének fia volt, és Macedoniában az én fejem ellen istentelen csalárdságot szerzett, magát társul kapcsolta. Ez Attalusnak, kinél ártalmasb ellenségem nem volt, feleségül az maga hugát adta. Ez midőn neki megírtam volna, az Hammon Jupiter feleletivel micsoda válaszom adatott volna, azt merte én nekem visszairni, hogy szánja azokat, az kiknek az alatt kellene élniek, az ki az emberi állapotot feljülhaladná. Még régtől fogva tölem *elidegenedett*, és dicsőségemet irigylő elmének ezek jelei, melyeket az meddig lehetett, *eltűkoltam*. De immár nem az szókat kellett megbüntetni: az nyelvnek vakmerősége szablyákra költ; ezeket Philotás én reám *köszörműlte*. Az nemes ifjuságnak előttejáróinak az egy embert *adtam* vezérül, életemet az ő hűségére *bíztam*; az atyját azon méltóságra *emeltem*, az melyben engemet tū magatok *helyezettettek*; Mediát birodalma és hatalma alá *vettem*. Az veszedelmekben, az melyektől *féltem*, megtartatván, ezekre *akadtam*, az melyektől félnem nem kellett volna. Gyakorta *szoktak*, vitézek, engemet azon kérni, hogy életemet oltalmazzam; tū magatok cselekedhetitek én velem azt, hogy az mit tanácsul adtok, cselekedjem.“

Annakutána Philotást beviteté. Akkor az Coenus Philotást keményen szidalmazá, és egy követ felragadva reá akarván hajtani, az mint többire mindnyájan elhívék, az kénzásoktól kívánván ötöt megmenteni; de az király kezét megtartoztatá. Annakutána Philotásnak szóllás engedtetvén, mondta:

„Bizonyára micsola vétkemért legyek bűnös, nem látom. Senki engemet az árulók közzé nem nevez. Nichomachus én felőlem semmit nem szóllott; Cebellinus annál többet, az mit hallott vala, nem tudhatott. De az király azt hiszi, hogy az árultatásnak feje én voltam; hagyhatta-e hát azt Dymnus említetlen, az kit követ vala? Az gonoszsnágnak kinyilatkoztatása után nem azért *hadta el* az én nevemet, hogy láttathatnék kedvezni. Nicomachus *kivallotta*, egyebeket megnevezvén engemet egyedül *hagy vala* közzülök. Az valóságos és egy vétkekre kellett én nekem visszatérnem: az neked hírré adott dolgot miért *hallgattad el*, miért *hallottad* olyan csendesesen? Ez valaminemű véték, nekem azt, melyet magam *valoltam*, valahun vagy Sándor, *megbocsátottad*. Én az lakodalomban is jelen voltam; ha én nekem *hítte!*, *megszabadítottam*, ha *megkegyelmezte!*, *elbocsáttattam*. Mit *cselekedtem* az elmúlt éjtszaka, melyen az te asztalodtól *elmentem*; micsoda új gonosz cselekedetem *változtatta meg* az te elmédet? Gyalázatnak *tartottam* az szeretőnek zúgolódások közzé fértetnem füleimet, és annak hűtele én nálam kétséges volt. De Dymnus ő magát *megölte*. Nemde azért *jövendölhettem-e* én arról, hogy ő azt cselekedendő volna? Az mely dolog az kijelentésnek hitelt *adott*, az engemet, mikor Ceballinus

megszóllított, fel nem indíthatott. Az királynak ágyasházába egyedül *mentem be*, még pedig fegyver levén oldalomon; miért *halasztottam volna el* az gonosz cselekedetet? Dymnus nélkül nem *mertem-e* hozzáfogni? *Ő volt* tehát az árultatásnak feje; én annák árnyékában *lappangottam*, ki az *ma-*
cedonoknak birodalmokra *vágyódom*; kicsoda *fordítottam el* ajándékokkal közületek, melyik vezért *böcsüllöttem* felettébb? Azt veti ellenem az király, hogy azt irtam volna, hogy én szánom azokat, kiknek alatta kellene élniek. Az barátságának hűtele az igaz tanácsnak veszedelmes szabadsága; tii *kényszerítettetek* engemet, hogy az *micsoda* értelemben *valék*, el ne titkolnám. Vallom, hogy én *irtam* azt az királynak, de nem az király felől. Az én atyámnak emlékezte *intett meg* engemet, mely félve kellett legyen megjelentennem, az miket én nekem Ceballinus értésemre *adott vala*; mert Parmenio levelével *akarta* ötet elverni az orvosságnak *msgitaláról*, melyet az orvos neki adni rendelt *vala*. Valjon *s volt-e* hűtele az atyámnak, valjon *s volt-e* valami tekintet az ő levelére? Ennenmagam, valamennyiszer az miket hallottam *vala*, tudtára *adtam*, hamarvaló elhűtelnek megcsúfolásával *vettetem meg* tőle. Hogyha mind mikor valamiket hallunk, megjelentjük, gyűlölségek vagyunk.”

És midőn egy az környülállóknak sokaságából felkiáltott volna, hogy az érdemesek ellen *leselkedni* nem kellene, Philotas *m o n d a*:

„Akárki vagy, igazán *mondod*; azért ha *leselkedtem*, az büntetést el nem kérem, és beszédembe véget vetek, mert az utolsó szavaim nehezeknek tetszenek az tii füleiteknek.”

El *v i t e t é k* annakutána azoktól, az kik őrzik *vala* ötet. Annakutána az egész sokaság *felgerjede*: és az kezdet az királynak testörzötől *a d a t é k* azt kiáltván, hogy az gyilkost magok kezekkel kellene elszagatniok. Az király az sokaság közé visszamenvén, az tanácskozást más napra *h a l a s z t á*. Azért az gyűlést eleresztvén, Hephaestion, Craterus és Coenus az Philotásnak megkényszerítésére *f e l k e l é n e k*; az hőbérok az kegyetlenségnek minden szerszámit Philotásnak *e l e i b e r a k á k*. És amaz szabad akarattja szerint *m o n d a*:

„Mire szükséges az kénzással való kérdezkedés? *Gondoltam*, *akartam*.”

XLVIII. HUSZTI PÉTER. 1624. †

„Aeneis.”

III. Pars.

Immár Lybiában az Aeneas *v a l a*,
Az szép Venus asszony, az királynak anyja,
Éjjel nappal fohászkodással *s i r v a l a*,
Jupiter kegyelmét igen *k é r i v a l a*:

„Az én egyetlen egy fiam, az Aeneas
Mit *v é t e t e t t* ellene felségednek? De láss,
Hogy ily keserves kén és fáradságvallás
Nem *b o c s á t t a* ígért földre sok háborgás.

Gyakorta Trójáról mikor emlékezek,
 Magamban romlásán mikoron kesergek,
 Fogadásid ottan szüvemben *ötlének*,
 Ezen nagy siralmat sokszor én *enyhíték*.
 Sokan ám *maradtak* meg az nagy Trójában,
 Bátron élnek immár szép új országokban,
 Tengereken által az nagy Antenor *ment*,
 Nagy szép lakóhelyet ki immár *épített*,
 Egy várost Pádvának ő régen *nerezett*,
 Az tenger közepin *rakta fel* Velencét.
Elszállott lám régen Párisnak egy fia,
 Egy nagy nemzetséget immáron *bocsátott*,
 Olaszországon túl kiket *megszállított*,
 Jó hirt nevet azok országának *adott*,
 Kit ő magáról jó franciának *hívott*."

Ez panaszkodást hogy Jupiter hallá,
 Égben kegyelmesen ő *tekinté alá*:

"Szép leányom Venus ne félj — *igyen szóla* —
 Az mit én *fogadtam*, megadom" — azt *mondá*.

Olly búval bánattal az Aeneas király
 Felkelvén *indúla* csak másod magával,
 Egy erdőbe *lépék* ketten Achatessel;
 Gyenge szép szüz *juta* ellenébe szemben,
 Haját *eresztette* az szélnék mentében,
 Közel *el sen jutván* szép szóval *igyen szóla*:

"Nem *láttatok-e* itt az én társaimban
 Illyen módu vadászokat itt járnia?"

Aeneas szép szóval *mondá*:

"Mi nem *láttunk*;

De várj meg te leány, vele hadd mi szóljunk.
 Inkább téged kérünk, mond meg azt mi nékünk,
 Hol búdosunk mostan, vagy mi földön vagyunk?
 Tengeri szél miá ide *kivetteltünk*,
 Sok áldozatokat te néked mi teszünk."

"Távúl legyen az tisztelet — az szüz *mondá* —
 De kevés beszéddel, az melly tartományban,
 Megmondom, holott búdosatok tenger miatt.
 Nincs gonosz szerenese az ti utatokban,
 Mert *hozott* tüttöket az nagy Afrikában;
 Ujjonnan most rakják városnak köfalát,
 Sőt *hallottatok-e* Carthago városát,
 Annak határában leltek ti szállást.
 Gályákon de mostan tū honnat *jöttetek*,
 Mi nemzetek vagytok, avagy hova mentek?"

Király fohászkodván, *igyen szóla* az szüznek:

„Ám az híres Tróját hogy ha te *hallottad*,
 Benne lakott népet avagy ha te *láttad*,
 Aeneas királynak nevét ha te *tudtad*,
 Mely nyomorúságban *juttunk*, imhol látod ;
Ragadoztunk kevés hajókkal ez partra,
 Akarnánk evezni az Olaszországba.“

„Akárkik legyetek — nékik szüz így *s z ó l a* —
 Isten jár veletek és hordoz jó útra.“

Ott hirtelen leány tőlök *e l i n d u l a*,
 M e g j e l e n t é magát, hogy szép Venus volna ;
 Nagy keserves szókkal Aeneas *k i á l t á*,
 Ő többet nem *s z ó l a* néki édes anyja.
 Olly igen *kesereg* király ő magában,
 Sőt hogy megtért volna az szállásokra,
 Hát jámbor Anchises fekszik immár halva,
 Vén atyját *t e m e t é* nagy sírván áldozva.
 Partjáról tengernek király jó hajnalba
 Kevés fáradt népet az útra *i n d í t á*,
 Csak másod magával ő maga *m á s ú t r a*,
 Ifjú Achatessel mert isten *h o r d o z á*.
 Egy sűrű szép köddel az szép Venus asszony
 Őtet *k ö n y ö r ü l v é v é* úgy mint isten asszony,
 Láthatatlanképpen *v i s e l é* az úton,
 Társainál előbb *j u t a b é* városban.
 Templom felé Carthagoba mikor menne,
 Az királyné asszonyt nagy sok néppel *l e l é* ;
 Egy új hír *j u t a* királyasszonynak imé,
 Trójaiak juttak volna ő földrekre.
 Rajtok szüve *e s é k* im az szép asszonynak,
 Parancsolatjából ők *b e h i v a t t a n a k* ;
 Asszony lába előtt ott az trójaiak
 Kegyelmet *n y e r é n e k*, mint olly nyomorultak.
 Ott egy Ilioneus így *s z ó l a* legelől :

„Vagyon fejedelmünk, az ki *j ö t t* Trójából,
 Sok nyomorúságunk attól megértheti ;
 Nem tudjuk hova *l ö t t*, most ha búdosik-e?“

Az Aeneas király *k e z d é* ezt hallgatni ;
 Sok szókkal kegyelmét asszony *a j á n l á*,
 Utakra királyért küldeni *a k a r a* ;
 Anneas az ködből ő magát *t i s z t í t á*,
 Alázatosképpen az asszonyhoz *j u t a*.
 Sok nép *c s u d á l v a l a* az vendég népeken,
 De királyasszony *l ő n* igen nagy örömben,
 Kézen fogván Aeneást nagy kedvében,
 Az nép utat adván *f e l v i v é* házában.

XLIX. PÁZMÁNY PÉTER. *

„Szent Ignác élete.“

11. Utjában egy szerecsen hozzája a d á magát. Az úton egymással beszélgetvén, a szerecsen azt k e z d é állítani, hogy :

„Noha Mária szülésekor szüzen és tisztán *maradt*, de szülése után *megszepelődött* tisztasága.“

Megbúsulván ily temérdek káromkodáson Ignatius, az öszvérnek fékemplőt szabadjában e r e s z t é.

61. Egy a szent Ignác társai közül meg a k a r á változtatni állapátját; ez okból valami remetéhez i n d u l a; de ime egy rettentő ábrázatú fegyveres meg áll á utját. Kin amaz noha egyelsőben meg i j e d e, ugyan tovább a k a r a menni. Ujabbán eleibe áll a fegyveres, és kivont pallossal fenyegetvén v i s s z a k e r g e t é Ignatiushoz, kinek immár az egész dolog tudtára esett vala. Látván Ignatius a megrémült embert, csak azt m o n d á neki :

„Kisdéd hitű, miért *kitelkedél* ?“

Mely szóra minden kisírtet e l e n y é s z ó k és a pater előbbeni hivataljában mind haláláig meg m a r a d a.

71. Hogy Coduriusnak hosszabb életet nyerne istentől, szent Péter templomába i n d u l a. Midőn immár a Xistus hidjára érkezett volna, mintha valami csudát látna, meg áll a p a d é k, és a társához fordulván :

„Térjünk vissza — u g y m o n d — mert Codurius e világbul *kimult*, és az ő lelke nagy dicsőséggel mennyországba *vitetett*.“

L. „AZ VITÉZ TÚRI GYÖRGY HALÁLÁRÓL.“ †

Az törökök megént e s z v e g y ü l é n e k,
T e t t e t é k a z t, h o g y i t k ö z n i j ü n é n e k,
K i r ö l v i t é z T ú r i n a k i z e n é n e k;
D e m á s f e l ö l r a b l a n i k é s z ü l é n e k.
K é s z ü l é n e k v i t é z ö k i t k ö z e t r e,
V i t é z T ú r i G y ö r g y j ü v e k i k ö z i k b e n,
V i g a n l a k i k T ú r i a z v i t é z ö k k e l,
K ö s z e n i a z b o r t r á j o k s z e r e t e t t e l.
D e h o g y a z t ö r ö k ö k i g e n k é s é n e k,
Ű k m i n t e s a l á r d o k e l n e m j ü v é n e k,
K i v ü l v a l ó k m e g é n t h a z a m e n é n e k.
K i k i m i n d ű u r o k k a l e l m e n é n e k.
E z t h o g y h a l l á k t ö r ö k ö k a z v é g e k b e n,
H o g y v i t é z e k v a n n a k h a z a m e n é s b e n,
É s k i k *m a r a d t a k* m e g a z v i t é z ö k b e n,
I n d u l á n a k b i z v á n ö k n a g y ö r ü l t ö k b e n.
E l ö l j á r ó t r a b l a n i b o c s j á t á n a k,
U g y m i n t h á r o m s z á z a n t a l á l t a t á n a k,

Kik Kapornak felé igen rabláznak,
 Derék erő az lesben maradáznak.
 Rabló törökre mikor találáznak,
 Azok gyorsan hátat hamar adának,
 Sok rabokat ott megsza badítának,
 Nyereséggel igön szépen járának.
 Az derék erőre mikoron juta,
 Számtalan nyomorult rabokat láta;
 Kire nézve nagy keservesen sira,
 És illy szókat az istenhöz támaszta:
 „Uram, uram, seregöknek istene,
 Megharaguttál az te népeidre.
 Ezek ha most ellenöd *vélköztenek*,
 De ismétlen te hozzád ők megtérnek.
 Én érottök nem szánon életömet
 Kiontani mai napon vérömet.“

Kiki mind az török után indula,
 Vitéz Túri György is eloda juta,
 Sereg előtt mikoron útet láták,
 Mindjárást ú magokat futni adák;
 De az adót ott is igen megadák,
 Mert az béget elevenön megfogák.
 Vigan hozá Túri György az királynak,
 Fejérvári béget adá császárnak.
 Megköszöné király hiv szolgájának:
 „Im nem régen nagy ember *segöttöttél*,
 Az én vég házamba kit *cseleködtél*.
 Nincs én nekem több Túri György te náladnál,
 Szükségembe sok helyekön *forgottál*,
 És mindenütt jó szerencsével *jártál*,
 Mint hiv szolga én neköm úgy *szolgáltál*.“

LI. „AZ HIRES NEVES TRÓJA VÁROSÁNAK VESZEDEL- MÉRŐL.“ 1631. †

Az királynak ott egy fia születék,
 Az ki erős Hectornak nevezteték.
 Nem sok idő mulva felnevekedék,
 Két esztendő korbá Hector érkezik.
 Az királyné asszony nehézkessüle,
 Az Hecuba ismét egy fiat szüle.
 Az melly éjjel gyermek született vala,
 Az Hecuba ily álmod látott vala.
 Álmában nékie úgy tetszett vala,
 Hogy az éjjel egy öszögöt szült volna,

Ki miatt az Trója felgyuladt vala,
 Ez vala jele Trója romlásának,
 Ekképen lőn születése Párisnak,
 Jelensége vala latorságának,
 Fejére telék atyjának, anyjának.
 Király ezen oly igen megbúsula,
 És nagy gyorsan gyermeket fogtattatá,
 Szolgáinak erősen parancsolá,
 Hogy megölnék, nékik erősen hagyá.
 Az király szolgálai elmenének,
 Egy erdőben mikoron érkezének,
 Egy szegény embert az erdőn lelének,
 Az gyermekkel hozzá elmenének.

„Vedd el, ugymond, te ember ez gyermeket,
 Mert ez árva, és elvetették őtet;
 Higyed, végre hogy úrrá téssen téged.“

Ezen az ember oly igen örüle,
 Kis gyermeket gubájába bétévé,
 Kis házában az gyermeket bévivé,
 Kecsketétjjel esztendeig nevelé.
 Immár ebben nagy sok idő tölt vala,
 Az gyermekese felnevekedett vala,
 Alexandernek őtet híják vala,
 Nagy bölcs eszes az játékokban vala.
 Alexander ezt hogy hallotta volna,
 Hogy királynak egy vitéz fia volna,
 Vitéz módra néki így izent vala:

„Király fia hallottam te híredet,
 Te is tudom hallottad én nevemet,
 Mert sok vitéz már én miám elveszett,
 Hadd lássam meg az te győzedelmedet!“

Hector ez hallván, jó lovára fordulván,
 Seregével mezőre kiindulván;
 Alexander jó lovára fordula,
 Vitéz Hectornak ellene indula.
 Vitéz Hector éles törét hagyítá,
 Alexandert gyorsan derekon kapá,
 Alexanderral addig küzdött vala,
 Az pázsithoz őtet sujtotta vala.
 Trombitákat hamar megfuvallának,
 Az hadnagyok népestől indulának,
 Az Hectorra egyszersmind rohanának,
 Az Hectorral nagy harcot inditának.
 Éles törrel Hector igen forgódék,
 Hadnagyokban sok töle megöleték,

Ő tábora végre megsivalkodék,
 Oly nagy ropogással megindítotték.
 Rettenetes nagy sikoltás indula,
 Az két tábor mihelyt összeroppana,
 Alexander serege elhulla,
 Önnönmaga elevenen marada.
 Vitéz Hector Alexandert fogatá,
 Ötet rabságra Trójában hozatá.

LII. KOLOSI TÖRÖK ISTVÁN. †

„Az sz. János evagelista.“ 1631.

Secundapars.

János mikor Ephesusban mulatna,
 Parancsoltaték Domitianustól,
 Hogy szent János Ephesum városától
 Eltávoznék annak nagy templomától.
 Azért ez szent ember Pathmos szigetre
 Küldetették, az nagy idegen földre.
 Hol tön rettenetes és nagy csudákat,
 Megrémíté az áldozó papokat.
 Az Apollo papjai elijedvén,
 Cynopshoz menének, mind egyetértvén,
 Ennek mondom, az papok panaszlának,
 Csikorgatván fogokat, így szólának:

„Mi közénk nem régen egy hitető jött,
 Ki az mi népünkben igen nagy kárt tött,
 Magunkban is oly nagy félelmet öntött,
 Hogy nem mérünk maradni az nép között.“

Ezt hogy hallá Cynops, igen ijede,
 Szívében csak dúlfúl, fel is gerjede;
 Jó választ ö nekik akkor igére:

„Mindjárt népem közzül gonosz lelkeket
 Küldök az emberben sok ördögöket,
 Kik ötet megöljék.“

Azért mikor egyget elküldött volna
 Gonosz lelki közzül Phora városába,
 Ez mikor Myronak házához jutta,
 Az ajtón bémenni szegény találta,
 Az hol gyalázatos válaszszal járta;
 Mert szent János annak okát megtudá.
 Az miért küldetetett volna, ellátá,
 Azért neki szovát így kezdvén, szólá:

„Parancsolom az úr Jézus nevében,
 Ki úrrá tétetett már mindeneken,

Hogy te gonosz lélek én kedvem ellen
 Helyből ki ne mozdulj, légy vesztegségben.
 Hanem menten kívánom, hogy megmondjad,
 Mi kedvéért *lött* néked ide utad,
 És miért én szíнем látni *kivántad*,
 Miért *akartál* ez házban békőnni?
Voltál-e másszor is elküldve tőlle?“

F e l e l e az gonosz lélek ezekre :
 „Bizony én *küldtettem* már sok helyekre,
 Sokat *meg* is *ölttem* hálóban ejtve,
 De senkinek nem *volt* kezemben lelke.“

János sz ó l a ismét az ördögnek :
 „Mi oka, Cynopsnak hogy tü engedtek,
 És tartjátok ötet fejedelemnek?“

Az gonosz lélek erre menten m o n d a :
 „Mert ő benne lakik minden hatalma
 Az Sátánnak híres nagy méltósága.“

Viszont az szent János szovát i n d í t á ,
 És ez szókat ott az ördögnek m o n d á :
 „János az úrnak apostola,

Mostan neked erősen parancsolja,
 Gyilkosságra ezután ne menj soha,
 Hanem maradj ezen egy állapotba,
 És mostani helyedből ki ne mozdulj!“

Mivel ez Cynopshoz v i s s z a nem t é r e ,
 És néki követséget nem v i h e t e ,
 Igen hamar más követet is k ü l d e ,
 Kinek hasonló l ő n kimenetele.
 Mely dolgon az Cynops nagy dühösséggel
 F e l g e r j e d e iszonyú tüzezzéggel;
 Ördögöknek rút, sötét seregével
 M é n e Phora városban sietséggel.

LIII. SZÖLLŐSI ISTVÁN. †

„Szenán bassa.“ Iratott 1635.

Midőn az fejedelemségben
 Báthori Zsigmond ült atyja székiben,
 Keservesen g o n d o l k o d i k szívében,
 Magyar várak hogy vadnak pogány kézben.
 T a n á c s k o z i k némelly jeles urakkal,
 Kiknek ottan b e s z é l l e ilyen szókkal :
 „Vitéz urak, vagy-e híretekkel,
 Hogy szép hazánk majd elborul törökkel?
 Töröknek ellenünk *fellobbant* szíve,
 Romlásunkra szablyával marka tele ;

Határinkon erőszakkal kóborlott,
 Török lakja Lippát, Gyulát, Csanádot,
Elfoglalta Tótváradját, Facsátot,
 Sok erős várakat tőlünk *elcsatlott*.
 Vérrel keresték volt régi őseink,
 Vérrel oltalmazták nemes eleink,
 Török^f vérrel megázzék rajtunk az ing.“

Némely urak mihelyen ezt meghallák,
 Elméjeket török ellen fordíták,
 Báthori Zsigmondot szépen megáldák,
 S hadak felköltését öreá bizák.
 Az fejedelemnek lőn ott nagy gondja,
 Székelységnek szép levelet írta,
 Gazdag zsoldot ez mellé kiáltata.
 Borbély Györgynek urunk levelet küldé;
 Ez, levelet mihelyt megolvastatá,
 Készületét más napra sem halasztá,
 Jól tartott lovait megpatkoltatá,
 Dobot üttet, trombitákat fútatá,
 Hamarsággal szép sereggel indulá.
 Hírré adák kémek gyulai törököknek:
 Fejérvárra hogy székelyek jöttenek,
 Török ellen sok kopiát szedtenek.
 Ezalatt jut egy posta hamarsággal,
 Tömösváriakat mondja nagy haddal.
 Borbély György ezt hallván, készül sok karddal.
 Roppánának, mindkét fél indulának;
 Rettenetesen hogy összejutának,
 Egyelsőben törökök harcolának,
 De hamar megúnván, hátat adának.
 Az magyarok ott megbizakodának,
 Győzedelmet látván, elindulának,
 Lippa ellenében tábornak járának.
 Benne lévő törökök borzadának,
 Gyulaiaknak levelet írnak:
 „Kérünk, segítséget adjatok nekünk,
 Kik ez szoros helyre bérekesztettünk.
 Báthori Zsigmondnak szörnyű haragja,
 Borbély Györgynek körülvött sűrű kardja,
 Megsokasult lippaiaknak jajja,
 Nines fejünknek most hova hajolnia.“

Ezt felelik:

„Nincsen előttünkjárónk,

Megveretett haddal vesze hadnagyunk;
 Sokan ide sebben alig szaladtunk;

Jelenlétünkben semmi bizodalmot
Ne tartsatok."

Illyen válasz adata tott.

Levélvivő a k a d a magyar kézben,
Fogva hoz á k Borbély György eleiben;
Ki meg é r t é szükségeket levélben,
Má s nap kü l d e egy vitézt be közikben;
I n t i: megadnák Lippa várát.
Ezek h á n y j á k facsatiaknak dolgát,
Vitéz m e n t i magyaroknak haragját,
M o n d j a ebben facsatiaknak okát:
„Méltók, ugymond, arra, hogy azt *szenvedték*,
Mert nekünk adott hűtöket *megszegték*,
Magok vétkeken halálokat *lették*;
De tii rajtatok tudom az nem esnék."

LIV. SZENTMÁRTONI JÁNOS. †

„Az tékozló fiú." 1636.

Secunda pars.

Hogy ezeket megmondá, elindula útra;
Erősen tudakozik nagy Németországra.
Megharaguvék az útban szolgálva,
Kit meg is fenyegete arculvagdalással.
Titkon az megrakodék két ezer tallérral,
Elszökék éjfélikorban két jobbik lovával.
Mikor néki megmondák hajnal előtt reggel,
Hogy *ellopták* két lovát ennyi számú pénzzel,
Paplan alól csak alig nagy álmosan néz fel,
Elfelejté az tallért, szemeit b é h u n y j a ,
Aquavitaet, kiáltja, hogy hozzanak innia.
Álmoson is jól lakék az aquavitaevel,
Elméjét megszédíté az nagy erős ital.
Mind egész tíz óráig tele l ő n álommal,
Mikor osztán felkele, így szól az szolgálakkal:

„*Készített-e* az gazda valamit ebédre?

Parancsold meg ő teljes életére,

Hogy ma eleget főzzöu úri személyemre!"

Igen nagy kacagással az ifjú ör ü l e ,
Imigy-amúgy megmosdék, az asztalhoz ü l e ,
Vig lakással megyen el az idő csak tőle.
Tizennyolc óra telék ott az flestökömben,
Sok rossz dolgok es é n e k az táncolás közben;
Mindazáltal az szüzek vig a k a sötétben,
Mert aranyat nyomtanak bővön tenyerekben.
Reggel hogy megvirrada, szólitá gazdáját,
Ottan előhozatá egyik bőrzaeszkóját,

Nagy keményen pengeti sok régi dukáját,
 Kétképen is megadá az vendégség árrát.
 Onnat előbb indula, viga do z utában,
 Sok várossal ékesült friss Németsországban;
 Gyönyörködik fajtalan sok gonoszságokban.
 Mikor gonosz életét egy vén ember látá,
 Csak őt magát az ifjat ám különszólítá,
 Akkor rövid beszéddel őtet így tanítá:

„Kérlek öcsém hadd békét a sok dözsölésnek,
 Hadd el gonoszságodat, szolgálj az istennek.
 Ne kövessed Nisaeust gonosz életéből,
 Ki mikor megértette az jövődőlőktől,
 Hogy ő nem messze vagyon élete végétől,
 Soha osztán nem szűnnek az nagy részegségtől.
 Philoxenust hallottad tudom az példákban,
 Ki oly telhetetlen volt az nagy bor italban,
 Hogy gyöngyörúségesben ihassék az borban,
 Darutorkot kívánt volt egy imádságában.
 Bonosust is hallottad, az nagy inperatort,
 Kit hogy haddal meggyőzött Probus, felakasztott;
 Melyet az úton járó hogy kötélben látott,
 Felakasztottnak lenni boros korsót mondott.
 Ezeket te ne kövesd az úton járásban,
 Torkod miá hogy ne juss végre koldulásban.“

Mikor az gonosz ifjú ezeket meghallá,
 Az nagy jámbor vén embert igen szidogató,
 „Nem kell nékem tanácsod.“

Kétszer arcúl vágá;
 Az vén személy haláltól csak alig marada.
 Akkor előrikoltá főbbik szolgáját,
 Meghagyá, hogy köszöntse vendégfogadását,
 Holnap megvendégelje sok jóakaróját.

„A SZÉP MAGELONA.“ 1670.

Történék egykor egy nap, hogy Péter együtt ülni találá
 atyját és anyját; gondolá, hogy tőlök akkor bucsút venne. Akkor
 esék az ő térdeire és szóla hozzájuk:

„Kegyelmes atyám uram s asszony anyám! Látom és ismerem ma-
 gamban, miképen ti engemet ez ideiglen *felneveltetek* és nagy becsületben
tartottatok, sokat is reám *költöttetek*, de semmi hasznomat nem *vettétek*!
 azért csak azokért könyörgök, hogy engemet elbocsássatok!“ . . .

Ezeknek utána Péter atyjától és anyjától bucsút vőn, és jó mód-
 dal elindula; és mindaddig mene, mig Neapolis városba érke-
 zék, és ott az piaczon megsz álla, kit mai napig is fejedelem piaczá-

nak neveznek. Midőn immár ott szálláson volna, az király udvarának szokását megkérdezé az gazdától. Az elkövetkezett vasárnapon Péter jó reggel felkölt vala, mert az szép Magelonát látnia kívánja; de annak előtte prédikációt hallgata, és annakutána paripáit felkészítetté, paizsára ezüstös kulcsot csináltata.

Ekkor Péter mene az szép Magelonának kamorájába, és találá ott az szép Magelonával együtt az dajkát. Mihelyt az szép Magelona ötet meglátá, azonnal megváltozék, az ő orcája megpirosodék. Az nemes vitéz penig nem kevésbé az ő színét változtatá és nagy szemérmetességgel előtte térdeire esék.

Azonnal az szép Magellona felemelé ötet és szóla neki:

„Nemes vitézem! Isten hozott téged ide!”

És hagyá melléje ülni. A dajka mihelyt ezeket eszébe vevé, azonnal elmene.

Akkor kezdé a szép Magelona beszélgetnie eképen:

„Nemes vitéz! Nagy kedvem vagyon nekem azon, hogy te hozzám jöttél. Ha szintén nem illendő is egy férfiú emberrel titkon beszélgetni, a mint neki engedtem magamat; mindazáltal a te nemes elmédet megtekintém mely engemet merészsé és bátorrá tett. Tudjad azért, hogy mihelyt legelső nap láttalak, szívem teneked minden jókat kívánt. Azért én örömet meg tudnám, kicsoda vagy te és miért jöttél ide!”

Akkor felkele a vitéz és monda:

„Nagy hatalmú herczegné! Köszönöm, hogy te kegyelmedbe bevettél. Illik, hogy megtudjad, ki vagyok és miért jöttem ide; mindazáltal senkinek meg ne mondjad; mert ez volt az én igyekezetem, hogy hazámból eljövök, hogy senkinek meg ne jelentsem. És mindeddig elhallgatva marada. Én a francia király atyjafia vagyok, és azért jöttem, hogy te szeretetedbe juthassak; mert hallottam, hogy szebb e világon nincsen kivületted. Nem valami társaságért jöttem, hanem egyedül a te kedvedért igyekeztem ide.”

Ezeket mikor megbeszéllette volna, hagyá ötet ülni és monda neki (Magelona):

„Nemes atyámfia! Köszönöm az én teremtőmnnek, hogy ő nekünk oly boldogságos napot engedett, melyben engemet mindenek felett megboldogtolt és ily nemes, nagy főnemből való embert adott, kinek mása nem találthatik. És mivel ez dolog így lett, hogy mi ketten egymásszeretők legyünk és minthogy te az én kedvemért ez országba jöttél és az játékokban is többet végeztél, hogysem mint mások; azokáért boldognak mondom magamat, hogy te kedvemért ide jöttél, atyádat, anyádat elhagytad.”

És le vőn egy aranylánczot a maga nyakáról, kin függ vala drágálatos kapocs, és függeszté neki a nyakára; és megölelé és csókolá ötet, azután pedig menten a dajkát visszahívá.

Ezzel bezárjuk a vallomásoknak a nélkül is hosszúra nyúlt sorát; s mondanivalónkat a következőkbe foglaljuk össze.

A bibliafordítók, névszerént a bécsi codex időkezelésének figyelemmel kísérése s fejtegetése közben mindegyikünknek meg kellett győződnie, hogy e régi nyelvemlék határozott, félre nem ismerhető irányban halad az igeidők alkalmazására nézve; kimutattuk továbbá, hogy e kezelés nem lehetett öntudatos, s így tényezőjének szükségkép a nyelvérzéknek kellett lennie. Az öntudatosságra nem támaszkodható nyelvérzék azonban nem képezheti csupán egy vagy két embernek kiváltságos tulajdonát; annak, a tájszólás lehetőségétől eltekintve, ha nem is általánosnak, de mindenesetre nagyon széles körben kell elterjedtetnek lennie. E nyelvbeli igazságnak alapján felállítottuk aztán abbeli következtetésünket, hogy a régi bibliában fölfedezett ténynek megerősítését okvetetlenül meg kell találnunk ha nem is minden régi írónál, de legalább azoknak nagy részénél; s e következtetésünket a többi bibliafordítók helyeseknek bizonyították.

E tényre vonatkozólag fontosnak tartjuk a következő körülménynek fölemlítését.

T. bírálóim egyikének pályamunkám ellen, a most tárgyalt két időalakra vonatkozó eltérő nézetét nem említve, azon kifogása is volt, hogy nem kutattam által az egész régi irodalmat.

Nem tekintve, hogy ezt magam is éreztem, beismertem, s nyílt szavakban sajnálattal be is vallottam, eltekintve továbbá attól, hogy pályamunkámban ismételten, újra meg újra hangsúlyoztam, hogy a régi bibliáknak időkezelésében a nyelvérzéknek félreérthetetlen, világos nyilatkozata fekszik előttünk, s ennek fölfedezése a kérdés eldöntésére nézve elégséges: mondjuk mégis, hogy a bírálónak e kifogása helyes jogos; én mindamellettt örvendek, örvendenem kell, hogy e megrovásra, bár akaratlanul, okot szolgáltattam. Pályamunkámnak 195—196-ik lapján ugyanis e szavak olvashatók:

„Ha van valami, a mit t. bírálóim szememre vethetnek, az a következő lesz: Miért maradt ki idézeteimből sok tekintélyes régi mű s író? E pontra nézve ez a fele-

letem. E fölött magam sajnálkozom legjobban, hogy az említett művek tekintélyével nem támogathattam nézeteimet; de hozzájok juthatnom rajtam kívül eső akadályok gátoltak. Egyébiránt meg vagyok győződve, s a nélkül, hogy ama műveket valaha láttam volna, merem állítani, hogy a bennök foglalt adatok nemcsak nem ütköznek a kifejtettem elvekbe, hanem még azokat hathatósan támogatják.

Ama szerzők és művek, melyek a kérdés kidolgozásának bezártaig kezeim közt nem voltak s melyeket még csak nem is láttam, az egyes idézetek élén álló $\ddot{\text{r}}$ -tel, a melyekből pedig csak csekély, nagyobb részt Toldy Olvasókönyvében előforduló, de csak felületesen tájékoztató töredékek állottak rendelkezésemre, *-gal vannak jelölve. Az előbbieknak száma 56, az utóbbiaké 7, összesen tehát 63-at teszen ki. És e 63, nagyobb részt XVI. századbeli író valjon igazolják-e abbeli, látatlanra épített nézetemnek alaposságát, hogy a régi bibliaának időkezelése a nyelvérzék ujjsmutatásán alapszik, hogy ennélfogva e ténynek világosan beszélő hangját a következő évtizedeknek s korszakoknak íróinál is szükségképen meg kell hallanunk?

Erre nézve ítéljen ama műveknek figyelmes átolvasása után maga a t. olvasó.

Azért mondtam s mondom most is, ha szerencsétlenségünkre nem volnának is más emlékeink, az első biblia egy-maga képes volna kezünkbe szolgáltatni a gombolyagfonalat, melynek segélyével a szükséges tájékozást megszerezhetnők magunknak az igeidők labirintjában.

Ezen állítás ellenében a már említett bírálóm im ez észrevételt teszi. „Pályázó főleg ezekből (bécsi s münch. cod.) meríti tudományát. Pedig e codex és müncheni társa tulzólag *t-ző*, s csak összehasonlításban bir nyomatékkal az *ira* alakra nézve, melyet többnyire szabatosan használ; *irt* alakjai(nak) nagy részét, mint helytelent, bírálatos hasonlítás útján mellőznünk kell.”

Komolyabb olvasóim némi visszatetszéssel vehették, hogy ugyanazon egy tényt, a már legvilágosabban kimuta-

tott igazságot is annyiszor ismétlem s újra bizonyítgatom; de ha ismernék bírálóimnak némely kifogásait s egyes állításait, bizonyára meg fognák bocsátani e magam előtt is feltűnő laposságot. Ennek magyarázata azon aggodalomban fekszik, hogy talán nem vagyok képes elég érthetőleg, elég világosan fejezni ki gondolataimat; legalább bírálóimnak némely észrevétele nem alaptalan okot szolgáltatott ez aggodalmamnak keletkezésére s kidomborítására.

Az eredeti pályamunkának 116—117-ik lapján tisztán olvashatólag írva ez áll: „Az *irt* alak nem más, mint végzett jelen, praesens perfectum (nem „praeteritum perfectum“, mint régi grammatikáinkban áll; mert ez a végzett mult, tehát tulajdonképen az, a mi a plusquamperfectum).“ A 119-ik lapon: „Oly mult (a jelenre nézve végzett) cselekvést, mely egy jelen idejű főmondatra viszonyúl, az *irt* alakkal fejezzük ki.“ A 121-ik lapon: „A végzett jelen (*irt*) tehát tulajdonkép mellékidő.“ Az 132-ik lapon: „És így tisztában vagyunk az *irt* alakkal; világos előttünk, hogy az végzett jelen.“ A 200-ik lapon: „Végzett jelen (praes. perf. közönségesen perf.): *irtam*, ῥέγραφα, *scripsi*, *habe geschrieben*, *ai écrit*.“ A 229-ik lapon: „Előidejűség a jelenben: a mellékmondatban végzett jelen; pl. Az is jelen nagyon, melyet Achior *beszéllett*.“

És mégis e határozott állítás, többszörös ismétlés ellenére is egyik bírálóm azt olvasta ki leszarmaztatásomból s helyes meghatározás gyanánt constatálta, hogy „az *irt* végzett mult“; s ezen hiszemben aztán helytelennek is tartja a következő példát: Mária hogy ezt *hallá*, leesék. „Hol — ugymond — a tört. mult csak másod helyen áll helyesen, első helyen a tört. multat megelőző végzett az *irt* alakkal lévén csak helyesen kifejezendő: *hallotta*.“

Evvel egészen egyező szívóssággal vonakodott megérteni imént említett bírálóm is, a kinek a régi biblia az igeidőkre nézve nem tekintély.

A nyelvet háztartásának berendezésében a szükséges, czélszerűség, szabatosság vezérelve szabályozta; ennél fogva területének minden pontján rendnek, világosságnak kell uralkodnia; s így meg nem dönthető igazság, hogy a

rendetlenség a nyelvet alapjában ingatja meg. Ebből következik, hogy a mely részen e baj bárminő okok közreműködése folytán befészkelte magát, felismerése után haladék nélkül foganatba kell venni annak gyökeres megorvoslását. Ezért az igeidők kérdése elnapolhatatlan, azt szükségkép rendeznünk kell. A természeti törvény szerint azonban, hogy minden lény csak magához hasonló lényt képes procreálni, rendet csupán rend, határozottság alkothat; a rendetlenség folytonos ingadozás ellenben csak újabb rendetlenséget szül. Tanulmányoznunk kell tehát a nyelv életének történetét s a hol ráakadunk a határozottságra, a biztos irányban haladásnak szembeszökő nyomaira, ott bátran megállapodhatunk s kijelenthetjük, hogy kérdésünkre nézve ez a korszak volt a nyelv életében az egészség korszaka; ez állapotba kell tehát őt újra visszahelyeznünk.

Ennek alapján magából foly, hogy a bizonytalanság, határozatlanság szózata, ha mindjárt századokra terjed is ki élete, elhangzik, el kell hangoznia szemben a renddel, habár annak létezése még oly rövid időközre szorulna is össze.

Mindez, más szavakkal ugyan, de már az eredeti kéziratban érthetőleg el volt mondva; s az említett bíráló úr mindennek ellenére nem habozott a bécsi s müncheni codexeket elvetni csak azért, mert „tulságosan *t*-zők“ (nyilatkozásokban igen, de nem az elbeszélő részekben); s elveti nyílt szavakban kárhoztatva Félegyházit (a kit nem idéztem, de szerencsétlenségére az ő időkezelése is hathatósan támogatja a fölfedezett irány helyességét), el Káldit; s elveti hallgatva ugyan, de el kell vetnie velök együtt a Jordánszky coxedet, Pestit, Heltait, Károlit, Csipkést, el a codexek nagy részének s a XVI. század szerzőinek elbeszéléseit s nagy számot a XVII. század íróinak elbeszéléseiből; mert, a mint láttuk, (nyilatkozásokban) ezek is *t*-zők. Ha e t. bírálónak az igeidőkre vonatkozó nézete után fürkészünk, határozott, világosan kifejezett ítéletre egyáltalában nem akadunk. Ő egyszerűen azt állítja, hogy az *irt* alaknak meghatározása s használatára nézve felállított szabályok helytelenek.

Lássuk okait, hogy miért.

Mert 1-ör az alapul választott mű magához többször

következetlen; 2-or mert a codexek nagyobb részének időkezelése amazt megczáfolja.

Nézzük ez okokat külön-külön.

Az első szerént a következetlenség bármely szerzőnek hitelét lerontja s azt a szavahihető tanúk sorából végkép kizárja.

Ez helyes. Ezen ok alapján tehát az igeidőkre nézve tanuul el nem fogadható

1) A *sír beszéd*; mert következetlenségét kétségtelenné teszik im e helyek:

„3. Mennyi milostben *terumteve* eleve miv isemucut adamut,

4. es *odutta vala* neki paradisumut hazóá.

21. Es vimagguk sz. peter urot, kinec *odut* hotolm ovdania es ketnie.

1. uimaggomuc ez scegin ember lilkiert, kit ez nopun ez homus világ timnucebelevl mente.“

2) A *Czech codex*; pl.

„Kegyös uram, Jézus Krisztus,
Ki verettettél, sebösültettél,
Kesergettettél,
Betegökért betegültél,
Szegényökön könyörültél,
Im én magam hozzád vettem,
Kór voltomat hol esmértem.

Mely az szerelm, ki téged
győze,
Mely az szerelm, kiigygyőtre!
Kemény halál, fösvény halál,
Ki ez dicső mellbe méne,
Hol világnak előtte éle,
Szent szivedet megszagattá,
Drága véröd kihullatá.“

3) *Keszthelyi cod*;

„Én uram, istenem mely igen *felmagasztatál!*

Elterjesztetted mennyet, miképpen bért,

Határt *vetettél* nekik.

Felmagasztaltatának te mivelkedtetid.

Ékességgel es szépséggel *elteztél!*

Es ü neki felső részit *vizekkel fedezéd.*

Szerzél setetségeket.

Es mindeneket *bücsen tetted.*“

És így végig mehetnénk minden irón; több, kevesebb következetlenséget, egymással ki nem egyeztethető igekezelési esetet, tehát zavart, rendetlenséget mindegyikben fogunk találni. A bíráló úrnak különben egészen helyes megjegyzése

szerént azonban „a magyar igeidők mivoltát s biztos használatát főleg nyelvenlékinkből tanulhatjuk.“ Ámde e nyelvemlékek, ha az ő álláspontját foglalva el határozzuk meg időkezelési becsöket, kivétel nélkül mind hibás kezelést tanúsítanak; minthogy azonban mindennek ellenére csak is az ő kalauzolások nyomán dönthetjük el a kérdést, nem marad más hátra, mint rendetlenségre építeni.

Kérdjük a bíráló urat, lehetséges-e, megengedhető-e ez? S ha valaki ez alapon csakugyan megkísérленé, vajon ő meg volna-e elégedve a zavarra épített még nagyobb zavar eredményével?

A nyelvnek éltető eleme a rend; s az majdnem lehetetlen, hogy hat százados életének egy vagy más időszakában annak szemlélhető nyomaira ne akadnánk; s ha nem vagyunk előítéletesek, vagy felületes kutatásra alapított itéletünket nem hamarkodjuk el, lehetetlen is rá nem akadnunk. S e rendnek el nem simítható nyomát föntebb számokkal mutatuk ki; névszerént hogy a bibliófordítók elbeszéléseiben 1601 *ira* alakra 17 *irt* esik; és e 17-ből a münch. codexre 2, a bécsire egy se jut. Világos-e ez vagy nem, van-e ebben rend vagy nincs? Ki kell-e tehát küszöbölnünk a münch. codexet a tekintélyek sorából azért, mert 118 helyes kezelési esett mellett 2 szabályialanságot találunk? Bizonyítás-e az, e két helytelen *irt* alakot szembeállítani két helyes *ira* alakkal, s azt mondani, a codex következtlen, tehát nem irányadóul, de még tekintélyül sem fogadható el? Következtelenség-e az, ha a két codex az elbeszélés, s nyilatkozásnak száz meg százszorta váltakozó esetei közül amazokban újra meg újra az *ira*, emezekben pedig az *irt* alakkal él? Bizony nem; egyes esetekben ugyan következtlen, valamint az a többi is, de egészben véve, a kezelési irányt tekintve, nagyon is következetes.

Lássuk a második okot, hogy a régi bibliát a többi codexek nagy részének időkezelése megezáfolja.

A codexekből idéztünk huszonkettőt s ezeknek némelyikéből három-három elbeszélést, s láttuk, hogy ezekben ép oly módon vannak alkalmazva a tárgyalat igealakok, mint a régi bibliában. Joggal kérdezhetnők tehát, melyik nagy

része a codexeknek czáfolja meg a tatrosi kéziratot; de megengedjük, 1-ör hogy némelyek csakugyan egészen megczáfolják, 2-or hogy némely helyeken nagy részök megczáfolja.

A tisztán elbeszélőkből teljes ellenkezésben állanak az első bibliafordításnak a nyilatkozásokban tanúsított kezelési módjával az Érdy codexnek s a Debreczeni nyelvemlékben az első kéznek legendái; a didacticus s hasonló tartalmúakból a Czeh kéziratnak első része: Brigida 15 imádsága. Mindahárom t. i. alig pár, említésre sem méltó kivétellel következetesen *ira* alakot használ azon esetekben, melyekben az első biblia a *t*-s multat alkalmazza.

E három codexet azonban két okból nem fogadhatjuk el e tekintetben hiteles tanúkul, 1-ör mivel csak hárman állanak a többiek ellenében, 2-or mivel az ő irányadásuk alapján az *irt* alaknak nem tudnánk működési kört szabni és nyelvünkben ki kellene azt egyszerűen küszöbölnünk, noha jogos létezését maga a bíráló úr is elismeri, mert többször él vele.

Ama kéziratok s nyomtatványoknak száma, melyeknek hol egyik, hol másik, hol pedig nagyobb részek egyes esetekben ellene mond a bécsi s müncheni codexek *t*-s alakjainak, megvalljuk magunk is, elég nagy. De föntebb (a 118—150 lapokon) bebizonyítottuk, s úgy hiszszük, elég meggyőzőleg, hogy az ellenmondó esetekben nem e nagy szám czáfolja meg a régi bibliát, hanem megfordítva, az semmisíti meg amazoknak ellenmondó tanuskodását annál inkább, mert saját műveknek egyéb helyei is botlásoknak, helytelenségeknek tüntetik föl az ilyszerű eltéréseket.

Ehhez járul még a következő két, nem kevésbé hatásos jelentékű mozzanat; 1-ör hogy a régi — vagy hogy ne a bíráló urnak tévedéses nézetéből, hanem a tényekkel kimutatott helyes becslési szempontból beszéljünk — valamennyi bibliának (még Sylvestert sem zárva ki) időkezelési irányát az idegen nyelvek tanuskodása is szabatosnak nyilatkoztatta; 2-or hogy az ellenmondásos esetek kiegyeztetése csak egy módon volna lehetséges, t. i. ha elfogadnók, hogy nyilatkozások, s hasonneműekben a két alak, az *ira* s *irt* közül bármelyik tetszés szerint használható. Ámde ez ellenkeznék a

nyelvoeconomiának fő elvével, a szükségesség, s czélszerűséggel. Ha ugyanis az *ira* alak minden mult fő cselekvést legkisebb árnyalataiban képes s képes volt egymaga teljesen kifejezni, kérjük, ugyan minő szükség minő czél alkottatta meg a nyelvvel az *irt* alakot? Mi okozhatta azt mégis, hogy, legalább a népnyelvben, az utóbbi majdnem végképen kiszorította az előbbit forgalomból?

A többi, még tehető, aprólékos ellenvetést, ugyszintén Fogarasinak erőszakolt állítását, hogy „az *irt* elbeszélő mult“, melyet az ó-kori irodalomnak minden egyes betűje megezáfol, figyelem kívül hagyjuk; s három századnak tanúvallomása alapján, melyet közel száz írónak ajka tolmácsol, s melyet nyolcz idegen nyelv hitelesnek bizonyít, ezennel megállapítjuk eddigi kutatásunk eredményét, mely szavakba foglalva így hangzik:

1. az *ira* alak történeti v. elbeszélő mult.
2. az *irt* alak perfectum.

III. Az *irand* alak.

Az előbbi rovatban tett fejtegetéseink folyama alatt a többi közt arról is ejtettünk szót, hogy olyszzerű elbeszélésekben, melyeknek történeti részeit nyilatkozások szakasztják félbe, az említett változások két-két időcsoport váltakozásával járnak karöltve; névszerént, hogy a tisztán elbeszélő szakaszokban az *ira*, *ir vala*, *irt vala* háromság, nyilatkozásokban pedig az *ir*, *irt*, *irni fog* s *irand* időcsoport jelenik meg s tűnik el az elbeszélésnek vagy nyilatkozásnak beállta vagy megszűnte szerént.

Ebből világossá válik, minő művekben kell keresnünk a czimbeli alakot; olyanokban t. i., melyek didacticus vagy evvel rokon tartalmúak; ha pedig elbeszélést foglalnak magokban, úgy azon részeiben az elbeszélésnek, a melyek nyilatkozások.

Az újabb irodalomnak időkezeléséről szólunkban említettük továbbá, hogy ez az *irand* alakot minden különbség nélkül majd az ugynevezett fut. simplex, majd pedig a fut. exact. jelentményében használja. Kivételt csak a legú-

jabb időkben kezd némely író, főleg két napi folyóiratnak vezetője képezni, a mennyiben az *irand* alakot határozottan a fut. simplexnek illetékes képviselőjéül léptetik föl.

Ebből s az eddig miatta folyt vitatkozások eredményéből kétségtelenné válik, hogy a kérdést, melyet meg akarunk fejteni, a következőképen kell felállítanunk:

Fut. simplex-e az *irand* alak, vagy fut. exactum?

Vulgata.	Münch. cod.	Jord. cod.
Haec omnia dabo tibi, si cadens adoraveris me. Mat. IV. 9.	Mindezeket neked adom, ha leesvén, imá-dandasz engemet.	Ezeket mind te neked adom, ha leesvén, imá-dandasz engemet.
Quum maledixerint vobis homines et persecuti vos fuerint, gaudete et exultate. Mat. V. 11.	Mikor emberek nektek gonoszt mondandnak es tütöket üldözendnek, öröljetek es vigadjatok.	Mikoron gonoszt mon-dannak tinektek embe-rek es üldözennnek titeket, öröljetek es vigadjatok.
Quodsi sal evanuerit, in quo salietur? Mat. V. 12.	Ha a só elenyézendik, semmire kellő továbbá.	Hogy ha az só elolva-dand, mivel sóznak oz-tán?
Qui solverit unum de mandatis istis minimis et docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno coelorum; qui autem fecerit et docuerit, hic magnus vocabitur. Mat. V. 18.	Ki megfejtend egygyet e parancsolatok közzöl es embereket így tanej-tand, küssebbnek hiva-tik mennyeknek orszá-gában; ki kedeg betelje-sítendi es így tanejtand, ez nagyobbbnak hivatik.	Valaki megfejtend egy-gyét az kisebb parancso-latok kezzöl es úgy ta-nojtand reá embereket, kisebbnek hivatattik mennyeknek országá-ban; ki kedeglen tejendi es úgy tanojtand, az nagy-nak hivatattik.
Qui occiderit, reus erit iudicio. Mat. V. 20.	Ki öldökölend, méltó leszen ítéletre.	Ki ölend, méltó bínes leszen ítéletre.
Omnis, qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam moechatus est. Mat. V. 27.	Menden, ki látand némberiet ötet kívána-tára, immár megparáz-nálkodott.	Minden, ki asszony-állatot látand gonosz kívánságra, immár go-noszul ismerte hőtét.

Pesti.	Sylvester.	Károli.
Ezeket mind neked adom, ha leborulván imá-dandasz engemet.	Mindezeket te néked adom, haelőttem leesvén engemet imá-dandasz.	Mindezeket te néked adom, ha leburulván tisztelendes engemet.
Mikoron gonoszokat mondának nektek embe-rek és üldöznek titeket, öröljetek és vigadjatok.	Bódogok lisztek, mi-koron szidalmas beszí-dekvel illetendnek tütö-keket az emberek és tütö-keket üldözendnek.	— —

Pesti.

Valaki *megszegend* egyet ez kicsiny parancsolatokba és *tanítand* úgy, kisebbnek hivattatik mennyeknek országába; valaki kegyik *megtartja* és *tanítand*, *nagynak*.

Valaki *ölend*, méltó leszen ítélre.

Sylvester.

Valaki *megszegend* egyet az küsebb parancsolatoknak közötté és ekkíppen *tanítandja* az embereket, küsebbnek hivattatik az menyeknek országában; valaki *kediglen beteljesítend* és *ügy tanítand*, ez *nagynak* hivattatik.

Valaki *gyilkosságot túszen*, kárhozatra kötelezi ő magát.

Károli.

Valaki az törvény parancsolatinak csak kisebbikét is *megrontandja* és akképen *tanítandja* az embereket, a mennyeknek országában legkisebb leszen; valaki *pedig a törvényt cselekszi* és *ügy tanít*, az nagy leszen.

Valaki *ölend*, méltó ítélre.

A föntebbi kérdésre a szembeállított tanúk elég értelmesen felelnek s feleletök a következőleg hangzik: A magyar *írand* alak ugyanazon cselekvési árnyalatot fejezi ki, melyet a latin nyelvben a *scripsero*-féle jövővel látunk jelölve. E latin alak mivolta fölött pedig nem foroghat fen semmi kétség, mert az a *futurum exactum*, magyarul: végzett jövő; a mely, mint mellék-idő, oly jövőbeli cselekvések kifejezésére használtatik, melyeknek a fő-jövő beálltakor be kell végezve lenniök.

Lássuk, igazolja-e a régi irodalom a föntebbi nyilatkozatot egész terjedelmében!

1. Bécs. cod. Valahová *menendesz* (perrexeris), meggyek, es valahol *lakozandol* (morata fueris), lakozom. (Ruth. I. 16.) — A mely föld téged meghalván *fogadand* (susceperit), azon haljak meg. (u. o. 17.) — Elmegyek a mezőre es *gabnaföket szedek*, melyeket az aratónak kezei *elhagyandnak* (fugerint). (u. o. II. 2.)

2. Marg. leg. Ha az én leányom *engöndend* ez házasságra, megteszöm, a mit kérsz. — Ki el nem *hagyandja* én érettem atyját, nem lehet én tanétványom.

3. Ferenc legenda. Ez szervel az képen felelek, miképen *akarandasz*. — Mikoron *megtérendesz* te földedbe, én *bocsátok* te hozzád én társimbalol kettőt.

4. Virg. cod. Valamit *parancsoland*, tegyök mindazt. — Valaki magát penitenciának miatta *elvesztendi*, ennek isten soha nem *irgalmaz*.

5. Winkl. cod. A ki *járand* nappal, nem *botránkozik*. — Midőn ki *íandik* ez vízből, esmég *megszoméhozik*.

6. Sajószentpéteri végzés. Ha az város hire nélkül va-

laki efféle bort *áruland*, annak más borait az földre ontatjuk. — Ha sz. Márton napig *el nem fogyand*, magának tartsa itala.

7. *Guary cod.* Valaki e kenyérből *eendik*, örök halált nem lát. — Soha meg nem hal, kit pokolnak tüze *benyelend*.

8. *Nád. cod.* Minden, a ki én leányomnak napjáról *megemlékezendik*, méltoltassék te miattad megerősülni. — Ezek neked mind nem használnak, ha szegény *leendesz*.

9. *Döbr. cod.* Miután *felkelendek*, előttem Galileába megyek. — A pokol oly igen nagy mélységes verem, hogy, valaki belé *esendik*, belőle soha ki nem kelhet.

10. *Peer cod.* Mig az én fiamot *meg nem lelendem*, itt lakozom. — Ha *meg nem nyitandod*, itten meghalok tennen ajtód előtt.

11. *Nagyszomb. cod.* Meglelettetik az elvesztött lelki jószág, mikoron valakibe *lelend* nagy tökéletös sz. kívánság. — Ez hét sz. jószág közül csak egyik *lelend* valamely embürbe, a többi mind utána járandó.

12. *Corn. cod.* Azt tegyed te, melyet *esmerendesz*, hogy használatos te néked — Mikoron *állandatok* királyoknak előtte, ne akarjátok gondolni, mit szóljatok.

13. *Kaz. cod.* Ha ördögtől *meg nem ölettetendöm*, mindön ördögi mesterségnek ellene mondok. — Semmiképen egészséget nem vehetsz, hanemha *megápolandod* ez nyoszolyát és *mondandod*: hiszök ur Jézus Krisztusba.

14. *Tel. cod.* Mikoron Jeruzsalembe *menendesz*, te elődbe jő a te feleséged. — Az ki végig *megmaradand* az jószágban, ez üdvözül.

15. *Tih. cod.* Mikoron alkalmas időt *találandok*, az ti akarattokat *megjelentöm*. — Valamennyeszür az köröszteny valamit a kar tennie, elesztebb Krisztust *tudakozandja*.

16. *Sánd. cod.* Megelégedöm én akkor, mikor *megjelöndik* a te dicsőséged. — Mikort titöket is oda *ragadandnak*, tehát ti es úgyan *tegyetök*.

17. *Batizi.* Azokat másfelé állassad, a kik fekvé *ijandnak*. (Ged.)

18. *Tarjai.* Ha *jutandasz* mi urunk eleiben, te léssz néki kedvében. (Jud.)

19. *Chikey.* Enned, innod eleget adnak, mikor téged ott *mepldítandnak*. (Illés.)

20. *Fekete.* Ha az én hajamat *elborotválandják*, erőim én tölem ottan *elmaradnak*. (Sáms.)

21. *Sztárai.* Ha azért én mostan hozzája *menendek*, és néki *felöled* ilyen hirt *mondandok*, ottan az én fejem halál foglya *léssen*. (Achab.)

22. *Káronyi.* Az kinek meséjét *meg nem olvhatandjuk*, harminc inget, köntöst mi mind annak *adjunk*. (Sáms.)

23. *Dézsi.* Mikor *béjutandasz* Rages városába, tiz gira ezüstöt Gabelustól *kérjed*. (Tób.)

24. Hoffgr. Kik bálványt *imádkandnak*, azokat elveszti. (Hár. ist. férf.)

25. Bocatius. Ha tū engemet *megölelendetek*, az Sándor én éreitem bosszut áll rajtatok.

A példákkal több okból takarékoskodtunk; 1-ör mivel itt olyszerű ki nem egyeztethető eltérésekre, minőket, habár csekély számmal, csak az első rovatban is láttunk, nem akadunk; minden régi író ugyanis, a ki az *irand* alakot használja, azzal minden egyes esetben fut. exact-ként él. Egyetlen kivételt képez Forró Curtiusa, a melyben a czimbeli alak az exact. mellett néha a fut. simplex jelentményében is áll; — 2-or mivel ezen alak a XVI. század vége felé már gyéribben fordul elő s az ezen korszakbeli íróknál csak itt-ott találkozunk már vele; így Sylvester, Heltai, Károli sat. azon esetekben, melyekben a régi biblia még ezen alakot alkalmazza, azt több helyütt a fut. simpl.szel helyettesítik; — 3-or mivel e példának mindegyike a legnagyobb érthetőséggel s világossággal beszél; mindegyiköben két, egy fő s egy mellék, jövő cselekvés áll előttünk; pl. „Galileába fogok menni, s fel fogok támadni”; de a fő cselekvés csak akkor állhat be, ha a mellékes már be van végezve, pl. „Előbb fogok feltámadni s azután megyek Galileába = Miután *felkelendek*, elöttetek Galileába *megyek*” (9. szám).

Fogarasi az *irand* alakot majd „beszélő” (Uj Magy. Muz. 1858. II. 169. l.), majd „fő” (u. o. 174. l.), majd „föltétes jövőnek” nevezi (u. o. 413. l.), majd ismét „egyszerű jövő” nevet ad neki (Nyelvtud. Közl. 1862. 351. l.), majd olyképmagyarázza, hogy az „jelen a jövőben.”

Egész ebbeli fejtegetése elkezdve a műszóktól egész a végmegállapításig nem egyéb rakásra halmozott ellenmondásnál; s nem is tartanók szükségesnek reflectálni reá, ha az irodalomnak egy része már nem kezdte volna foganatba venni e hamis doctrinának terjesztését azért, hogy a kérdéses alakot öntudatossággal, tehát következetesen fut simpl. jelentményében használja.

Azokkal a „beszélő jövő, jelen a jövőben”-féle érthetlenségekkel Schmitthennernek többször hangsúlyozott tekintélye daczára sem bajlódunk, s csak azt akarjuk az érdeket-

teknek kimutatni, mily ingatag alapon áll az a tan, melyre meggyőződéseket építették.

A nyelvbölcselet logikája t. i. így hangzik: A magyar *irand* alak egyszerű jövő, mert a régi irodalom azt futurum exactumként használta. Ez a leszámaztatás más alakban ugyan, de világosan benáll a Nyelvt. Közl. I. kötetésében, 351. l. „Igaz ugyan — ugymond Fogarasi — hogy egyszerű jövőnk (*and*, *end* raggal) a régieknél leginkább föltétes mondatokban, mind futurum exactum fordul elé, de ott sem példanékül, hogy a latin indicativusi jövőnek*) felel meg: „És aztán *vendi* meg (diripiet) ő házát — És *mondandotok* (dicetis) e hegynek.“ (Tatr. cod. Mát. XII. XVII. fej.)“

Tehát száz meg száz példa ellenére, melyekben az *irand* alak vas következetességgel végzett jövőt jelel, az mégis fut. simplex, mert talán tévedésből két helyen egyszerű jövőként áll!?

S ily elvek széthintése mellett még csodálkozunk, hogy a hány az irnitudó, annyi a grammatika, hogy mindenki a maga eszejárása szerint alapítja meg magának az orthographiát; farag tetszés szerint új szokat, alkot ha kedve tartja, más szóvonzatot, új, divatos szórendet; teremt soha nem hallott mód- és időalakokat, szóval hogy nyelvünkben teljesen lábrakapott a legkorlátlanabb önkény s hogy az irányadó többé nem a nyelveszellem, hanem a pusztza szeszély?

Pedig az a két felhozott példa is nem hogy Fogarasi mellett, hanem inkább ellene bizonyít; s ha kissé komolyabb figyelemmel tekintette volna meg az idézett helyeket, aligha hivatkozott volna reájok.

Az első hely így hangzik: „Avagy miként mehet valaki erősnek házába és elragadozhatja edényit, hanemha először megkötozendí eröst és aztán *vendi* meg ő házát.“ Ez a hely is, valamint a következő, és sok más egyéb, kiáltó tanúbizonyossága annak, mily biztos irányban haladt előre némely alak kezelésekor a biblia első fordítója. Mint sok más helyütt, úgy itt is a latin alakot figyelmére sem méltatva, utmutatását teljesen ignorálja, és saját füle sugallatát, mondhatni saját fel-

*) Hát a futurum exactum, az nem indicativusi jövő?

fogását követi, annak hódol. Az idézett példában t. i. a két fő (jövő) cselekvés ez: Valaki be fog mehetni a házba — és: El fogja ragadozhatni az edényeket. A bibliafordító eme két fő jövőnek mindegyikére igen helyesen külön-külön két mellék (végzett) jövőt viszonyít; eszejárása tehát ez volt: Egy erősnek házába valaki akkor fog bemehetni, ha előbb az erős megkötözte (*megkötözendő*); s csak akkor fogja edényit elragadozhatni, ha előbb a házat bevette (*beveendő*).

A másik idézet még egyszerűbb: „Ha hitetek *leend*, miként mustármag, és *mondandjátok* e hegynek: menj el *elmegyén*.” Tehát a hogy el fog menni; de előbb erős hiteteknek kell lenni, s előbb mondatok kell, hogy menjen el; csak aztán fog az elmenni.

Valamint föntebb az *ira* alaknál láttuk, úgy itt is maga ellen állít fel példákat Fogarasi, épen azt bizonyítja be velök, a mit meg akart czáfolni.

„Pythia praecepit, ut Miltiadem imperatorem sumerent; id si *fecissent*, incepta prospera futura.

Pythia megparancsolta, hogy Miltiadest válaszsák vezérül; ha ezt *teendik*, vállalatuk sikerülni fog.”

„Ebben — csatolja aztán hozzá — *fecissent* (*teendik*) főjövő.” Pedig bizony nem főjövő, hanem mellék jövő, a legéletrevalóbb futurum exactum. Mert vállalatok sikerülni fog, de előbb meg kell azt tenniök, hogy Miltiadest válaszsák vezérökül. S ha az oratio obliquát recitává változtatjuk, a jósnő csak így beszélhet s nem máskép: Praecipio vobis, ut Miltiadem imperatorem sumatis; id si *feceritis*, incepta prospera erunt.” Kérdjük Fogarasit, mondja meg, valjon főjövő-e itt a latin *feceritis*, vagy pedig fut. exactum; főjövő-e tehát a *fecissent* s vele a magyar *teendik* is, vagy pedig fut. exactum? Bizonyt-e tehát e példa, vagy inkább czáfol? Ingatag alapon nyugszik-e a „felsőbb nyelvész” vagy nem?

IV. Az *ír* *vala* alak.

Vulgata.	Münch. cod.	Jord. cod.
Congregans omnes principes sacerdotum, <i>scistitabat</i> ab eis. Mat. II. 4.	Egybegyőjtven a papoknak minden fejedelmeket, <i>tudakozik</i> <i>vala</i> őtőlök.	Egybegyejtven mind az papi fejedelmeket, <i>tudakozik</i> <i>vala</i> hü tülök,
Judex quidam erat, qui deum non <i>timebat</i> et homines non <i>revere-</i> <i>batur</i> . Luc. XVIII. 2.	Vala egy néminemő bíró, ki istent nem <i>féli</i> <i>vala</i> es embereket nem <i>által</i> <i>vala</i> .	Néminemű bíró <i>vala</i> , ki sem istent nem <i>féli</i> <i>vala</i> sem embert nem <i>által</i> <i>vala</i> .
Caecus quidam <i>sedebat</i> secus viam mendicans. (U. o. 35.)	<i>Űl</i> <i>vala</i> egy vak az út félen koldulván.	<i>Il</i> <i>vala</i> egy vak az ut félen koldulván.
Et qui <i>praeibant</i> , <i>in-</i> <i>crepabant</i> eum. (U. o. 39.)	Es kik eleve <i>mennek</i> <i>vala</i> , <i>megporejtják</i> <i>vala</i> ötet.	Es kik <i>előlmennek</i> <i>vala</i> , <i>megfeddik</i> <i>vala</i> hűtet.
Et confestim vidit et <i>sequebatur</i> illum. (Ugyan- ott. 43.)	Es legottan látta es <i>követi</i> <i>vala</i> ötet.	Es azonnal látta es <i>követi</i> <i>vala</i> hűtet.
Pesti.	Sylvester.	Károli.
Egybehívá az fő népeket, <i>kezde</i> tőlök <i>tudakozni</i> .	Egybehíván minden papi fejedelmeket, <i>tudakozék</i> ű tülük.	És egybegyőjtven mind az papi fejedelmeket, <i>tudakozik</i> <i>vala</i> tőlök.
Vala egy bíró, mely istent nem <i>féli</i> <i>vala</i> , emberrel sem <i>gondol</i> <i>vala</i> .	Egynémely bíró <i>vala</i> , ki sem istentől nem <i>fél</i> <i>vala</i> , sem emberrel nem <i>gondol</i> <i>vala</i> .	Vala egy bíró, ki az istent nem <i>féli</i> <i>vala</i> , és senkit nem <i>böcsül</i> <i>vala</i> .
Egy vak <i>il</i> <i>vala</i> az út félen koldulván.	Eggy vak <i>ül</i> <i>vala</i> az út félen koldulván.	Egy vak <i>ül</i> <i>vala</i> az út mellett koldulván.
És a kik <i>előlmennek</i> <i>vala</i> , <i>megszólták</i> ötet.	És az kik <i>előlmennek</i> <i>vala</i> , <i>feddenek</i> <i>vala</i> ű reá.	Az kik <i>előmennek</i> <i>vala</i> , <i>dorgálják</i> <i>vala</i> ötet.
És mindjárást látást vön, és utánna <i>megyen</i> <i>vala</i> .	És legottan szemeinek világossága lün, és <i>követi</i> <i>vala</i> ütet.	Azonnal az ő szeme világa <i>megjöve</i> , és <i>követi</i> <i>vala</i> ötet.

Az idézett öt példában öt író, két esetben kivételével, a latin *scribere*-féle multat fordítja az *ír* *vala* alakkal. A két eltérés, ha mindjárt nem volna is helyes, még akkor sem döntene 23 eset ellenében; de mint a harmadik szakaszban látni fogjuk, elbeszélésben a tört. mult mindenkor helyettesítheti az *ír* *vala* multat, s így e két eltérés egészen helyes, correct.

Mínthogy az *ir* *vala* alaknak e példákban észlelt alkalmazásával a felhozott öt írónak egyéb helyei is egyeznek, kétségtelen, hogy az a közönségesen ugynevezett imperfectum.

E kezelés igazolására, ugy hiszszük, elég lesz, ha csak pár példát idézünk még néhány régibb íróból, annál inkább, mert a prózairók kezelését illetőleg ez esetben senki sem léphet fel még csak némi nyomatékcal bíró ellenvetéssel sem.

1. Bécsi cod. Egy bírónak napiban, midőn a bírúk *fejdelemkednek* *vala* (praeerant), lőn éhség a földön. (Ruth. I. 1.) — Noemi megfordula Betlehembe, midőn az árpák először *arattatnak* *vala* (metebantur) (U. o. 22.).

2. Ferencz leg. Azon személben frater Bernáldnak jelenék legottan néminemő nagy vízelvöl, kit nem *meht* *vala* által. — Azért, hol *il* *vala*, ottan gyermekek gyülekezének hozzája sokan.

3. Virg. cod. Eugubia tartományába *vala* egy farkas, ki nem csak barmot, de meg embert es *megmar* *vala*, ugy hogy a városból senki nem *mer* *vala* kijőni.

4. Guary cod. Azért hogy Jákob pátriárka minden fiainak föltöte *szereti* *vala* őtet, atyjafiai meggyűlölék őtet. — Akarák őtet megölnie a mezőben, holott atyjoknak csordáját *őrízik* *vala*.

5. Ná d. cod. Bémenvén kedeg Pafuncius az cellába, hol a kór *fekszik* *vala*, kezdé őtet csókolgatni, — Ada neki egy vén embert, ki jámborsággal egyebeket *felülmul* *vala*.

6. Döbr. cod. És hozzá menének, kik *állanak* *vala*. — Látván azokat, mik *lesznek* *vala*, igen félének.

7. Peer cod. Az tisztelendő jámbor kezdé elmenni, hova nem *tudja* *vala*. — Mikor oda közelejtene, hol sz. Pál *lakosik* *vala*, tehát látá.

8. Corn. cod. Az nagy siralomnak miatta, kit *teszen* *vala*, két látó szeme kiapada.

9. Domonkos leg. Ez fratert igen veré és az földre ejté az zárárral, melyet ő kezében *visel* *vala*,

V. Az *irt* *vala* alak.

Vulgata.	Münch. cod.	Jord. cod.
Et ecce stella, quam viderant in oriente, antecedeat eos. (Mat. II. 9.)	Es ime a csillag, kit <i>láttak</i> <i>vala</i> napkeleten, előlkelí <i>vala</i> őket.	Es ime az csillag, kit <i>láttanak</i> <i>vala</i> napkeletre, előlmegyí <i>vala</i> hűket.
Nuntiauerunt principibus sacerdotum omnia, quae facta fuerant. (Mat. XXVIII. 11.)	Meghírdeték a papi fejedelmeknek mind-melyek <i>löttek</i> <i>vala</i> .	Meghírdeték a papi fejedelmeknek mind, kik <i>történének</i> <i>vóna</i> .

Vulgata.	Münch. cod.	Jord. cod.
<p>Illi fecerunt, sicut erant edocti. (U. o. 14.)</p> <p>Discipuli autem abierunt in Galilaeam in montem, ubi constituerat illis Jesus. (U. o. 16.)</p>	<p>Azok úgy tőnek, miként <i>tanejtváltak</i> vala.</p> <p>A tanejtványok kedig elmenének Galileába, a hegyre, hol <i>szerzette</i> vala Jézus.</p>	<p>Azok azonképen tőnek, miképen <i>valának tanejtván</i>.</p> <p>Az tanejtványok kediglen menének Galileában, az hegyre, holott <i>meghadta</i> vala nekik Jézus.</p>
Pesti.	Sylvester.	Károli.
<p>És ime az kit <i>láttak</i> vala az csillagot, előttek megyen vala.</p> <p>Megmondák az papi fejedelmeknek mind az dolgot, mi módon <i>történt</i> volna.</p> <p>Amazok aképen tőnek, mint <i>megtanítottak</i> vala.</p> <p>Az tanítványok kedig menének Galileába az hegyre, hova Jézus nekik <i>hadta</i> vala.</p>	<p>És ime az csillag, az melyet <i>láttanak</i> vala, ő előttek megyen vala.</p> <p>Mindeneket megbeszéllének az papoknak fejedelminek, az melyek <i>történtenek</i> vala.</p> <p>Azok akképpen tőnek, miképpen reá <i>tanították</i> vala.</p> <p>Az tizenegy tanítvány kediglen Galileába mene az hegyre, holott az Jézus helyt <i>hagyott</i> vala ű nekik.</p>	<p>Imé az csillag, melyet <i>láttak</i> vala napkeleten, előttek megyen vala.</p> <p>Megbeszéllék az fő papnak mindazokat, a melyek <i>lőttek</i> vala.</p> <p>Amazok ugy cselekedének, az mint őket <i>megtanították</i> vala.</p> <p>Az tanítványok pedig elmenének Galileába az hegyre, az hová <i>hadta</i> vala Jézus.</p>

Itt sem lehet tehát kétség; e néhány példából, a mely a velek teljesen egyező helyeken álló száz, meg százaknak képviselőjeül tekintendő, világos, a mit különben sem von, s nem is vont soha senki kétségbe, hogy a magyar *írt* vala a latin *scripserat*-nak aequivalense, hogy tehát az a közönségesen ugynevezett plusquamperfectum.

Nézzünk még egy pár példát e használatnak igazolásául néhány más íróból is.

1. B é c s i cod. Tahát Olofernes hívá a fejedelmeket es megszámlálá a férfiakat, miként *parancsolt* vala (praecepit) neki király. (Jud. II.) — Achior megmonda minden ígéket, melyeket ő *beszélt* vala (locutus fuerat) Olofernesnek. (Jud. VI.)

2. F e r e n c z leg. De anyja, ki meglen messze nemment vala, hamar megtére. — Az gyermekek övöltvén, kik vele *játszottak* vala, oda gyölekezék emberi sokaság.

3. V i r g. cod. Nagytól fogva mind kisedig az városnak piacán gyölének, holott sz. Ferenc az farkassal *megállott* vala.

4. Winkl. c. o. d. Jöve asszonyállat vizet merejteni; monda néki Jézus. (Ő tanejtványi kediglen *mentenek vala* az városba). — Mikort a kép-iró, mint ő neki *hadta vala*, meg nem írhatá.

5. Guary c. o. d. És az vas retesz, kivel magát *beövedzette vala* láttaték igen szép, aranyos bársony selyemnek lennie.

6. Nádor c. o. d. Nem esméré kedeg ötet Pafuncius, mert ő orcájának *szine meghervadt vala* a nagy böjtöléstől.

6. Döbr. c. o. d. Vivék ötet papok fejedelméhez, hol mesterek és vének *gyülekeztek vala*.

8. Érs. új v. c. o. d. Onnat menének Annásnak házához, a hol sz. János *elhagyta vala* őket.

9. Debr. c. o. d. Herodes kezdé kérdezni az csillagnak idejét, mely *nékik jelent vala*.

10. Tih. c. o. d. Ez Filöp úr Egiptomnak mindön tartományát római törvények alá hajtá; holott az ő leányát diáki tudományra adá; vég-re juta ő hozzá sz. Pál apastalnak levele. (Az körösztyének kegek atyjától Alexandriából *kiküldettek vala*). Kéré azért szileit, hogy —.

VI. Az *irni fog* alak.

A nyelvtudománynak érdekes jelenségei közt nem utolsó helyet foglalja el azon eset, ha valamely szó életének egész története tárva fekszik előttünk; különösen pedig, ha a keletkezési mozzanatokot s mondhatni a velök összekötött vajúdásokat is figyelemmel kísérhetjük. Ezen szók közé tartozik a czimbeli *irni fog* alak is, a mely, mint a későbbi példákból látható lesz, s a mit mindegyikünk különben is érez, tud, nem egyéb, mint a mit a grammatikák futurum I. v. simplexnek neveznek.

Az egyes nyelvek életében a három fő idő, a jelen, mult s jövő történetének tanulmányozása a következő tényről szolgáltat tanúbizonyyságot. A cselekvésnek különböző, legalább két időmomentumra viszonyítását az általánosabban ismert nyelvek közül mindegyik szükségnek tartotta; csupán a két időnek kiválasztásában s meghatározásában különböznek egymástól s oszlanak két csoportra a nyelvek. A kisebb osztály, a szémi nyelvek — hogy az osztják s cseremisz ide tartozik-e, másokra bízom meghatározni — a folyton mozgékony pillanatnyi jelent egészen figyelem kívül hagyva, csak a két oldalt szorosan hozzája csatlakozó, másik két nagy idő-

szakaszt, a multat s jövőt jegyzette s különböztette meg; míg a másik, tetemesen nagyobb osztály, a multtal ellentétben nem annyira a reflexio útján nyert jövőt, mint inkább a változó ugyan, de szünet nélkül szeme elé tolakodó jelent tartotta kiemelendőnek s megjegyzendőnek. Innen magyarázható meg, hogy némely nyelv egyáltalában nem fejlesztetett ki külön alakot a jövő cselekvés kifejezésére; más nyelvnek ezt csak később, idő folytán, rendszerént szomszéd nyelvekkel való érintkezés következtében tették; ismét mások a már meglevő erőnek alkalmazását is annyira elhanyagolták, hogy az teljesen megbénult s kipusztult.

Az első magyar nyelvelmékekben is hiába kutatjuk, hiába keressük alatin *scribam* jövőnek magyar *aequivalensét*; mert annak helyén még mindenütt a jelen *ir* alakot látjuk alkalmazva; mint: *Sir beszéd. Isa ki nopun emdul oz gimilstvvl, halalnec halalál holz. — Isa mend ozchuz iarov vogmuc. — Bécsi c o d. Te veled megyönk* (pergemus) te népeidhez. — *Minem vallok* (habebo) fiakat en méhembem. (Ruth. I.) — *Ferencz leg. Egyet más után cserdelj, es te hozzád jő. — Menjetek az hispitálba, itt nem esztek. — J o r d. c o d. Valamely napon ejendöl, halálnak halálával halsz meg* (morieris). — *Semmiképen meg nem haltok* (moriemini), de *megnyílnak* (aperientur) ti nektek szömötök. (Móz. II. 3.) sat. sat.

A folytonos érintkezés azonban a latin nyelvvel, mely a jövő cselekvést, ha nem is kivétel nélkül, de nagyobbára saját (*scribam*) alakkal jelöli, ha nem is teremtette, de legalább lassanként megérlelte első íróinkban ama törekvésnek csiráját, hogy egy külön eszközt szerezzenek be a magyar nyelv háztartásába, mely az érthetőségnek s szabatoságnak ez irányban is támogatásul szolgáljon s azt minél szélesebb körben terjessze. E törekvésnek első kísérleteiül tűnnek fel a jelen cselekvésnek módosításai a jövőjelölő határozók segítségével; pl. *N á d. c o d. Ha én gyötretöm, mert azokat, kik nem istenek, káromlom, miképen te gyötretöl jövendőre, ki az igaz istent megkáromlod? — Innektova napfényt soha nem látsz. — Bódogok ez embörök kik e velágon es hasonlatosok angyalokhoz es ezután örök életre mennek. — Menj*

Jordán vize által, es ott id vez ülsz. — Elmegyök es továbbá nem látsz, es annakutána sirsz. — Corn. cod. Ha illetendöd az ő koporsáját tökéletes egészséggel *legottan* örelsz. — Kaz. cod. Es ütet megfenyíté, hogy ü rajta *jövendöbe* bosszút állana. — Az szigetbe küldött kazdagság nem egyéb, hanem az alamizsna, kivel embörök örökké élnek *jövendöbe*. — Tudok én ett egy vént, ezt én *majd* megkeresöm. — Dézsi. Nem tudnak tartni úr istentől, ki kezünkben adja őket *ezentül*. — Bizzál istenben, meggyógyulsz *ezenvel*.* — Ez szép leány, mellyet feleségül *mostan* (= majd) te hozzád vészs. — Tarjai. Akkor ő testeket tüznek adja: — Csoma cod. (Utolsó itélet.) Az eget és földet *majdan* felindítom, én istenségemet *majd* megbizonyítottam. — *Ennél tovább* immár az bünt nem szenvedem, *majd* az gonoszoknak örök végét vetem, az hitetleneken *majd* boszúmat töltöm. — Félegyh. Nem irattatott pedig csak ü érette meg, de mi érettünk is, a kiknek *jövendöben* tulajdonittatik (reputabitur).

S az első gramatikusok e segédeszköz alkalmazását tényül elfogadva, már némileg meg is követelték futurum jelentményben a jelen *ir* alaknak jövő érteményü adverbiumokkal való meghatározását Sylvester: „Tempora verborum sunt tria: Praesens, ut: lego, olvasok; Praeteritum, ut: legi, olvasik; Futurum, ut: legam, olvasok *jövendőre*.” Molnár Albert: „Futurum secundum (vulgo modi indicativi futurum) Ungari non habent, sed pro eo primum praesens dicunt, additis interdum particulis adverbii temporis: *osztán, még, valaha*, etc.” Pereszlényi: „Futurum non differt a praesenti, sed ut sciatur esse futurum adduntur illi aliae particulae, v. g. *meg, osztán, azután, jövendőben*.”

E kezdetleges segédeszköz azonban már jó eleve hiányosnak tűnhetett fel a nyelvszellem előtt, mert ezzel csaknem egyidejűleg már segédigés kísérletekkel is találkozunk. A négy segédige, *kezd, fog, akar, kell*, közöl, melyekkel a kísérletek történtek, ha egy e tapasztalattal ellenkező tény ki

*) Nem „mindjárt”, hanem „majd, egykor” jelentményben,

nem kerülté figyelmemet, a két első majdnem egyszerre látjuk feltűnni, egymás mellett látjuk őket versenyezni, míg végre a *fog* nagyobb és nagyobb tért nyerve, teljesen ki nem szorította amazt a forgalomból. Az *akar* és *kell* az előbbi kettő mellett egyáltalában semmi tért sem foglalhatott el s csak is mint egyes kísérletek érdemelnek említést.

Münch. cod. *Látnotok kezditek* (videbitis) embernek fiát. — Fer. leg. Mert kevés napiglan oly csudák láttatnak ez hegyben, hogy mind ez világ csudálni *fogja*. — Éhségtől sok emberek *fognak* meghalni. — Nád. cod. De a leszön nagy vigaság te neköd, hogy legottan az sz. angyalokkal *kezdesh* örvendenöd. — Kérjed, hogy, mikoron lelke testétől el *fog* távozni, kárhozatra ne vessessék. — Debr. cod. Ha valakit binökben lel, azt *kezdi* mondani a sz. angyaloknak. — Mikoron az utósó óra eljövend, igen *kezdesh* másképpen értened. — Nagysz. cod. Mikoron én istenről *kezdek* kételkednem, te benned vetem gondolatomat. — Veszpr. cod. Ez ellyen gondolás kevélységnek lelkét kiveti annyera, hogy *kezdesh* kiátanod. — Pesti (Fab.) Végre sem *fogunk* vele együtt maradhatunk. — Végét meglássa, mit *fog* cselekedni. — Az bünt megszokja az gyermek, ha el *fogod* szenvedni. — Sylv. Be *fognak* menni az én nyugodalmamban. — Tarjai. Én senkit nem bántok, valaki szolgálni *akar* király uramnak. — Horvát A. Gyümölesfádit ragya megemésztí, olajfának ő zsirjával nem *kezdesh* meghízni, leányiddal nem *fogsz* nyájaskodni, mert mint *kezdenek* rabbá lenni. — Azon nap szült gyermekeket *kezdik* mind megenni; de urozva az férjektől ezt is *kezdik* tenni. — Csoma cod. Ha azt nem teszitek, mind el *kell* vesznetek. — Idari. Ha én meg nem tudom néktek fizetni, az istenök *kezdik* néktek megadni. — Sztárai. Kérj mostan én tőlem, az mit akarsz kérni, miglen én te tőled *kezdek* elvitetni. — Tinódi. Azt jól tudod, ha *kezdünk* meghalni, feleségünk, gyermekünk nem *kezd* maradni, tisztartók visszáat *kezdenek* vonni, a király fiának *kezdenek* nagy gondot adni. — Thorkos. Egyult gonoszban te dolgoz *fog* esni, nagyobb vesződelöm *kezd* rajtad esni,

hogynem ezelőtt, mind éltig *kezd* lőnni, ki soha nem volt, olyban *kezd*sz lőnni. — Ezt meghigyed, nekünk sem *fog* kedvezni, ha az mit mond, nem *kezdjük* cselekedni, a mit megtilt, nem *fogjuk* távoztatni, fogytig minket is mind ki *kezd* szaggatni; soha senki nem *kezd* megállani, mikor haragját reánk *kezd* vetni, *kezdünk* miatta mind megemésztetni. — Drávai Névt. Csak követtik latrok testek kívánságát, meg is *kezdik* förtőztetni én tiszteségemet. — Károlí. Bizony azt *fogják* mondani. — Sírni *fog* az Juda. — Bocatius. Ha ezt nem akarjátok mivelnie, tü magatokat büntessétek osztán, mikor Sándor titöket meg *kezd* győzni. — Valaki ezen az úton túl akar menni, bal kéz felé tartson; mert az ki jobb kéz felé *akar* menni, sokféle nyaválákra találkozik. — K. Török. Mikor nagyobb csudát *kezd*etek látni, úgy *kezdjétek* ötöt osztán kinezni. — Káldi. Azokáért *sírni fog* a föld. — A szülő *szülni fog*.

A harmadik eszköz, melylyel a jövő cselekvés kifejezésére kísérletet tettek XVI. századbeli őseink s mely az imént említettekkel egy idejüleg, s néha váltakozva kerül elé, az *ó, ő*, vagy az *andó, endő* igenév, s a *lesz* és *van* segédigével való körülírás; pl. Nád. c. o. d. Tudom, hogy az utolsó napon *feltámadandó vagyok*. — Peer c. o. d. Valjon mit *vagy* *mondandó* az itéletnek napján? — Debr. c. o. d. Egy zsidó gyermek *születendő* ez velágra. — Az órába, kibe nem állítatnék, embernek fia *eljövendő*. — Mindenek *elmulandók*. — Kaz. c. o. d. Büneinkről számot *leszünk* *adandók* es sentenciát *leszünk* *veendők*. — Ki *ő* töle *születendő*, Anna leszön neve. — Nagysz. c. o. d. Megizentem, a kik te reád *vannak* *jövendők*. — Ez sz. jószág közzül csak egyik jelenend valamely embörbe, a többi mind utána *járandó*. — Számot *vagyunk* *adandók* mü testünknek művelködéséről. — Érs. u. j. v. c. o. d. Ur istentül én nekem meg vagyon jelentetvén, hogy én ez világból *kimulandó vagyok*. — Tarjai. Nem *leszen* ellened senki *feltámadó*. — Valamit a kíván, mindazt *tevő lesz*ek. — Fekete. A hon te üledesz, három nyilat oda én *leszek* *bocsájtandó*. — Én utánam az királyságot *birandó* *léssz*. — Az én híremet nem *léssz* *elvesztendő*.

A XVII. századnak második felében a *fog* segédigés jövőnek használata már annyira elterjedett s megállapodottá vált, hogy az e korbeli nyelvtanszerzők ezt már a latin *scribam*-féle jövő *aequivalente*sül említik fel. „Effertur per infinitivum cum verbo *fogok*, ut, *fogok olvasni* : *legam*“ (Peresz-lényi.) „Futuro indicativi carent Hungari, loco eius utuntur praesenti indicativi addita particula *meg*, ut *meg-szeretem* : *amabo* ; vel circumscribunt per infinitivum verbi addito verbo *fogok*, ut *szeretnyi fogok* : *amabo*“ (Kövesdi). S ez idő óta napjainkig, a hatvanas években beállott ingadozást s vi-szásságot leszámítva, nem csak az irodalom, hanem maga a nép is, ha a cselekvést mint jövőt akarta s akarja hangsúlyoz-ni s kiemelni, határozottan az *irni fog* alakot alkalmazta s alkalmazza ; úgy hogy az előrebocsátott észrevételek követ-keztében fölsőlegessé vált példák mellőztével is kétségtelenül meghatározható, hogy ez az ugynevezett egyszerű jövő.

MÁSODIK SZAKASZ

Jogosultak-e mind az újabb irodalomban divatozó igealakok ?

Az előbbi szakasz kezdetén tizenegy jelentő módbeli igealakot soroltunk fel, a melyeknek némelyike ha nem is általános használatú a mai magyar irodalomban, de többé-kevésbé, oly gyakori alkalmazásúak, hogy szükségkép tu-domást kell vennünk rólok, mint olyanokról, a melyek ta-gadhatatlan létezésök mellett még némi történeti multra is hivatkozhatnak. E tizenegy közül hétnek (*ir, ira, irt, irand, ir vala, irt vala, irni fog*) nem csak törvényes létezési jogát, hanem valódi értéköket, mivoltokat is kimutattuk. Azt kell eszerént mindenekelőtt kutatnunk, vajon e hét, külön érték-vel bíró s külön czélnek szolgáló eszköz teljes számát képe-zi-e az erőknék, melyeket a kellőleg felszerelt s jól berende-zett nyelveknek gazdaságában működni látunk. Vegyük egyikét az e tekintetben leggazdagabb nyelveknek, a görö-göt, s nézzük hány külön erő áll rendelkezésére az idő kü-lönléle árnyalatainak kifejezésére. A görögben a következő idők vannak meg : praesens, imperfectum, I. II. (gyenge, erős)

perfectum, plusquamperfectum, I. II. (gyenge, erős) aoristus, I. II. III. futurum; összesen tehát tíz. Ámde e tíz közül az egynevi, és pedig az I. II. perfectum, I. II. aoristus, I. II. futurum, egyértékűek, úgy hogy ugyanazon egy igei alakok ritkán is van meg mind a két alakja, vagy ha megvan, azok nagyobb részt különböző, transitív s intransitív, jelentésményűek; mint: ἀρέωγα: kinyitottam, ἀρέωγα: kinyiltam; ἐγείρωμαι: nem zék, ἐγείρωμαι: levék. Eszerént marad hét idő, marad az a hét, a melyeknek magyar aequivalenseit az előbbi szakaszban egyenként tárgyaltuk s azonosságokat világosan bebizonyítottuk. A tizenegy magyar időalak közül tehát hét teljesen elégséges a különböző időviszonyok kifejezéseire.

E megállapítás után azt kell vizsgálnunk, vajon lehet-e, igazolható-e nyelvbeli tényekkel azon eset, hogy ugyanazon egy működés végrehajtására több, teljesen egyértékű erő áll a nyelvnek rendelkezésére. Erre nézve nem lehet kétség; minden nyelv szolgáltat s pedig elegendő számmal adatokat, hogy ez lehetséges. Teljesen egyértékűek például, hogy más nyelvekről hallgassunk, a magyarban a következő szók: az egyidejűségjelölő *mikor, midőn, hogy; mialatt, valámig*; az obiectív okkötők: *mivel, mert*; a subiectív okjelölők: *miért, hogy, mivel, hogy, minthogy*; a megengedők: *noha, ámbár, jól lehet*; a viszonyiszók közül: *által, keresztül*; az időhatározókból: *utóbb, később*; a kérdőszókból: *ugyebár, nemde?* sat. E szempontból tehát nem lehet kifogásunk ellene, hogy a meghatározott hét igeidő mellett a többi négy is, mint amazoknak egyikmáskával egyértékű erők ne alkalmaztassanak. Szükséges azonban, hogy ama kellék okvetetlenül meglegyen bennök, hogy képzesök ne erőszakos, hanem törvényes uton, a nyelvszellem meghatározta eszközök segélyével, az általa kijelölt módon, s a képző erőknek félreismerése nélkül történt legyen.

A szóban levő négy igealak közül az *ira vala v. volt* nem csak hogy már a legrégebb nyelvemlékekben előfordul s azóta folytonos, habár csak szórványos alkalmazásban van az *irt vala v. volt* mellett a plusquamperfectum kifejezésére, hanem azonkívül egészen szabályszerűleg is van képezve, s alkotó részei ugyanazon elemeket tüntetik föl, me-

lyeket a latin plusquamperfectum: *scripsi* + *eram*: *irék* + *vala*. A még ide tartozó alakok közül (*irandott*, *irni fogott*, *irandani fogott*) mind a három, mint már munkánk kezdetén is említettük, a fut. exatumnak képviselője. Ha keltök ideje után fürkészünk, azt találjuk, hogy mind a hárma még szerfölött ifjú s alig hivatkozhatik pár évtizednyi létezési időszakra. Ez azonban még korántsem volna ok arra nézve, hogy kétségbe vonjuk törvényességöket — noha a gyakran megmagyarázhatatlan nyelvszeszélyességnek rovására is nem egészen alaptalan gyanút kelthetne bennünk létezési céljok iránt ama sajátságos jelenség, hogy egy másod rendű cselekvés jelölésére, a mely azonkívül még tetszés szerint egyszerű jövővel vagy jelennel pótolható, a nyelvszellem négy külön eszközt alkotott volna, míg a fő működések kifejezésére egy-egy erőt elégségesnek tartott — ha kettejének képzése ellen nem volna alapos kifogásunk. Az *irandott* alaknak alkotása ugyanis az egyik képző erőnek teljes félreismerésével van eszközölve, s így az egész céltévesztett; mert az *irand* már egymagában a jövő jelentmény mellett a végzettség erejét is magában foglalja; a végzettségképző elem (*t*) tehát ép oly okszerűtlen benne, mint a göcseji *az-t-at-at*-ban a kettős accusativusképző, vagy mint a *lát-ott-ott*-ban volna a második *ott*. Még inkább szemet szúr az *irandani fogott* alak; a mennyiben nem csak hogy az előbbinek egész okszerűtlenségében osztkozik, hanem azonkívül még figyelmet költ maga iránt azáltal, hogy az alkotó nyelvszellem józanságát is merészen kétségbe vonja, midőn ténynyel akarja igazolni azon viszásságot, hogy az végkép megfélekedezett két fő időt (*ira*, *irt*) felruházni az infinitivus képzővel (*ni*), míg egy mellék időt (*irand*), a melynek pedig szüksége sincs rá, nagy gondosan ellátott vele. Az *irni fogott* alakra nézve, leszámítva azt, hogy, noha az *irand* mellett sem szükség nem volt rá, mert ez már rendelkezésül állt vala, sem annál nem célszerűbb s könnyebben sem kezelhető, mégis azért van megalkotva, nincs semmi ellenvetésünk; mert képzése kifogástalan, s a futurum exatumnak kellékei, a jövő képviselője *fog*, a végzettségé *t* (*ott*) követelésszerűleg megvannak benne. —

S ezzel befejeztük feladatunknak első, terjedelmesebb,

de könnyebb részét. Hogy helyesen van-e a kérdés megoldva, erre belső, tényeken nyugvó meggyőződésünk azt felelteti velünk, hogy helyesen.

Az eredmény, ez előre látható, nem egy titkos s nyílt fejcsóválást, s annál több elégedetlenséget fog támasztani. Elégedetlen lesz először is az a nagy csoport, mely a rendet s vele mindennemű szabályt már a priori gyűlöl csak azért, mert gondolkodni egyáltalában nem szeret. Ezekhez járulnak másodsor azok, a kik a világosság, érthetőség s szabatosság rovására a változatosságot tartják a beszéd legfőbb kellékének. Növelni fogják az elégedetlenek számát harmadszor azok, a kik mind a jól, mind a rosszul értelmezett széphangzatra akár kellő, akár tulságos súlyt fektetnek. Nékikben végre amaz aggodalom fogja fölébreszteni az elégedetlenséget, hogy mitévők leszünk e megállapítás elfogadásával az eddig létesített irodalmi termékekkel, különösen a költői művekkel.

Ez elégedetleneknek mindegyik osztálya számára elég volna röviden azzal felelnünk, hogy a rend, a *κόσμος*, az élet valakinek nem tetszésével egyáltalában nem törődik; hanem a ki nem tud, vagy nem akar alkalmazkodni hozzá, s talán haladásában fel akarja tartóztatni, azt egyszerűen, minden tétova nélkül fellöki; s többet mondani nem is tartoznánk. Az aggodalomnak harmadik s negyedik oka azonban megérdemli, hogy kissé tüzetesebben megvizsgáljuk, hogy valjon annyira alapos-e, a minőnek első tekintetre látszik.

A mi először is a széphangzatot illeti, arra nézve meg kell jegyeznünk, hogy az nagyon is relativ fogalom s nagyobbára nem egyéb pusztá megszokásnál. A mexikói ben-szültött fülében a csukló hangok ép oly zengzetesek, mint az angolban a köpködők, a csehében a rzsezezők, az oroszban a gége-, s a francziáében az orrhangok. A szláv nyelvek gyermekei ép úgy nem találhatnak semmi visszatetszőt a más-salhangzók torlódásában, mint az új görög az *i* hangok össze-halmazódásában, vagy a magyar az *ö* hangkövetkezetességében s hozzá gyakran röfnyi hosszú szavaiban. Ilyen pusztá megszokásból támadt előítélet az is, hogy a *volt* szebb hang-zású, mint a *vala*, a *lettem* zengzetesebb, mint a *levék*; vagy hogy a folytonos *ira* alkalmazása (elbeszélésekben) egyhan-

gú, unalmas. Hisz az *írt* alak a nép- s társalgási nyelvben majdnem egyeduralkodó, s mégsem jutott eddig senkinek is eszébe azt mondani róla, hogy az monoton. Aztán csak megengedi mindenki, hogy ezekben : *ira, lele, ivék, megírá, meg-lélé, meyvívá*, hasonlíthatatlanul több változatosság van, mint ezekben : *scripsit, invenit, bibit*; nem számítva azt, hogy a latin ezen alakokat még perfectumul is használja. A mi pedig az összetett alakokat illeti, azok minden nyelvben megvan-nak; s az *ír vala, írt vala* v. *volt, írni fog* semmivel sem rútabb, semmivel sem hangzik kellemetlenebbül, mint *scriptum est, scriptum erat* — *hat geschrieben, hatte geschrieben, wird schreiben, wird geschrieben haben* — *has written, had wri ten will write, will have written*, s így tovább a többi germán, román s szláv nyelvekben előforduló összetett alakok; s többszörte bár, de a magokhelyén s módjával alkalmazva ép úgy nem szülnek, nem szülhetnek semmi vizsátságot, mint bármely egyéb összetett alakok. Ki merné, kinek jutna eszébe például megírni a sok *kor* alkalmazásáért az olyan író-t vagy beszélőt, a ki előadásában a rövid köznyi időmozzanatokot akarná hangsúlyozni, melyekben az egyes cselekvések létesültek, a kinek tehát szükségképp így kellene beszélnie: Hat óra k o r fölkele s felöltözik, hét k o r házát elhagyá, nyolcz k o r atyjával találkozik, kilencz k o r elbucsúzik tőle, tíz k o r kiméne a hegyek közé, a hol még tizenegy k o r többen láták őt ismerői közül; s már egy óra k o r nem vala többé életben? Egyéb-ként az összetett alakoknak alkalmazására s pótlására nézve utasítjuk az olvasót a következő szakaszban kifejtett szabályokra.

Ama kérdésre : mitevők leszünk e megállapítás elfogadásával az eddig létesített irodalmi termékekkel? egyszerűen a következő kérdéssel válaszolunk. Ugyan mit szóltak volna az „Elaboratior Grammatica Hungarica“-nak még most is élő hivei, ha a „Debreczeni iskola“ ugyanezen ellepvetéssel állott volna elé Révai tanításának elfogadása ellen? S a válasz megtételét egészen rájuk bizzuk.

Végül még ide iktatjuk, mint jellemzőket, Toldynak Révai jellemzése alkalmával mondott szavait; jellemzők azért, mert máshova céloz ugyan velők, de ide is vág.

„1782-ben ment ő fel Bécsbe a régi bibliacodex lemáslása végett. E munka közben látta be Révai, hogy a nyelv alkotmánya és törvényei nem egy kor(nak) ingadozó szokásából, hanem a nyelv fejlődéséből az időben, tehát ennek történetéből vonhatók el csak, melynek kutfői a minden kórokbeli emlékek támogatva a törökön nyelvek hasonló vizsgálata által. Felismerte, hogy a nyelvtudomány feladása nem a nép szájában megromladozott formák(nak) válogatás nélkül vagy önkénytes tetszés szerint való elfogadása és szentesítése, hanem azon élő törvények kifürkészése, melyek szerint a nyelvelemet képezte, összerakta, változtatta, s e törvények helyreállításával a nyelv épségének, tisztaságának is visszaállítása.“ (Magy. irod. tört. 72. §.)

HARMADIK SZAKASZ.

Az igeidők használása.

Az időfogalom a cselekvés vagy működés szemlélőjére nézve kétféle módon nyilatkozhatik, 1) viszonyban a cselekvésre, 2) viszonyban a cselekvés figyelőjére nézve.

Ha magát a cselekvést tekintjük, abban három mozzanatot különböztetünk meg, a kezdetet, közepet és véget, vagyis a beállóságot, folyamatoságot és végzettséget. Ennélfogva a cselekvés háromféle: beálló, folyamatos, és végzett.

Ha pedig a működést a szemlélőre viszonyítjuk, azt találjuk, hogy az vagy amak ideje alatt, vagy előtt vagy után történik; tehát vagy a jelenben, vagy a múltban, vagy a jövőben.

E két szempontot egybevetve tehát, kilencz igeidő támad, s ezek a következők.

	(jelen
Beállló	{mult
	{jövő
	(jelen
Folyamatos	{mult
	{jövő
	(jelen
Végzett	{mult
	{jövő

E három csoport közül a beállló cselekvés kifejezésére valamint az európai nyelvek, a görögnek kivételével, úgy a magyar sem fejtett ki külön igealakot; hanem, vagy miként a szláv nyelvek, praefixumok segélyével módosítja a cselekvést beálllóvá, pl. $\pi\rho\acute{\alpha}\tau\tau\epsilon\iota\upsilon$: *tenni*, $\pi\rho\acute{\alpha}\xi\alpha\iota$: *megtenni*, — $\phi\acute{\upsilon}\gamma\epsilon\iota\upsilon$: *futni*, $\gamma\upsilon\gamma\epsilon\iota\upsilon$: *elfutni*; vagy a modalitási segédigéket (*akar, készül, szándékozik, kell*) alkalmazza, pl. $\sigma\kappa\rho\iota\tau\upsilon\rho\upsilon\varsigma$ *sum: irni akarok, készülök* sat.; vagy pedig körülírással fejezi ki, mint: *írandó vagyok*. Minthogy azonban ez igealakok nem egyebek, mint a folyamatos vagy végzett időknél alakjai, ennél fogva a beállló időket nem vesszük figyelembe, hanem csupán a folyamatosakat s végzeteket tárgyaljuk.

Ha a két cselekvést, a folyamatoságot és végzettséget egymással összehasonlítva, vizsgáljuk, melyikök bir túlsúllyal a másika felett, azt találjuk, hogy fő fontosságú az, a mi még folyamatban van; míg az, a mi már be van végezve, csak mellék jelentőséggel bir. Más szóval, fő a folyamatosság, a végzettség pedig mellék körülmény.

E szerint van három fő vagy független, illetőleg vonzó, s három mellék vagy függő, illetőleg vonzott idő.

I. Fő idők. (Tempora absoluta).

1. Folyamatos jelen (praesens imperfectum):
írok, γράφω, scribo, schreibe, écris.

2. Folyamatos mult (praeteritum imperfectum):
írok vala, ἔγραφα, scribebam, schrieb, écrivais.

3. Folyamatos jövő (futurum imperfectum): *írni*
ogok, γράψω, scribam, werde schreiben, écrivais.

II. Mellék idők. (Tempora relativa).

1. Végzett jelen (praesens perfectum): *irtam, γέγραφα, scripsi, habe geschrieben, ai écrit.*

2. Végzett mult (praeteritum perfectum: *irtam vala vagy volt, έγγράψαι, scripseram, hatte geschrieben, eus vagy avais écrit.*

3. Végzett jövő (futurum perfectum): *irandok, γράψουμαι, scripsero, werde geschrieben haben, aurai écrit.*

Ezen időket, minthogy a jelölték cselekvésnél figyel-münk kissé megállapodik s vizsgálja, folyamatban van-e még, vagy már be van végezve, leíró időknek nevez-zük.

A fő idők önálló vagy független mondatokban fő cse-lekvések jelölésére állnak, a mellék idők pedig függő mon-datokban mellék körülmények kifejezésére. E szerint a vég-zett jelen egy fő jelenre, a végzett mult egy fő multa, a vég-zett jövő egy fő jövőre viszonylik.

Minthogy azonban a beszélő vagy író minden cselekvést a maga szempontjából itél meg, vagyis azt azon időre vonat-koztatja, a melyben beszél vagy ír, tehát a jelenre, következik, hogy a végzett jelennél eme viszonynak határozott kifejezése a legtöbb esetben nem szükséges; s így igen sokszor el is marad. Ennélfogva a végzett jelen fő időként is szerepel, s oly független cselekvések jelölésére használtatik, a melyek a jelenre nézve véget értek, be vannak fejezve. S minthogy vele különösen azt emeljük ki, hogy valami megtörtént, lét-rejött, tehát akkor használjuk, midőn valamiről értesíteni, tudósítani akarunk valakit, értesítő vagy tudósító multnak nevezzük.

A fő időkhöz tartozik még a történeti vagy elbe-szélő mult: *irék* (praeteritum historicum) is, melylyel a multban létrejött eseményeket, melyek együtt véve egy ösz-szefüggő egészet, az elbeszélésnek magvát képezik, minden tekintet nélkül folyamatosságok, vagy végzettségökre, mint egymással egyenlő mozzanatokat egymásutánjokban felsor-oljuk, s melylyel az olvasót vagy hallgatót mintegy jelenéből kiragadva az események színhelyére helyezzük.

E szerint összesen öt fő idő van, a melyek közül egy jelen, egy jövő s három múlt; s azok a következők:

1. folyamatos jelen: *irok*
2. folyamatos múlt: *irok vala*
3. értesítő múlt: *irtam*
4. történeti múlt: *irék*
5. folyamatos jövő: *irni fogok.*

Jegyzet. Mielőtt az egyes igeidőknek kezelési módjára áttérünk, szükségesnek tartjuk előre bocsátani, hogy a következő szabályok megállapításában minden egyéb nyelvnek mellőztével irányadónk csupán és egyedül azon elvek valának, melyeket az igeidők kezelésére nézve tekintélyekül ismert régi nyelvemlékekben fedeztünk fel, melyeket azokból származtattunk le.⁹

I. A FŐ IDŐK HASZNÁLÁSA.

1. A folyamatos jelen.

Ezen idővel oly cselekvések jelölésére élünk, melyek a beszélő vagy író ideje alatt történnek s ép akkor folyamatban vannak; pl.

„Biztos erőt *érzek*, kebelemben nagyra kelendő

Képzletek *villannak meg.*“ Vör. Zal. I.

A foly. jelent ezenkívül használjuk még a következő esetekben.

1. Alap mondatokban s oly cselekvéseknél, melyek általánosak, tehát minden időben egyformán történnek (általános jelen); pl.

„A leggyengédebb érintés, ismételve egy helyen, sebet *okoz.*“ Eötv. Karth.

2) Jövő helyett; úgy hogy legrégibb íróinknál s a népnyelvben manap is majdnem kizárólag ez használatos (jövőpótló jelen); pl.

„Ha én országomnak felét megkérended, *adatik* neked.“ Bécs. cod. Eszt. V.

„Elszáradt a borzafa, hol *hálunk* az éjszaka?“ Kriz.

3) Történeti múlt helyett az elbeszélés élénkítésére (történeti jelen); pl.

„Mint fene kölykes oroszlánok barlangja, dühödten
Zúg a hőstábor, s *kelnek* csillogva, zörögve
 A rohanó csapatok; száz lángszem *méri* halálra
 Alpár embereit.“ Vör. Zal. I.

4) Idézetek alkalmával (*idéz ő jelen*); pl.

„Halljad, Flaccus arany lantja mit *énkel*!“ Berzs.

... A magyar jelennek alkalmazása e szerint teljesen
 egyezik a többi ismert nyelvekével, s egyik a másikat töké-
 letesen fődözi.

2. A folyamatos mult.

A foly. multat oly mult cselekvések jelölésére hasz-
 náljuk, melyekben különösen a tartósságot, folyamatosságot
 akarjuk kifejezni; pl.

„Dániel és ő társi *kerestetnek* *vala*, hogy elvesznének.“
 Bécs. c. d. Dán. II.

„És mennél inkább *nyomorgatják* *vala* őket, annál in-
 kább *sokasodnak*- és *nevekednek* *vala*.“ Káld. Móz. II. 1.

A folyamatos multnak fogalmából önként következik,
 hogy az olyszerű cselekvések, melyek az elbeszélés keretén
 kívül esnek, de főlemlítésök bármi tekintetből szükséges, ha
 azok az elbeszélési eseményeknek létrejötte közben még fo-
 lyamatban valának, legszabatosabban a czimbeli idővel fejez-
 tetnek ki; pl.

„E *vala* kedeg szokás a régieknél izraelben rokonság
 között. Valaha egyik a másiknak enged *vala*, *megódja* *vala*
 az ember ő sariát, es ő rokonának *adja* *vala*. Ez *vala* izrael-
 ben az adásnak tanósága.“ Bécs. c. d. Ruth. IV.

A latin folyamatos mult tágabb körű, mint az újabb
 nyelveké s velők a magyaré; használtatik ugyanis a főtebb
 említett eseteken kívül még az ismétlődés s szokásosság ki-
 fejezésére; melyeknek elsejét a magyar vagy frequentativ
 igével, vagy az igepraefixum megketőztetésével, vagy meg-
 felelő adverbium segítségével fejezi ki; a második esetben pe-
 dig inkább a *szokni* segédigét alkalmazza.

Jegyzet. Ezen igealaknak gyakori, sűrű használása
 kissé nehézkes s vontatott, s kezelése, különösen a költői
 nyelvben, nem kis nehézséggel van egybekötve. A sok, össze-

halmozódható *vala* kikerülésére két mód áll szabadságunkban. Az első eszköz, a melynek alkalmazására a Káldiból idézett példa ad utmutatást, az, hogy az egymásra következő igéknek csak utolsójához ragasztjuk a *vala* segédigét, tehát ilyképen : Tegnap egész éjjel folyton *villámlik*-, *dörög*-, a zápor *hull*-, s a vihar *ordít* *vala* ; a második eszköz, hogy az értesítések, tudósítások, s hasonlóknak értesítő multtal, elbeszélésekben pedig, mint azt utóbb látni fogjuk, történeti multtal helyettesítjük.

3. Az értesítő mult.

Az ért. multat oly cselekvések jelölésére használjuk, melyeknél azt akarjuk főleg kiemelni, hogy azok, a beszélő idejét véve kiindulási alapul, véget értek, megszűntek ; pl.

„Fordoljatok meg én leányim, es menjetek el ; mert immár vénséggel *megfogyatkoztam*.“ B é c s. c o d. Ruth. I.

Ezen időnek használására nézve az iménti magyarázatból folyó részletesebb szabályok a következők.

1. Az ért. multnak lényeges kelléke, hogy a cselekvés a jelenre nézve be legyen fejezve. Gyakorta megtörténik azonban, hogy az ily bevégzett cselekvés eredményében is fenáll. Ha tehát valamely mult, bevégzett cselekvésnél a figyelem inkább az eredményen nyugszik, ha inkább azt kívánjuk hangsúlyozni, minő eredménye van valamely véghezment cselekvésnek, akkor egyedül s kizárólag csak az ért. multat használjuk.

Ilyen történeti nevezetességű mondatok, a melyekben a végzett cselekvéseknél különösen az eredmény forog szemünk előtt, a többi közt a következők :

Pilátus felelete : „A mit irtam, *megirtam*.“

Krisztus végszava : „*Bevégeztetett*.“

Az angyal válasza : „A kit kerestek, nincs itt, *feltámadott*.“

„*Voltunk* trójaiak, *volt* Ilium.“ Aeneis.

„*Felállítottam* az emlékoszlopot.“ Horatius.

„Minden *elveszett*, csak a becsület nem.“ I. Ferencz.

„A Braganzaház *uralkodott*.“ I. Napoleon.

2. Ha az alapmondatokban a cselekvést multtal akar-

juk kifejezni, a magyarban a czimbeli időt használjuk; pl. Célját elérte, ki szándékát *elrejtette*. . . . Ki tiszteletet *érmelt* ritkán *nyerte meg*. . . . A gonoszt mindig *elérte* a sors keze. . . . Nem *született*, a ki meg nem *halt*.

3. Minthogy ezen idő a végzettség kifejezése által közlő, tudósító erővel bir, ennél fogva használjuk azt kérdések és feleletek, állítás és tagadás, közlések, értesítések s tudósítások alkalmával; és pedig, nem csak mint a megelőző két pont alatt, egyszerű, önálló mondatokban, hanem egyáltalán s kivétel nélkül a fő mondatokban minden mult cselekvés jelölésére oly művekben, melyeknek tartalmát értekezés, vitatkozás, oktatás s hasonneműek képezik; pl.

Párbeszéd a test és lélek közt.

A test. „Mikoron élén sokaknak parancsolhattam, aranyot, gyöngyöt, teleköt es kencsöt *gyűjtöttem*, várakat *rakattam*, népet *ítélhettem*, valjon álljto-d-e, hogy hittem, hogy a sérbe jönék? Azt mondom, hogy mind ketten binhödtethetünk istentől, te neköd nagyobb bín tulajdonittatik. Életöt, emléközetöt, es értelmet *adott* úr isten te neköd, es ezt te mind érdöm nékil *elmulattad*, es valami jót tudtál, ezt te mind *elhadtad*; miért kediglen hogy ennye sok jószágokkal megékösiltetvén az én hizelködésömnek soha ellent nem tartottál nyilván vagyon, hogy nagyobbban vétköztél.“

A lélek. „Ó jaj én neköm! Mire *hadta* úr isten, hogy én teremtessem?“

A test. „Lélek, ha pokolnál voltál, mondd meg én neköm, mit ott *láttál*.“

A lélek. „Test, ez okosság nékil való kérdés.“
Nád. c o d.

„Ó uram, istenem! Honnét vagyon az szerzetesben ennyi vakság! Az elme szorgalmazatosságokkal tétova *elvonatott*, kilem-kilemb fantasiákkal, családságokkal *meghomályosodott*, alkalmatlan kívánságokkal *elvonatott*.“ Veszprémi codex.

„Ime az ő kezei es két szép karjai mely nagy kegyöt-lenséggel *kifeszítettetek*, es mely nagy kemény sebökkel *megsebhedtettek*! Jaj *megsértettelek* tégedet én uramat es én terem-

tömet, es tégedet *megháborította(la)k*, tisztosséget neköd nem *töttem*." Nagysz. cod.

4. A történeti mult.

A tört. multat oly mult cselekvések jelölésére használjuk, melyeket minden viszonyítás nélkül a beszélő vagy író idejére (a jelenre), tehát egészen függetlenül, nem tekintve tartósságokat vagy végzettségöket, mint egymással egyenlő momentumokat sorolunk fel. Ennélfogva az elbeszéléseknek egymásutánjokban felsorolt fő eseményeire nézve az egyedül illetékes idő a tört. mult; pl.

„A szombatnak kedeg előnapján *jöve* magdolnai Mária a koporsóhoz holval, es *látá* a követ elhengerítvén a koporsóról. *Elfuta* azért Simon Péterhez es *monda* ő neki. *Kiméne* azért Péter es a más tanejtvány es *jutónak* a koporsóhoz; es a más tanejtvány elébb *juta* a koporsóhoz, de maga nem *méne* be a koporsóba. *Jöve* azért Simon Péter es *beméne* a koporsóba; tehát *beméne* es a tanejtvány, ki előszer jutott vala a koporsóhoz, *látá* es *hive*." Münch. cod. Ján. XX.

A három fő, a folyamatos, értesítő s történeti mult közti különbség a mult cselekvés minőségének megítélésén s e minőségnek kiemelésén alapszik. Ha ugyanis a cselekvésben a tartósságot akarjuk hangsúlyozni, a foly. multat használjuk; ha pedig azt a beszélő vagy író saját álláspontjából fogja fel, a maga idejére vonatkoztatva jelenti ki, úgy az ért. mult az illetékes idő; végre harmadszor ha a mult cselekvések a jelentől egészen függetlenül, mint egymással egészen egyértékű mozzanatok soroltatnak fel, a tört. mult használtatik.

Sok esetben tehát ezen idők egyikének kiválasztása s alkalmazása subiectiv, s a felfogástól függ; azért gyakran fel is cserélhetők. Így például a foly. mult helyett minden egyes esetben alkalmazható vagy az értesítő vagy a történeti mult; s viszont e két utóbbi nem ugyan minden, de némely, a tartósság esetében helyettesíthető a folyamatos multtal.

A történeti s értesítő multnak ismertető jegyei a következők.

1. Ha a mult események fölemlítésénél mind az előadó, mind annak ideje háttérbe vonulnak, s az olvasó vagy hall-

gató előadás közben sem az események felsorolóját nem látja, sem annak idejére nem reflectál, úgy a történeti, ellenkező esetben az értesítő mult áll.

2. A tört. mult nagyobb részt helyettesíthető a tört. jennel; az ért. mult soha.

3. A tört. mult csak a folyamatos s végzett mult kíséretében jelenhetik meg; az ért. mult ezekkel ritkábban, hanem legtöbbszörte a foly. jennek s a két jövőnek társágában.

E két magyar időnek használása tehát az ismertebb nyelvek közül nagyobb részt összevág az olasz, francia, szerb, s részben a finn nyelvével; a német, angol, svéd tört. mult a mellett, hogy a folyamatos multnak is jelölője, az újabb irodalomban kissé szabadabb használatú, s így a magyarnál jóval tágasabb körben mozog. A világi spanyol, az ó kori görög s az ó szláv irodalomban az ugynevezett perfectum (a magy. ért. mult) fölötté megszorított hatáskörrel bír; ezen nyelvek aoristusa tehát a magyarban igen sok esetben ért. multtal fordítandó.

5. A folyamatos jövő.

Ezen időt oly független cselekvések jelölésére használjuk, melyek a beszélő ideje után fognak létesülni; pl.

„Izrael *virágozni fog*, mint a lilium.” Kál d. Oz. XIV. 5.

„Sok napokig *fognak lakni* az izrael fiai király nélkül.” Csip k. Oz. IV. 16.

A *fog* segédigés jövőt teljesen pótolja a praefixumos igének jelene is; pl.

„Akármely erőben, szépségben és hatalomban dicsekedjél is, rövid idő alatt *meghervadsz és megrothadsz.*” Pázm. Kal. I.

II. A VISZONYOS IDŐK HASZNÁLÁSA.

Ha a mellék mondat cselekvését a főmondatéra vonatkoztatjuk, azt találjuk, hogy amaz vagy egy időben történik emezzel vagy előtte vagy utána. Ennélfogva a

vonzott mondat cselekvése vagy egyidejűség vagy előidejűség vagy utóidejűség viszonyában áll a fő mondatéval.

Eme három viszonyt legtisztábban fejezik ki az időconiunctiók; s ezek a következők:

1. Egyidejűségjelölők: *mikor, mikoron, midőn; amíg, valamíg, ameddig, valameddig, mialatt; amint, ahogy, alighogy, mihelyt, mihelyest.*

2. Előidejűségjelölők: *miután, minekutána; mióta.*

3. Utóidejűségjelölők: *miglen, mig-nem; mielőtt, minekelőtte, előbb mint, előbb mintsem — hogysem.*

A többi, függő mondatokban álló coniunctiók, névszerént: az okadók: *mivel, mert, mivelhogy, minthogy*; a föltétesek: *ha, hogyha, hacsak*; a megengedők: *bár, habár, ámbár, noha, jölehet, ha-is, ellenére — daczára hogy*, majd az egyidejűségi, majd pedig az előidejűségi viszony kifejezésére szolgálnak.

1. Egyidejű mondatok.

Az egyidejűségre nézve a következő általános szabály áll: a folyamatos vagyis fő idők, tehát egyáltalában mindegyik fő idő maga magára viszonylik.

a) Egyidejűség a jelenben.

Mind a mellék, mind a főmondatban foly. jelen áll; pl.

„A nap, midőn *feljő*, csak hidegebbé teszi a léget.“
Ötvs.

„Mig kertbe *röpi* sugárit a szem,

Lábam temetői kereszték alá hoz.“ Pet.

„Is *merek* egy édes, ah árva anyát,

Mely bűnnek eredten *emészt* magát.“ Vör.

b) Egyidejűség a múltban.

Mind a mellék, mind a főmondatban egyike a fő multaknak áll; és pedig:

1) A foly. mult viszonyulhat foly. multa; pl.

„Valának a kőfalaktól nem messze források, kikből orozván *láttatnak* *vala* vizet meríteniek.“ Bécs. cod. Jud. VII.

„Valának ketten emberek egy hajóban, kik egymást igen *gyűlölik vala*.” Pesti. (Fabulák).

2) A foly. mult ért. multa; pl.

„Megholtanak, kik *keresik vala* a gyermek lelkét.” Münch. cod. Máté. II.

„Babiloniából hamisság kiment a vén biráktól, kik *láttatnak vala* a népet birniok.” Bécs. cod. Dán. XIII.

3) A foly. mult a tört. multa; pl.

„Alkotta Judit ő házának felső részében titk hajlokot, kiben ő lányával *lakozik vala*.” Bécs. cod. Jud. VIII.

„A nép, ki *ül vala* setétségben, látta nagy világot.” Münch. cod. Máté. IV.

„Jóllehet ez jámbor asszony *tudja vala*, hogy az ő ura hamar haza jőne, mindazáltal az ő kérését beteljesíté.” Guary cod.

4) Az ért. mult ért. multa; pl.

„Ők kedeg elidegnültek gyalázatban és lettenek utálatosak, miként azok, melyeket *szerettenek*.” Bécs. cod. Ozeás. IX.

„Megfogyatkoztak szemeim az siralom miatt, megháborodtanak az én belső részeim, az én májam földre kiöntetett az én népem leányának gyötrelme miatt, holott (ubi=amint) *elfogyatkozott* az kis gyermek az vároznak utczáin.” Károli. Jer sir. II.

5) A tört. mult tört. multa; pl.

„Legottan kedeg hogy nap *fölkele*, felakaszták Olofernesnek fejét a köfalakra.” Bécs. cod. Jud. XIV.

„És hogy ők *láták* ötet a tengeren járatta, alajták ötet tündérletnek.” Mün. cod. Márk. VI.

„És hogy (mihelyt) beléjök *menének* az ördögök, legottan mind az tengerben szökdösének.” Guary cod.

c) Egyidejűség a jövőben.

A mellék és fő mondatban foly. jövő; pl.

„Nem jössz ki innen, mignem *megadod* az utolsó akcsát is.” Mün. cod. Máté. V.

„Ha ember töredelmességgel *meggyónik*, megtisztul a lélek.” Guar. cod.

„Az napon, midőn látogatni *kezdem* izraelnek vétkeit, ötet látogatom meg.“ Káld. Amos. III.

2. Előidejű mondatok.

Az előidejűségre nézve a következő általános szabály áll: a végzett idők a nekik megfelelő főidőkre viszonylanak.

a) Előidejűség a jelenben.

A mellék mondatban végzett-jelen, a főmondatban foly. jelen; pl.

„Az is jelen vagyok, melyet Achior *beszéllett*; az is tudván vagyok, melyet neki *parancsoltál*.“ Bécs. cod. Jud. XI.

„Ime én gyermekem, kit én *választottam*; ime én szeretőm, kiből jól *kellett* én lelkemnek!“ Mün. cod. Mát. XII.

„Ez disznókon értetnek mind az torkosok és részegesek, kik az Krisztus ördögöknek hatalmat *adott*.“ Guar. cod.

„A karsz-e szólnod egy fraterrel, ki *jött* Theodosius palotájából?“ Ná d. cod.

b) Előidejűség a múltban.

A mellék mondatban végzett-múlt, a fő mondatban egyike a három fő multnak.

1) A végzett-múlt viszonyítva a foly. multa; pl.

„Valának kedeg hadakozó gyalogok száz húszezen és lovagok tizenkét ezere a férfiaknak készületöktől megválván, kiket *megfoglalt* vala a fogság.“ Bécs. cod. Jud. VII.

„Herodes tanulja vala a csillagnak idejét, mely *tetszett* vala nekik.“ Mün. cod. Mát. II.

2) A végz. múlt az ért. multa; pl.

„Megemlékeztem az álmóról, melyet *láttam* vala.“ Bécs. cod. Eszt. X.

„Beteljesítette az úr beszédét, melyet *parancsolt* vala a régi napoktól fogva.“ Káld. Jer. sir. II.

„Az mint *gondolta* vala az seregeknek ura, hogy mi ve-

lünk cselekedjék, úgy cselekedett mi velünk.“ Kár. Zach. I.

3) A végz. mult a tört. multa; pl.

„Achat megjelente Mardocheusnak mindeneket, melyek történtek *vala*.“ Bécs. cod. Eszt. IV.

„Józsefnek az ő álma azonképen beteljesedék, miképen *meglátta vala*.“ Guar. cod.

„Monda a három tanítványnak, kiket *bavit vala* a kertbe.“ Debr. cod.

„Hoza meleg vizet s a két szolgának adá, kik az fűgét *megették vala*.“ Pesti. Fab.

A végz. mult viszonyos, mellék idő; mint ilyen tehát csak mellék mondatokban állhat, nem pedig fő mondatokban.

De a végz. mult a mellet hogy viszonyos idő, egyszerűsmind mult is; tehát alkalmazhatóságának nem csak az a fő kelleke, hogy mellék mondatban álljon, hanem az is, hogy egy fő mult időre vonatkozzék. Más szóval, nincs helye oly mellék mondatban, mely egy jelen idejű fő mondatra vonatkozik.

A végz. multnak lényege csupán s egyedül csak abban áll, hogy előidejűség legyen a multban, azaz hogy a fő mult előtt, a melyre viszonylik, be legyen fejezve. Hogy az száz ezer év előtt történt-e vagy csak öt percz előtt, abban semmi különbség sincs; s a következő mondatkapcsolás: „Épen most hallottam ama gyöngyörű dolgokat, melyeket felőlen *beszéltél vala* ma reggel“ ép oly szabatos, ép oly helyes, mint eme másik: „Olvastam ama törvényeket, melyeket Mózes *adott vala* a zsidó népnek.“

Egy eset mégis lehetséges, midőn a végz. mult fő mondatokban nem csak alkalmazható, hanem alkalmazandó is; s ez akkor történik, ha elbeszélésekben az egymásután rendjét megzavarjuk, s egy vagy több előbb létesült eseményt később sorolunk fel; pl. Káldi e hét, egymásután következő esemény közöl: 1) Holofernes szive Judit láttára lángra gyúl. 2) Nyájas lesz hozzá. 3) Sok bort iszik. 4) A szolgák is belefáradnak az ivásba. 5) Est beálltával elsietnek szállásokra. 6) Vágao bezárja az ajtót. 7) Eltávozik — a 4-iket az 5, 6 s 7-ik után

mondja el; ennél fogva a legnagyobb praecisioval, habár főmondatban, a végz. multat alkalmazza, így:

„1) A Holofernes szíve pedig felindula; 2) és viglön ő hozzája, 3) és igen sok bort ivék. 4) Mikor pedig este lett volna, elsietének a szolgálai az ő szállásokra; 5) és bezárlá Vágao a kamara ajtaját, 6) és elméne. 7) Mindnyájan pedig *elfáradtak vala* a bortól.“ (Jud. XII.)

Ilyen a következő hely is:

„Jézus ereszté ő tanítványit az számárért. Ez számárt *szörzötték vala* ájtatos jámborok község között való szegényeknek szolgálatjokra.“ Érs. új v. cod. Passio.

c) Előidejűség a jövőben.

A mellék mondatban végzett-jövő, a főmondatban folyjövő; pl.

„Igen leterjesztettek lesznek izraelnek minden ellenségi, ha *megmaradandotok* e művelkedetekben.“ Bécs. cod. Jud. IV.

„Ha meg nem *bocsátandotok* embereknek, az ti mennyei atyátok is nem bocsátja meg tinektek bűnötöket.“ Guar. cod.

A végz. jövő, mint viszonyos idő, mindig föltételez egy fő időt és pedig a foly jövőt; ennél fogva nincs helye a fő mondatokban.

Megfordítva azonban a végz. jövő helyett állhat a mellék mondatokban a foly. jövő vagy az azt potló foly. jelen; különösen tanmondatokban, szabályokban, rendeletekben sat.; midőn t. i. nem annyira a mellék mondat előidejűségét akarjuk hangsúlyozni, mint inkább azt, hogy a mellék mondatnak mint oknak, a fő mondat okozatja vagy következménye; pl.

„Az ki penig vakmerőségből effélet *cselekszik*, az felül megmondott birsággal terheltessék.“ Sajósz. pét. végzés.

„Krisztusnak tisztelendő vére, mikoron jó akaratall *vétetik*, léleknek minden kórságát megvigasztja.“ Guar. codex.

„Ki *hiszen* én bennem, meg nem hal örökké.“ Érs. új v. cod.

„A mely nap *megbűntetem* izraelt az ő gonoszságáért, letöretnek az oltárnak szarvai és az földre leromolnak.“ Kár. Amos. III.

„Minekutána pedig ezeket *cselekszem* veled, készülj a te istened eleibe izrael! Káld. Amos. IV.

3. Utóidejű mondatok.

Az utóidejűségekre nézve általános szabály: a fő idők önmagokra viszonylanak.

a) Utóidejűség a jelenben.

Mind a mellék, mind a fő mondatban foly. jelen; pl.

„Az időt istennek szolgálatjában kívánja töltenie, mind addig, mig ez világban él.“ Guar. cod.

„A bűn mindaddig meg nem bocsáttatik, mig-nem az elveszett jószág *megadattatik*.“ U. o.

„Ez jó művelkedet mindaddig eleven, mig ember halálos bünt *teszen*.“ Ná d. cod.

b) Utóidejűség a múltban.

Mind a mellék, mind a fő mondatban egyike a fő múltaknak; pl.

„Miglen nem *bűnhődtek*, ő istenök velök *vala*.“ Bécs. cod. Jud. IV.

„Vevé ő feleségét és nem esmeré meg ötét, mig-nem *szülé* ő elő fiát.“ Münch. cod. Mát. I.

„És mindaddig onnét *fel nem kele*, mignem azt *édemlé* hallania.“ Guar. cod.

„Minekelötte az góttok és hunnok *kijötte*nek és magoknak *foglalták* az Erdélyországot, azelőtt rómaiak *laktanak* az országban.“ Helt. Krón.

c) Utóidejűség a jövőben.

Mind a mellék, mind a fő mondatban foly. jövő, vagy az azt pótló jelen; pl.

„Bizony mondom tinektek, nem *iszom* e szőlőveszszőnek venerékéből a napiglan, mikor azt *iszom* ti veletek istennek országában.“ Münch. cod. Márk. XIV.

„Bizony mondom nektek, vannak, kik *halált* nem kós-

tolnak mindaddiglan, mignem *meglátják* az istennek országát.“ Sylv. Márk. IX.

„Országod tenéked megmarad, mig *megtudod*, hogy uralkodnak az egek.“ Csapk. Dán. IV.

„Bizony mondom néked, hogy te ma az éjjel, minke-előtte a kakas kétszer *szól*, háromszor tagadsz meg engem.“ Káld. Márk. XIV.

ÉSZREVÉTELEK AZ IDŐK HASZNÁLÁSA KÖRÜL.

1. Az elbeszélésekben.

Mint fentebb láttuk, az elbeszélés fő eseményeit a tört. multtal fejezzük ki; mellette az egyidejű cselekvéseket, különösen huzamosság tartósság esetében a folyamatos, az előidejűeket pedig a végzett multtal jelöljük.

S ezen szabály egész terjedelmében érvényes mindazon esetekben, melyekben vagy a tartós egyidejűséget, vagy a fő esemény előtt régebben véghez ment cselekvést azaz az előidejűséget akarjuk különösen hangsúlyozni.

Ha azonban az elbeszélés élénkebb színt ölt magára s mintegy gyorsabb léptekkel, feltartóztatlanul siet előre, akkor épen ezen élénkség emelése s fokozása tekintetéből a lassúbb menetű folyamatos s végzett mult helyett ajánlatos a tört. mult alkalmazása; mint ezt már régi íróink helyes tapintattal alkalmazták. Így:

„Hogy kedeg estve *lén*, sietének ő szolgálai szállásokra.“ Bécs. cod. Jud. XIII.

„Miután azért a vénnek *szólának*, a szolgák igen általkodának; mert ilyen beszéd soha Zsuzsánnáról nem mondatott volt.“ U. o. Dán. XIII.

„És miután *jutának* a helyre, ki hivatik kopaszlatnak, megfeszíték.“ Münch. cod. Luk. XXIII.

„Meghala a gazdag, és pokolba temették; a ki az szegény Lázárnak nem *ada* kenyérmorzsalékot, ő sem érdemle tőle egy egy cseppenét vizet.“ Guar. cod.

„Miután kedeg *megfeszíték* ötöt, megoszták ő öltözetit.“ Döbr. cod. Pass.

„Ezt a társi hogy *hallák*, veszteghallgatással mené-
nek el onnét.“ Pesti. Fab.

„Minekutána *láták* az pásztorok, a mi történt vala, el-
futának.“ Sylv. Luk. VIII.

„Minekutána pedig *megetté* a napához, ezt hallá tőle.“
Káld. Ruth. III.

2. Tudósítások s hasonneműekben.

Minthogy az ért. mult tulajdonkép nem más, mint végz. jelen, vagyis azon idő, melyet a jelenre nézve bevégzett cselekvések jelölésére használunk; minthogy továbbá élénkebb értesítések, s hasonlókbán rendszerént minden végzett cselekvést a jelenre viszonyítunk: ennél fogva ily esetekben az ért. multat oly mellék mondatokban is használjuk, a melyekben különben foly. vagy végz. múltnak kellene állnia. Más szóval, ha csak az ért. multa vonatkozó egyidejű cselekvésben a tartósságot, s az ugyanarra viszonyuló végzett cselekvésben az előidejűséget nem akarjuk különösen hangsúlyozni: az ért. multa viszonyuló mind egyidejű, mind előidejű minden eseményt magával az ért. multtal fejezzük ki.

Követendő mintaképeink ebben is a régi írók, a kik az elbeszélésen kívül az egyidejű s előidejű cselekvéseket minden különbség nélkül nagyobbbrészt az ért. multtal jelölik, azaz minden végzett cselekvést a beszélő idejére viszonyítanak.

Példák.

„Bűnhödtünk istenünk előtt, és nem hittünk ő benne; nem hallgattuk istenünknek szavát, melyeket *adott* minékünk a naptól fogva, kin *kihozta* atyáinkat Egyiptom földéből.

És tettél mi bennünk te nagy könyörületed szerint, miként *beszéltél* Mózesnek a napon, melyen parancsoltál neki.

Mert nem *vallottanak* tudományt, ő hitságokért elvesztének.“ Bécs. cod. Bar. I—III.

„Fogadta izraelt, ő gyermekét, megemlékezett ő irgalmasságáról, miként *beszélet* mi atyáinknak. Luk. I.

Látták én szemeim a te üdvözítödet, kit *alkottál* minden népnek orcája előtt. Luk. II.

Miután a te fiad, ki *benyelte* ő javát, *jött*, kövér borjút öltél meg ő neki." Mün. cod. Luk. XV.

„Miérthogy ezt *kivántad* tőlem és nem *kivántál* hosszú életet, ime a te beszéded szerint cselekedtem. Azt is megadtam neked, a mit nem *kivántál*." Hel t. Kir. I.

„Annakelőtte ha *elment* az ember az asztaghoz, melyből húsz véka buzát *várt*, csak tizet talált; és mikor a sajtóhoz *ment*, hogy ötven veder bort merítene, húszat talált." Kár. Agg. II.

„Mert nem adta nekünk az isten a félelemnek lelkét, ki *megtartott* minket és *hívott* sz. hivatallal kegyelme szerint, mely *adattatott* minékünk örök időknek előtte, megjelentetett pedig most Krisztusnak megjelenése által, ki *eltörölte* az halált, világosságra *hozta* az életet az evangéliom által, melyre *tétettettem* én prédikátornak." Csip k. Pál. Tim. II. 1.

3. A jelentő módú *hogy*-os mondatokban.

a) Kijelentő *hogy*.

Már a nyelvtanokból eléggé ismeretes, hogy a kijelentő *hogy* oly mondatok vonzatja, a melyekben észrebevés vagy nyilatkozás áll; minthogy pedig észrebevések, és nyilatkozásokban minden cselekvést az észrebevő vagy nyilatkozó idejére viszonyítunk, s ekkor azt találjuk, hogy a cselekvés az észrebevés vagy nyilatkozás ideje alatt vagy még folyamatban van, vagy már véghezment, vagy csak bekövetkezendő lesz: következik, hogy a kijelentő *hogy*-os mondatokban minden tekintet megszűnik a vonzó mondat idejére, s ennél fogva csak a következő három idő állhat: foly. jelen, ért. múlt s a foly. jövő.

Példák.

„Hallottam te rólad, hogy nehezeket *megmagyarázhatsz* és köztetteket *megódhatsz*; hallottam te rólad, mert (hogy) tudomány és bölcsesség többek *lelettettének* te benned. Dán. V.

Es ez nem tudta, mert (hogy) én *adtam* öneki gabonát és aranyát *megsokasítottam*, melyeket tettenek Bálnak." Bécs. cod. Oz. II.

„A tizenegynek megjelenék és megszüdalmazá ő hitetlenségöket, mert (hogy) ezeknek, kik őtet látták felkelette, nem *hittének*. Márk. XVI.

Hogy kedeg megesmeré Jézus, mert (hogy) a leviták *meghallották*, hogy ő több tanítványokat nem *teszen*, meghagyá Judaeát és elméne Galileába.“ Münch. cod. Ján. IV.

„Nékik azt mondják vala, hogy *látták* őtet, hogy csodákat *tett*.“ Debr. cod.

„És haragjában őtet urának bevádolá, hogy ő rajta *akart* erővel szemérmet tennie; és az ő palástját nagyobb *íbi*zonyságra neki megmutatá.“ Guar. cod.

„Az ember meg nem mondá, hogy ott *vagyon*; hanem azt mondá, hogy nem *látta*.“ Pest. Fab.

„Mindjárást hír lön, hogy Kálmán betegségbe *esett*.

A király olyan sententiát monda ki, hogy méltán *öletett meg* a királyné asszony; és mentséget a da Bánkbának.“ Helt. Krón.

„Én igazgattam az Ephraim lábának járását; de nem ismerték meg, hogy *meggyógyítottam* őket.“ Kár. Oz. XI.

„A mint hallottátok, hogy az Antikrisztus *eljö* és sok Antikrisztusok *lettek*, abból tudjuk, hogy utolsó óra *vagyon*.“ Káld. Ján. I. lev. 2.

„A király tanácsosi láták, hogy nem *uralkodott* a tűz az ő testeken és az ő fejeknek hajszála nem *égett meg*, és az ő mentéjek meg nem *változtanak*, és a tűznek szaga *által nem járta* őket.“ Csipk. Dán. III. —

Lehet tehát a vonzó mondatban, melytől a kijelentő *hogy* függ, bármily idő, az épen semmi befolyással sincs a vonzott mondat cselekvésére; mert ez utóbbiban egyedül a három fent említett független idő állhat. Tehát csak is következőképen írhatunk és beszélhetünk :

Mondják, hogy Pál *haldoklik* . . . Mondják, hogy Pál *meghalt* . . . Mondják, hogy Pálnak néhány nap mulva *meg kell halnia*.

Tegnap széltiben azt *beszéli* vala v. *beszél-*

ték, hogy az ellenség a határon áll — — a határt állépte — — a határt legfőlebb holnap állépi.

Épen e pillanatban érkezének vissza a kémek s rögtön a vezér sátrába menvén, jelenték neki, hogy az ellenség a szomszéd erdő mellett *tanyáz*, ott magát *elsáncolta*, s mint látszik, nem *fog* helyéből *kimozdulni*.

A mint Dezső a szolgát megpillantá, a kitől először hallotta volt a leverő hírt, hogy anyja a sirban *nyugszik*, kedvesét *eltemették*, s rá a száműzetés keserű kenyere vár, legott felébrede lelkében a multaknak gyászos emléke.

Ország-világnak kifogom kürtölni, mily galánul *bánol* velem, mit *cselekedtél* többi rokonoddal s mily aljas szenvedély *fogja megásni* agg atyád sirját.

b) Magyarázó s okadó *hogy*.

A mit a kijel. *hogy*-ról mondtunk, teljesen, egész terjedelmében áll a magyar. s okadó *hogy*-ra nézve is; t. i. ezek mellett is csak a foly. jelen ért. mult s foly. jövő áll; pl.

Azon körülmény, hogy az egész vidéket sűrű köd *lepte el*, s az ellenség sehol sem *látható*, arra bírák ekkor a szemfüles hadvezért, hogy seregét a megdagadt, hirtalan folyón gyors menetben átvezesse. S valóban, a mint másnap az ellenséges hadvezér támadást intéze s látá, hogy a mieink a rohanó folyamár ellenére azon *átusztattak s elűntek*, végtelen dűhbe jöve s leirhatatlanúl bosszankodék, hogy ügyesebb ellenfele által ily csúful rá *hagyta* magát szedetni. Eszébe ötlött *vala* ugyanis, hogy legalább három hét *telik* beaddig, míg *öt* újra *utólrérheti*. Az ország lakói pedig ez esemény hírére örömujjongva *dicsérék és magasztalák* a hadügyminiszternek éles sasszemét, hogy a sok jeles közöl így *ki tudta szemelni* az újkor Nagy Sándorát.

Régi íróinknál e nemű példákat igen kevés számmal találunk, mert ők a latin szöveg után jelentő mód helyett többnyire *conjunctivust* használnak. De ama néhány példa is, mely itt-ott elszórva találatik, a felállított szabály helyesége mellett tanúskodik; pl.

„Az illetén szörnyű kín adatott én nekem azért,

hogy én magamat *hagytam* én szeretőimnek szertelen fogdosnia és szorongatnia.“ Guar. cod.

„Mivelhogy elvégezted volt magadban, hogy az én nevemnek házat *építs*, jól cselekedted, hogy szivedben ezt *végeztel*.“ Kár. Kir. I. 8.

„Igen örültem, hogy már valaha *megújultatok* az én felőlem való gondolkodásban. Pál. Philipp. II.

Hálát adok annak, ki engem megerősített Krisztusnak, hogy engem hívnek *ítélt*.“ Káld. Pál. Tim. I. 1.

„Hű beszéd és minden bevételre méltó (az), hogy a Krisztus e világra *jött*. Pál. Tim. I. 1.

Abban ismertük meg az ő szeretetét, hogy ő miérettünk az ő lelkét *let-tte*.“ Csipk. Ján. I. 3.

c) Következményes *hogy*.

A követk. *hogy* ugyanazon szabályok alá esik, mint a két előbbi; pl. Im annyit ettem, annyit ittam, addig fürödtem, hogy méltán *halhatok meg* immáran... Feje neki csúcsos vala, orra lapos, ömaga görbe, akadozva szóló úgy annyira, hogy mindenütt méltán valónak *mondhaták*.“ Pesti.

„Mit mondjak a törökökről? Ezek Pontusból jöttek ki, a végső országokba beszállottanak és annyi sok gazdagságot kóborlottanak magoknak, hogy oly hatalmasok *lettenek*, hogy a kisebbik Ázsiát is *elfoglalták* magoknak.“ Helt.

Az elbeszélésekben mindazáltal, ha a következményes mondatban nem annyira az eredményre, mint inkább az egy-másutánra fektetjük a súlyt, azt ért. mult helyett tört. mult áll; pl.

„Lön kedeg (hogy), mikor megszüntenek volna szólniok, Olofernes igen *megharagvék* és *monda*.“ Bécs. cod. Jud. VI.

„S ime ez átkozott nyelv legottan oly igen megdagada, hogy továbbá soha szájába *be nem vonható*. (Annyi mint: *megdagada* s többé *be nem vonható*.)

És történék, hogy némikoron ez jámbor asszony

talála egy utálatos poklost és akara neki alamizsnát adnia.
Guar. cod.

„A hideg vízbe taszíták és egy nagy kőbe úgy ránták, hogy orczája eltörék.“ (Annyi mint: Kőbe ránták s orczája eltörék.) Debr. cod.

„Mene az úrhoz, kezdé Aesopust vádolni ugyanyira, hogy arra bírd az urát, hogy Aesopust neki adná.“
Pest.

